

Zagrożenia w sektorze bankowym.
Analiza kryminalna zjawisk
oraz możliwości przeciwdziałania

POD REDAKCJĄ NAUKOWĄ

Piotra Chlebowicza

OLSZTYN 2013

Redakcja naukowa:

Dr Piotr Chlebowicz

Recenzent:

Dr hab. Wojciech Filipkowski

Redakcja techniczna:

Mgr Maciej Duda

Tłumaczenie:

Mgr Joanna Narodowska

Projekt okładki:

Mgr Piotr Chorbot

Mgr Maciej Duda

Wydawca:

Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej

Wydział Prawa i Administracji

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

www.uwm.edu.pl/kryminologia

Copyright © by Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej

Druk i oprawa:

Zakład Poligraficzny

Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie

Projekt realizowany
z Narodowym Bankiem Polskim
w ramach programu edukacji ekonomicznej

NBP

Narodowy Bank Polski

Nakład: 300 egz.

Objętość: 17 ark. wyd.

ISBN: 978-83-62383-39-9

OLSZTYN 2013

Sygnowana przez Katedrę Kryminologii i Polityki Kryminalnej seria wydawnicza

Kryminologia wobec współczesnych form i technik przestępczych

obejmuje następujące pozycje:

1. *Handel ludźmi - współczesne niewolnictwo*,
W. Pływaczewski (red.), Olsztyn 2006.
2. *Wybrane zagadnienia kryminologii*,
W. Pływaczewski (red.), Olsztyn 2007.
3. *Kryminologia wobec współczesnych wyzwań cywilizacyjnych*,
G. Kędzierska, W. Pływaczewski (red.), Olsztyn 2010.
4. *Organized Crime and Terrorism - Reasons, Manifestations, Counteractions*,
W. Pływaczewski (red.), Olsztyn 2011.
5. *Kryminologia wobec współczesnych zagrożeń ekologicznych*,
M. Kotowska, W. Pływaczewski (red.), Olsztyn 2011.
6. *Prawnokarne i kryminologiczne aspekty ochrony środowiska*,
W. Pływaczewski (red.), Olsztyn 2012.
7. *Nielegalne rynki. Geneza, skala zjawiska oraz możliwości przeciwdziałania*,
W. Pływaczewski, P. Chlebowicz (red.), Olsztyn 2012.
8. *Gospodarka odpadami. Problematyka prawna i ekokryminologiczna*,
W. Pływaczewski, Sz. Buczyński (red.), Olsztyn 2013.
9. *Nielegalna eksploatacja obszarów leśnych*,
W. Pływaczewski, M. Duda (red.), Olsztyn 2013.
10. *Zagrożenia w sektorze bankowym. Analiza kryminalna zjawisk oraz możliwości przeciwdziałania*,
P. Chlebowicz (red.), Olsztyn 2013.

***Uczestnicy ogólnopolskiej konferencji naukowej
„Zagrożenia w sektorze bankowym – analiza kryminalna zjawisk
oraz możliwości przeciwdziałania”, Olsztyn 13 czerwca 2013 r.***

Rosnąca skala zagrożeń sektora bankowego zamachami przestępczymi spowodowała konieczność podjęcia analizy tego typu zagrożeń oraz poszukiwania skutecznych metod i narzędzi przeciwdziałania. Organizatorzy konferencji podjęli próbę zainicjowania naukowej dyskusji nad patologiami występującymi w obszarze działalności banków. Podjęta tematyka jest niewątpliwie istotna i aktualna w dobie kryzysu finansowego. Jednocześnie problematyka ta wymaga współpracy pomiędzy ośrodkami naukowymi, służbami państwowymi oraz sektorem bankowym. Podczas spotkania rozważano etiologię negatywnych zjawisk, charakteryzowano ich symptomy oraz dyskutowano nad możliwościami zapobiegania i zwalczania. Wielu prelegentów w swoich wystąpieniach szczególnie nacisk położyło na metodę badawczą jaką jest analiza kryminalna. Podkreślić należy, iż inicjatywa ta wpisuje się w szeroki nurt badań prowadzonych przez Katedrę Kryminologii i Polityki Kryminalnej nad zagadnieniem nielegalnych rynków. Problematyka ta analizowana jest z perspektywy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Ze względu na swoją interdyscyplinarność wymaga również odwołania się do dorobku kryminalistyki, prawa finansowego, ekonomii, informatyki, socjologii i wielu innych nauk. Konferencja zorganizowana przez Katedrę Kryminologii i Polityki Kryminalnej we współpracy z Narodowym Bankiem Polskim odbyła się 13 czerwca 2013 r. w Centrum Konferencyjnym Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

SPIS TREŚCI
Contents

OD REDAKTORA

From editor

(Piotr Chlebowicz).....8

ROZDZIAŁ I. Rola analizy kryminalnej w przeciwdziałaniu zagrożeniom sektora bankowego

Meaning of crime intelligence analysis in preventing financial crimes

(Piotr Chlebowicz).....10

ROZDZIAŁ II. Analiza transakcji jako podstawa przeciwdziałania praniu pieniędzy

Analysis of transactions as the basis of counteracting money laundering

(Grzegorz Szczuciński).....19

ROZDZIAŁ III. Bezpieczeństwo: problem niepewności w analizie informacji

Security: the issue of uncertainty in the information analysis

(Anna Ibek).....30

ROZDZIAŁ IV. Wykorzystanie modeli eksploracji danych i odkrywania wiedzy w działalności bankowej

Use of data mining models and knowledge discovery in the banking business – selected issues

(Szymon Michał Buczyński).....39

ROZDZIAŁ V. Zagrożenia systemu bankowego jako kategoria przestępczości gospodarczej

The threats to banking system as a category of economic crime

(Waldemar Jaroch).....57

ROZDZIAŁ VI. Specyfika przestępczości bankowej na tle doświadczeń pionu do walki z przestępczością gospodarczą KWP w Olsztynie

The specificity of banking criminality from the perspective of division fighting against economic crime KWP in Olsztyn

(Piotr Zabuski).....68

ROZDZIAŁ VII. Nielegalny rynek dzieł sztuki z perspektywy instytucji finansowych

Illegal art market from the perspective of financial institutions

(Wiesław Plywaczewski).....78

ROZDZIAŁ VIII. Sektor bankowy z perspektywy cyberprzestępczości

Cybercrime in the bank sector

(Agata Lewkowicz).....95

ROZDZIAŁ IX. Parabanki - aspekty prawnokarne i kryminologiczne

Quasi-bank companies – penal law and criminological aspects

(Bartłomiej Gadecki).....106

ROZDZIAŁ X. Wybrane zagadnienia prawne związane ze zwalczaniem oszustw kredytowych <i>Combating credit frauds – selected legal issues</i> (Justyna Karaźniewicz).....	123
ROZDZIAŁ XI. Przeciwdziałanie korupcji w sektorze bankowym <i>Preventing corruption in the banking sector</i> (Monika Porwisz).....	135
ROZDZIAŁ XII. Kilka uwag o dekryminalizacji sprzeniewierzenia się tajemnicy bankowej z art. 171 § 5 ustawy Prawo bankowe <i>A few remarks on decriminalization of breaching the bank secrecy of art. 171 § 5 of the Banking Act</i> (Kamil Frąckowiak).....	152
ROZDZIAŁ XIII. System zabezpieczeń banknotów polskich jako metoda przeciwdziałania przestępczości fałszerskiej <i>Security system of Polish banknotes as a method of counteraction to counterfeit crime</i> (Joanna Narodowska, Maciej Duda).....	160
ROZDZIAŁ XIV. Z problematyki legislacyjnej w prawie karnym gospodarczym. Uwagi na marginesie przepisów karnych wybranych ustaw bankowych <i>From the legislative perspective in the economic criminal law. Remarks on criminal provisions of chosen banking acts</i> (Piotr Ochman).....	176
ROZDZIAŁ XV. Ryzyka związane z zawarciem umowy opcji walutowej z bankiem oraz możliwości jego ograniczenia <i>Risks connected with concluding the currency option contract with bank and its possible limitations</i> (Michał Mariański).....	188
ROZDZIAŁ XVI. Zjawisko bank insider trading jako jeden z mechanizmów kształtujących oblicze rynku finansowego <i>Phenomenon of bank insider trading as one of the mechanisms creating financial market</i> (Szymon Michał Buczyński, Anna Banaszekiewicz).....	200
ROZDZIAŁ XVII. Nadzór bankowy jako element bezpieczeństwa ekonomicznego <i>Financial supervision as a component of economic security</i> (Mariusz Róg).....	216
WYBRANA LITERATURA OPRACOWANYCH ZAGADNIENÍ <i>Chosen literature</i>	226

Od Redaktora

Problematyka przestępczości bankowej stanowi tradycyjny przedmiot zainteresowania szeroko rozumianych nauk kryminologicznych. Zazwyczaj w literaturze przedmiotu podkreśla się, że sektor bankowy jest obszarem bardzo wrażliwym i narażonym na rozmaite zagrożenia w tym także zagrożenia natury kryminalnej. Pozostają one wciąż aktualne o czym świadczy chociażby afera Amber Gold, która spowodowała wzmożone zainteresowanie tą problematyką. Warto też zauważyć, że ten rodzaj przestępczości cechuje się zróżnicowaną fenomenologią. Obejmuje ona zarówno czyny z użyciem przemocy jak rozboje lub wymuszenia, klasyczne oszustwa np. wyłudzenia kredytowe, skomplikowane operacje przestępne jak pranie brudnych pieniędzy, wreszcie szeroką gamę czynów mieszczących się w pojemnej formule cyberprzestępczości.

Z tego właśnie powodu projektowanie skutecznych strategii zapobiegawczych oraz usprawnianie działań kryminalistycznych w obszarze przestępczości bankowej posiada ogromne znaczenie praktyczne. Od efektywności tych działań zależy w dużej mierze bezpieczeństwo nie tylko sektora bankowego ale przede wszystkim bezpieczeństwo indywidualne jego użytkowników. Również z punktu widzenia administracji publicznej odpowiedzialnej za bezpieczeństwo wewnętrzne ochrona sektora bankowego powinna mieć charakter priorytetowy. Jak wiadomo otoczenie społeczno-ekonomiczne instytucji bankowych ulega dynamicznym przemianom, które należy uwzględnić przy zapobieganiu i zwalczaniu zagrożeń sektora bankowego. Rozwój społeczeństwa informacyjnego połączony z dominującą rolą elektronicznych metod komunikacji, handlu powoduje, że również nauki kryminologiczne muszą uwzględnić zmiany zachodzące w świecie.

W nawiązaniu do powyższego należy zwrócić uwagę na rosnące znaczenie nowoczesnych form analizy kryminalnej. Jest to wciąż relatywnie młoda dziedzina znajdująca się na pograniczu kryminalistyki, kryminologii, i innych nauk jak na przykład socjologii, statystyki czy informatyki. Główną zaletą operacyjnej analizy kryminalnej jest jej zdolność do szybkiego przetwarzania ogromnej ilości danych i informacji. Połączenie nowoczesnych technologii informatycznych z klasycznymi regułami taktyki kryminalistycznej pozwoliło na osiągnięcie znaczących postępów w zwalczaniu zaawansowanych form przestępczości, które charakteryzują się międzynarodowymi powiązaniem, wykorzystywaniem nowoczesnych środków technicznych, mobilnością i elastycznością. Ponadto istnieje strategiczna analiza kryminalna, która powinna być rozwijana gdyż umożliwia ona monitorowanie i przewidywanie trendów i kierunków rozwojowych przestępczości. Wydaje się także, że to właśnie strategiczna analiza kryminalna może nawiązywać i wykorzystywać dorobek kryminologii.

Niniejsza publikacja stanowi zatem próbę spojrzenia na zagrożenia sektora bankowego z perspektywy nowych strategii i taktyk zwalczania przestępczości, w szczególności zaś analizy kryminalnej. Oprócz wątków kryminologiczno-kryminalistycznych poszczególni Autorzy odnoszą się także do aspektów jurydycznych. Okazuje się bowiem, że luki legislacyjne i ułomności regulacji prawnych generują różnego rodzaju nieprawidłowości w obszarze norm prawa pozytywnego. Jest to jedno ze źródeł dysfunkcji sektora bankowego. Do zaprezentowania własnej wizji badawczej zostali zaproszeni zarówno przedstawiciele nauki jak i praktyki. Ośrodki naukowe są reprezentowane przez Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Uniwersytet Wrocławski, Krakowską Akademię im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Wyższą Szkołę

Policji w Szczytnie, Akademię Humanistyczną im. Aleksandra Gieysztor w Pułtusk. Praktyczne aspekty zostały przedstawione przez reprezentantów takich podmiotów jak Policja, prokuratura, Ministerstwo Finansów.

Autorzy poszczególnych rozdziałów skupili uwagę na takich zagadnieniach jak rola analizy kryminalnej w zwalczaniu zagrożeń sektora bankowego (P. Chlebowicz), analiza podejrzanych transakcji finansowych (G. Szczuciński), problem niepewności w analizach kryminalnych (A. Ibek), rola *data mining* w sektorze bankowym (Sz. Buczyński), zagrożenia bankowe jako przejaw przestępczości gospodarczej (W. Jaroch), doświadczenia policyjne w zwalczaniu przestępstw przeciwko bankom (P. Zabuski), instytucje finansowe na rynkach sztuki (W. Pływaczewski), cyberprzestępczość w obszarze bankowym (A. Lewkowicz), parabanki (B. Gadecki), wyłudzenia kredytów (J. Karaźniewicz), korupcja w sektorze bankowym (M. Porwisz), problematyka tajemnicy bankowej (K. Frąckowiak), fałszerstwa banknotów (J. Narodowska, M. Duda), zagadnienia wykładni przestępstw bankowych (P. Ochman), zagrożenia sektora bankowego z perspektywy instrumentów prawa finansowego (M. Mariański), problematyka *insider trading* (Sz. Buczyński, A. Banaszkiewicz), charakterystyka nadzoru bankowego w ujęciu nauki prawa administracyjnego (M. Róg).

Bezpośrednią inspiracją dla autorów tej pracy była zorganizowana na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim konferencja naukowa w czerwcu 2013 r. przez Katedrę Kryminologii i Polityki Kryminalnej Wydziału Prawa i Administracji oraz Studenckie Koło Naukowe Kryminologii „Vestigium” oraz Europejskie Stowarzyszenie Studentów Prawa ELSA.

Szczególne podziękowania Redaktor i Autorzy kierują do recenzenta Pana Profesora Wojciecha Filipkowskiego z Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, który poddał ocenie zawarte w książce opracowania oraz przedłożył Autorom szereg inspirujących uwag.

Podkreślić należy, że zorganizowanie konferencji jak również sfinansowanie niniejszej publikacji możliwe była dzięki wsparciu udzielonemu przez Partnera konferencji – Narodowy Bank Polski, który czynnie zaangażował się w tą inicjatywę od strony finansowej, organizacyjnej i merytorycznej. Rangę tego spotkania podniosła niewątpliwie obecność członków Komitetu Honorowego konferencji: Zastępcy Dyrektora Departamentu Ochrony Narodowego Banku Polskiego – Stanisława Szoldry oraz Dyrektora Oddziału Okręgowego Narodowego Banku Polskiego w Olsztynie – Andrzeja Kowalczyka.

Olsztyn, listopad 2013 r.

Piotr Chlebowicz

Dr Piotr Chlebowicz
Adiunkt
Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ROZDZIAŁ I

Rola analizy kryminalnej w przeciwdziałaniu zagrożeniom sektora bankowego

Na wstępie należy zauważyć, że pojęcie zagrożenia sektora bankowego można interpretować nie tylko w kategoriach nauk kryminologicznych lub nauki o bezpieczeństwie. Zwraca się uwagę, że niektóre zagrożenia mogą być generowane przez zjawiska *stricte* ekonomiczne jak na przykład nagłe zachwiania koniunktury lub wzrost niespłacalnych kredytów na skutek spowolnienia gospodarczego¹. Jest oczywiste, że ten sposób rozumienia zagrożeń sektora bankowego nie będzie rozwijany w niniejszym opracowaniu. Przedmiotem zainteresowania jest bowiem specyficzna grupa zagrożeń płynących ze strony świata przestępczego. Zagrożenia te wynikają przede wszystkim z przestępstw ale również z patologii, które nie zawsze mogą stanowić przedmiot kryminalizacji. Z tego punktu widzenia wydaje się uprawnione przyjęcie perspektywy kryminologicznej a nie wyłącznie normatywnej.

W literaturze kryminologicznej i kryminalistycznej szeroko rozumiana przestępczość bankowa jest najczęściej umiejscawiana w obszarze przestępczości gospodarczej. Jest ona rozumiana bardzo szeroko, jej zakres pojęciowy obejmuje nie tylko przestępstwa w sektorze bankowym, finansowym i kapitałowym lecz również przestępczość ubezpieczeniową, przestępstwa celne i podatkowe wreszcie różne postacie piractwa intelektualnego i przemysłowego². Bliższe ustalenie treści pojęcia przestępczości bankowej jest trudne gdyż zdaniem J.W. Wójcika jest to termin zbiorczy³. Fenomenologiczna charakterystyka przestępczości gospodarczej wyróżnia brak elementu przemocy w *modus operandi*, wysokie zyski, anonimowość ofiar, specyfikę sprawców tych czynów⁴. Wymienione cechy występują również w fenomenologii przestępstw przeciwko bankom. Niemniej w strukturze przestępczości gospodarczej to właśnie przestępczość bankowa stanowi jedną z najważniejszych postaci tej przestępczości.

Warto podkreślić, że system bankowy będący częścią systemu finansowego stanowi istotny element tzw. infrastruktury krytycznej. Okoliczność ta sama w sobie podkreśla strategiczne znaczenie sektora bankowego w państwie. Rozmiar tego obszaru obrazują następujące dane: Działalność operacyjna jest prowadzona przez 643 banki

¹ Por. opinię K. Zajdel-Kurowskiej, *Wzrost kredytów niespłacalnych zagrożeniem dla polskiego sektora bankowego*, www.biznes.pl (dostęp 11.09.2013 r.).

² Zob. szerzej K. Laskowska, *Obszary działalności zorganizowanych struktur przestępczych w Polsce*, [w:] E.W. Pływaczewski (red.), *Przestępczość zorganizowana*, Warszawa 2011, s. 121. Warto zwrócić uwagę na definicję przestępczości gospodarczej O. Górniok. Jej zdaniem przestępstwa gospodarcze to czyny karalne godzące lub zagrażające ponadindywidualnym dobrom w sferze życia gospodarczego, polegające na naruszeniu zaufania, związanego z pozycją sprawcy lub instytucją życia gospodarczego, grożące utratą zaufania społecznego do systemu gospodarczego lub jego podstawowych instytucji (O. Górniok, *Przestępczość gospodarcza i jej zwalczanie*, Warszawa 1994, s. 16).

³ J.W. Wójcik, *Przestępstwa w biznesie. Zapobieganie*, t. 1, Warszawa 1998, s. 55.

⁴ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Gdańsk 2001, s. 295.

i oddziały instytucji kredytowych, w tym 46 banków komercyjnych, wartość aktywów to około 1354 miliardów złotych, ilość osób zatrudnionych to prawie 176 tysięcy osób. Wynik finansowy netto sektora bankowego wyniósł 14,8 miliardów złotych⁵. Przytoczone liczby dają zatem asumpt do określenia roli tego sektora.

Zagrożenia sektora bankowego cechują się bardzo zróżnicowaną etiologią i fenomenologią. Można mówić o klasycznych napadach na banki (rozboje), ale również o oszustwach kredytowych, wykorzystywaniu systemu bankowego jako elementu infrastruktury prania brudnych pieniędzy i finansowania terroryzmu, wreszcie przestępstwa wykorzystujące nowoczesną technologię jak np. *skimming*, działania przestępcze w cyberprzestrzeni, *last but not least* kwestie związane z parabankami. Z uwagi na liczne zabezpieczenia instytucji bankowych opartych na nowoczesnych technologiach nieodzownym warunkiem powodzenia przestępnych akcji jest ich dobre przygotowanie, w szczególności zaś profesjonalizm sprawców. W praktyce przestępczość bankowa wykazuje silne związki z przestępczością zorganizowaną⁶.

W nawiązaniu do powyższego W. Jasiński poczynił interesujące spostrzeżenie, że relacje pomiędzy przestępczością zorganizowaną a sektorem bankowym występują w kilku płaszczyznach⁷. Pierwszą z nich można określić mianem tzw. przestępczości łupieżczej (*predatory crimes*). Chodzi przede wszystkim o fakt, że grupy przestępcze postrzegają bank jako praktycznie nieograniczony rezerwuar pieniądza gotówkowego i bezgotówkowego, które można wyprowadzić poza system finansowy. Technika działania będzie różna w zależności do charakteru grupy i jej możliwości „operacyjnych”. Można założyć, że grupy przestępcze o profilu kryminalnym będą używały przede wszystkim przemocy. Jeśli grupa dysponuje zasobami intelektualnymi *modus operandi* będzie polegał na dokonywaniu mniej lub bardziej wyrafinowanych oszustw lub wyłudzeń⁸.

Druga płaszczyzna polega na ścisłej współpracy przedstawicieli banków, członków rad nadzorczych instytucji finansowych z grupami przestępczymi. Celem takiej współpracy jest zagarnięcie „od środka” kapitału finansowego tych instytucji⁹. Występuje tutaj kryterium identyfikacji zagrożeń systemu w zależności od lokalizacji źródła zagrożenia: wewnętrzne lub zewnętrzne. W tym miejscu warto zauważyć, że J.W. Wójcik akcentował, iż przestępczość bankowa składa się z dwóch komponentów: przestępstw personelu bankowego oraz przestępstwa osób spoza personelu¹⁰.

Trzecia płaszczyzna to proceder wykorzystywania instytucji bankowych do działań na szkodę osób trzecich np. poprzez naruszanie tajemnic przedsiębiorstwa¹¹.

⁵ Zob. szerzej, Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, *Narodowy Program Ochrony Infrastruktury Krytycznej. Załącznik 1. Charakterystyka systemów infrastruktury krytycznej*, Warszawa 2013, s. 37. Dokument dostępny na stronie Rządowego Centrum Bezpieczeństwa – rcb.gov.pl (dostęp 11.09.2013 r.).

⁶ Dane policyjne potwierdzają tą tezę. Na przykład Centralne Biuro Śledcze w 2013 r. rozbiło 19-osobową grupę przestępczą, która wyłudziła od banków na terenie Polski milion złotych. W tej sprawie zwraca uwagę wysoki stopień zorganizowania działań sprawców. Według CBS dokumentacja do wniosków kredytowych była przygotowywana przez pracownice firm pośrednictwa kredytowego. Fałszywe zaświadczenia dotyczące zarobków były wystawiane na dokumentach prawdziwych przedsiębiorstw. Kiedy bank dzwonił do tych firm w celu sprawdzenia wiarygodności dokumentów połączenia telefoniczne były przekierowywane do podejrzanych. Warto odnotować, że połączenia te były przechwytywane przez specjalne urządzenia podłączone do linii telekomunikacyjnych sąsiadujących z wymienionymi firmami. www.policja.pl (dostęp 13.09.2013 r.).

⁷ W. Jasiński, *Przeciw szarej strefie. Nowe zasady zapobiegania praniu pieniędzy*, Warszawa 2001, s. 30.

⁸ *Ibidem*, s. 30.

⁹ *Ibidem*, s. 31.

¹⁰ J.W. Wójcik, *op. cit.*, s. 56.

¹¹ W. Jasiński, *op. cit.*, s. 31.

Jak wiadomo ważne problemy oraz sposoby ich rozwiązania znajdują się obecnie na pograniczu różnych dziedzin naukowych jak i praktyki. Analiza kryminalna łączy w sobie różne zakresy wiedzy i z pewnością jest narzędziem, które może być wykorzystywane w rozmaitych obszarach bezpieczeństwa zarówno wewnętrznego jak i zewnętrznego¹². Z tego też względu warto wykorzystać polski dorobek analityki kryminalnej i spróbować odpowiedzieć na pytanie w jak stopniu nowoczesne techniki śledcze i dowodowe przyczyniają się lub mogą się przyczynić do neutralizowania lub przynajmniej ograniczania zagrożeń w sektorze bankowym.

Punktem wyjścia jest stwierdzenie, że narzędzia analityczne powinny być wykorzystywane w szerokim zakresie nie tylko po to aby skutecznie ścigać sprawców lecz przede wszystkim, na początkowym etapie rozpoznawać i identyfikować zagrożenia. Wydaje się bowiem, że rozpoznanie zjawisk kryminogennych stanowi wstępny ale konieczny warunek do podjęcia działań profilaktycznych i prewencyjnych. Z punktu widzenia polityki kryminalnej profilaktyka jest z reguły bardziej efektywna niż działania represyjne. W nawiązaniu do powyższego należy stwierdzić, że operacyjna analiza kryminalna będzie wspierała proces wykrywczy w ramach spraw operacyjnych i postępowań karnych, natomiast strategiczna analiza kryminalna będzie usiłowała ocenić prawdopodobieństwo zamachów przestępczych na banki oraz identyfikować trendy i kierunki rozwoju przestępczości bankowej.

Operacyjna analiza kryminalna (aspekt wykrywczy)

Zagadnienia związane z definicją i typologią analizy kryminalnej oraz jej związku z procesem karnym zostały opisane w literaturze przedmiotu¹³. Aspekty wykrywcze, a następnie kwestie procesowego wykorzystywania efektów analiz kryminalnych to domena operacyjnej analizy kryminalnej. Należy jednak w tym miejscu wskazać, że analiza kryminalna jest przydatna w sprawach wielowątkowych, gdzie występuje rozbudowana struktura powiązań przestępczych¹⁴. Towarzyszy temu duża ilość informacji, których nie można przyswoić metodami tradycyjnymi. Zwraca się uwagę, że w skomplikowanych stanach faktycznych kojarzenie faktów jest z uwagi na ich ilość i złożoność poważnie utrudnione¹⁵. Na przykład w sprawie Amber Gold do opracowania są dokumenty w 530 kartonach i 196 segregatorach oraz elektroniczne nośniki danych o pojemności 7 terabajtów¹⁶.

Wyróżnia się kilka form operacyjnej analizy kryminalnej. Analiza przestępstwa polega na chronologicznej rekonstrukcji zdarzenia, głównie w celu ustalenie luk informacyjnych i sformułowania zaleceń dotyczących dalszych kierunków postępowania¹⁷. Analiza porównawcza to wyszukiwanie według odpowiednio dobranych kryteriów informacji o podobnych przestępstwach. Analiza grup przestępczych to wykorzystanie wszelkich informacji procesowych, operacyjnych i ze źródeł otwartych w celu budowy obrazu struktury i działalności takiej grupy, często w kontekście

¹² Por. J. Konieczny (red.), *Analiza informacji w służbach policyjnych i specjalnych*, Warszawa 2012.

¹³ Zob. szerzej P. Chlebowicz, W. Filipkowski, *Analiza kryminalna. Aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe*, Warszawa 2011.

¹⁴ M. Kobylas, *Zastosowanie analizy kryminalnej w zwalczaniu cyberterroryzmu*, [w:] T. Jemiola, J. Kisielnicki, K. Rajchel (red.), *Cyberterroryzm. Nowe wyzwania XXI wieku*, Warszawa 2009, s. 540.

¹⁵ W literaturze przedmiotu większość autorów niemal identycznie wskazuje zalety technik analitycznych.

¹⁶ Odtworzenie filmów znajdujących się na płytach DVD o łącznej pojemności jednego terabajta zajęłoby około 18 dób.

¹⁷ S. Czarnecki, *Analiza kryminalna – narzędzie pracy Policji*, „Prokurator” 2007, nr 1(29) s. 26.

werbunku lub jej dezintegracji. Analiza prowadzenia sprawy to szczególnego rodzaju postać analizy kryminalnej gdyż w przeciwieństwie do pozostałych koncentruje się ona na ocenie prawidłowości czynności wykrywczych i dowodowych w konkretnej sprawie. Wreszcie tzw. analiza profilu szczególnego a zatem próba określenia na podstawie opisu przestępstwa cech charakterologicznych i fizycznych osoby sprawcy¹⁸.

Powstaje zatem pytanie dotyczące roli analizy kryminalnej w zwalczaniu przestępczości bankowej. Wydaje się, że większość wyżej wymienionych form analizy kryminalnej może być adaptowana na potrzeby zwalczania tej postaci przestępczości. Na pierwszy plan wysuwa się analiza przestępstwa. Jak podnosi P. Michna analiza informacji o przestępstwie gospodarczym wymaga uwzględnienia takich elementów jak czas, osoby, przedsiębiorstwa, miejsca, które pozwolą na rekonstrukcję mechanizmów działalności przestępczej. Analiza ta opiera się na założeniu, że sprawca przestępstwa gospodarczego „działa w warunkach obrotu gospodarczego, który wymaga wiązania wielu różnych czynności pośrednich zmierzających do wykonania końcowego zadania”¹⁹.

Podobnie jak w przypadku innych przedsięwzięć kryminalnych przestępstwa przeciwko bankom niezależnie czy chodzi o rozbój czy o oszustwo kredytowe można scharakteryzować jako sekwencję rozmaitych czynności i zachowań sprawców, które mimo różnych prób kamuflażu zostawiają jednak ślady, które mogą zostać wykorzystane w działaniach wykrywczych. Na tle tej problematyki warto zwrócić uwagę na złożone formy działalności przestępczej jak pranie brudnych pieniędzy. Wielość podmiotów gospodarczych oraz osób fizycznych, duża liczba transakcji finansowych z udziałem banków i innych instytucji finansowych powoduje, że w postępowaniu karnym prowadzonym w kierunku art. 299 k.k. występuje wielowarstwowa sieć powiązań i zależności. Trudno sobie wyobrazić metodykę postępowania przygotowawczego z art. 299 k.k. bez analizy kryminalnej. Centralne miejsce w metodyce tego postępowania zajmuje bowiem szczególna postać analizy kryminalnej tj. analiza przepływów finansowych²⁰.

Podkreśla się, że model procesu wykrywczego prania brudnych pieniędzy składa się z kilku charakterystycznych etapów, przy czym po zrealizowaniu faz poszukiwania, sprawdzenia i uzupełniania informacji następuje „właściwy” etap analizy kryminalnej. Według J. Jasińskiego w ramach tej analizy następuje ocena wiarygodności informacji, Następnie dane są objęte procesem strukturyzacji czyli wprowadzeniem odpowiednio sklasyfikowanej informacji do baz danych. Zabieg ten umożliwi ich wykorzystanie w odpowiednim momencie procesu wykrywczego lub „korzystać z nich w ujęciu historycznym np. do innej działalności organów ścigania”²¹. Zebrane dane łączy się ze sobą dzięki zastosowaniu technik analitycznych na przykład diagramów analitycznych. Zazwyczaj jest to diagram mieszany: „Informacje pochodzące z podsłuchu telefonicznego realizowanego przez policję, dotyczące zakupów dokonywanych przez podejrzanego przedsiębiorcę, a także informacje od informatorów, dotyczące przewożenia gotówki z zagranicy, można ująć w jednym diagramie, obejmującym przepływy finansowe,

¹⁸ *Ibidem*, s. 27.

¹⁹ P. Michna, *Wykorzystanie analizy kryminalnej w ściganiu przestępstw. Aspekty ekonomiczno-finansowe*, [w:] S. Lelental, D. Potakowski (red.), *Pozbawianie sprawców korzyści uzyskanych w wyniku przestępstwa*, Szczytno 2004, s. 72.

²⁰ Zob. szerzej R. Drezewski, W. Filipkowski, J. Sepielak, *Analiza przepływów finansowych*, [w:] E. Nawarecki, G. Dobrowolski, M. Kisiel-Dorohnicki (red.), *Metody sztucznej inteligencji w działaniach na rzecz bezpieczeństwa publicznego*, Kraków 2009, s. 81-101.

²¹ W. Jasiński, *op. cit.*, s. 221.

realizację zakupów oraz osoby biorące udział w transakcjach”²². Ostatnie, najtrudniejsze stadium analizy kryminalnej to interpretacja czyli konstruowanie hipotez dotyczących sprawy będącej przedmiotem postępowania karnego lub sprawy operacyjnej²³. Wymienione hipotezy odnoszą się w szczególności do następujących elementów stanu faktycznego takich jak: źródło brudnych pieniędzy, skala brudnych pieniędzy, kto, jak i gdzie legalizuje brudne pieniądze, motywy kierujące sprawcami²⁴.

Reasumując powyższy fragment rozważań można stwierdzić, że istota zagadnienia sprowadza się do tego, że działalność przestępcza w interesującym nas obszarze pozostawia szczególnego rodzaju ślady, mianowicie chodzi o ślady w postaci informacji. Informacja stanowi zatem podstawowe tworzywo na którym pracuje analityk kryminalny²⁵. Na przykład na podstawie analizy telefonicznej analityk w drodze rozumowania dedukcyjnego może wykazać istnienie powiązań kapitałowych pomiędzy poszczególnymi osobami, podmiotami gospodarczymi²⁶. Analiza kryminalna sprawy albo znacząco ułatwia rekonstrukcję stanu faktycznego lub przynajmniej porządkuje podstawy wiedzy policyjnej w omawianym zakresie.

Ciekawym zagadnieniem jest próba zastosowania analizy profilu szczególnego do sprawców przestępstw bankowych. Tego typu analizy kojarzą się zazwyczaj z profilowaniem kryminalnym, zwłaszcza zaś ustaleniem tożsamości sprawców przestępstw agresywnych lub sprawców zaburzonych przejawiających różnego rodzaju dysfunkcje psychiczne (zwłaszcza zabójcy z lubieżności, zabójcy seryjni i masowi). Wydaje się jednak, że analiza profilu szczególnego może być zastosowana również wobec sprawców przestępstw gospodarczych, w tym również przestępstw bankowych. W literaturze przedmiotu stwierdza się między innymi, że w ramach tzw. pozakarnych środków przeciwdziałania przestępczości gospodarczej wyróżnia się środki personalne. Mają one uniemożliwić udział w obrocie gospodarczym, osób, które nie dają gwarancji rzetelnego wypełnienia obowiązków²⁷. Twierdzi się ponadto, że „środki te nie powinny dopuszczać do działalności gospodarczej osób, wykazujących skłonności do oszukańczych manipulacji”²⁸. Nie podejmując się oceny legalności tych postulatów można jednak zauważyć, że na gruncie nauk kryminologicznych opracowano rozbudowane typologie sprawców przestępstw gospodarczych. Na przykład B. Hołyst przytacza wyniki badań z których wynika, iż do cech takich należy niezdolność odroczenia potrzeb, podwyższona gotowość ryzyka, głód podniet, ograniczona zdolność dojścia do sukcesu przy zachowaniu reguł postępowania, brak samodyscypliny, impulsywność, wysoki stopień myślenia konkurencyjnego, narcyzm²⁹.

Ponadto występuje pojęcie tzw. osobowości makiawelicznej – zespół zdolności kognitywnych, które „pozwalają poznać gotowość do działania innych, manipulować innymi i czynić ich narzędziami spełnienia własnych interesów”³⁰. Zdaniem J.W. Wójcika zawodowy przestępca gospodarczy nie wyróżnia się od przedstawicieli biznesu, przy

²² *Ibidem*, s. 221.

²³ *Ibidem*, s. 221.

²⁴ *Ibidem*, s. 222.

²⁵ Jak zauważa J.W. Wójcik, autor koncepcji tzw. śladu transakcyjnego, problematyka ta pozostaje na marginesie nauki kryminalistyki. Problem ten jest omawiany w publikacji P. Chlebowicz, W. Filipkowski, *op. cit.*, s. 70 i n.

²⁶ P. Michna, *op. cit.*, s. 73.

²⁷ S. Gabryszewski, T. Oczkowski, *Zapobieganie i zwalczanie przestępczości gospodarczej*, „Prokuratura i Prawo” 1996, nr 12, s. 53.

²⁸ *Ibidem*, s. 53.

²⁹ Zob. szerzej B. Hołyst, *Socjologia kryminalistyczna*, t. 1, Warszawa 2007, s. 294.

³⁰ *Ibidem*, s. 294.

czym wymieniony autor w oparciu o badania kanadyjskiego instytutu biegłych rewidentów zauważa, że 20% populacji to ludzie „z gruntu nieuczciwi”, natomiast 60% oscyluje pomiędzy biegunami uczciwości i nieuczciwości, w ich wypadku w genezie przestępstwa istotną rolę odgrywają czynniki sytuacyjne i okazjonalne³¹.

W polu zainteresowania znajduje się również analiza porównawcza przestępstw. Wykorzystuje ona klasyczne reguły taktyki kryminalistycznej w tym także wykorzystanie w działaniach wykrywczych znajomości *modus operandi* przestępnych zamachów na instytucje finansowe. Na przykładzie praktycznych doświadczeń organów ścigania można wskazać, że analiza oszustw bankowych pozwoliła na dokonanie ustaleń, że w danej sprawie niektóre z oszustw wykazują wiele podobieństw. Wspólne elementy to rejon, w którym były popełniane, ten sam rodzaj fałszywych dokumentów przedkładanych w bankach (chodziło o gwarancje bankowe wystawione przez bank w Luksemburgu), fakt, że dokumenty składano w placówkach tego samego banku w określonym czasie³².

Analiza grup przestępczych jest uznawana za jedną z najtrudniejszych form operacyjnej analizy kryminalnej, która wymaga zastosowania pełnego instrumentarium analitycznego³³. Biorąc pod uwagę fakt, że przestępczość zorganizowana poszukuje wszelkich możliwości infiltracji i wpływu na sektor bankowy jest oczywiste, że również ta forma analizy kryminalnej będzie miała zastosowanie w obszarze przestępczości bankowej. Na marginesie warto dodać, że dane kryminologiczne wskazują na przekształcenia modeli organizacyjnych zarówno grup przestępczych jak również ugrupowań terrorystycznych. Model hierarchiczny jest stopniowo wypierany przez luźniejsze formy organizacyjne, które określa się mianem modelu sieciowego³⁴. Z tego punktu widzenia analiza powiązań osobowych stosowana w ramach operacyjnej analizy kryminalnej pozwala na podniesienie jakości rozpoznania środowisk kryminalnych.

Jak już zaznaczono analiza prowadzenia sprawy stanowi specyficzną formę operacyjnej analizy kryminalnej. Jednak dokonanie wszechstronnej oceny prawidłowości zakończonych postępowań karnych i identyfikacja błędów zarówno procesowych jak i w zakresie taktyki śledztwa pozwala na ich wyeliminowanie w innych postępowaniach. Tym samym wyniki analiz spraw pozwalają na przygotowanie lepszej metodyki postępowań w sprawach z zakresu przestępczości bankowej.

Strategiczna analiza kryminalna (aspekt prognostyczny)

Rozwój światowych systemów policyjnych zmierza w kierunku zarządzania informacjami w oparciu o zdobycze współczesnej techniki, zwłaszcza informatyki. W szczególności kładzie się silny nacisk na prowadzenie działań wykrywczych na bazie danych wywiadowczych, co oznacza podejmowanie precyzyjnych przedsięwzięć służb policyjnych i specjalnych, które poprzedzone są starannym rozpoznaniem i dodatkowo niekiedy mają charakter wyprzedzający³⁵. Opisana strategia jest w piśmiennictwie anglosaskim określana mianem *Intelligence Led Policing* (ILP). Podkreśla się tutaj

³¹ J.W. Wójcik, *op. cit.*, s. 60.

³² P. Michna, *op. cit.*, s. 74.

³³ Por. W. Mądrzejowski, *Przestępczość zorganizowana. System zwalczania*, Warszawa 2008, s. 131.

³⁴ Zob. szerzej W. Filipkowski, *Modele i formy organizacyjne przestępczości zorganizowanej*, [w:] E.W. Pływaczewski (red.), *op. cit.*, s. 72 i n.

³⁵ Zob. szerzej H. Tusiński, M. Bronicki, *Wywiad kryminalny jako kierunek zwiększenia efektywności Policji w zdobywaniu, gromadzeniu i wykorzystywaniu informacji*, [w:] E.W. Pływaczewski (red.), *Przestępczość zorganizowana. Świadek koronny. Terroryzm w ujęciu praktycznym*, Kraków 2005, s. 659 i n.; J. Konieczny, *Kryzys czy zmiana paradygmatu kryminalistyki*, „Państwo i Prawo” 2012, nr 11, s. 4.

aktywną postawę organów policyjnych w zakresie prowadzenia ofensywnych działań operacyjnych. Koncepcja *Intelligence Led Policing* zakłada ponadto, iż procesy decyzyjne podejmowane zarówno na poziomie taktycznym jak i strategicznym będą uwzględniały szerokie wykorzystanie tzw. produktów wywiadowczych³⁶.

Jak podnoszą J. Widacki i J. Konieczny strategiczną analizę kryminalną można określić jako metodę optymalizacji wykorzystania danych, gromadzonych w toku zwalczania przestępczości. Jest ona stosowana w przypadkach zagrożenia określonym typem przestępstw w skali regionu, kraju lub grupy krajów³⁷. Strategiczna analiza kryminalna dotyczy problemów i celów długoterminowych. Ma służyć ustaleniu priorytetów i strategii zwalczania przestępczości na podstawie badań i przewidywania jej rozwoju. Profesjonalna analiza strategiczna wymaga zaangażowania specjalistów z różnych dziedzin (zwłaszcza prawa, socjologii, kryminologii i kryminalistyki) oraz wykorzystania informacji ze wszystkich dostępnych źródeł.

W nawiązaniu do powyższego można uznać, że istotą strategicznej analizy kryminalnej jest prognozowanie rozwoju przestępczości oraz wypracowanie kierunków i metod jej zwalczania w pewnej perspektywie czasowej. Dzięki niej można dowiedzieć się jakie zagrożenia i z czyjej strony wystąpią w określonym czasie na określonym terytorium, a następnie podjąć działania profilaktyczne lub prewencyjne.

Mimo postulatów obecnych w literaturze kryminologicznej i kryminalistycznej dotyczących rozwijania strategicznej analizy kryminalnej przez organy państwowe właściwe w sprawach bezpieczeństwa i porządku publicznego można uznać, że obecnie takie analizy nie są wykonywane. Wydaje się, że istnieją podstawy do stwierdzenia, iż strategiczna analiza kryminalna nie jest objęta dużym zainteresowaniem środowisk policyjnych i Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Jest to szczególnie widoczne jeśli porównać nakłady na analizę operacyjną i analizę strategiczną. Wskazuje się, że do przyczyn tego stanu rzeczy należą³⁸:

Jednostronna koncentracja na analizie kryminalnej operacyjnej.

Brak szkoleń i materiałów umożliwiających kształcenie w zakresie strategicznej analizy kryminalnej.

Brak świadomości potrzeby wykonywania analiz strategicznych w kręgach decyzyjnych. Wynika to z faktu, że efekt analizy kryminalnej operacyjnej jest widoczny i wymierny podczas gdy efekt analizy strategicznej będzie widoczny dopiero w dłuższej perspektywie. Nie tworzy to korzystnej atmosfery gdyż cele administracji mają charakter krótkookresowy.

Znany, ogólnopolski *casus* afery Amber Gold, lub w skali lokalnej Olsztyna przypadek przypuszczalnego parabanku Remedium pokazuje, że służby policyjne i aparat sprawiedliwości nie działa efektywnie. W odniesieniu do zagrożeń sektora bankowego warto sformułować następujące pytania:

- Czy zagrożenia sektora bankowego są postrzegane jako priorytet polityki kryminalnej?
- Czy dysponujemy aktualnym katalogiem tych zagrożeń?
- Czy jesteśmy w stanie określać słabe punkty sektora bankowego?

³⁶ P. Chlebowicz, W. Filipkowski, *op. cit.*, s. 35-36 wraz z przywołaną literaturą.

³⁷ J. Widacki, J. Konieczny, *Wersja śledcza, modus operandi i analiza kryminalna*, [w:] J. Widacki (red.), *Kryminalistyka*, Warszawa 2008, s. 71.

³⁸ Tezy te były prezentowane przez autora niniejszego opracowania podczas seminarium naukowo-praktycznego „Metody i narzędzia analizy strategicznej w zarządzaniu bezpieczeństwem” w Wyższej Szkole Policji w Szczytnie w październiku 2012 r.

Wydaje się, że powyższe pytania powinny stanowić punkty odniesienia w konstruowaniu prognoz rozwoju przestępczości bankowej. Potrzebna jest zatem nie tylko wola ośrodków decyzyjnych agend formalnej kontroli społecznej ale również współpraca właściwych organów państwa, banków i środowisk naukowych w obszarze identyfikacji zagrożeń oraz opracowywania efektywnych strategii przeciwdziałających przestępczości bankowej.

Title

Meaning of crime intelligence analysis in preventing financial crimes

Streszczenie

Publikacja koncentruje się na zagadnieniu roli analizy kryminalnej w zwalczaniu szeroko rozumianej przestępczości bankowej. Podkreślono, że praktycznie wszystkie formy operacyjnej analizy kryminalnej, w tym również analiza profilu szczególnego mogą w istotny sposób wpłynąć na zwiększenie efektywności zwalczania przestępczości bankowej. Ponadto wskazano na niewykorzystany potencjał strategicznej analizy kryminalnej w obszarze diagnozowania źródeł zagrożeń sektora bankowego.

Słowa kluczowe

przestępczość bankowa, przestępca w białym kołnierzyku, operacyjna analiza kryminalna, proces wykrywczy, strategiczna analiza kryminalna

Summary

The article is divided into two parts. Practical use of criminal analyses in the field of crimes against financial institution such as banks is particular subject of consideration. The conclusion is that contemporary form of crime intelligence analysis allows for an adequate response to the threats generated by organized criminal groups. It is an investigative method which is now successfully used by formal social control agencies. The summing up proposition points out a need of developing potential of strategic crime intelligence analysis.

Keywords

corporate crimes, white collar crimes, crime intelligence analysis, criminal detection, strategic crime intelligence analysis

ROZDZIAŁ II

Analiza transakcji jako podstawa przeciwdziałania praniu pieniędzy

Sprawcy popełniający czyny zabronione, które generują zyski mają jasny cel – osiągnięcie korzyści materialnych. Nawet, jeżeli nie mają one na początku formy pieniężnej to przestępcy dążą do jej uzyskania, ponieważ jest to najbardziej płynna i użyteczna forma aktywów. Część tych nielegalnych dochodów jest wydawana na bieżącą konsumpcję. Jeżeli jednak przewyższają one bieżące wydatki, nadwyżka staje się oszczędnościami. Zwykle część z nich jest przeznaczana na zakup dóbr trwałego użytku o dużej wartości jednostkowej, takich jak nieruchomości, samochody, jachty, samoloty. Warto jednak zauważyć, że w przypadku zorganizowanych procederów przestępczych, przybierających cech stałej działalności gospodarczej¹, część przychodów służy finansowaniu jej dalszego funkcjonowania i rozwoju. Z uwagi na nielegalne pochodzenie tych wartości majątkowych kluczowym zagadnieniem staje się ich skuteczne zabezpieczenie przed odebraniem przez organy państwa.

Świat przestępczy dysponuje wieloma strategiami obliczonymi na ochronę swego majątku. Działania te mogą być realizowane na wiele różnych sposobów, przy czym wybór konkretnej metody zależy przede wszystkim po pierwsze od wiedzy i inwencji przestępców, po drugie od rodzaju i wielkości aktywów, którymi dysponują. Niejednokrotnie wartości majątkowe z nielegalnych źródeł mają od początku formę gotówki, która musi zostać dopiero wprowadzona do obrotu finansowego. Uważa się że, im jej więcej, tym etap ten jest trudniejszy do realizacji. Samo wprowadzenie do obrotu zwykle nie daje wystarczającego zabezpieczenia przed zajęciem – konieczne jest zatem przeprowadzenie szeregu działań w celu maksymalnego odsunięcia wartości majątkowych od przestępstwa źródłowego. Ponadto chodzi o nadanie im pozorów legalności poprzez stworzenie dokumentów, które uzasadniałyby dysponowanie przez daną osobę lub podmiot określonym majątkiem czy też osiąganie określonych dochodów. Proces ten jest powszechnie nazywany „praniem pieniędzy”².

Kodeks karny nie używa terminu „pranie pieniędzy”. Tzw. czyn podstawowy spenalizowany jest w art. 299 § 1, który stanowi, że „Kto środki płatnicze, instrumenty finansowe, papiery wartościowe, wartości dewizowe, prawa majątkowe lub inne mienie ruchome lub nieruchomości, pochodzące z korzyści związanych z popełnieniem czynu zabronionego, przyjmuje, przekazuje lub wywozi za granicę, pomaga do przenoszenia ich własności, lub posiadania albo podejmuje inne czynności, które mogą udaremnić lub znacznie utrudnić stwierdzenie ich przestępnego pochodzenia lub miejsca umieszczenia, ich wykrycie, zajęcie albo orzeczenie przepadku, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8”.

¹ Jako przykład można podać produkcję i dystrybucję narkotyków.

² Na temat prania pieniędzy zob.: E.W. Pływaczewski, *Pranie brudnych pieniędzy, Możliwość przeciwdziałania z uwzględnieniem roli systemu bankowego*, Toruń 1993; K. Buczkowski, M. Wojtaszek, *Pranie pieniędzy*, Warszawa 2001; W. Jasiński, *Przeciw starej strefie. Nowe zasady zapobiegania praniu pieniędzy*, Warszawa 2001; M. Prengel, *Środki zwalczania przestępczości prania pieniędzy w ujęciu prawno-porównawczym*, Toruń 2003; J.W. Wójcik, *Przeciwdziałanie praniu pieniędzy*, Kraków 2004; W. Filipkowski, *Zwalczanie przestępczości zorganizowanej w aspekcie finansowym*, Kraków 2004 oraz J. Grzywacz, *Pranie pieniędzy*, Warszawa 2010.

Pranie pieniędzy zostało natomiast wprowadzone i zdefiniowane w ustawie o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu³. Zgodnie z art. 2 pkt 9 uopp jest to zamierzone postępowanie polegające na:

- a) zamianie lub przekazaniu wartości majątkowych pochodzących z działalności o charakterze przestępczym lub z udziału w takiej działalności, w celu ukrycia lub zatajenia bezprawnego pochodzenia tych wartości majątkowych albo udzieleniu pomocy osobie, która bierze udział w takiej działalności w celu uniknięcia przez nią prawnych konsekwencji tych działań,
- b) ukryciu lub zatajeniu prawdziwego charakteru wartości majątkowych lub praw związanych z nimi, ich źródła, miejsca przechowywania, rozporządzania, faktu ich przemieszczania, ze świadomością, że wartości te pochodzą z działalności o charakterze przestępczym lub udziału w takiej działalności,
- c) nabyciu, objęciu w posiadanie albo używaniu wartości majątkowych pochodzących z działalności o charakterze przestępczym lub udziału w takiej działalności,
- d) współdziałaniu, usiłowaniu popełnienia, pomocnictwie lub podżeganiu w przypadkach zachowań określonych w lit. a-c,

również jeżeli działania, w ramach których uzyskano wartości majątkowe, były prowadzone na terytorium innego państwa niż Rzeczpospolita Polska.

Zwalczanie prania pieniędzy ma na celu nie tylko wykrycie i ukaranie jego sprawców jako samodzielnego czynu zabronionego, ale również pozbawienie sprawców przestępstw bazowych uzyskanych nielegalnie wartości majątkowych⁴. Ściganie sprawców prania pieniędzy utrudnia przede wszystkim fakt, że jest to przestępstwo „bez indywidualnych ofiar” – nie jest ono bezpośrednio wymierzone przeciwko konkretnym osobom, które, jako pokrzywdzone, miałyby silną motywację do zawiadomienia organów ścigania. Jest to czyn następujący po określonym przestępstwie bazowym jako źródło nielegalnych dochodów. Przykładowo może nim być oszustwo, spenalizowane w art. 286 Kodeksu karnego. Pokrzywdzony zna wielkość swojej straty, nie wie jednak, czy i jakie działania sprawca podjął w celu ukrycia, uniemożliwienia zajęcia lub orzeczenia przepadku wyłudzonych kwot. W tym przypadku zachodzi wysokie prawdopodobieństwo, że pokrzywdzony zawiadomi o przestępstwie bazowym i – o ile wykryty zostanie sprawca oszustwa – możliwe będzie ustalenie, czy popełnił on również przestępstwo z art. 299 k.k.

Pranie pieniędzy jest jednak również nierozzerwalnie związane z takimi wysoko dochodowymi procedurami przestępczymi jak obrót narkotykami i innymi substancjami zakazanymi, handlem bronią, nielegalnym hazardem, czerpaniem korzyści z nierządu, przemytem towarów, przestępstwami na szkodę interesów ekonomicznych państwa, których zwalczanie samo w sobie jest utrudnione z powodu braku u faktycznych ofiar poczucia (świadomości) bycia poszkodowanym⁵. Najpierw konieczne jest wykrycie przestępstwa bazowego, aby możliwe było ustalenie, czy i jakie działania zostały podjęte

³ Ustawa z dnia 16 listopada 2000 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (Dz. U. 2010, Nr 46, poz. 276 ze zm.), dalej jako uopp.

⁴ Jeżeli sprawcami przestępstwa prania pieniędzy są inne osoby niż sprawcy przestępstwa bazowego i osiągnęły one z tego tytułu korzyści materialne (co zwykle ma miejsce), pozbawienie będzie się także odnosiło do nich.

⁵ Przykładowo, w przypadku przestępstw na szkodę Skarbu Państwa faktycznymi poszkodowanymi są wszyscy obywatele, ponieważ zmniejszają one możliwości sfinansowania i dostarczenia przez państwo na ich rzecz dóbr i usług wspólnych. Ofiarami nielegalnego obrotu bronią są przede wszystkim poszkodowani na skutek jej użycia. Narkotyki i inne substancje zakazane mają negatywny wpływ na stan zdrowia osób je zażywających, ale często nie są one tego świadome. Warto również zwrócić uwagę, że w powyższych przykładach negatywne skutki dla poszkodowanych następują po pewnym, niekiedy długim, czasie po popełnieniu przestępstwa bazowego.

w stosunku do dochodów z nich pochodzących.

Niezbędnym warunkiem efektywnego pozbawienia przestępców nielegalnie uzyskanych korzyści majątkowych jest ustalenie aktualnego miejsca ich umieszczenia⁶, formy i wartości. Podstawowy problem polega jednak na tym, że wykorzystują oni transakcje, które dostępne są także każdej innej osobie, i o których informacje są chronione jako informacje wrażliwe na mocy odrębnych przepisów. Ponadto podmioty, które pośredniczą w realizacji transakcji i posiadają najszerszą wiedzę o nich i ich stronach, takie jak banki, osiągają z tego tytułu przychody, nie mają więc ekonomicznej motywacji do ujawniania informacji o stosunkach gospodarczych łączących je ze swoimi klientami.

W tym stanie rzeczy zwalczanie prania pieniędzy opiera się na nałożeniu na określone podmioty – dysponentów informacji o transakcjach określanych przez uoppp terminem „instytucji obowiązanych”⁷ – obowiązku analizowania wszystkich transakcji⁸ w celu wytypowania tych, które mogą mieć związek z praniem pieniędzy⁹, oraz przekazywania informacji o nich wskazanym organom państwa przy jednoczesnych sankcjach za niedopełnienie tych obowiązków.

Zgodnie z uoppp, tym organem jest Generalny Inspektor Informacji Finansowej¹⁰. Podlega mu Departament Informacji Finansowej Ministerstwa Finansów jako „komórka wykonawcza”. Generalny Inspektor i Departament Informacji Finansowej tworzą jednostkę, która w terminologii polskiej nazywana jest jednostką analityki finansowej, a w terminologii angielskiej – *financial intelligence unit*.

Przedstawiając polską jednostkę analityki finansowej należy zwrócić uwagę, że zgodnie z uoppp ma ona dwa zakresy odpowiedzialności – przeciwdziałanie praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu. Pranie pieniędzy i finansowanie terroryzmu różnią się zasadniczo pod względem istoty i celów działania sprawców. Pierwsze z tych przestępstw następuje po popełnieniu przestępstwa bazowego, jest kolejnym etapem po nim, natomiast drugie jest etapem poprzedzającym popełnienie przestępstwa o charakterze terrorystycznym¹¹. Głównym celem przeciwdziałania finansowaniu terroryzmu jest

⁶ Obecnie znacząca część wartości majątkowych ma formę zdematerializowaną jako zapis na rachunkach bankowych, maklerskich itp. Przez „miejsce umieszczenia” nie można więc rozumieć tylko miejsca ich fizycznego przechowywania – w takich przypadkach będzie to podmiot komercyjny, który dany rachunek prowadzi.

⁷ Instytucje obowiązane wymienione są w art. 2 pkt. 1 uoppp

⁸ Zgodnie z art. 2 pkt. 2 uoppp pod pojęciem transakcji należy rozumieć dokonywane we własnym, jak i w cudzym imieniu, na własny, jak i na cudzy rachunek:

- a) wpłaty i wypłaty w formie gotówkowej lub bezgotówkowej, w tym przekazy pieniężne w rozumieniu art. 2 pkt 7 rozporządzenia nr 1781/2006, zlecone zarówno na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, jak i poza nim,
- b) kupno i sprzedaż wartości dewizowych,
- c) przeniesienie własności lub posiadania wartości majątkowych, w tym oddanie w komis lub pod zastaw takich wartości, oraz przeniesienie wartości majątkowych pomiędzy rachunkami należącymi do tego samego klienta,
- d) zamianę wierzytelności na akcje lub udziały.

⁹ Obowiązek analizowania transakcji wskazany jest w art. 81 ust. 1 uoppp.

¹⁰ Dalej zwany Generalnym Inspektorem lub GIIF.

¹¹ Na temat problematyki finansowania terroryzmu zob.: G. Szczuciński, *Finansowanie terroryzmu i jego zwalczanie w Polsce – wybrane aspekty*, [w:] K. Liedel, P. Piasecka, T.R. Aleksandrowicz (red.), *Bezpieczeństwo w XXI wieku. Asymetryczny świat*, Warszawa 2011; C. Sońta, G. Szczuciński, *Przeciwdziałanie finansowaniu terroryzmu poprzez system analityki finansowej na przykładzie unormowań polskich*, [w:] R. Jakubczak, R. Radziejewski (red.), *Terroryzm a bezpieczeństwo państwa w erze globalizmu*, Warszawa 2011; C. Sońta, G. Szczuciński, *Wybrane zagadnienia przeciwdziałania finansowaniu terroryzmu w Polsce*, „Studia Bezpieczeństwa Narodowego” 2011, nr 2.

zapobieganie przestępstwom o charakterze terrorystycznym i wynikającym z nich zagrożeniom. Pierwszy proceder dotyczy zawsze wartości majątkowych pochodzących z nielegalnych źródeł, w drugim przypadku środki często pochodzą z legalnych źródeł, a są przeznaczane do nielegalnych celów. Podobieństwa o charakterze technicznym – możliwość wykorzystywania przez sprawców tych samych rodzajów transakcji i tych samych pośredników – zadecydowały o uregulowaniu przeciwdziałania obu procederom w ramach jednej ustawy, zgodnie z międzynarodowymi standardami w tym zakresie. Z uwagi na tematykę opracowania, w dalszej części części mowa będzie tylko o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy. Należy jednak pamiętać, że większość przepisów uoppo odnosi się zarówno do prania pieniędzy, jak i finansowania terroryzmu.

Proces analizowania transakcji byłby jednak nieefektywny bez posiadania przez instytucję obowiązanych szczegółowych informacji dotyczących transakcji, w tym danych identyfikacyjnych jej stron, a także wiedzy o swoim kliencie. Dlatego uoppo nakłada na instytucje obowiązane szersze obowiązki w tym zakresie, określane terminem „środków bezpieczeństwa finansowego”, które polegają na¹²:

- identyfikacji klienta¹³ i weryfikacji jego tożsamości na podstawie dokumentów lub informacji publicznie dostępnych;
- podejmowaniu czynności, z zachowaniem należytej staranności, w celu identyfikacji beneficjenta rzeczywistego¹⁴ i stosowaniu uzależnionych od oceny ryzyka odpowiednich środków weryfikacji jego tożsamości w celu uzyskania

¹² Art. 8b ust. 3 uoppo

¹³ Zgodnie z art. 9 ust. 1 identyfikacja obejmuje:

- 1) w przypadku osób fizycznych i ich przedstawicieli - ustalenie i zapisanie cech dokumentu stwierdzającego na podstawie odrębnych przepisów tożsamość osoby, a także imienia, nazwiska, obywatelstwa oraz adresu osoby dokonującej transakcji, a ponadto numeru PESEL lub daty urodzenia w przypadku osoby nieposiadającej numeru PESEL, lub numeru dokumentu stwierdzającego tożsamość cudzoziemca, lub kodu kraju w przypadku przedstawienia paszportu;
- 2) w przypadku osób prawnych - zapisanie aktualnych danych z wyciągu z rejestru sądowego lub innego dokumentu, wskazującego nazwę (firmę), formę organizacyjną osoby prawnej, siedzibę i jej adres, numer identyfikacji podatkowej, a także imienia, nazwiska i numeru PESEL lub daty urodzenia w przypadku osoby nieposiadającej numeru PESEL, osoby reprezentującej tę osobę prawną;
- 3) w przypadku jednostek organizacyjnych niemających osobowości prawnej - zapisanie aktualnych danych z dokumentu wskazującego nazwę, formę organizacyjną, siedzibę i jej adres, numer identyfikacji podatkowej, a także imienia, nazwiska i numeru PESEL lub daty urodzenia w przypadku osoby nieposiadającej numeru PESEL, osoby reprezentującej tę jednostkę.

Powyższa identyfikacja dotyczy także stron transakcji niebędących klientami i obejmuje ustalenie i zapisanie ich nazwy (firmy) lub imienia i nazwiska oraz adresu, w zakresie, w jakim dane te instytucja obowiązana może ustalić przy zachowaniu należytej staranności.

¹⁴ Przez beneficjenta rzeczywistego należy rozumieć (art. 2 pkt. 1a) uoppo):

- a) osobę fizyczną lub osoby fizyczne, które są właścicielami osoby prawnej lub sprawują kontrolę nad klientem albo mają wpływ na osobę fizyczną, w imieniu której przeprowadzana jest transakcja lub prowadzona jest działalność,
- b) osobę fizyczną lub osoby fizyczne, które są udziałowcami lub akcjonariuszami lub posiadają prawo głosu na zgromadzeniu wspólników w wysokości powyżej 25% w tej osobie prawnej, w tym za pomocą pakietów akcji na okaziciela, z wyjątkiem spółek, których papiery wartościowe są w obrocie zorganizowanym, podlegających lub stosujących przepisy prawa Unii Europejskiej w zakresie ujawniania informacji, a także podmiotów świadczących usługi finansowe na terytorium państwa członkowskiego Unii Europejskiej albo państwa równoważnego - w przypadku osób prawnych,
- c) osobę fizyczną lub osoby fizyczne, które sprawują kontrolę nad co najmniej 25% majątku - w przypadku podmiotów, którym powierzono administrowanie wartościami majątkowymi oraz rozdzielanie takich wartości, z wyjątkiem podmiotów wykonujących czynności, o których mowa w art. 69 ust. 2 pkt 4 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi.

przez instytucję obowiązana danych dotyczących tożsamości beneficjenta rzeczywistego, w tym ustalaniu struktury własności i zależności klienta;

- uzyskiwaniu informacji dotyczących celu i zamierzonego przez klienta charakteru stosunków gospodarczych;
- bieżącym monitorowaniu stosunków gospodarczych z klientem, w tym badaniu przeprowadzanych transakcji w celu zapewnienia, że przeprowadzane transakcje są zgodne z wiedzą instytucji obowiązanej o kliencie i profilu jego działalności oraz z ryzykiem, a także, w miarę możliwości, badaniu źródła pochodzenia wartości majątkowych oraz bieżącym aktualizowaniu posiadanych dokumentów i informacji.

Uoppo wskazuje ponadto, że środki bezpieczeństwa finansowego są stosowane w szczególności¹⁵:

- przy zawieraniu umowy z klientem;
- przy przeprowadzaniu transakcji z klientem, z którym instytucja obowiązana nie zawarła uprzednio umowy, której równowartość przekracza 15.000 euro, bez względu na to czy transakcja jest przeprowadzana jako pojedyncza operacja czy kilka operacji, których okoliczności wskazują, że są one ze sobą powiązane;
- gdy istnieje podejrzenie prania pieniędzy lub finansowania terroryzmu bez względu na wartość transakcji, formę organizacyjną oraz rodzaj klienta;
- gdy zachodzi wątpliwość czy otrzymane wcześniej dane identyfikacyjne są prawdziwe lub pełne.

Podstawą analizy transakcji jest program „Poznaj swojego klienta”. Chociaż uoppo nie wymienia jego wprost, to *de facto* jest on wskazany w ramach przywołanych środków bezpieczeństwa finansowego. Program ten oznacza, że instytucja obowiązana powinna analizować transakcje swoich klientów w kontekście posiadanej o nich wiedzy. Poza dokumentami, na podstawie których dokonywana jest identyfikacja stron transakcji, uoppo nie wyszczególnia innych źródeł informacji. Decyzja w tym zakresie należy do instytucji obowiązanej. Zakres zbieranych informacji jest uzależniony od wielu czynników, wśród których można wymienić przykładowo:

- koszty pozyskania informacji i możliwości ich poniesienia przez instytucję obowiązana,
- charakter stosunków gospodarczych z klientem (np. jednorazowa transakcja a stała współpraca z bankiem),
- profil klienta (osoba fizyczna a podmiot gospodarczy),
- ograniczenia prawne (zakaz pozyskiwania określonych danych osobowych osób fizycznych).

Informacje, na podstawie których dokonywana jest analiza i ocena transakcji klienta przez instytucję obowiązane nie muszą, a nawet nie powinny pochodzić tylko z dokumentów przez niego przedstawionych. Mogą one korzystać z innych dokumentów, własnych baz danych, jak również tzw. otwartych źródeł informacji. Wśród tych ostatnich jako najbardziej użyteczne należy wskazać komercyjne bazy danych, Internet, media tradycyjne oraz fachową literaturę¹⁶.

Praktyka pokazuje, że bardzo ważne przy ocenie transakcji są obserwacje

¹⁵ Art. 8b ust. 4 uoppo.

¹⁶ G. Szczuciński, *Możliwości wykorzystania informacji z otwartych źródeł w pracy polskiej jednostki analityki finansowej*, [w:] W. Filipkowski, W. Mądrzejowski (red.), *Białe wywiad. Otwarte źródła informacji – wokół teorii i praktyki*, Warszawa 2011.

pracowników instytucji obowiązanych dotyczące okoliczności towarzyszących dokonywaniu transakcji. Przydatne mogą być także posiadane przez nich informacje o klientach o charakterze prywatnym. W tym przypadku pojawia się kwestia wiarygodności tych informacji. Przykłady mogą stanowić opisane poniżej sytuacje:

Jeden z banków przesłał do GIIF zawiadomienie o transakcjach podejrzanych, dokonywanych według następującego schematu: na rachunki dwóch osób kilka innych osób dokonywało wpłat gotówkowych w kwotach po 100-200 zł. Łączna kwota wpłat wyniosła kilka tysięcy złotych. Zarówno posiadacze rachunków, jak i wpłacający byli osobami młodymi, ok. dwudziestoletnimi. Następnie środki były wypłacane w bankomatach w Holandii. Dodatkowo bank poinformował, że zdaniem pracowników placówki, w której zaobserwowano te transakcje, osoby dokonujące wpłat były powiązane z lokalnym środowiskiem dealerów narkotyków.

W przedmiotowej sprawie powyższa informacja była bardzo istotna dla oceny transakcji, ponieważ uzasadniała podejrzenie, że wpłacane środki mogły pochodzić ze sprzedaży tzw. „miękkich narkotyków” – w Holandii ich konsumpcja jest dozwolona – które mogły zostać nielegalnie dostarczone do Polski. Dokonywanie wpłat gotówkowych w niewielkich kwotach przez kilka (lub więcej) osób jest charakterystyczną metodą wprowadzania do obrotu finansowego środków pochodzących ze sprzedaży narkotyków. Z drugiej strony, przy braku innych okoliczności wzbudzających wątpliwości, nie można w każdym przypadku większej liczby wpłacających podejrzewać, że transakcje mogą mieć związek z praniem pieniędzy pochodzących z tego procederu.

Przykład ten pokazuje również problem wiarygodności takich informacji. Oczywistym jest, że instytucja obowiązana nie ma dostępu do danych zgromadzonych w bazach danych Krajowego Centrum Informacji Kryminalnych – bank nie mógł sprawdzić, czy posiadacze rachunków lub osoby dokonujące wpłat byli notowani za przestępstwa narkotykowe¹⁷. Osoba sporządzająca zawiadomienie musiała samodzielnie ocenić, czy może podać tę informację jako dodatkowe uzasadnienie.

Niejednokrotnie decydujące znaczenie przy ocenie transakcji mają okoliczności towarzyszące ich realizacji – zachowanie klienta, sposób udzielania i treść odpowiedzi na pytania pracowników instytucji obowiązanej, obecność innych osób itp. Zdenerwowanie, wyraźny brak wiedzy o prowadzonej przez siebie działalności gospodarczej, towarzyszenie mu przez inne osoby, które dodatkowo decydują, jakie transakcje mają zostać przeprowadzone – mogą wskazywać na tzw. „słupa”, tj. osobę wykorzystywaną przez grupę przestępczą do prania pieniędzy. Ale również takie okoliczności mogą być w określonych warunkach uzasadnione i nie wiązać się z praniem pieniędzy – co pokazuje drugi przykład.

Jeden z banków przesłał do GIIF zawiadomienie w trybie art. 16 ust. 1 uopp¹⁸. Zgłoszoną transakcją była wypłata gotówkowa, która miała zostać dokonana z rachunku,

¹⁷ W przedmiotowej sprawie, w toku postępowania analitycznego potwierdzono, że niektóre z osób były wcześniej notowane za przestępstwa narkotykowe. GIIF skierował do prokuratury zawiadomienie o podejrzeniu popełnienia przestępstwa z art. 299 k.k. Wszczęto śledztwo, które zostało jednak w końcu umorzone – nie znaleziono dowodów, że pieniądze pochodziły ze sprzedaży narkotyków.

¹⁸ Art. 16 ust. 1 uopp dotyczy transakcji, która nie została zrealizowana, a co do której zachodzi uzasadnione podejrzenie, że może ona mieć związek z popełnieniem przestępstwa, o którym mowa w art. 165a lub art. 299 k.k. Instytucja obowiązana, która otrzymała dyspozycję lub zlecenie przeprowadzenia takiej transakcji, mająca ją przeprowadzić lub posiadająca informacje o zamiarze jej przeprowadzenia transakcji, ma obowiązek niezwłocznie zawiadomić na piśmie GIIF, przekazując wszystkie posiadane dane określone w art. 12 ust. 1 oraz art. 12a uopp wraz ze wskazaniem przesłanek przemawiających za wstrzymaniem transakcji lub blokadą rachunku, oraz wskazać przewidywany termin jej realizacji.

którego posiadaczem był młody mężczyzna. Na jego rachunek wpłynęły środki od osoby ze Stanów Zjednoczonych. Kwota przelewu nie była wysoka. Wcześniej ten rachunek został zasilony kilkoma podobnymi przelewami w niewysokich kwotach, pochodzącymi od tej samej osoby ze Stanów Zjednoczonych. Jako okoliczność uzasadniającą podejrzenie bank wskazał, że przy otwieraniu rachunku oraz dokonywaniu kolejnych wypłat gotówkowych posiadaczowi rachunku towarzyszy drugi mężczyzna, który prowadzi rozmowy z pracownikami placówki oraz decyduje o transakcjach.

Rachunek był prowadzony w placówce bankowej w jednej z miejscowości w województwie podkarpackim. Jest region, z którego wiele osób wyjechało do Stanów Zjednoczonych. Zleceniodawcą przelewów była osoba o polskim nazwisku – nasuwało się przypuszczenie, że przelewy mogły stanowić pomoc finansową dla rodziny. Analiza transakcji nie wskazywała na ich związek z praniem pieniędzy. Z uwagi jednak na 24-godzinny termin na podjęcie decyzji o ewentualnym zażądaniu wstrzymania tej transakcji lub blokady rachunku, skontaktowano się telefonicznie z bankiem. W toku rozmowy pracownik banku wspomniał, że posiadacz rachunku ma prawdopodobnie lekkie upośledzenie umysłowe. To uzasadniało obecność drugiej osoby. Pracownik banku zaznaczył, że bank nie posiada dokumentów w tym zakresie. W odpowiedzi zwrócono mu uwagę, że bank nie jest uprawniony do otrzymania takich dokumentów.

Powyższe przykłady pokazują, że nie jest możliwe stworzenie szczegółowej listy cech transakcji i okoliczności, których wystąpienie powinno skutkować uznaniem przez instytucję obowiązaną danej transakcji za podejrzaną i zawiadomieniem o niej GIIF. To, co w jednej sytuacji powinno wzbudzić wątpliwości, w innej może być w pełni uzasadnione. Dlatego uopp wskazuje tylko ogólne kryteria analizy i oceny transakcji¹⁹:

- ekonomiczne – polegające na ocenie transakcji klienta pod względem celu prowadzonej przez niego działalności gospodarczej;
- geograficzne – polegające na dokonywaniu transakcji nieuzasadnionych charakterem działalności gospodarczej zawieranych z podmiotami z państw, w których występuje wysokie zagrożenie prania pieniędzy i finansowania terroryzmu;
- przedmiotowe – polegające na prowadzeniu przez klienta działalności gospodarczej wysokiego ryzyka z punktu widzenia podatności na pranie pieniędzy i finansowanie terroryzmu;
- behawioralne – polegające na nietypowym, w danej sytuacji, zachowaniu klienta.

Praktyka pokazuje, że zawiadomienia od instytucji obowiązanych oparte tylko na jednym elemencie podejrzanym okazują się z reguły nieuzasadnione – wyjątkiem jest wiarygodna informacja o pochodzeniu wartości majątkowych z przestępstwa.

Jednostki współpracujące

Drugą grupą podmiotów zobowiązanych do przekazywania Generalnemu Inspektorowi informacji określonych w uopp są jednostki współpracujące. Do tej kategorii należą organy administracji rządowej i samorządu terytorialnego oraz inne państwowe jednostki organizacyjne, a także Narodowy Bank Polski, Komisja Nadzoru Finansowego i Najwyższa Izba Kontroli²⁰.

¹⁹ Art. 10a ust. 3 uopp.

²⁰ Art. 2 pkt. 8 uopp.

Ponieważ nie są to podmioty pośredniczące w dokonywaniu transakcji, ich obowiązki informacyjne uopp określiła odmiennie niż w odniesieniu do instytucji obowiązanym. Jednostki współpracujące²¹ są obowiązane, w granicach swoich ustawowych kompetencji, współpracować z Generalnym Inspektorem w zakresie zapobiegania praniu pieniędzy przez:

- niezwłoczne powiadamianie Generalnego Inspektora o podejrzeniu popełnienia ww. przestępstwa;
- przekazywanie potwierdzonych kopii dokumentów dotyczących transakcji, co do których zachodzi podejrzenie, że mają one związek z praniem pieniędzy oraz informacji o stronach tych transakcji²².

Ponadto organy kontroli skarbowej, organy podatkowe i organy celne mają obowiązek niezwłocznie powiadamiać GIIF także o wszelkich ujawnionych w toku swojej działalności okolicznościach, mogących wskazywać na prowadzenie działań mających na celu popełnienie przestępstwa prania pieniędzy²³.

Chociaż uopp nie nakłada na jednostki współpracujące obowiązku analizowania transakcji, to jednak, biorąc pod uwagę, że istotą prania pieniędzy jest dokonywanie transakcji, właściwe realizowanie przez nie ustawowych obowiązków wymaga podejmowania takich działań. Ponieważ podmioty z tej grupy nie pośredniczą w dokonywaniu transakcji, ale uzyskują o nich informacje na podstawie przedłożonych im lub pozyskanych dokumentów, inny jest przebieg tej analizy. Najważniejsza jest treść dokumentów i dane pochodzące z urzędowych (oficjalnych) baz danych, przy czym przepisy regulujące funkcjonowanie poszczególnych jednostek współpracujących określają, do jakich danych mają one dostęp oraz jakich informacji mogą żądać dodatkowo. Niejednokrotnie ograniczenia w tym zakresie mogą utrudniać dokonanie oceny transakcji. Dlatego szczególnie cenne dla polskiej jednostki analityki finansowej są zawiadomienia od tych jednostek współpracujących, które mają kompetencje do prowadzenia kontroli oraz mają prawo zażądać od stron transakcji dodatkowych wyjaśnień, przedstawianych pod groźbą poniesienia odpowiedzialności za podanie nieprawdy. Przykładem są urzędy kontroli skarbowej²⁴.

Analiza transakcji przez polską jednostkę analityki finansowej

Zawiadomienia o transakcjach podejrzanych oraz o podejrzeniu popełnienia prania pieniędzy (lub finansowania terroryzmu), są przekazywane, odpowiednio przez instytucje obowiązane i jednostki współpracujące, do Generalnego Inspektora Informacji Finansowej. Celem analizy transakcji prowadzonej przez polską jednostkę analityki finansowej jest dokonanie oceny, czy w odniesieniu do transakcji, o których zawiadomiły powyższe podmioty, zachodzi uzasadnione podejrzenie, że mogą mieć one związek z praniem pieniędzy (lub finansowaniem terroryzmu). W takich przypadkach Generalny

²¹ Z wyłączeniem organów ścigania i służb wymienionych w art. 14 ust. 2 uopp, tj. prokuratury, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Centralnego Biura Antykorupcyjnego oraz jednostek podległych ministrowi właściwemu do spraw wewnętrznych i przez niego nadzorowanych.

²² Art. 15a ust. 1 uopp.

²³ Art. 15a ust. 3 uopp. Powiadomienie powinno zawierać w szczególności opis ujawnionych okoliczności wraz z przyczynami, dla których powiadamiąca uznała, że mogą one wskazywać na prowadzenie działań mających na celu popełnienie ww. przestępstw.

²⁴ Urzędy kontroli skarbowej zawiadamiają GIIF przede wszystkim o podejrzeniu prania pieniędzy pochodzących z przestępstw karno-skarbowych.

Inspektor jest zobowiązany zawiadomić prokuratora o podejrzeniu popełnienia przestępstwa oraz jednocześnie przekazać mu materiały uzasadniające takie podejrzenie²⁵. GIIF powinien uprawdopodobnić, że wartości majątkowe, których dotyczą transakcje, mogą pochodzić z nielegalnego źródła, chociaż uopp nie nakłada na niego obowiązku wskazania przestępstwa bazowego. Tym nie mniej jednak należy uznać, że niewystarczającym argumentem będzie sama „nietykowość” transakcji na tle profilu danego podmiotu, będącego stroną transakcji.

Uopp nie określa części składowych procesu analizy transakcji przez polską jednostkę analityki finansowej, pozostawiając tę kwestię do ustalenia w ramach wewnętrznych regulacji. Punktem wyjścia są informacje przekazane przez instytucje obowiązane i jednostki współpracujące w treści zawiadomień. Mogą być one wystarczające do zawiadomienia prokuratora. Jeżeli zajdzie konieczność uzyskania dodatkowych materiałów, GIIF może o nie wystąpić na podstawie art. 13a i 15a uopp, odpowiednio do instytucji obowiązanych i jednostek współpracujących.

W toku analizy transakcji użyteczne są informacje przekazywane Generalnemu Inspektorowi przez organy ścigania – zgodnie z art. 14 ust. 2 uopp prokuratura, Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Centralne Biuro Antykorupcyjne oraz jednostki podległe ministrowi właściwemu do spraw wewnętrznych i przez niego nadzorowane informują niezwłocznie, w granicach swoich ustawowych kompetencji, Generalnego Inspektora o wszystkich przypadkach:

- uzyskania informacji wskazujących na podejrzenie popełnienia przestępstw prania pieniędzy lub finansowania terroryzmu, w formie zestawienia zbiorczego, nie później niż do końca miesiąca następującego po miesiącu, w którym uzyskano te informacje;
- przedstawienia zarzutu popełnienia ww. przestępstw;
- wszczęcia i zakończenia postępowania w sprawie o ww. przestępstwa.

Informacje te ułatwiają powiązanie transakcji, o których został zawiadomiony GIIF, z określonymi czynami zabronionymi, ustalonymi przez organy ścigania, a w konsekwencji – podjęcie decyzji o zawiadomieniu prokuratora²⁶.

W procesie analizy transakcji użyteczne mogą być również informacje z otwartych źródeł, w szczególności z mediów. Po pierwsze obejmują one komunikaty prasowe Policji, ABW i innych organów o przeprowadzonych działaniach, zamieszczane na ich oficjalnych stronach internetowych, które niejednokrotnie są następnie podawane przez media. Stanowią one ważną pomoc przy analizie i ocenie transakcji, ponieważ zwykle zawierają opis przestępczego procederu.

Także inne informacje medialne, nie pochodzące bezpośrednio od organów ścigania, mogą znacząco pomóc, jeżeli możliwe będzie powiązanie opisywanych w nich zdarzeń z transakcjami podejrzanymi zgłoszonymi do GIIF. W szczególności mogą one wskazywać na możliwe nielegalne pochodzenie wartości majątkowych. Istotna jest ocena wiarygodności strony internetowej, gazety lub czasopisma, z którego informacja

²⁵ Art. 31 ust. 1 uopp. Ponadto GIIF ma obowiązek zawiadomić prokuratora o podejrzeniu popełnienia przestępstwa po przekazaniu instytucji obowiązanej żądania wstrzymania transakcji lub blokady rachunku – art. 18 ust. 1 i art. 18a ust. 3 uopp.

²⁶ Niejednokrotnie bowiem bez podjęcia czynności dochodzeniowo-śledczych i operacyjno-rozpoznawczych nie ma możliwości ustalenia, czy źródło pochodzenia określonych wartości majątkowych jest legalne, czy też pochodzą one z popełnienia czynu zabronionego. Polska jednostka analityki finansowej zaliczana jest do jednostek o charakterze administracyjnym – o czym decyduje brak uprawnień Generalnego Inspektora do podejmowania tego rodzaju czynności.

pochodzi.

Kolejną użyteczną grupę stanowią informacje z otwartych źródeł, które można określić mianem ogólnych. Są to różnego rodzaju materiały odnoszące się do problematyki przestępczości, wybranych procedurów przestępczych, terroryzmu i jego finansowania. Przykładem mogą być liczne artykuły w mediach tradycyjnych i internetowych dotyczące tzw. przestępstw paliwowych, czyli uszczuplenia podatków należnych Skarbowi Państwa w związku z obrotem paliwami. Ważnym źródłem wiedzy dla jednostki są także materiały udostępniane przez zagraniczne jednostki analityki finansowej lub międzynarodowe organizacje zajmujące się problematyką przestępczości, poprzez ich oficjalne strony internetowe.

W praktyce może wystąpić sytuacja, gdy materiał zebrany przez polską jednostkę analityki finansowej nie da podstaw do sformułowania podejrzenia popełnienia przestępstwa prania pieniędzy lub finansowania terroryzmu, ale jednocześnie – w jej ocenie – wskazuje on na prowadzenie innych działań mogących stanowić zagrożenie dla szeroko pojętego porządku publicznego i bezpieczeństwa państwa. W takich przypadkach GIIF może powiadomić o transakcjach inne podmioty, wymienione w art. 33 ust. 3 uoppp, tj. jednostki podległe ministrowi właściwemu do spraw wewnętrznych i przez niego nadzorowane, Agencję Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencję Wywiadu, Służbę Kontrwywiadu Wojskowego, Służbę Wywiadu Wojskowego i Centralne Biuro Antykorupcyjne, a także Generalnego Inspektora Kontroli Skarbowej, izby skarbowe oraz urzędy kontroli skarbowej (jednak wyłącznie w zakresie ich zadań ustawowych, w szczególności w odniesieniu do zwalczania przepisów podatkowych)²⁷.

²⁷ Zgodnie z art. 33 ust. 3 uoppp, adresatem informacji o transakcjach przekazywanych przez GIIF mogą być:

- 1) minister właściwy do spraw wewnętrznych lub osoby przez niego upoważnione,
- 2) Szefowie: ABW, AW, SKW, SWW i CBA lub osoby przez nich upoważnione,
- 3) GIKS, dyrektorzy izb skarbowych oraz dyrektorzy urzędów kontroli skarbowej.

Title

Analysis of transactions as the basis of counteracting money laundering

Streszczenie

Sprawcy popełniający czyny zabronione generujące nielegalne zyski mają jasny cel – maksymalizowanie korzyści materialnych. Aby jednak móc z nich korzystać po ich uzyskaniu, przestępcy muszą je zabezpieczyć przed ich odebraniem, w jakiegokolwiek formie prawnej, przez organy państwowe. Cel ten uzyskują nadając im pozory pochodzenia z legalnych źródeł. Istotą prania pieniędzy jest dokonywanie różnorodnych transakcji, dlatego podstawą zwalczania tego procederu jest ich analiza. Jest ona prowadzona na trzech głównych poziomach. Najpierw przez podmioty komercyjne pośredniczące w dokonaniu tych transakcji, które mają obowiązek zgłaszać podejrzane transakcje do wyspecjalizowanego organu – jednostki analityki finansowej. Następnie jednostka analityki finansowej weryfikuje otrzymane informacje i na podstawie wyników analizy może samodzielnie rozpocząć śledztwo (jednostki o charakterze policyjnym) lub zawiadomić organy ścigania (jednostki o charakterze administracyjnym). W drugim przypadku organy ścigania przeprowadzają własną analizę transakcji. Zgodnie z ustawą o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu w Polsce rolę jednostki analityki finansowej pełni Generalny Inspektor Informacji Finansowej oraz podległy mu Departament Informacji Finansowej Ministerstwa Finansów.

Słowa kluczowe

pranie pieniędzy, przeciwdziałanie praniu pieniędzy, transakcje podejrzane, analiza transakcji, instytucje obowiązane, jednostki współpracujące, Generalny Inspektor Informacji Finansowej, polska jednostka analityki finansowej

Summary

Perpetrators who commit crimes generating illegal income have a clear aim – to maximize gains. But in order to consume them they must protect them from being confiscated, by any legal means, by the state. They achieve this aim by making these incomes look like coming from legal sources. Money laundering is about executing various transactions, thereby the basis of fighting this crime is their analysis. This analysis is conducted at three levels. First at commercial intermediaries who are obliged to report suspicious transactions to a specialized authority – the financial intelligence unit. Then the FIU verifies received information and based on the outcome of the analysis may initiate own investigation (police-type FIUs) or refer the case to law enforcement (administrative-type FIUs). In such instances law enforcement agencies conduct own analysis of suspicious transactions. According to the Act of 16th November 2000 on counteracting money laundering and terrorism financing the financial intelligence unit in Poland is the General Inspector of Financial Information and the Department of Financial Information in the Ministry of Finance.

Keywords

money laundering, counteracting money laundering, suspicious transactions, analysis of transactions, reporting entities, cooperating units, General Inspector of Financial Information, Polish financial intelligence unit

Mgr Anna Ibek
Asystent
Katedra Kryminalistyki i Kryminologii
Wydział Prawa, Administracji i Stosunków Międzynarodowych
Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

ROZDZIAŁ III

Bezpieczeństwo: problem niepewności w analizie informacji

Uwagi wstępne

W literaturze przedmiotu występuje mnogość terminów związanych z pojęciem bezpieczeństwa. Na potrzeby niniejszej publikacji bezpieczeństwo będzie rozumiane jako „bezpieczeństwo określonego podmiotu jest stanem, w którym podmiot ten, w sytuacji konfliktu wartości z innym podmiotem, w zakresie posiadanego przez siebie zasobu dóbr, ma zdolność do suwerennego podejmowania i realizowania legalnych decyzji, zgodnych z uznawaną przez siebie hierarchią wartości”¹.

Drugie założenie to uznanie, iż analiza informacji jest procesem myślowym, polegającym na interpretacji wiedzy, dostępnej jakiemuś podmiotowi. Celem analizy jest wzbogacenie tej wiedzy o wartość dodaną, prowadzącą się najczęściej – mówiąc w uproszczeniu – do uzyskania odpowiedzi na pytania „co ?” i „co z tego ?”².

Kolejne spostrzeżenie jest oczywiste: w dziedzinie bezpieczeństwa prowadzone są analizy informacji. Ranga owych analiz jest zazwyczaj bardzo wysoka, a czasem kluczowa dla samego bytu podmiotu bezpieczeństwa. Dotyczy to zarówno podmiotów takich jak państwo, ale także organizacji gospodarczych i, w pewnym sensie, osób indywidualnych, przy czym ta ostatnia kategoria podmiotów nie będzie tu uwzględniona. Tak więc przedmiotem artykułu będą analizy informacji, prowadzone w dziedzinie bezpieczeństwa państwa i w dziedzinie bezpieczeństwa biznesu. Wiadomo, że analizy informacji w dziedzinie bezpieczeństwa obciążone są niepewnością. Celem artykułu jest próba odpowiedzi na pytanie o przyczyny tej niepewności.

Dylematy bezpieczeństwa

Niepewność związana jest ze wszystkimi relacjami międzyludzkimi. W interesującej nas dziedzinie manifestuje się ona w postaci tzw. dylematów bezpieczeństwa, uchodzących za kategorie nawet bardziej fundamentalne, niż strategia czy konflikt; obecność niepewności jest egzystencjalnym warunkiem, w sposób nieunikniony towarzyszącym każdej decyzji w rozważanym zakresie (i nie tylko zresztą w nim). „W kontekście stosunków międzynarodowych egzystencjalny warunek niepewności oznacza, że rządy (decydenci, planiści militarni, analitycy polityki zagranicznej) nigdy nie mogą mieć stuprocentowej pewności, dotyczącej bieżących i przyszłych motywów i intencji tych podmiotów, które są w stanie działać na szkodę

¹ Zob. szerzej J. Konieczny (red.), *Analiza informacji w służbach policyjnych i specjalnych*, Warszawa 2012.

² T.R. Aleksandrowicz, *Analiza informacji w administracji i biznesie*, Warszawa 1999, s. 25.

w sensie wojskowym. Nazywamy taką sytuację jedną z nierozwiązywalnych niepewności, i widzimy ją jako rdzeń w prognozach, powodujący dylematy bezpieczeństwa”³.

Wyróżnia się dwa dylematy bezpieczeństwa. Pierwszym z nich jest dylemat interpretacji. Jego przyczyną jest konieczność dokonywania wyboru pomiędzy różnymi, zwykle niechcianymi, możliwościami akcji, politycznej lub militarnej. Wybór ten jest uzależniony od trafnej rekonstrukcji motywów, intencji i zdolności do działania podmiotów, postrzeganych jako stanowiące potencjalne lub realne zagrożenie dla podmiotu konfrontowanego z dylematem. Pytanie brzmi: czy oceniać wzrost potencjału militarnego np. państwa sąsiedniego jako służący celom obronnym, czy też wzrost ów jest związany z zmierzonym dążeniem do zmiany *status quo*?

Dylemat drugi można nazwać dylematem reakcji. Powstaje on wówczas, gdy zapadną decyzje, rozstrzygające dylemat interpretacji. Co robić? Czy podjąć środki zapobiegawcze, próbować odstraszyć konkurenta, czy też szukać innych form neutralizacji (niejasnego w gruncie rzeczy) zagrożenia? Błąd w rozwiązaniu dylematu może być bardzo brzemienny w skutkach. Jeśli konkurent nie miał złych zamiarów, wtedy wzrost własnego potencjału doprowadzi do intensyfikacji wzajemnej wrogości i nakręcenia spirali zbrojeń, jeśli miał, wówczas ewentualna bierność spowoduje znaczące osłabienie i zagrożenie nawet przegraną wojną⁴. Historia pełna jest przykładów błędnych rozwiązań dylematów bezpieczeństwa i konsekwencji tych błędów.

Podkreśla się ponadto, że systemów, które zapewniłyby pełny, „stuprocentowy” poziom bezpieczeństwa chronionego podmiotu w ogóle nie ma. Ryzyko istnieje zawsze, a niepewność jest jego częścią – i odwrotnie. Zwykle też obu tych elementów nie da się określić ilościowo. Dominują szacunki wykorzystujące prawdopodobieństwo subiektywne, kreowane za pomocą intuicji i doświadczenia, szacunki częściowe i dokonywane niejednokrotnie na podstawie błędnych danych i wątpliwych teorii⁵. Dochodzą do tego problemy związane z niepewnością co do relewantności zagrożeń i, związane z nimi, kwestie zaspokojenia społecznych oczekiwań co do poziomu bezpieczeństwa publicznego⁶.

Opisane zjawiska nie są specyficzne dla bezpieczeństwa międzynarodowego i wewnętrznego. Występują one także, w bardzo zbliżonej postaci, w bezpieczeństwie biznesu, choć ich przyczyny mogą być inne. Procedury bezpieczeństwa korporacyjnego są zawsze i z natury rzeczy w pewnym stopniu uciążliwe dla personelu przedsiębiorstwa, bo np. wiążą się ze stratą czasu. Pracownicy mają też zrozumiąłą skłonność do odbierania systemu bezpieczeństwa i jego elementów jako środków wymierzonych, przynajmniej częściowo, przeciwko nim. Tak zresztą jest w istocie: znacząca większość strat przedsiębiorstw powodowanych jest przez własnych pracowników, atakujących aktywa firmy samodzielnie lub we współpracy z osobami spoza organizacji⁷. Problemem jest zachowanie równowagi pomiędzy wytrzymałością personelu a poziomem restrykcyjności systemu bezpieczeństwa. Nadmierna restrykcyjność, jak zwróciła na to uwagę A. Lewicka-Strzałecka może prowadzić do przekonania pracowników, że władze

³ K. Booth, N.J. Wheeler, *Uncertainty*, [w:] P.D. Williams (red.), *Security Studies. An Introduction*, Routledge, London-New York 2008, s. 134.

⁴ *Ibidem*, s. 134.

⁵ M. Lynn Garcia, *Risk Management*, [w:] M. Gill (red.), *Handbook of Security*, Palgrave Macmillan, Houndmills-New York 2006, s. 519.

⁶ F.P. Harvey, *The Homeland Security Dilemma. Fear, failure, and the future of American insecurity*, Routledge, London-New York, 2008, s. 99-100.

⁷ Zob. J. Konieczny, *Wprowadzenie do bezpieczeństwa biznesu*, Warszawa 2004, s. 26.

przedsiębiorstwa nie mają do nich zaufania i powodują powstanie, ewidentnie szkodliwej, relacji „my-oni”⁸. Konsekwencją tego zjawiska jest uznanie, że ów brak zaufania rzeczywiście ma miejsce, co generuje patologiczne zachowania pracownicze, a system bezpieczeństwa kojarzony jest ze złymi zachowaniami, a nie z postawami moralnymi poszczególnych osób. Wniosek jest następujący: można zachowywać się niewłaściwie, jeśli system nie działa lub można go obejść. W rezultacie zarząd firmy decyduje się na dalsze uszczelnienie systemu, co prowadzi do błędnego koła, nie wspominając już o nieuzasadnionych wydatkach. Rozwiązywanie problemów tego rodzaju jest, co łatwo zauważyć, bardzo zbliżone do rozwiązywania klasycznych dylematów bezpieczeństwa. A. Lewicka-Strzałecka zauważa jednak ponadto, że kwestie takie są charakterystyczne dla firm przywalających, uczących lub promujących niemoralne, nieuczciwe praktyki w stosunkach z klientami, współpracownikami, dostawcami i innymi interesariuszami przedsiębiorstwa⁹. Można w tym dostrzec wyraźne analogie do poziomu praworządności w państwie i kwestii zaufania obywateli do jego władz.

Problem ten rodzi jednak jeszcze jedno pytanie, także istotne w kontekście niepewności w obszarze bezpieczeństwa, mianowicie pytanie o poziom ogólnie rozumianej kultury kontroli, obywateli czy pracowników, co w gruncie rzeczy sprowadza się również do znalezienia równowagi pomiędzy restrykcyjnością systemu bezpieczeństwa, a tak czy inaczej rozumianą „wytrzymałością” społeczną. W społeczeństwach otwartych nieprzekraczalną granicę stanowi poszanowanie praw człowieka i wartości demokratycznych, w istocie więc pytanie o równowagę jest pytaniem o relacje bezpieczeństwa i wolności. Rozstrzygnięcia w tej kwestii są bardzo trudne, a ich konsekwencje niełatwe do przewidzenia¹⁰.

Innym aspektem tego problemu jest możliwość wystąpienia niezamierzonych skutków wdrożonych środków bezpieczeństwa, czyli takich zjawisk, które okazują się odmienne od zakładanych przyczyn i celów ich wdrożenia. Skutki takie mogą dotyczyć podmiotów innych, niż objęte planem przedsięwzięć, często stanowiąc źródło nowych, nie branych wcześniej pod uwagę zagrożeń. Mogą też nieoczekiwanie naruszać akceptowane wartości i ogólnie prowadzić do rozbieżności pomiędzy oczekiwanym efektem, a początkowymi intencjami. Wystąpienie niezamierzonych skutków określonej polityki bezpieczeństwa jest na ogół bardzo trudne do przewidzenia¹¹.

Ostatecznie niepewność i ryzyko wpisywane są w samą istotę życia społecznego. Współcześnie mówi się światowym społeczeństwie ryzyka (*world risk society*), jako kategorii najtrafniej opisującej relacje społeczne i polityczne. Ważne są nie tyle bieżące, aktualne stany spraw, co raczej antycypacja możliwych ryzyk i zagrożeń oraz wprowadzania środków zaradczych; dotyczy to wszystkiego – przeciwdziałania terroryzmowi, problemów z wyżywieniem globalnej populacji czy zmian klimatycznych. Kwestie te z natury rzeczy wiążą się z niepewnością, uzależnioną od nieprzewidywalnych zjawisk, stąd określenie „czas warunkowy”, stosowany do teraźniejszości. Co więcej, pojęcia ryzyka i zagrożenia, dotychczas dość silnie ze sobą powiązane, oddalają się od

⁸ A. Lewicka-Strzałecka, *Etyczne standardy firm i pracowników*, Warszawa 1999, s. 163.

⁹ *Ibidem*, s. 161.

¹⁰ K. Moss, *Security and Liberty. Restriction by Stealth*, Palgrave Macmillan, Houndmills-New York 2009, s. 49 i n.

¹¹ Ch. Daase, C. Friesendorf (red.), *Rethinking Security Governance. The problem of unintended consequences*, Routledge, London-New York 2010.

siebie. Ryzyko, na przykład wypadku drogowego, jest możliwe do obliczenia, zagrożenie utraty życia w wyniku ataku jądrowego czy zamachu terrorystycznego już nie, chociaż oba te ostatnie zjawiska są obecne w polityce, co więcej, czasem przyznaje się wprost, że szacowanie ryzyka ataku terrorystycznego jest nierealistyczne¹².

Koncepcja światowego społeczeństwa ryzyka kładzie także nacisk na istnienie granic wiedzy, przy czym nie chodzi tu o kwestie „o których wiemy, że nie wiemy”, lecz raczej o te „o których nie wiemy, że nie wiemy”, które wszak przynoszą, nieraz bardzo istotne, konsekwencje dla społeczeństw i osób indywidualnych. W rezultacie, w analizach bezpieczeństwa zamiast na ryzyku zaistnienia określonych zdarzeń, lepiej koncentrować się na ewentualnych, nie branych pod uwagę, ubocznych skutkach prowadzonych polityk¹³. Łatwo zauważyć, że ten ostatni postulat w żadnej mierze nie ułatwia, jak już wspomniano, osiągnięcia pewności w prowadzonych analizach.

Należy zatem odnotować, że pierwszą i zapewne podstawową przyczyną niepewności w analizach bezpieczeństwa jest obiektywny stan świata, uniemożliwiający jednoznaczne przewidywanie zdarzeń i przebiegu procesów, istotnych dla bezpieczeństwa danego podmiotu.

Rola logiki w analizach bezpieczeństwa

Elementem każdej analizy informacji w dziedzinie bezpieczeństwa (i oczywiście nie tylko w tej) jest rozumowanie. Termin ten, synonimiczny ze słowami „wnioskowanie” i „inferencja”, oznacza uznawanie jednych zdań na podstawie innych. Zdania, na podstawie których owo uznanie następuje są przesłankami, zdania uznawane są wnioskami. Rozumowania analityczne należy uznać za akty twórcze, czyli takie, „które rozszerzają naszą wiedzę relatywnie do pewnego jej stanu jako wyjściowego”¹⁴.

Na stosowane w analizach rozumowania nakłada się pewne dalsze warunki ogólne, w szczególności mają one być twórcze i racjonalne. Postulaty te są oczywiście trafne, ale trudne do uchwycenia i do jakiejś, przynajmniej częściowo jednoznacznej, oceny. Tymczasem kluczem do charakterystyki rozumowań wydaje się być inna ich cecha, mianowicie poziom zawodności wniosków, do których prowadzą. Celowe zatem wydaje się przedstawienie właściwości wnioskowań z tego właśnie punktu widzenia. Szerszy kontekst teoretyczny jest omówiony w pracy A. Ibek¹⁵.

Punktem wyjścia jest dedukcja. Z logicznego elementarza wiadomo, że dedukcja jest rozumowaniem niezawodnym, prowadzącym do wniosków pewnych. Cena za tę pewność jest jednak wysoka, gdyż treść wniosku nie wykracza poza informacje zawarte w przesłankach. W tym sensie dedukcja jest nietwórcza, chyba że, jak zauważa J. Woleński, prowadzi do rezultatów psychologicznie nieoczekiwanych, wtedy ów element „zaskoczenia” nadaje takim inferencjom blask rozumowań twórczych¹⁶.

Wszystkie inne rozumowania są zawodne, tzn. prawdziwość przesłanek nie gwarantuje prawdziwości konkluzji. Rozumowania indukcyjne (przy czym pomijamy tu indukcję zupełną, będącą w rzeczywistości rodzajem dedukcji), są zawodne z natury

¹² Ch.P. Nemeth, *Homeland Security. An Introduction to Principles and Practice*, CRC Press, Boca Raton 2010, s. 119.

¹³ O. Kessler, *Risk*, [w:] J.P. Burgess (red.), *The Routledge Handbook of New Security Studies*, London-New York 2010, s. 18-25.

¹⁴ J. Woleński, *W stronę logiki*, Kraków 1996, s. 203.

¹⁵ A. Ibek, *Teoretyczne podstawy analizy kryminalnej*, „Przegląd Policyjny” 2011, nr 3(103).

¹⁶ J. Woleński, *op. cit.*, s. 203.

rzeczy, bo ich zasadą jest wyprowadzanie wniosków ogólnych na podstawie niepełnej bazy przesłanek jednostkowych (szczegółowych). Niepełność ta jest nieprzewidywalna, gdy nie ma możliwości (fizycznych, technicznych, finansowych) ustalenia wartości logicznej kompletu przesłanek. Tym niemniej indukcja uchodzi za podstawową metodę badania świata, a generowana przez indukcję niepewność wniosków musi być – jako nieunikniona – akceptowana. Dlaczego więc indukcja jest w ogóle stosowana, dlaczego jest użyteczna? Otóż, nie wiadomo, a „wokół indukcji wszystko jest sporne”¹⁷. Można tylko przypuszczać, że trafność rozumowań indukcyjnych zasadza się na ich zgodności z aforyzmem Linneusza *natura non facit saltus*, natura ludzka również.

Zawodne, jak wiadomo, jest również wnioskowanie z analogii, które tym różni się od wnioskowania indukcyjnego, że jego konkluzja nie dotyczy jakiejś ogólnej klasy zjawisk, a tylko zjawiska (obiektu) pojedynczego, wyróżnionego jako ostatni w pewnej znanej serii zdarzeń. Mimo zawodności, nie sposób sobie wyobrazić analiz w dziedzinie bezpieczeństwa bez stosowania rozumowań przez analogię. Trzeba jednak podkreślić, że umiejętne wykorzystywanie rozumowań przez analogię wymaga ogromnej wiedzy, w dziedzinie bezpieczeństwa: historycznej, politologicznej, kryminologicznej, socjologicznej, często również technicznej i innej, ze szczególnym uwzględnieniem wiedzy o typowości przypadków.

Kolejnym rodzajem wnioskowań, notorycznie wykorzystywanych w analizach bezpieczeństwa, jest rozumowanie podważalne, należące do tzw. logiki niemonotonicznej. Monotoniczna jest logika, spełniająca warunek: „jeśli z jakiegoś zbioru przesłanek A wynika zdanie p, to p musi też wynikać ze zbioru przesłanej B, w którym zawiera się zbiór A. Niemonotoniczna jest oczywiście każda logika, która nie posiada opisanej przed chwilą cechy”¹⁸. Rozumowanie należy zatem traktować jako podważalne, gdy wniosek wyprowadzony został z określonego zbioru przesłanek, po czym jednak zbiór ten został rozbudowany i w nowej sytuacji (po rozbudowaniu, rozszerzeniu), ów wniosek utracił swoje dotychczasowe uzasadnienie, został podważony. Mówiąc inaczej: „(...) zakres uzyskiwanej w tych wnioskowaniach [tj. podważalnych – AI] wiedzy może zmieniać się, kiedy zwiększy się zakres wyjściowych informacji. Dotyczy to w szczególności uzyskanych wcześniej wniosków, które mogą tracić ważność. Niekoniecznie oznacza to jednak, że we wcześniejszych rozumowaniach popełniono błąd. Poprzednie wnioskowania mogą być wciąż kwalifikowane jako najlepsze i najbardziej rozsądne na gruncie wcześniejszej bazy informacyjnej”¹⁹. Rozumowanie podważalne dostarcza więc wniosków niepewnych z definicji. Nie sposób jednak nie zauważyć, że jest ono, by tak rzec, „genetycznie” powiązane ze strukturą klasycznego cyklu analitycznego. Jeśli zgodzić się, że obejmuje on sformułowanie zadania analitycznego, zebranie informacji, ich przetworzenie, analizę i dystrybucję, a następnie, w razie potrzeby, sformułowanie na tej podstawie kolejnego zadania, realizację kolejnego procesu zebrania informacji ... itd.²⁰, to widać, że inferencje w analizie informacji mają z zasady charakter wnioskowań podważalnych.

Najważniejszą bodaj formą wnioskowań niemonotonicznych są wnioskowania abdukcyjne. Abdukcje są aktami twórczymi, polegającymi zasadniczo na formułowaniu hipotez na podstawie zgromadzonych, a niekompletnych informacji. Istotą abdukcji jest

¹⁷ *Ibidem*, s. 284.

¹⁸ J. Stelmach, B. Brożek, *Metody prawnicze. Logika, analiza, argumentacja, hermeneutyka*, Kraków 2004, s. 5.

¹⁹ D. Makinson, *Od logiki klasycznej do niemonotonicznej*, Toruń 2008, s. 1.

²⁰ T.R. Aleksandrowicz, *op. cit.*, s. 52 i n.

wewnętrzna chwila natchnienia, olśnienie (*flash*) podmiotu myślącego²¹. Krótko mówiąc, chodzi tu o pomysłowość. Abdukcja jest zatem zjawiskiem metodologicznym, ale też psychologicznym, gdyż wykorzystuje zasób wiedzy, pojęć, sprawność w dokonywaniu skojarzeń, inteligencję itp. przymioty. Jest jasne, że pomysły mogą być dobre, ale i złe, i również w tym sensie rozumowania abdukcyjne są oczywiście zawodne.

Wspomnieć jeszcze należy o, być może rewolucyjnej, możliwości wprowadzenia do analizy informacji koncepcji związanych z logiką rozmytą (*fuzzy logic*). Trudno tu wchodzić w szczegóły z dwóch powodów: braku miejsca i stopnia skomplikowania tej nowoczesnej logiki, nie dającej się sensownie przybliżyć w kilku zdaniach. Należy w tym miejscu jedynie stwierdzić, że rozumowania rozmyte prowadzą także do wniosków zawodnych²². Drugą kategorią przyczyn niepewności w analizach w dziedzinie bezpieczeństwa jest zatem dominująca w nich rola rozumowań – niemal bez wyjątku zawodnych.

Błędy analityczne

Kolejnym zjawiskiem, dla którego liczyć się należy z niepewnością analiz jest możliwość wystąpienia błędów analitycznych. Mogą one mieć różne przyczyny – zła organizacja pracy zespołów analitycznych, nadmierne zaufanie analityków do własnych możliwości, brak należytej staranności, i tym podobne²³.

Wskazuje się także na liczne pułapki analityczne, które mogą negatywnie wpływać na jakość analiz. Należą do nich: „Przekonanie, że dysponuje się już wystarczającą ilością wiedzy do napisania analizy i niechęć do uwzględniania nowych informacji (...), zbyt duże zaufanie do określonego źródła informacji i nieweryfikowanie pochodzących z tego źródła danych lub też – to druga strona medalu – brak zaufania do określonego źródła informacji i bezpodstawne negowanie pochodzących z niego danych (...), niechęć do weryfikowania przyjętych na wstępie założeń i przywiązanie się do pierwszej koncepcji (...), emocjonalne zaangażowanie się w analizowany problem (...), pisanie „pod przełożonego” lub „pod odbiorcę” (syndrom „posłańca przynoszącego złe wieści”) i niechęć do podejmowania ryzyka popełnienia błędu (...), dążenie za wszelką cenę do znalezienia „drugiego dna” w każdej sytuacji”²⁴.

W innym ujęciu, jako podstawowe przyczyny błędów analitycznych akcentowane są: brak relewantnych informacji oraz tzw. wyobraźnia lustrzana. Ten pierwszy może być spowodowany efektywną ochroną własnych informacji przez przeciwnika, prowadzonymi przez przeciwnika operacjami dezinformującymi, trudnościami w odróżnianiu informacji wartościowych od szumu informacyjnego, czy wreszcie wykorzystywaniem nietrafnych założeń analitycznych w miejscu luk informacyjnych. Błąd wyobraźni lustrzanej polega natomiast sposobie myślenia analityka, który w interpretacji działań przeciwnika zachowuje się tak, jak gdyby sam był na jego

²¹ T. Anderson, D. Schum, W. Twining, *Analysis of Evidence*, Cambridge University Press, Cambridge 2005, s. 56-57.

²² Zob. szerzej A. Lachwa, *Rozmyty świat zbiorów, liczb, relacji, faktów, reguł i decyzji*, Warszawa 2004.

²³ K. Liedel, P. Piasecka, T.R. Aleksandrowicz, *Analiza informacji. Teoria i praktyka*. Warszawa 2012, s. 106-109.

²⁴ *Ibidem*, s. 112-116.

miejscu²⁵. Błąd ten uchodzi za najcięższy „grzech” analityczny i należy go unikać za wszelką cenę²⁶.

Oczywiście, można stwierdzić że, nadzór nad przebiegiem prac analitycznych i kontrola ich wyników powinny prowadzić do eliminacji błędów. Zapewne w jakiejś części tak się dzieje. Skutecznym narzędziem może w tym względzie być swoisty test, opracowany przez A. MacVeana i C. Harfielda. Polega on na udzieleniu odpowiedzi na siedem pytań, dotyczących produktu analitycznego. W pewnym skrócie, brzmią one następująco: (1) kto jest autorem analizy i kto reprezentuje instytucję, w której analiza powstała, wobec odbiorcy?, (2) kto jest odpowiedzialny za brak manipulacji politycznej w materiale?, (3) czy wewnętrzny, instytucjonalny system kontroli zadziałał prawidłowo a badanym przypadkiem?, (4) czy materiał uwzględnia zróżnicowane potrzeby odbiorców?, (5) kto odpowiada za poziom prawdziwości analizy?, (6) czy w materiale wyraźnie oddzielono fakty od komentarzy i ocen?, (7) czy autorzy analizy, wykorzystując zastrzeżenia, ostrzeżenia, wskazywanie ograniczeń poznawczych, etc., nie usiłują ukrywać w ten sposób treści trudnych lub niewygodnych²⁷? Jednakże nawet rygorystyczne przeprowadzanie testów tego rodzaju nie gwarantuje uniknięcia błędów; widać na przykład, że błąd lustrzanego odbicia byłby niemożliwy lub bardzo trudny do wykrycia w przytoczonym teście. Poza tym wiadomo, że analizy bardzo często prowadzone są pod silną presją czasu i poddanie każdej z nich pełnej kontroli jest najzwyczajniej niemożliwe.

Spotyka się opinie, iż drogą do redukcji niepewności jest poprawne, skoncentrowane na rozpoznawanym obiekcie, działanie wywiadowcze²⁸. Zapewne jest to prawdą, ale kwestia niepewności w analizach jest bardziej skomplikowana. Ich autorzy chętnie posługują się zwrotami typu: być może ..., ale, z drugiej strony ..., możliwe, że ..., itp. M.M. Lowenthal twierdzi, że słowa tego rodzaju nie odnoszą się do niepewności twierdzeń analityków, lecz raczej są przejawem ich asekuranctwa czy nawet lęklivosti; wiadomo już, że postawa taka jest jedną z przyczyn powstawania błędów.

Co więcej, autor ten wskazuje, że również zwroty typu: nieprawdopodobne, mało prawdopodobne, mające szansę wystąpić, prawdopodobne, możliwe, prawie pewne, nie powinny mieć w analizach zastosowania; jeśli coś jest np. nieprawdopodobne, to nie warto o tym pisać, jeśli czegoś „nie można wykluczyć” to znaczy, że to coś jest również nieprawdopodobne, itd.²⁹. Cechami dobrej analizy, obok określenia poziomu zaufania do zgromadzonych informacji oraz przedstawiania rozwiązań alternatywnych są: dostarczenie produktu w czasie oczekiwany przez decydenta, trafienie w jego oczekiwania, zwięzłość i jasność sformułowań, dokładne oddzielenie tego co wiadomo, od tego, czego nie wiadomo³⁰. Trudno nie zgodzić się z tymi postulatami.

Ciekawe i, jak wolno sądzić, ogólnie spójne ze stanowiskiem M.M. Lowenthala, uwagi metodologiczne, a nawet filozoficzne, przedstawił A. Rolington. Przede wszystkim

²⁵ J.B. Bruce, *Making Analysis More Reliable: Why Epistemology Matters to Intelligence; The Missing Link: The Analyst-Collector Relationship*, [w:] R.Z. George, J.B. Bruce (red.), *Analyzing Intelligence. Origins, Obstacles, and Innovations*, Georgetown University Press, Washington 2008.

²⁶ M.R. Ronczkowski, *Terrorism and Organized Hate Crime. Intelligence Gathering, Analysis, and Investigations*, CRC Press, Boca Raton 2012, s. 7.

²⁷ A. MacVean, C. Harfield, *Science or Sophistry: Issues in Managing Analysts and Their Products*, [w:] C. Harfield, A. MacVean, J.G.D. Grieve, D. Philips (red.), *The Handbook of Intelligence Policing. Conciliation, Crime Control, and Community Safety*, Oxford University Press, Oxford 2008, s. 101-102.

²⁸ R.M. Clark, *Intelligence Analysis. A Target-Centric Approach*, SAGE, Los Angeles 2013, s. 3.

²⁹ M.M. Lowenthal, *Intelligence. From Secrets to Policy*, SAGE, Los Angeles 2012, s. 141-143.

³⁰ *Ibidem*, s. 158.

podkreślił on, że ciężar definicji wywiadu przenoszony jest współcześnie z produktu na metodę wytworzenia tego produktu. Istotne są trzy elementy: (1) wiedza o tym, co jest. (2) wiedza o tym, co wiemy i w jaki sposób to wiemy, (3) wiedza o tym, jak posiadaną wiedzę wykorzystać³¹. Rzeczywiście, podejście takie osłabia nieco problem niepewności.

Na koniec należy wskazać jeszcze jedną, bardzo ważną sugestię, prowadzącą do jej redukcji. Chodzi mianowicie o wzajemną wymianę informacji, pomiędzy podmiotami odpowiedzialnymi za bezpieczeństwo. Spostrzeżenie, iż taka wymiana zwiększa bazę informacyjną analiz wydaje się banalne. Instytucjonalnie, a właściwie biurokratycznie rzecz biorąc, sprawa nie jest jednak prosta. Wiadomo, że informacje wywiadowcze tworzą kontinuum. W skali państwa, informacje gromadzone przez wywiad kryminalny, wywiad wewnętrzny, służby kontrwywiadu, policję graniczną, antykorupcyjną, wywiad finansowy i wywiad zagraniczny tworzą jedność. Przeszkody w takim ich traktowaniu są organizacyjne, i z pewnością także psychologiczne; służby mają skłonność do zazdrośnego pilnowania swoich informacji nawet przed partnerami³². Podobna sytuacja występuje w biznesie, gdzie problemem jest ujawnienie i wykorzystanie wiedzy potrzebnej, a nieznaney kierownictwu przedsiębiorstw, którą jednak posiadają pracownicy, często nie zdając sobie sprawy z jej doniosłości³³.

Dewiza *knowledge is power* współcześnie zastąpiona została dewizą *sharing knowledge is power*.

Uwagi końcowe

Cytowani już K. Booth i N.J. Wheeler wskazują trzy możliwe do zastosowania „logiki”, choć raczej należałoby powiedzieć „filozofie” w podejściu do rozwiązywania dylematów bezpieczeństwa³⁴.

Pierwsza jest fatalistyczna, uznająca konkurowanie podmiotów w zakresie bezpieczeństwa za nierozzerwalnie, bo wynikające z ludzkiej natury, związane z konfliktem. Druga jest umiarkowana: konfliktu nie da się wyeliminować, ale czasowo jest możliwe jego wygaszenie. Trzecia wreszcie jest bardziej optymistyczna i w podmiotowości osób i społeczeństw dostrzega możliwość unikania konfliktów i budowy wzajemnego zaufania.

Nieusuwalna niepewność w analizach bezpieczeństwa nie jest jednak upoważnieniem do bezczynności. Co więcej, w dziedzinie bezpieczeństwa mamy do czynienia ze swoistym odwróceniem zasady *in dubio pro reo*. W świetle współczesnych, cywilizowanych standardów procesu karnego, nie dających się usunąć wątpliwości nie wolno interpretować na niekorzyść oskarżonego. Tymczasem w dziedzinie bezpieczeństwa istnienie wątpliwości wymusza aktywność i podejmowanie środków zaradczych³⁵. Ale poziom, kierunki i natężenie podejmowanych w sytuacji niepewności działań zależy już od możliwości ekonomicznych i przyjmowanej przez decydentów filozofii postępowania.

³¹ A. Rolington, *Strategic Intelligence for 21st Century. The Mosaic Method*, Oxford University Press, Oxford 2013, s. 147.

³² Zob. szerzej T. Fingar, *Reducing Uncertainty. Intelligence Analysis and National Security*, Stanford University Press, Stanford 2011.

³³ J. Liebowitz, *Building Organizational Intelligence. A Knowledge Management Primer*, CRC Press, Boca Raton 2000.

³⁴ K. Booth, N.J. Wheeler, *op. cit.*, s. 139.

³⁵ L. Zender, *Security*, Routledge, London-New York 2009, s. 128 i n.

Title

Security: the issue of uncertainty in the information analysis

Streszczenie

Celem artykułu jest wskazanie przyczyn i omówienie roli niepewności w analizach informacji w dziedzinie bezpieczeństwa. Uwzględnione zostały następujące aspekty rozważanego problemu: cechy bezpieczeństwa, a w tym kontekście tzw. dylematy bezpieczeństwa, elementy strukturalne systemów bezpieczeństwa, rozumowania stosowane w analizach oraz kwestie błędów analitycznych. Wskazano konsekwencje niepewności oraz wybrane środki jej redukcji, ze szczególnym uwzględnieniem działań rozpoznawczych.

Słowa kluczowe

analiza informacji, błędy analityczne, bezpieczeństwo,
dylematy bezpieczeństwa, rozumowania, wywiad

Summary

This article aims to identify the causes and discuss the role of uncertainty in the information analysis in the field of security. The author considers the following aspects of this problem: security features, and in this context the so-called security dilemmas, the structural elements of the security of reasoning used in the analyzes and issues analytical pitfalls. Pointed out the consequences of uncertainty and chosen means of its reduction, with particular attention to the criminal intelligence.

Keywords

information analysis, analytical pitfalls, security,
security dilemmas, reasoning, intelligence

Mgr Szymon Michał Buczyński
Doktorant
Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ROZDZIAŁ IV

Wykorzystanie modeli eksploracji danych i odkrywania wiedzy w działalności bankowej

Wprowadzenie

Nie tylko brak danych, ale również informacja niepełna lub nieściśła sprzyja niepewności na rynku¹. Z tego powodu istnieje konieczność doskonalenia ilościowych i jakościowych metod oceny minimalizujących ryzyko (wewnętrzne i zewnętrzne) i zwiększających efektywność podejmowanych działań (zarządzanie ryzykiem)². Istotnym wyznacznikiem współczesności jest powszechność systemów informatycznych oraz rozwój narzędzi do automatycznego gromadzenia danych³. Można mówić wręcz o przesyce czy szumie informacyjnym, sprzyjającym powstawaniu patologii. Powszechna dostępność informacji jest jedną z przyczyn konfliktu ochrony wartości w różnych reżimach prawnych, również w przypadku dóbr osobistych⁴. Przydatność procesu tworzenia zbiorów danych bez efektywnych technik odkrywania zawartej w nich wiedzy (struktura, korelacje, prawidłowości statystyczne, zależności) jest ograniczona⁵. Proces podejmowania lub określania strategii⁶ w oparciu o predykcję przyszłych zdarzeń wspiera wykrywanie trendów, regularności, korelacji, osobliwości. Dobór, eliminacja i redukcja zmiennych, klasyfikacja⁷, regresja, grupowanie (analiza skupień, klastrowanie, modelowanie opisowe, segmentacja)⁸, odkrywanie asocjacji⁹ i wzorców sekwencji oraz

¹ D. Kahneman, A. Tversky, *Prospect theory: An Analysis of Decisions under Risk*, „Econometrica” 1979, nr 2, s. 263.

² Istotnym kryterium oceny ryzyka jest dostępność informacji, możliwość ich przetwarzania (kryterium czasu i kosztów) oraz jednoznaczność reguł.

³ Najważniejszymi kryteriami określającymi wartość bazy danych są skalowalność, efektywność, funkcjonalność, pojemność.

⁴ Y. Akdeniz, *Internet Child Pornography and The Law*, Leeds 2008, s. 163.

⁵ Zasady korelacji danych wykorzystuje się najczęściej w przypadku analizy ruchu internetowego, e-marketing, rozpoznawania sygnałów (obraz, mowa, pismo), wspomaganie diagnostyki medycznej, badań genetycznych, analizy operacji bankowych, projektowania hurtowni danych, tworzenia reklam skierowanych (*behavioral targeting*), prognozowania sprzedaży (*sales forecast*), wdrażania strategii, oceny ryzyka (kredytowego, ubezpieczeniowego), segmentacji klientów.

⁶ M. Schulte, *Integration der Betriebskosten in das Risikomanagement von Kreditinstituten*, Wiesbaden 1994, s. 28.

⁷ Przykładem mogą być liniowe modele klasyfikacji wskazujące na reguły asocjacyjne uzależniające nieregularności w spłacie kredytów od zestawu cech osobowych klientów (M. Lissowska, *The effectiveness of Poland's new consumer credit requirements and their role in overcoming information asymmetry between lenders and borrowers*, „International Journal of Economic Policy in Emerging Economies” 2009, nr 2, s. 266).

⁸ W przypadku sektora finansowego zastosowanie eksploracji danych ułatwia wskazanie odpowiedzi na szereg istotnych pytań. Kto może zostać dochodowym klientem? Jakie są ekonomiczne zachowania tak wyznaczonej grupy? Jakie produkty i usługi najczęściej kupują przedstawiciele poszczególnych segmentów? Jakie cechy wyróżniają poszczególne grupy klientów? Czy cechy grupowe odpowiadają indywidualnym profilom klientów? (X. Hu, *A Data Mining Approach for Retailing Bank Customer Attrition Analysis*, „Applied Intelligence” 2005, nr 22, s. 47).

eksploracja tekstu (analiza intuicyjna i algorytmiczna)¹⁰ i sieci to podstawowe mechanizmy analizy dużych wolumenów informacji¹¹. Systemy typu *business intelligence*¹², usprawniające i wspierające proces oceny alternatyw, opierają się na procesie zbierania, eksploracji, interpretacji i analizy informacji¹³. Profilowanie marketingowe wykorzystuje dostosowanie komunikatu do posiadanego profilu konsumenta (wskazanie priorytetowych grup odbiorców)¹⁴. Segmentyzacja predykcyjna¹⁵, oparta na zmiennych zależnych i niezależnych¹⁶, umożliwia wyodrębnienie homogenicznych potrzeb¹⁷. Charakterystyki osobowe, poszukiwanie korzyści i stałość zachowań¹⁸ stanowią podstawę typologii klientów¹⁹. Zidentyfikowanie potrzeb umożliwia przygotowanie skutecznej strategii marketingowej (wizerunek marki, *pricing*)²⁰. Ułatwia również identyfikację i grupowanie produktów (atributy analizowanego obiektu). Koncepcja pozwala na badanie zdolności adaptacyjnej struktur organizacyjnych na zmiany otoczenia i kontekstu społecznego. Odkrywane w procesie eksploracji danych²¹ wzorce mają najczęściej postać reguł logicznych, klasyfikatorów, zbiorów skupień²², wykresów, równań liniowych²³.

Jako metody odkrywania wiedzy²⁴ w bankowości wykorzystywane są w techniki oparte na zarządzaniu relacjami z klientami (prawdopodobieństwo zachowania się klienta

⁹ Do najistotniejszych reguł asocjacyjnych można zaliczyć wsparcie (*support*), ufność (*confidence*) oraz współczynnik podwyższenia (*lift*).

¹⁰ Analiza tekstu wykorzystuje szereg modeli teoretycznych. Najważniejsze z nich to modele statystyczne i lingwistyczne, sieci bayesowskie i neuronowe.

¹¹ Por. D.T. Larose, *Metody i modele eksploracji danych*, Warszawa 2008.

¹² Poza wspomaganiami decyzji technologia *business intelligence* łączy systemy pytająco-raportujące (*Query and Reporting – Q&R*) oraz systemy analizy i przetwarzania danych online (*Online Analytical Processing – OLAP*).

¹³ Narzędzia *business intelligence* dostarczają informacji o kliencie, konkurencji, partnerach biznesowych, parametrach mikroekonomicznych, operacjach wewnętrznych (B. Liautaud, M. Hammond, *e-Business Intelligence: od informacji przez wiedzę do zysków*, Warszawa 2003, s. 38).

¹⁴ A. Tapp, T. Hughes, *New technology and the changing role of marketing*, „Marketing Intelligence & Planning” 2004, nr 3, s. 284.

¹⁵ Analiza behawioralna opiera się na wykorzystaniu drzew decyzyjnych. To narzędzie wspomagające podejmowanie decyzji o ustalonym porządku (korzeń, węzły, liście), oparte na zasadzie rekurencyjnego podziału, umożliwia w sposób graficzny przedstawienie kosztów i użyteczności konsekwencji wyboru.

¹⁶ W modelach segmentacji opisowej, wykorzystujących analizę skupień (*cluster analysis*) czy sieci neuronowe (*self organizing map*) wszystkie zmienne wejściowe są niezależne.

¹⁷ Możemy wyróżnić klasyczne metody grupowania, metody hierarchiczne, metody oparte na gęstości, metody gridowe (*grid based*), modelowanie (np.: sieci neuronowe), analizę odchyleń (*outlier analysis*).

¹⁸ B. Ravi, P. Goes, A. Gupta, Y. Jin, *User heterogeneity and its impact on electronic auction market design: An empirical exploration*, „MIS Quarterly” 2004, nr 1, s. 21.

¹⁹ W przypadku klientów banków najczęściej dokonuje się wyróżnienia trzech podstawowych typów, stanowiących podstawę do przeprowadzania dalszych analiz szczegółowych. Mówimy o kliencie wysokiego, średniego i niskiego ryzyka.

²⁰ D. Ancona, C. Chong, *Entrainment: pace, cycle and rhythm in organizational behavior*, „Res. Organ. Behav.” 1996, nr 18, s. 253.

²¹ Generowanie reguł umożliwiają metody odkrywania asocjacji, klastrowania, odkrywania wzorców sekwencji, odkrywania klasyfikacji, odkrywania podobieństw w przebiegach czasowych, wykrywania zmian i odchyleń.

²² Na odchylenie wskazują dane nienależące do żadnego skupienia, tworzące bardzo małe skupienia, należące do skupień o małej gęstości.

²³ H. Almuallim, *An Efficient Algorithm for Optimal Pruning of Decision Trees*, „Artif Intell” 1996, nr 2, s. 347.

²⁴ W schemacie odkrywania wiedzy można wskazać następujące, podstawowe fazy: integracja danych, selekcja danych, czyszczenie danych, konsolidacja danych, transformacja danych, wybór metody i algorytmu eksploracji danych, eksploracja danych, interpretacja i ocena wyników. Proces kończy wykorzystanie pozyskanej wiedzy.

w określony sposób we wskazanych warunkach)²⁵, profilowaniu klientów (kryterium zmiennych demograficznych, psychograficznych i geograficznych)²⁶, analizie dochodowości (wartość bieżąca i predykcja), monitoringu relacji z klientem (trendy użycia produktów i usług), zarządzaniu ofertą (identyfikacja relacji klient-produkt/usługa), zarządzaniu kampaniami marketingowymi (optymalizacja alokacji zasobów)²⁷. Bankowe środowisko informacyjne (tzw. ekosystem informacyjny)²⁸ musi umożliwiać na pozyskiwanie (źródła zewnętrzne i wewnętrzne)²⁹ i przetwarzanie strumienia informacji (wiedza o znaczeniu biznesowym)³⁰. Natomiast technologia pozwala na wykorzystanie profilu bankowego (dane transakcyjne, relacyjne, finansowe), informacji pochodzących z mediów społecznościowych (mechanizmy *web-crawling*), danych o ruchu w sieci (*top pages*, *click-thorough*, *click-rate*)³¹ z uwzględnieniem informacji typu *customer experience* oraz innych danych pozyskiwanych ze źródeł wewnętrznych banku (korespondencja, reklamacje, treść rozmów z operatorem infolinii czy wirtualnym doradcą)³².

W przypadku danych typu *web context mining* gromadzonych za pośrednictwem serwisu internetowego banku (katalogowanie i analiza zawartości zgodnie z przyjętymi kryteriami i tematami) można wyróżnić odkrywanie i analizę wzorów korzystania z serwisu przez użytkowników (*web usage mining*) oraz analizę jego struktury (*web structure mining*). Podstawa granulacja danych na poziomie indywidualnego klienta banku odbywa się z wykorzystaniem numerów identyfikujących klienta (identyfikacja wewnętrzna/identyfikacja zewnętrzna). Specyfika data mining wykorzystywanego w sektorze bankowym opiera się na swoistych źródłach informacji, globalizacji powiązań oraz nadaniu tożsamego kryterium ważności procesom marketingowym (*forecasts*, *loyalty*) i przeciwdziałaniu patologiom (*credit*). Charakter gromadzonych przez bank danych należy uznać za czynnik, który spowolnił w początkowym okresie proces implementacji modeli zarządzania informacją zarówno w sektorze prywatnym jak i publicznym pomimo ponoszonych inwestycji infrastrukturalnych. Techniki data mining w poszczególnych obszarach działalności bankowej wprowadzone były przez poszczególnych aktorów stopniowo, zgodnie z ustaloną definicją potrzeb. Jedną

²⁵ Metody data mining mogą być wykorzystywane już na poziomie wyboru lokalizacji czy formy organizacyjnej. D.G. Torrent, C.H. Caldas, *Methodology for Automating the Identification and Localization of Construction Components on Industrial Projects*, „Journal of Computing in Civil Engineering” 2009, nr 23, s. 3.

²⁶ J.E. Stiglitz, A. Weiss, *Asymmetric Information in Credit Markets and Its Implications for Macro-economics*, „Oxford Economic Papers” 1992, nr 44, s. 694.

²⁷ Celem tych działań jest zwiększenie skuteczności kampanii, zmniejszenie wymaganych zasobów i kosztów, poprawa zakresu, aktualności i jakości dostępnych danych.

²⁸ Szybkie zmiany środowiska wymuszają zastosowanie metod adaptacyjnych, wykorzystujących algorytmy uczenia przyrostowego (*incremental learning*). Przykładem może być system SYNDIKATE przeznaczony do pozyskiwania wiedzy z tekstów poprzez zmianę zbiorów szablonów (U. Hahn, M. Romacker, *Content management in the SYNDIKATE system. How technical documents are automatically transformed to text knowledge bases*, „Data & Knowledge Engineering” 2000, nr 2, s. 137).

²⁹ Za pierwowzór zbiorów danych o przedsiębiorstwie należy uznać systemy księgowo-finansowe (J.M. Carman, *Consumer perceptions of service quality: An assessment of the SERVQUAL dimensions*, „Journal of Retailing” 1990, nr 1, s. 33).

³⁰ Wśród wykorzystujących sztuczną inteligencję metod odkrywania wiedzy można wyróżnić metodę indukcyjną, dedukcyjną, obdukcijną.

³¹ Przykładem mogą być zmienne informacyjne dotyczące logowań na serwer banku (sposób i czas korzystania z poszczególnych elementów serwisu).

³² Profile coraz częściej wzbogacane są o takie elementy jak potrzeba usług doradczych (P. Steffensberg, *Modern Client Profiling in Private Banking*, „Journal of Banking Excellence” 2003, nr 2, s. 56).

z najistotniejszych z nich było przewidywanie bankructwa³³. Korzyści związane z eksploracją danych wykraczają poza opis i prognozowanie pozwalając na wykrywanie nadużyć (*fraud detection*)³⁴ i ocenę ryzyka (np.: profil analityczny wykorzystywany w procesie modelowania)³⁵. Ryzyko w działalności bankowej wiązać należy z płaszczyzną operacyjną, płynnością finansową, poziomem stóp procentowych, dzielnością kredytową czy ryzykiem związanym z funkcjonowaniem rynku kapitałowego. Bankowy system odkrywania wiedzy musi nieustannie ewoluować w oparciu o kryterium dostępności, efektywności przetwarzania oraz interpretacji reguł. Rozwój technologiczny dostarcza narzędzi poszerzających rynkowy wybór produktów i technik wpływających na dynamikę zależności konkurencyjnych³⁶. Modele eksploracji danych w systemach eksperckich, skoringowych i wskaźnikowych. Wykrywanie odchyleń (*distribution-based, distance-based, density-based, clustering-based*) wpływa na efektywność wnioskowania w systemach wspomagania decyzji. W przypadku metod statystycznych najistotniejsze są techniki wykorzystujące wartość średnią, odchylenie standardowe (*maximum normed residual test*) i rozstęp międzykwartylowy (wykrywanie odchyleń na podstawie ram podziału). Techniki asocjacyjne ujawniają zbiory reguł asocjacyjnych oraz wzorce sekwencji opisujących zależności albo korelacje. Modelowanie przewidujące (klasyfikacja) umożliwia odkrywanie klasyfikatorów oraz wyznaczanie funkcji opisującej zależności. Analiza regresji pozwala na przyporządkowanie wartości wskazanym elementom. Równie istotne jest odkrywanie podobieństw w przebiegu czasowym.

*Text mining*³⁷ pozwala na eksploatację dokumentów metodami automatycznymi lub półautomatycznymi i odkrywanie reguł i wzorców. W wyniku przetwarzania dokonywana jest identyfikacja jednostek tekstu i zliczanie w nieustrukturyzowanym tekście zawartych w zbiorach dokumentów³⁸. Celem analizy kolekcji tekstowej jest wykrycie asocjacji pomiędzy cechami dzięki metodom algorytmicznym. *Text mining* łączy więc elementy techniki *data mining*³⁹, *web mining*⁴⁰, *information extraction* oraz *information retrieval*. Pozyskana wiedza jest rezultatem procesu (*preprocessing, data mining, postprocessing*) przetwarzania zgromadzonych danych wejściowych (*raw data*)⁴¹.

³³ J.C. Donato, G.C. Schryver, R.L. Hinkel, J. Schmoyer, M.R. Leuze, N.W. Grandy, *Mining Multi-Dimensional Data for Decision Support*, „Future Generation Computer Systems” 1999, nr 15, s. 433.

³⁴ Przykładem mogą być systemy zapobiegające nielegalnym przepływom kapitałowym typu *Anti Money Laundering – AML*.

³⁵ Zgodnie z zasadą Pareto 50% nadużyć jest stosunkowo łatwe do wykrycia, kolejne 25% wymaga podwojenia nakładów, następne 12,5% pochłania czterokrotność pierwotnych kosztów (L. Kaplow, S. Shavell, *The Conflict between Nations of Fairness and the Pareto Principle*, „American Law and Economics Review” 1999, nr 2, s. 63).

³⁶ V. Jayasree, R.V.S. Balan, *A Review on Data Mining in Banking Sector*, „American Journal of Applied Sciences” 2013, nr 10, s. 1160.

³⁷ Do dziedzin powiązanych zaliczamy wydobywanie informacji, selekcję informacji oraz lingwistykę obliczeniową.

³⁸ Wstępna obróbka tekstu umożliwia Identyfikację jednostek tekstu, pomijanie nieistotnych słów i fraz (częstość występowania, bezużyteczność w danej analizie), redukcję do rdzenia (*stemming*), sprowadzanie wyrazów do podstawowej formy gramatycznej, normalizację (części mowy), wykorzystanie synonimów.

³⁹ W przypadku analiza danych nieustrukturyzowanych analiza typu *data mining* polega na wyszukiwaniu informacji, poszukiwaniu wzorców, grupowaniu dokumentów, automatycznym tłumaczeniu, automatycznym generowaniu streszczeń, automatycznym generowaniu słów kluczowych.

⁴⁰ Źródłem danych są sklepy internetowe, portale, instytucje i urzędy publiczne, systemy wymiany informacji, usługi online.

⁴¹ Termin *data mining* w polskiej literaturze tematu jest tłumaczony jako drażnienie, zgłębianie, torturowanie, eksploracja danych (B. Liautaud, M. Hammond, *e-Business Intelligence: od informacji przez wiedzę do zysków*, Warszawa 2003, s. 69).

Eksploracja wymaga podejścia interdyscyplinarnego, wykorzystania osiągnięć szczegółowych dziedzin naukowych (statystyka, wizualizacja, sztuczna inteligencja, uczenie maszynowe). Równie istotna jak zastosowane algorytmy jest umiejętność precyzyjnego określenia problemów badawczych⁴². Luka w wiedzy jest charakterystyczna dla nieprecyzyjnych, skomplikowanych, wymagających dodatkowych informacji języków naturalnych⁴³. Przetwarzanie informacji zapisanej w języku naturalnym⁴⁴ polega na opisie za pomocą logiki matematycznej (analiza gramatyczna) lub odkrywaniu struktur i reguł użycia słów poprzez analizę rzeczywistych wypowiedzi (podejście statystyczne). Algorytmy genetyczne (*Genetic Algorithm* – GA), naśladujące mechanizmy ewolucyjne, poprzez uczenie się reguł i wzorów z baz danych, pozwalają na poszukiwanie alternatywnych rozwiązań problemu⁴⁵.

Informacje o kliencie bankowym grupowane są przestrzennie lub systemowo w postaci klas, klastrów, sekwencji i zdarzeń związanych. Również w przypadku analizy statystycznej (klasycznej) sektor bankowy, podobnie jak ubezpieczeniowy, finansowy czy telekomunikacyjny, należy do podstawowej grupy docelowej rozwiązań. Pomimo wskazanych możliwości aplikacyjnych część wskazuje na ograniczoną efektywność biznesową modeli⁴⁶. Rozwój technologii nie wyeliminował całkowicie czynnika ludzkiego. Pełne wykorzystanie przewagi związanej z implementacją eksploracji danych wymaga połączenia wiedzy o tych modelach ze znajomością specyfiki danej dziedziny⁴⁷. Zależność ta zarysowuje się również wyraźnie w przypadku sektora bankowego, zwłaszcza w obszarze przeciwdziałania nadużyciom⁴⁸. Badania wskazują, że segment ten korzysta w sposób ograniczony z doświadczenia ekspertów w zwiększaniu znaczenia data mining⁴⁹. Mimo braków ogólnych ram i teoretycznych i powszechnie akceptowanej metodologii do generalizacji wyników badań wykorzystuje się często model CRISP-DM (*Cross Industry Standard Process*)⁵⁰.

⁴² W systemach automatycznego odkrywania wiedzy i eksploracji danych formułowanie hipotez wyjściowych uzupełniono lub zastąpiono poprzez wprowadzenie istotnego współczynnika korelacji wyrażonego np.: w postaci procentowej.

⁴³ *Natural Language Processing (NLP), Computational Linguistics (CL), Human Language Technology (HLT), Natural Language Engineering (NLE)*.

⁴⁴ Przetwarzanie języka naturalnego przeprowadza się na poziomie fonologii, leksyki, morfologii, syntaktyki, semantyki, (J. Gołuchowski, *Technologie informatyczne w zarządzaniu wiedzą organizacji*, Katowice 2005, s. 213).

⁴⁵ T.D. Gwiazda, *Optima AG. Optymalizator Problemów Zarządzania i Biznesu*, Warszawa 1999, s. 192.

⁴⁶ Analiza z 2003 r. wykazała, że jedynie 20% firm wykazało nieznaczne a 8% wyraźne zwiększenie dochodów. Należy jednak zauważyć, że w przypadku banków równie istotne jak zwiększenie przychodów jest obniżenie kosztów wynikające m.in. z utrzymania klientów. Sprzedaż produktów i usług dotychczasowym klientom generuje niższe koszty niż taka sama skala działań marketingowych skierowanych do potencjalnych klientów. Należy również pamiętać, że w przypadku elektronicznych baz danych dekada rozwoju tworzy przepaść technologiczną (J. Wang, A. Oppenheim, *The pitfalls of knowledge discovery in databases and data mining*, [w:] J. Wang (red.), *Data mining opportunities and challenges*, PA: IRM Press, Hershey 2003, s. 230).

⁴⁷ R. Shortland, R. Scarfe, *Data mining applications in BT*, „BT Technology Journal” 2007, nr 25, s. 272.

⁴⁸ K. Chye, C. Gerry, *Data mining and customer relationship marketing in the banking industry*, „Management Review” 2002, nr 2, s. 1.

⁴⁹ A. Kaddouri, S.Y. Pandya, *Why Human Expertise is Critical for Data Mining*, „International Journal of Computer and Information Technology” 2013, nr 1, s. 99.

⁵⁰ E.E. Vityaev, B.Y. Kovalerchuk, *Relational methodology for data mining and knowledge discovery*, „Intelligent Data Analysis” 2008, nr 12, s. 189.

Eksploracja danych

Zastosowanie metod eksploracji danych (*data mining*)⁵¹ czy odkrywania wiedzy⁵² w bazach danych (*knowledge discovery in databases* – KDD) ułatwia pozyskanie chociażby jedynie potencjalnie pożytecznych, wcześniej nieznanych informacji podczas operacji na zbiorach o wielu zmiennych (poszukiwanie reguł i wzorców)⁵³. Ten zautomatyzowany proces, umożliwiający rozwiązywanie specyficznych problemów decyzyjnych, oparty na regułach logicznych (np.: indukcja reguł, algorytmy ewolucyjne), wykorzystujący drzewa decyzyjne⁵⁴ i sieci neuronowe⁵⁵, pozwala na wskazane statystycznych zależności w zachowaniach konsumentów (wartość ekonomiczna)⁵⁶. Sieć neuronowa jest narzędziem analizy danych⁵⁷, którego budowa i działanie zainspirowane zostało wynikami badań nad ludzkim mózgiem. Jej uproszczony schemat tworzą wejścia (wprowadzanie danych), warstwy połączonych ze sobą neuronów (przetwarzanie sygnałów) oraz wyjścia sygnałów będących wynikiem dokonanej analizy. Sieć posiada umiejętność uogólnienia wiedzy zdobytej na podstawie historycznych obserwacji i dokonywania trafnych prognoz dla nowych danych. W procesie transformacji danych należy przezwyciężyć problem różnych formatów danych, luki informacyjnej, powtarzających się informacji oraz ich sprzeczności. Narzędzie to umożliwia modelowaniem zależności o charakterze nieliniowym, związanych z profilowaniem konsumentów i prognozowaniem zachowań konsumenckich⁵⁸. Doskonalenie procesu profilowania jest podstawą modeli biznesowych typu HYBERBANK (*high performance banking*). Ujawnia on zależności znaczące, doraźne i funkcjonalne. Metody eksploracji danych umożliwiają klasyfikację zjawisk, wykrywanie danych skojarzonych⁵⁹, zachowań sekwencyjnych oraz prognozowanie. Integracja⁶⁰ wielu źródeł przepływu informacji w funkcjonalnie spójną całość pozwala na łączenie przetwarzania zbiorów z systemami zarządzania relacjami z klientami (*Customer Relationship Management* – CRM)⁶¹. W perspektywie średniokresowej utrwalenie relacji z klientem jest równie istotne jak

⁵¹ Historyczny na rozwój data mining kształtowała metody typu *data collection, data access, data navigation* (C. Rygielski, J-Ch. Wang, D.C. Yen, *Data mining techniques for customer relationship management*, „Technology in Society” 2002, nr 24, s. 483).

⁵² Prawidłowe korzystanie z dostępnych danych wymaga zastosowania procedur ekstrakcji, oczyszczenia, przekształcania i przesyłu danych (*Extraction Transformation and Loading* – ETL).

⁵³ Terminy *data mining* and *knowledge discovery* często w wyniku błędu lub przyjętego uproszczenia używane są, jako synonimy. Odkrywanie wiedzy ma szerszy zakres pojęciowy, inkorporujący eksplorację danych.

⁵⁴ Do najistotniejszych zalet tej metody należy szybkość analizy (czas decyzyjny ograniczony liniowo liczby atrybutów), prosta forma reprezentacji reguł, łatwość stosowania algorytmu ze zrozumieniem odporność na nawet dużą liczbę predyktorów niemających wpływu na badaną zmienną.

⁵⁵ Wśród grupy metod określanych wspólnie *machine learning* wyróżniamy również uogólnione modele addytywne czy metodę *support vector machines*. Nadal wykorzystywana jest również regresja logistyczna oraz analiza dyskryminacyjna.

⁵⁶ C. Apte, B. Liu, E. Pednault, P. Smyth, *Business applications of data mining*, „CACM” 2002, nr 8, s. 49.

⁵⁷ Inteligentne metody odkrywania wiedzy z baz danych przy użyciu sieci neuronowych wykorzystywane są w przypadku predykcji, analizy czynników głównych, klasyfikacji, kodowania oraz zadań związanych na wartościach z podobnego podzbioru.

⁵⁸ G. Adomavicius, A. Tuzhilin, *Using data mining methods to build customer profiles*, „Computer” 2001, nr 2, s. 74.

⁵⁹ Możemy wyróżnić reguły wielopoziomowe, wielowymiarowe, ilościowe, bezpośrednie i pośrednie.

⁶⁰ Zarządzanie danymi na etapie integracji polega w szczególności na ładowaniu informacji z różnych źródeł, czyszczeniu i wzbogacaniu, uwspólnieniu rekordów i przekształcaniu danych.

⁶¹ C. Rygielski, J.C. Wang, D.C. Yen, *Data mining techniques for customer relationship management*, „Technol. Soc.” 2002, nr 24, s. 483.

nawiązanie jej. W obrębie CRM⁶² możemy wyróżnić podsystem operacyjny, analityczny (*back office CRM*)⁶³ i interakcyjny⁶⁴. Zarządzania relacjami przy pomocy baz danych o rynkach i klientach⁶⁵ ułatwia budowanie strategii marketingowej (narzędzie wspomagające) oraz wybór metodologii działań i technologii⁶⁶. Operacyjne zarządzanie relacjami z klientem (*front office CRM*) koncentruje się na wszystkich dostępnych wewnętrznych i zewnętrznych źródłach informacji⁶⁷. Na prawidłową ocenę wartości klienta składają się zarówno przychody bezpośrednie jak i pośrednie⁶⁸. Dostępne rozwiązania technologiczne umożliwiają dokonywanie tego typu operacji, wspomagających podejmowanie decyzji finansowych w sposób ciągły (*online data mining*), nie generując dotykowego, znaczącego (zauważalnego dla odbiorcy) obciążenia połączenia. Prawidłowe zdefiniowanie najważniejszych grup klientów jest szczególnie istotne dla aktorów⁶⁹ przygotowujących prognozę długoterminową⁷⁰.

Na indeks całkowitej wartości klienta bankowego składają się mierniki obecnej (wolumeny obrotów, wielkość obrotów, zysk całkowity, regularność przychodów, wartość referencyjna) i potencjalnej wartości (przewidywany wzrost obrotów w przyjętej skali czasu, maksymalny limit zakupowy, limit kredytowy). Zbiory typu Big Data pozwalają na analizę danych transakcyjnych, produkcyjnych, relacyjnych, finansowych czy operacyjnych oraz kontrolę połączeń internetowych i wewnętrznych systemów przepływu informacji⁷¹. Wskazanie właściwego horyzontu czasowego umożliwia wykorzystanie zgromadzonego wolumenu do wychwycenia anomalii w przesyłaniu danych świadczących o patologii organizacyjnej, oszustwie czy nieuprawnionym pozyskiwaniu danych. Działanie takie pozwala również na wskazanie wzorców behawioralnych⁷² jak wychwycenie zachowań nietypowych (różnice między alternatywnymi stanami systemu). Zintegrowany, elastyczny system ułatwia posługiwanie się licznymi wskaźnikami oraz

⁶² Źródłem cennych danych wewnętrznych są również systemy MRP, ERP, HR.

⁶³ CRM analityczny stanowi środek, za pomocą którego firma można utrzymywać relacje z klientami (A. De Felice, P. Britt, *Banking on Big Green*, „Customer Relationship Management” 2005, nr 9, s. 34).

⁶⁴ W bankowych systemach zarządzania relacjami z klientami można wskazać systemy elektroniczne (*eCRM*), ogólnooorganizacyjne (*ECRM*), relacji z partnerami (*PRM*) i dostawcami (*SRM*), zarządzania sytuacjami (*cCRM*).

⁶⁵ H. Hwang, T. Jung, E. Suh, *An LTV model and customer segmentation based on customer value: A case study on the wireless telecommunication industry*, „Expert Systems with Applications” 2004, nr 26, s. 181.

⁶⁶ W bankowym środowisku informacyjnym eksploracja danych w przypadku utraty klientów pozwala na określenie: problemu, selekcje danych, katalogowanie i formatowanie danych, przetwarzanie (np.: analiza statystyczna, wykrywanie wycieków, wybór funkcji), modelowanie danych, analizę i wdrożenie wyników (*rollout*).

⁶⁷ F.N. Ogwueleka, *Potential Value of Data Mining for Customer Relationship Marketing in the Banking Industry*, „Advances in Natural and Applied Sciences” 2009, nr 1, s. 73.

⁶⁸ P.C. Verhoef, B. Donkers, *Predicting customer potential value an application in the insurance industry*, „Decision Support Systems” 2001, nr 2, s. 189.

⁶⁹ W procesie profilowania marketingowego uczestniczą dostawcy sieci reklamowych, reklamodawcy oraz podmioty publikujące przekaz.

⁷⁰ W zintegrowanych systemach celowych typu *business intelligence*, wpływających na szybkość i precyzję decyzji oraz wybór najlepszego rozwiązania, gromadzone o dane finansowe, marketingowe, produkcyjne, logistyczne, kadrowe czy informacje o klientach (J. Surma, *Business Intelligence. Systemy wspomagania decyzji biznesowych*, Warszawa 2009, s. 13).

⁷¹ Kształtowanie przewagi informacyjnej wymaga posługiwania się informacją merytoryczną, istotną, szczegółową, prawdziwą, szybką, ciągłą, jednoznaczną, przyswajalną (T. Wierzbicki (red.), *Informatyka w zarządzaniu*, Warszawa 1986, s. 10).

⁷² R. Sharda, R. Wilson, *Neural Network Experiments in Business Failures Prediction: a Review of Predictive Performance Issues*, „International Journal of Computational Intelligence and Organizations” 1996, nr 1, s. 107.

budowanie nowych. Przetwarzanie zbiorów o dużej zmienności albo różnorodności (3V)⁷³ sprzyja osiągnięciu przewagi informacyjnej. Aktor funkcjonujący na konkurencyjnym rynku musi dostosowywać się do zachodzących zmian (efektywność gospodarowania)⁷⁴.

Informacja o kliencie jest istotnym narzędziem rywalizacji a zarazem strategicznym zasobem aktora. Pokusa nadużyć związana z osiągnięciem przewagi informacyjnej (w fazie *ex ante*, proces transakcyjny, *ex post*)⁷⁵ sprzyja podejmowaniu dewiacyjnych decyzji ekonomicznych. Aktorzy świadomie podejmują działania niezgodne z przepisami, przyjętymi standardami zachowań czy obarczone nadmiernym, nieprzewidzianym w kontrakcie ryzykiem w przekonaniu, że ewentualne straty będą pokryte przez podmiot trzeci. Prawdopodobieństwo takich postaw wzrasta wraz z brakiem potencjalnej albo faktycznej ochrony⁷⁶. Istotą pokusy nadużycia jest ograniczona możliwość weryfikacji⁷⁷, powodujące błędy w ocenie (model wskaźnikowy, ekspercki, punktowy)⁷⁸ i wycenia ryzyka⁷⁹. Patologia ta sprzyja działaniom o arbitralnym i subiektywnym, jest ściśle powiązana z korupcją czy marnotrawieniem środków publicznych⁸⁰. Można wskazać trzy podstawowe drogi przeciwdziałania pokusy nadużycia: zmiana nastawienia społecznego⁸¹, rozwiązania prawne, wymogi techniczno-organizacyjne⁸². Przewaga informacyjna, oparta coraz częściej na nieliniowych źródłach danych, pozwala na unikanie formułowania strategii naśladowczych (adaptacyjnych)⁸³. Integracja aktora ze środowiskiem zewnętrznym w erze technologii informacyjnej⁸⁴ jest jedną z najważniejszych funkcji gromadzenia, pozyskiwania i wykorzystywania zasobu danych (portale współpracy, eksperckie, wiedzy). Operacje na informacjach wymagają rozwoju sektora technologicznego (*e-commerce*). Organizację aktora oraz osiągnięte przez niego korzyści ekonomiczne stymulują innowacje IT⁸⁵ w obrębie: redukcji kosztów, efektywności inwestycyjnej, procesu decyzyjnego, relacji⁸⁶. Efektywność techniczna czy technologiczna (*technical efficiency*) powiązana z wykorzystaniem dostępnych technologicznych rozwiązań. Pomiar efektywności polega na ustaleniu odchylenia poszczególnych jednostek od wyznaczonej funkcji. Technologia efektywna musi spełniać

⁷³ Paradygmat 3V opiera się ilości danych (*Volume*), ich zmienności (*Velocity*) oraz różnorodności (*Variety*). Model 5V został wzbogacony o kryterium wartości (*Value*) i wiarygodności (*Veracity*).

⁷⁴ Por. B. Gates, *Biznes szybki jak myśl*, Warszawa 1999, s. 83.

⁷⁵ X. Freixas, J.C. Rochet, *Mikroekonomia bankowa*, Warszawa 2007, s. 37.

⁷⁶ J.K. Solarz, *Zarządzanie ryzykiem systemu finansowego*, Warszawa 2008, s. 117.

⁷⁷ Wśród automatycznych mechanizmów weryfikacji można wyróżnić prawidłowe opisy pól, pola obowiązkowe, weryfikacje typu danych, słownikowanie pól, ograniczenie długości wprowadzanych danych, logiczną walidację danych, weryfikację danych na podstawie źródeł referencyjnych, weryfikację sum kontrolnych.

⁷⁸ Przykładem może być tzw. reguła 5C (*character, capacity, capital, collateral, conditions*).

⁷⁹ M. Gruszczyński, *Kryzysy walutowe a liberalizacja obrotów kapitałowych*, Warszawa 2002, s. 101.

⁸⁰ N. Garoupa, D. Klerman, *Corruption and the Optimal Use of Nonmonetary Sanctions*, „International Review of Law and Economics” 2004, nr 24, s. 219.

⁸¹ K. Tarchalski, *Hazard moralny jako problem w gospodarce. Protekcja gospodarki czy protekcja kultury*, Kraków 1999, s. 47.

⁸² Por. T. Michalski, *Ryzyko w działalności człowieka*, [w:] J. Monkiewicz (red.), *Podstawy ubezpieczeń – mechanizmy i funkcje*, t. 1, Warszawa, 2003, s. 23.

⁸³ Z. Pierścionek, *Strategie konkurencji i rozwoju przedsiębiorstwa*, Warszawa 2003, s. 275; T. Gołębiowski, *Zarządzanie strategiczne. Planowanie i kontrola*, Warszawa 2001, s. 23.

⁸⁴ A. Toffler, *Wojna i antywojna. Jak przetrwać na progu XXI wieku*, Warszawa 1997, s. 92.

⁸⁵ Szacuje się, że około 75% wydatków banków związanych z obszarem IT pochłania utrzymanie systemu.

⁸⁶ Por. T. Kasprzak, *Biznes i technologie informacyjne. Perspektywa integracji strategicznej*, Warszawa 2003, s. 20.

kryterium maksymalizowania wielkości produkcji (efektywność techniczna) oraz pozwalając na minimalizację kosztów (efektywność ekonomiczna)⁸⁷.

Zarządzanie informacją ze źródeł wewnętrznych i zewnętrznych, traktowaną na równi z innymi materialnymi i niematerialnymi zasobami aktora przyczynia się do wyodrębnienia danych istotnych oraz wpływa na wzrost wartości przedsiębiorstwa⁸⁸. O przewadze decyduje nie zasób danych, lecz ich odpowiednie wykorzystanie (zorganizowanie, skategoryzowanie, zindeksowanie, powiązanie z innymi zasobami) przekładające się na budowanie relacji z klientami⁸⁹. Informacja jest czynnikiem produkcji najsilniej zakorzenionym w czasie (proces decyzyjny)⁹⁰, wymagającym posegregowanym zgodnie z przyjętym algorytmem postępowania (zdefiniowanie procesu)⁹¹. Nowoczesne zarządzanie informacją w organizacji, jej gromadzenie i przetwarzanie ma charakter ciągły. Dostęp do zewnętrznych zbiorów danych umożliwia zminimalizowanie luki informacyjnej, utożsamianej z zauważalnym przez aktora brakiem informacji pożądanej i potencjalnie użytecznej. Obraz luki informacyjnej kształtuje osobowość, nastawienie, motywacja czy indywidualne cechy obserwatora⁹². Systemy EDI (*Electronic Data Interchange*) ułatwiają niwelowanie opóźnień występujących pomiędzy pozyskaniem, analizą i wykorzystaniem informacji. Nowe kanały przekazu danych pozwalają dotrzeć aktorom do odbiorców, z którymi nawiązanie i utrzymanie kontaktów było niemożliwe⁹³.

Każdy aktor działa w oparciu o przyjęty schemat organizacyjny. Pozyskiwanie informacji ze źródeł wewnętrznych najczęściej jest najłatwiejsze i najtańsze. Działania takie jest również objęte łagodniejszymi regulacjami prawnymi i ograniczeniami branżowymi. Możemy wyróżnić również kategorię efektywności organizacyjnej⁹⁴ opartą na miernikach oceny wyników współdziałania w obrębie badanego systemu (*organizational effectiveness*)⁹⁵. Ten rodzaj efektywności ilustrowany jest najczęściej poprzez wyodrębnienie kryteriów organizacyjnych (atributów określających zmienność efektywności w czasie i jej wartość)⁹⁶. Wskazują one na zdolność podmiotu do przystosowania się do zachodzących zmian, szybkiej reinterpretacji celów i sposobu realizacji strategii⁹⁷. Efektywność organizacyjna w wymiarze operacyjnym łączy się

⁸⁷ H. G. Adamkiewicz-Drwiłło, *Mikroekonomia. Zachowania producenta w gospodarce rynkowej*, Gdańsk 2002, s. 16.

⁸⁸ P. Sienkiewicz, *Firma na rynku informacyjnym*, „Firma i Rynek” 1998, nr 7, s. 36.

⁸⁹ R.S. Kaplan, D.P. Norton, *Strategiczna karta wyników. Jak przelożyć strategię na działanie*, Warszawa 2001, s. 25.

⁹⁰ Por. A.J. Grandys, *Marketing i technologia informacyjna o związkach strategii marketingowych i strategii IT*, Łódź, 2000, s. 27.

⁹¹ R. Borowiecki, M. Kwieciński (red.), *Informacja w zarządzaniu procesem zmian*, Kraków 2003, s. 59.

⁹² W. Flakiewicz, *Systemy informacyjne w zarządzaniu*, Warszawa 2002, s. 30.

⁹³ J.J. Csipak, J.C. Chebat, V. Venkatesan, *Channel structure, consumer involvement and perceived service quality: An empirical study of the distribution of a service*, „Journal of Marketing Management” 1995, nr 11, s. 227.

⁹⁴ Badania dotyczące efektywności organizacyjnej prowadzone były dotychczas głównie w obszarze zachowań organizacyjnych i socjologii organizacji.

⁹⁵ Por. J. P. Campbell, *On the nature of Organizational Effectiveness*, [w:] P.S. Goldman, J.M. Pennings, *New Perspectives on Organizational Effectiveness*, San Francisco 1979.

⁹⁶ W badaniu efektywności można wyszczególnić następujące fazy: określenia warunków wstępnych oceny, określenia celów, doboru kryteriów oceny, projektowania oceny, przeprowadzenia oceny, analizy danych (ocena organizacji). Przeprowadzenie oceny sprowadza się do ustalenia wartości parametrów na podstawie zgromadzonych informacji i danych. A.H. Van de Ven, D.L. Ferry, *Measuring and Assessing Organizations*, John Wiley and Sons, New York 1980, s. 31.

⁹⁷ E. Skrzypek, *Efektywność działań w TQM – koszty jakości*, „Problemy Jakości” 1999, nr 7, s. 11.

z uzyskaniem przewagi konkurencyjnej nad podmiotami działającymi w tożsamej branży i realizującymi zblizoną strategię biznesową (relacja między zasobami i zdolnościami a grą konkurencyjną)⁹⁸. Efektywność strategiczna zakłada realizację działań w sposób nowatorski. Efektywność typu X (*X-efficiency*) odnosi się do stopnia wykorzystania nakładów z perspektywy osiągnięcia efektów ekonomicznych (koszty czynników produkcji)⁹⁹. Podmiot powinien dążyć do osiągnięcia efektów poprzez wykorzystania dostępnych zasobów w możliwie najtańszy sposób. Analizy typu RMF (*Recency, Monetary, Frequency*) pozwalają na wskazanie grupy najwartościowszych dla aktora klientów. Model CLV (*Cosumer Lifetime Value*) umożliwia w oparciu o zgromadzony zasób informacyjny sformułować prognozę przyszłych zysków (*Life Time Value/LTV*). W analizie tego typu można, ze względu na stosunek do organizacji, wskazać stadium klienta byłego, zagrożonego odejściem, aktualnego i potencjalnego. Cykl życia klienta jest szczególnie istotny w przypadku wysoce konkurencyjnych rynków nasyconych (*cross selling, up selling*)¹⁰⁰. Wśród klientów związanych aktualnie z aktorem wyróżniamy podgrupę klientów lojalnych, stałych, incydentalnych, nowych.

Genezy aktywnej analizy szybkozmiennych danych należy upatrywać w symulatorach konfliktów zbrojnych (gry wojenne) oraz modelach prognozowania pogody (BOMEX)¹⁰¹. Definicję wraz z założeniami metodologicznymi wprowadzono w 1998 r., gdy liczba stron indeksowanych w wyszukiwarkach internetowych przekroczyła bilion¹⁰². Wykorzystanie wszelkich dostępnych informacji o rynku wspiera profilowany wywiad sieciowy (*web farming*) oparty na technice automatycznego procesu pozyskiwania i klasyfikacji dokumentów (narzędzia lingwistyczne). Wpływając na wewnętrzny obieg informacji biały wywiad gospodarczy jest czynnikiem kształtującym system zarządzania na poziomie strategicznym (np.: *Executive Support System*), taktycznym (*Management Information System*), operacyjnym (*Transaction Processing Data System*). Pozyskiwanie i analiza danych jest ściśle powiązane ze sterowaniem procesami i zasobami. Sprzyja również osiągnięciu wskazanych celów głównych i pomocniczych poprzez zwiększenie zdolności aktora do dostosowania się do przewidywanych zmian otoczenia. Dostęp do zewnętrznych zbiorów danych behawioralnych stanowi element sytemu gromadzenia informacji o konkurencji (*competitive intelligence*)¹⁰³. Działanie to pozwala na minimalizowanie ryzyka już na etapie opracowywania strategii biznesowej. Bezpieczne, szybkie i efektywne pozyskiwanie oraz przetwarzanie danych zewnętrznych, niestrukturalnych pozwala na zastosowanie odpowiedniej strategii marketingowej¹⁰⁴. Źródłem informacji w środowisku Big Data są najczęściej profile behawioralne i analityczne, strony internetowe

⁹⁸ Por. I. Janiuk, *Strategiczne dostosowanie polskich małych i średnich przedsiębiorstw do konkurencji europejskiej*, Warszawa 2004, s. 89; L. Berliński, *Zarządzanie strategiczne małym przedsiębiorstwem*, Bydgoszcz 2002, s. 75.

⁹⁹ P. Modzelewski, *System zarządzania jakością a skuteczność i efektywność administracji samorządowej*, Warszawa 2011, s. 46.

¹⁰⁰ X. Gabaix, D. Laibson, *Shrouded attributes, consumer myopia, and information suppression in competitive markets*, „The Quarterly Journal of Economics” 2006, nr 121, s. 505.

¹⁰¹ B. Davidson, *The Barbados Oceanographic and Meteorological Experiment*, BAMS 1969, nr 49, s. 928.

¹⁰² D.J. Hand, *Data Mining, Statistics and More*, „Am Stat” 1998, nr 2, s. 112.

¹⁰³ Coraz częściej wykorzystywanym narzędziem w przygotowywaniu analiz scenariuszowych czy negocjacjach biznesowych jest profil psychologiczny członków zarządu konkurencyjnego podmiotu. Pozwala on na sformułowanie przewidywań, co do sposobu zachowania w określonych warunkach, stabilności emocjonalnej czy podatności na stres.

¹⁰⁴ Upowszechnienie eksploracji danych umożliwił rozwój oprogramowania typu *open source*. Najczęściej wykorzystywane są Apache Mahout, R, MoA, Vopal Wabbit, Pegasus, GraphLab.

(komunikacja wielokierunkowa)¹⁰⁵, portale społecznościowe, wewnętrzne zbiory aktora, dane geolokacyjne (GPS¹⁰⁶, BTS, *geo-advertising*)¹⁰⁷. Eksploracja danych (*directed, undirected*)¹⁰⁸ znajduje zastosowanie w przypadku aktorów posiadających zdolność akumulacji informacji dotyczących odbiorców, dlatego ważnym obszarem, w którym powszechnie wykorzystywane są techniki profilowania marketingowego jest telewizja cyfrowa oraz rynek *digital signage*¹⁰⁹.

Coraz ważniejszym źródłem danych transakcyjnych oraz behawioralnych jest bankowość elektroniczna (*e-banking*). Pierwsze serwisy tego typu rozpoczęły komercyjność działalność w 1995. Trzy lata później 60% banków funkcjonujących w Ameryce Północnej oferowało pakiety usług internetowych. W kolejnym roku procent ten wzrósł do 85. Wzrostowi zainteresowania tą formą komunikacji towarzyszyło poszerzenie oferty usług i produktów skierowanych do indywidualnych i korporacyjnych. Ta forma przekazu danych otworzyła również nowe obszary ryzyka operacyjnego. Techniki data mining pozwalają na wskazanie związków i zależności pomiędzy różnymi transakcjami elektronicznymi, poprawę oferowanych usług, analizę użyteczności produktów, segmentację czy wprowadzenie usprawnień w płaszczyźnie relacyjnej¹¹⁰. Podobnie jak w przypadku innych obszarów działalności bankowej¹¹¹ celem prowadzonych analiz jest wybór właściwej polityki lojalności, pozyskiwanie nowych klientów, aktywny marketing oraz kontrola nad odpływem klientów¹¹².

Wykrywanie nadużyć

Analiza zachowań konsumenta wyznacza jeden z podstawowych, interdyscyplinarnych nurtów badań marketingowych. Odpowiedź na stymulację marketingową z perspektywy psychologicznej warunkują procesy motywacyjne, percepcyjne, uczenia się i zapamiętywania¹¹³. Rozwój sieci powiązań tworzących globalną gospodarkę jest jednym z istotnych czynników stymulujących rozwój zasobów informacyjnych¹¹⁴. Dostęp do danych, umiejętność ich analitycznego przetwarzania¹¹⁵, gromadzenia a przede wszystkim racjonalnego użytkowania jest umiejętnością niezbędną

¹⁰⁵ F. Huber, A. Herrmann, S.C. Henneberg, *Measuring customer value and satisfaction in services transactions, scale development, validation and cross-cultural comparison*, „International Journal of Consumer Studies” 2007, nr 6, s. 554.

¹⁰⁶ Podstawowymi obszarami wykorzystania danych są serwisy dedykowane dla osób indywidualnych oraz odbiorców organizacyjnych.

¹⁰⁷ D. Boyd, K. Crawford, *Critical Questions for Big Data*, „iCS” 2012, nr 5, s. 662.

¹⁰⁸ Z. Guozheng, *Customer segmentation in customer relationship management based on data mining*, „Commercial Research” 2006, nr 13, s. 153.

¹⁰⁹ K. Pramataris, D. Papakyriakopoulos, G. Lekakos, N. Mylonopoulos, *Personalized Interactive TV Advertising: the iMEDIA Business Model*, „Electron Mark” 2001, nr 1, s. 1.

¹¹⁰ F. Liébana-Cabanillas, R. Noguera, L.J. Herrerac, A. Guillén, *Analysing user trust in electronic banking using data mining methods*, „Expert Systems with Applications”, 2013, nr 14, s. 5439.

¹¹¹ Analiza sytuacji biznesowej banku wykorzystuje techniki data mining w obszarze *customer management, customer development i behavior management*.

¹¹² R.J. Brachman, T. Khabaza, W. Kloesgen, G.S. Shapiro, E. Simoudis, *Mining Business Databases*, „CACM” 1996, nr 11, s. 42.

¹¹³ R.C. Blattberg, J. Deighton, *Manage Marketing by the Customer Equity Test*, „Harvard Bus Rev” 1996, nr 4, s. 136.

¹¹⁴ G. Avi, C.E. Tucker, *Privacy Regulation and Online Advertising*, „Manage Sci” 2011, nr 1, s. 57.

¹¹⁵ Administrator za pomocą środków technicznych ma obowiązek zabezpieczyć dane przed udostępnieniem osobom nieupoważnionym, przejęciem przez osoby nieuprawnione, przetwarzanie z naruszeniem ustawy oraz zmianą, utratą, uszkodzeniem czy zniszczeniem.

w obrocie gospodarczym. Informacja, w wyniku rekombinacji czynników wzrostu, została uznana za równorzędny czynnik produkcji¹¹⁶. To dobro niematerialne traktowane jest na równi z dobrami materialnymi (zasób ekonomiczny). Gospodarka odpowiadająca potrzebom społeczeństwa informacyjnego premiuje podmioty najefektywniej gromadzące, przechowujące, przetwarzające, dystrybuujące i chroniące dane. Przekaz informacji może zawierać jednak dane niepełne, nieprawdziwe, zmanipulowane, być ukierunkowany na wprowadzenie odbiorcy w błąd. Czynniki te wpływają na osłabienie zaufania w obrocie¹¹⁷.

Profilowanie jest techniką analizy łączącą osiągnięcia psychologii, psychiatrii, kryminologii, kryminalistyki, socjologii, medycyny sądowej, genetyki, antropologii, seksuologii, ekonomii czy statystyki¹¹⁸. Jest to, więc technika o charakterze wybitnie interdyscyplinarnym wymuszającym stosowanie różnych ujęć metodologicznych. Ten proces dociekań indukcyjnych i dedukcyjnych wykorzystywany jest coraz częściej w dziedzinach niezwiązanych bezpośrednio z analizą kryminalną. Rezultatem podjętych działań może być zarówno zaproponowanie profilu, czyli wyróżnienie cech indywidualizujących określoną osobę jak i zbudowanie typologii aktorów¹¹⁹ związanych z danym rodzajem zachowań, grupą, środowiskiem społecznym. Profilowanie marketingowe koncentruje się na istotnych zmiennych psychoosobowych, fizycznych, społecznych, psychogeograficznych. Ze względu na charakterystykę danych wejściowych można wyróżnić techniki nienadzorowanego (*supervised learning*) i nadzorowanego (*unsupervised learning*) uczenia się. W drugim przypadku w oparciu o posiadane dane (np.: o znaczeniu historycznym) następuje przypisanie każdego obiektu do klasy zgodnie z tzw. zbiorem uczącym. Technika ta wykorzystywana jest w przypadku regresji czy statystyki bayerowskiej. Metody segmentacji (RFM analysis, K-Means, SOMs)¹²⁰ należą do nieukierunkowanego *data mining*¹²¹. Można wyróżnić grupowanie motywacyjne, behawioralne i demograficzne. Jakość danych wejściowych, ich zgodność z rzeczywistością, kompletność, dokładność może przesądzić o znaczeniu wiedzy uzyskanej w wyniku odkrywania. Decyzje o znaczeniu strategicznym i taktycznym w bankowości wspomagają wyspecjalizowane, nietransakcyjne, zintegrowane wewnętrznie bazy danych (hurtownie danych)¹²². Ukierunkowane podmiotowo, wielowymiarowe (czasowe, geograficzne, produktowe) mechanizmy mogą mieć formę datamartów, funkcjonować globalnie, regionalnie lub tematycznie. Współczesne metody skalania szczegółowych danych pozwalają na poszukiwanie podobieństw w przekroju grup podmiotowych w coraz dłuższym horyzoncie czasowym. Dostosowanie zawartości bazy tego typu do określonej grupy odbiorców wiedzy oraz klas produktów ułatwia

¹¹⁶ A. Pomykalski, *Zarządzanie innowacjami*, Warszawa–Łódź 2001, s. 169.

¹¹⁷ K.C. Ling, L.T. Chai, T.H. Piew, *The Effects of Shopping Orientations, Online Trust and Prior Online Purchase Experience toward Customers' Online Purchase Intention*, „IBR” 2010, nr 3, s. 63.

¹¹⁸ C.C. Bienstock, M.R. Stafford, *Measuring involvement with the service: A further investigation of scale validity and dimensionality*, „The Journal of Marketing Theory and Practice” 2006, nr 3, s. 209.

¹¹⁹ Wśród klientów banków można wyróżnić klientów typu *slow attriters, fast attriters, cross selling, high risk, pirating*. A.H. Hormazi, S. Giles, *Data mining: a competitive weapon for banking and retail industries*, „Information Systems Management” 2004, nr 2, s. 62.

¹²⁰ J.R. Bult, T. Wansbeek, *Optimal Selection for Direct Mail*, „Marketing Science” 1995, nr 4, s. 378.

¹²¹ W. Niyagas, A. Srivihok, S. Kitisin, *Clustering e-Banking Customer using Data Mining and Marketing Segmentation*, „Ecti transactions on computer and information technology” 2006, nr 1, s. 63.

¹²² Analiza parametrów wewnętrznych i zewnętrznych w uporządkowanych tematycznie, zintegrowanych, umiejscowionych czasowo jest podstawą *bussines intelligence*.

przeprowadzanie analiz typu *drill down*. Przeciwny kierunek dociekań pozwala na agregację danych.

W przypadku sektora bankowego, poza bazami charakterystycznymi dla innych rynków (danych księgowych, księgowo-budżetowych, finansowych, marketingowych) coraz większe znaczenie odgrywają hurtownie mierników oceny działalności bankowej¹²³, danych sprawozdawczych (np.: *Capital Adequacy Directives – CAD*) oraz mechanizmy zintegrowane, pozwalające na symultaniczną analizę różnych kategorii informacji w ramach postawionego problemu. Eksploracja danych jest istotnym uzupełnieniem dla bieżącej informacji finansowej wyrażonej wskaźnikami (ROE, ROA, ROI, ROCE). Także wartość danych zagregowanych wykracza poza kontekst archiwalny (agregacja czasowa). Wskaźniki rozwojowe (*leading indicators*) i operacyjne (*lagging indicators*) pozwalają na określenie pozycji aktora na rynku (udział w rynku), ale jednocześnie determinują strategię relacyjne. Wśród czynników związanych z klientem wyróżniamy procentowy udział nowych i dochodowych konsumentów produktów i usług bankowych¹²⁴. W oparciu o charakterystykę finansową, operacyjną produktową można dokonać analizy potencjału innowacyjnego organizacji. W dochodowości najistotniejsze są kryteria wydajności, jakości, satysfakcji¹²⁵, udziału, ryzyka¹²⁶, przedstawiane przez mierniki relacji kosztów do dochodów. Zarządzanie ryzykiem zwiększa prawdopodobieństwo osiągnięcia celów organizacyjnych, ułatwia wykonywanie zadań, sprzyja efektywności kierowania podmiotem, wskazuje sytuacje kryzysowe, pozwala na lepsze wykorzystanie zasobów i wpływa na reputację organizacji.

Kategoria ryzyka bankowego¹²⁷ może być rozpatrywana na płaszczyźnie rynkowej, kredytowej (jakość kredytobiorców)¹²⁸, płynnościowej, operacyjnej¹²⁹. Ryzyko

¹²³ Zestawienie danych o klientach pochodzących z systemów informatycznych dotyczących poszczególnych usług i produktów bankowych sprzyja osiągnięciu zadowalającego poziomu ich konsumpcji, ułatwia tworzenie inteligentnych kampanii oraz ogranicza oszustwa. Na rynku przywiązującym klienta silniej do oferty niż oferenta coraz istotniejsze znaczenie, nie tylko w prywatnej bankowości, odgrywa percepcja jakości obsługi (L. Chu-Mei, *An Assessment of Banking Operation Strategies of Private Banking Institutions in the Philippines*, „Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics” 2001, nr 1, s. 57).

¹²⁴ Produkt, w którego przygotowaniu wykorzystano techniki prognozowania zachowań konsumenckich wymaga mniejszych nakładów marketingowych dla osiągnięcia zakładanych wskaźników konkurencyjności (S. Nambisan, R.A. Baron, *Interactions in virtual customer environments: Implications for product support and customer relationship management*, „Journal of Interactive Marketing” 2007, nr 2, s. 42).

¹²⁵ Dane gromadzone przez bank pozwalają na pośrednią analizę satysfakcji klientów m.in. poprzez liczbę reklamacji, skarg i zażaleń czy lojalności wobec banku lub oferty (W. Bucking, G. Verstraeten, P.D. Van den, *Predicting customer loyalty using the internal transactional database*, „Expert Systems with Applications” 2007, nr 1, s. 125).

¹²⁶ Zarządzanie ryzykiem stanowi zespół procesów wykorzystywanych do identyfikacji, oceny i osądu ryzyka, przypisywania własności, podejmowania działań w celu zmniejszenia lub przewidzenia ryzyka oraz monitorowania i przeglądu osiągniętych postępów. Proces ten pozwala na identyfikację i analizę ryzyka, punktową ocenę i hierarchizację ryzyka, reakcję na ryzyko, zapewnienie skuteczności działających mechanizmów kontrolnych oraz monitoring i raportowanie ryzyka. Można wyróżnić raporty standardowe, doraźne i wsadowe.

¹²⁷ Wysoki poziom ryzyka bankowego wpływa na płynność finansową, poziom zysków, rentowność oraz wiarygodność aktora na rynku (Z. Zawadzka, *Ryzyko bankowe*, Warszawa 1995, s. 9).

¹²⁸ Ryzyka kredytowe to szacunek strat wynikających z oceny poszczególnych klientów oraz struktury portfela kredytowego z uwzględnieniem konieczności tworzenia rezerw. Koszt ryzyka, obok kosztu depozytu i oprocentowania kształtuje cenę kredytu i jego maksymalną wysokość. Zarządzanie ryzykiem kredytowym odbywa się poprzez: wyznaczenie limitów (globalnego i częściowych) indywidualnych i branżowych, zabezpieczenia i poręczenia, analizę struktury portfela kredytowego, obliczenie zaangażowania narażonego na ryzyko (*exposure*), ocenę zdolności kredytowej klientów poprzez analizę ich wskaźników finansowych i planu biznesowego, ocenę zdolności kredytowej klientów (*data mining*), matematyczno-statystyczne metody oceny ryzyka.

operacyjne¹³⁰ nie ma charakteru finansowego, ale jego skutki wywierają negatywny wpływ na sytuację finansową banku¹³¹. Na utrzymanie przyjętych standardów w związanych z zarządzaniem ryzykiem wpływ ma nie tylko postawa aktora, lecz również sposób funkcjonowania systemu¹³² oraz działalność prawodawcza. Zarządzanie ryzykiem wymaga konfrontacji trafności oceny dokonanej na podstawie mierników z aktualnymi danymi rzeczywistymi w ramach procedury *back testing*. W przypadku polski regulacje dotyczące zarządzania ryzykiem bankowym mają charakter międzynarodowy (Bazylejski Komitet Nadzoru Bankowego), ponadnarodowy (regulacje WE/EU), krajowy¹³³ oraz branżowy/wewnętrzny. Coraz powszechniej wykorzystywaną formą regulacji rynków¹³⁴ tworzą kodeksy etyki i dobrych praktyk przyjmowane przez poszczególne środowiska, branże, korporacje (*codes of conduct*). Skonkretyzowane w dokumentach cele realizowane są w przyjętym horyzoncie czasowym za pomocą wyznaczenia mierzalnych wskaźników ewoluowanych na podstawie cyklicznych, często jawnych raportów (raporty społeczne) przez organizację zarządzającą (*self-regulatory organizations* – SROs). Rynek charakteryzuje prawdopodobieństwo zmian parametrów i wrażliwość instrumentów finansowych. Ilościowe oceny ryzyka polegają na obliczeniu prognozy dla jakościowych zmiennych¹³⁵. Lista potencjalnie użytecznych predyktorów obejmuje informacje o kliencie i jego otoczeniu o charakterze ilościowym i jakościowym¹³⁶. Kompleksowe, wewnętrzne regulacje i procedury, dostosowane do struktury organizacyjnej są podstawą skutecznego i efektywnego systemu zarządzania ryzykiem. Profilowanie klienta (zgodnie z zasadą 80% dochodu od 20% klientów)¹³⁷ stanowi jeden z filarów nowego paradygmatu marketingowego opartego na wiedzy (*knowledge-based marketing*) i doświadczeniu (*experience-based marketing*)¹³⁸.

¹²⁹ K. Matthews, J. Thompson, *Ekonomika bankowości*, Warszawa 2007, s. 216.

¹³⁰ W obszarze bankowego ryzyka operacyjnego można wskazać szereg płaszczyzn szczegółowych. Do najważniejszych z nich należy ryzyko o charakterze personalnym, organizacyjnym i technicznym (R.W. Kaszubski, *Funkcjonalne źródła prawa bankowego publicznego*, Kraków 2006, s. 199).

¹³¹ L. Ryals, *Creating Profitable Customers Through the Magic of Data Mining*, „Journal of Targeting, Measurement, & Analysis for Marketing” 2003, nr 4, s. 343.

¹³² J.E. Stiglitz, *Freefall. Jazda bez trzymanki. Ameryka, wolne rynki i tonięcie gospodarki światowej*, Warszawa 2010, s. 6.

¹³³ Prawne i organizacyjne aspekty dotyczące funkcjonowania sektora bankowego w Polsce zostały uregulowane przede wszystkim w przepisach ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe (Dz. U. 2011, Nr 201, poz. 1181) oraz w uchwałach Komisji Nadzoru Finansowego. Przykładem może być uchwała nr 258/2011 KNF z dnia 4 października 2011 r. w sprawie szczegółowych zasad funkcjonowania systemu zarządzania ryzykiem i systemu kontroli wewnętrznej oraz szczegółowych warunków szacowania przez banki kapitału wewnętrznego i dokonywania przeglądów procesu szacowania i utrzymywania kapitału wewnętrznego oraz zasad ustalania polityki zmiennych składników wynagrodzeń osób zajmujących stanowiska kierownicze w banku (Dz. Urz. KNF 2011, Nr 11, poz. 42).

¹³⁴ M.E. Porter, C. Linde, *Toward a New Conception of the Environment-Competitiveness Relationship*, „JEP” 1995, nr 9, s. 97.

¹³⁵ W przypadku tzw. scoringu kredytowego mówimy o zmiennej jakościowej o układzie dwumianowym wyrażonej kategorią dużego (osoby, którym nie należy przyznawać kredytu) i dopuszczalnego (osoby, którym można kredyt przyznać) ryzyka.

¹³⁶ A. Payne, P. Frow, *A strategic framework for customer relationship management*, „Journal of Marketing” 2005, nr 4, s. 167.

¹³⁷ M.A. Farajian, S. Mohammadi, *Mining the Banking Customer Behavior Using Clustering and Association Rules Methods*, „International Journal of Industrial Engineering & Production Research” 2010, nr 4, s. 239.

¹³⁸ A. Payne, P. Frow, *Customer relationship management: From strategy to implementation*, „Journal of Marketing Management” 2006, nr 1, s. 135.

Metody rozmytego odkrywania wiedzy bazują na logice rozmytej (*fuzzy logic*), będącą jedną z logik wartościujących (*multi-valued logic*)¹³⁹. Ten system matematyczny, używany szeroko w elektronice, stanowi generalizację założeń logiki Bodeana. Konstrukt ten wykorzystywany jest, gdy występują pojęcia charakteryzujące się tzw. cieniem znaczeniowym. Logika rozmyta jest stosowana wszędzie tam, gdzie użycie klasycznej logiki stwarza problem ze względu na trudność w zapisie matematycznym procesu lub, gdy wyliczenie lub pobranie zmiennych potrzebnych do rozwiązania problemu jest niemożliwe. Typowy proces wnioskowania rozmytego zachodzi w czterech etapach: rozmywania (*fuzzification*), zastosowania operacji rozmytych, zastosowania implikacji rozmytych, precyzowania (*defuzzification*)¹⁴⁰.

W większości współczesnych kryzysów finansowych istotną rolę odegrał system bankowy. Zależność tą szczególnie wyeksponowała azjatycki kryzys bankowy z 1997 r. Zbytne przywiązanie do pomocy państwowej sprzyjało nieefektywnej alokacji kapitału¹⁴¹ i przyczyniło się do pogłębienia wolumenu tzw. złych długów. W 1998 r. stanowiły one w Indonezji 75% a w Tajlandii 50% ogółu portfela kredytowego¹⁴². W tym samym okresie zadłużenie zewnętrzne banków wynosiło 375 mld dolarów (Korea Południowa, Chiny, Indonezja, Tajlandia, Tajwan, Malezja, Filipiny). Brak lub nieefektywność regulacji przeciwdziałającym nadużyciom sprzyjał pokusie nadużyć (*moral hazard*) i wpływał na wzrost zagrożonych pod względem ekonomicznym kredytów w ogólnej sumie pożyczek¹⁴³. Aktorzy świadomie podejmują działania niezgodne z przepisami, przyjętymi standardami zachowań czy obarczone nadmiernym, nieprzewidywanym w kontrakcie ryzykiem w przekonaniu, że ewentualne straty będą pokryte przez podmiot trzeci. Prawdopodobieństwo takich postaw wzrasta wraz z brakiem potencjalnej albo faktycznej ochrony¹⁴⁴. Istotą pokusy nadużycia jest ograniczona możliwość weryfikacji, powodujące błędy w ocenie i wycenia ryzyka¹⁴⁵. Patologia ta sprzyja działaniom o arbitralnym i subiektywnym, jest ściśle powiązana z korupcją czy marnotrawieniem środków publicznych. Można wskazać trzy podstawowe drogi przeciwdziałania pokusy nadużycia: zmiana nastawienia społecznego¹⁴⁶, rozwiązania prawne, wymogi techniczno-organizacyjne¹⁴⁷. Jeden z prekursorów współczesnych badań nad ekonomiką przestępczości Gary Becker wskazał, że na całkowitą, prognozowaną korzyść

¹³⁹ M. Aburrou, M.A. Hossain, K. Dahal, F. Thabtah, *Intelligent phishing detection system for e-banking using fuzzy data mining*, „Expert Systems with Applications” 2010, nr 37, s. 7913.

¹⁴⁰ Systemy wykorzystujące logikę rozmytą charakteryzują się ponad 90% prawidłowością w grupowaniu klientów (F.N. Ogwueleka, *Potential Value of Data Mining for Customer Relationship Marketing in the Banking Industry*, „Advances in Natural and Applied Sciences” 2009, nr 1, s. 73).

¹⁴¹ Międzynarodowy Fundusz Walutowy uzależniał przyznanie środków od przyjęcia i realizacji programów naprawczych wymuszających prowadzenie restrykcyjnej polityki pieniężnej i fiskalnej, poprawę funkcjonowania systemu bankowego, wzmocnienie nadzoru bankowego oraz poprawienie bankowych regulacji prawnych. Azjatycki Bank Rozwoju wskazała na konieczność działań naprawczych w obszarze polityki makroekonomicznej, sektora bankowego (złe kredyty, efektywny nadzór, utrzymywanie płynności, wzmocnienie infrastruktury i zasobów kadrowych) oraz rynków kapitałowych.

¹⁴² Ograniczająca ryzyko polityka banku centralnego i władz Tajwanu była jednym z istotnych czynników utrzymujących poziom złych kredytów poniżej 3,5%.

¹⁴³ F. Khaloof, R. Razouk, A. Shmeas, *Using of Data Mining Techniques for Fraud Detection in Banking System*, „Damascus University Journal” 2009, nr 2, s. 331.

¹⁴⁴ J.K. Solarz, *Zarządzanie ryzykiem systemu finansowego*, Warszawa 2008, s. 117.

¹⁴⁵ M. Gruszczyński, *Kryzysy walutowe a liberalizacja obrotów kapitałowych*, Warszawa 2002, s. 101.

¹⁴⁶ K. Tarchalski, *Hazard moralny jako problem w gospodarce* *Protekcja gospodarki czy protekcja kultury*, Kraków 1999, s. 47.

¹⁴⁷ T. Michalski, *Ryzyko w działalności człowieka*, [w:] J. Monkiewicz (red.), *Podstawy ubezpieczeń – mechanizmy i funkcje*, t. 1, Warszawa 2003, s. 23.

z przestępstwa składa się prawdopodobieństwo wykrycia nadużycia pomnożone przez finansową i niefinansową korzyść pomniejszoną o koszt kary oraz prawdopodobieństwo nie wykrycia pomnożoną przez korzyść¹⁴⁸. Tak skonstruowane równanie¹⁴⁹ wiąże popełnienie nadużycia z korzyścią przekraczającą tą związaną z innym działaniem. George Tsebelis na podstawie analizy opłacalności działań przy użyciu teorii gier dowodził, że na prawdopodobieństwo popełnienia przestępstwa ma wpływ interakcja z racjonalnymi aktorami¹⁵⁰. Rimawan Pradiptyo w swoim modelu zakłada, że popełniamy przestępstwo, jeżeli korzyść związana z taką działalnością dominuje nad przewidywaną utratą reputacji i groźbą odpowiedzialności karnej¹⁵¹. Na ocenę wiarygodności klienta, utożsamianą błędnie z scoringiem kredytowym (*credit scoring*) składa się scoring aplikacyjny, behawioralny, parametryzacja w układzie PD (*Probability of Default*) i LGD (*Loss Given Default*). Prawdopodobieństwo wykorzystania limitu kredytowego wyraża współczynnik CFF (*Credit Conversion Factor*). Scoring windykacyjny określa szacowaną wysokość, czas oraz szansę spłaty zobowiązań. Ułatwia również dobór najefektywniejszej metody postępowania oraz formy przekazu. Ze względu na duży wolumen danych oraz ich nieróżnorodną strukturę w analizie ryzyka bankowego przy użyciu technik profilowania istnieje możliwość zastosowania dwustopniowej analizy skupień (*TwoStep Cluster*). Wynik automatycznego wyodrębnienia skupień może być zmierzony m.in. przy pomocy kryterium bayerowskiego. Badanie często uzupełnia się jedną z statystycznych metod analizy czynnikowej. Analiza głównych składowych (*Principal Component Analysis/PCA*), wykorzystywana powszechnie w kompresji strumienia informacyjnego, pozwala na zmniejszenie danych i merytoryczną interpretację czynników¹⁵². Wykrywanie nieprawidłowości następuje w oparciu o zestawienie danych typu third party ze zbiorami wewnętrznymi, przy wykorzystaniu wyłącznie informacji bankowej lub w modelach hybrydowych.

Zakończenie

Modele eksploracji danych i odkrywania wiedzy w działalności bankowej wykorzystywane są zarówno w wymiarze eksploracyjnym jak i predykcyjnym. Metody eksploracji danych znajdują zastosowanie w przypadku dużych zbiorów danych, co może ograniczać ich zastosowanie. Umożliwiają wykorzystanie zbiorów obiektowych, wielowymiarowych (*measures, dimensions, levels*), relacyjnych, graficznych, przestrzennych. W przypadku sektora bankowego analizowanie wzorów, zależności czy relacji wymaga dokonywania działań na danych o atrybucie numerycznym i kategoriowym. Wiedza, również ta odkrywana dzięki metodom eksploracji danych, sprzyja osiągnięciu przewagi konkurencyjnej w zmiennym otoczeniu ekonomicznym poprzez ograniczenie asymetrii informacyjnej. Istotnym kryterium, mogącym limitować zastosowanie *data mining* (bazy danych, metody statystyczne, uczenie maszynowe), jest stosunek wartości wiedzy do kosztów jej odkrywania (weryfikacja hipotez). Wybór

¹⁴⁸ G.S. Becker, *Crime and Punishment: an Economic Approach*, „Journal of Political Economy” 1968, nr 70, s. 1.

¹⁴⁹ $EU_j = p_j U_j(y_j - f_j) = (1 - p_j) U_j(Y_j)$.

¹⁵⁰ G. Tsebelis, *The Abuse of Probability in Political Analysis: The RobinsonCrusoe Fallacy*, „The American Political Science Review” 1989, nr 83, s. 77.

¹⁵¹ P. Abdullah, *Banking crime analysis and the effectiveness of banking supervision : combining game theory and the analytical network process approach*, „Economic Journal” 2010, nr 2, s. 215.

¹⁵² H.S. Park, D.K. Baik, *A study for control of client value using cluster analysis*, „Journal of Network and Computer Applications” 2006, nr 4, s. 262.

techniki musi uwzględniać specyfikę badanego obszaru. Poprawne prognozowanie scenariuszy zdarzeń zwiększa konkurencyjność aktora, wpływa na efektywność organizacyjną oraz przyczynia się do wzrostu wartości podmiotu.

Title

Use of data mining models and knowledge discovery in the banking business
– selected issues

Streszczenie

Sektor bankowy wykorzystuje powszechnie technologie informacyjne. Coraz częściej to wiedza a nie środki finansowe są postrzegane jako najcenniejszy zasób. Wiedza zawarta w dużych wolumenach danych jest ukryta pod postacią wzorców, trendów, regularności i osobliwości. Stosowane od wielu lat techniki statystycznej analizy danych nie są w stanie efektywnie przetwarzać wolumenów danych charakteryzujących współczesne bazy danych. Głównym zadaniem jest odkrywanie nowych, nieznanych, użytecznych i prawidłowych wzorców w bardzo dużych repozytoriach danych. Celem artykułu jest ocena aspektów formalnych, prawnych i praktycznych eksploracji danych w sektorze bankowym. Analizy objęły badanie czynników wpływających na wartość sprzedaży, predykcję sprzedaży, znalezienie sposobu zwiększenia wartości sprzedaży, ocenę pracy menadżerów sprzedaży, grupowanie klientów. Przygotowując profile grupowe i indywidualne klientów banków najczęściej wykorzystuje się drzewa decyzyjne, reguły asocjacji, grupowanie, analizę regresji.

Słowa kluczowe

odchylenia, analiza skupień, eksploracja danych, efektywność, odkrywanie wiedzy, zarządzanie ryzykiem, wykrywanie nadużyć, segmentacja, profilowanie

Summary

Banking sector around the globe uses information technology for their day to day operations and banks have realized this fact that their biggest asset is the knowledge and not the financial resources. The knowledge contained in large volumes of data is hidden in the form of patterns, trends, regularities and peculiarities. Statistical data analysis techniques are not able to efficiently process the data volumes contained in modern database. Goal is to discover new, unknown, useful and proper patterns in very large data repositories. The object of article is the evaluation of formal, legal and practical aspects of bank data mining. The method of data preparation for the analysis is described. Author presents selected data analysis tools, techniques and models. The analysis comprises the investigation of factors influencing sale value, sale prediction, ways of sale increasing, assessment of sale managers' work, client clustering. In the case of bank customers profiling decision trees, association rules, clustering and regression analysis are used most often.

Keywords

outliers, cluster analysis, data mining, efficiency, knowledge discovery, risk management, fraud detection, segmentation, profiling

ROZDZIAŁ V

Zagrożenia systemu bankowego jako kategoria przestępczości gospodarczej

Problematykę zagrożeń systemu bankowego należy rozpocząć od kilku tez, a mianowicie:

1. Przestępczość przeciwbankowa stanowi i będzie stanowić istotny oraz stały element przestępczości związanej z obrotem gospodarczym (wyłudzenia kredytu, nadużycie zaufania, pranie pieniędzy)
2. W kategorii przestępstw przeciwbankowych pojawiają się szczególnego rodzaju czyny przestępcze polegające na przestępczym wykorzystaniu technologii komputerowych,
3. Najczęściej występującym przestępstwem godzącym w interesy finansowe banku jest wyłudzenie kredytu bankowego,
4. Jednym z bardziej istotnych zagrożeń dla sprawnego funkcjonowania systemu bankowego jest przestępstwo prania pieniędzy, które ma charakter ogólnoświatowy, a polega na przestępstwie legalizacji środków finansowych pochodzących z popełnionych przestępstw. I tu należałoby podkreślić, że:
 - wprowadzenie do legalnego obrotu gospodarczego środków finansowych pochodzących z przestępstw, nie tylko godzi w zasady uczciwości w obrocie gospodarczym, ale prowadzi też do sytuacji, gdzie przestępcy poprzez proces legalizacji środków pochodzących z działalności przestępczej, stają się normalnymi uczestnikami obrotu gospodarczego,
 - w ramach legalizacji przestępczo uzyskanych środków system bankowy stanowi stosunkowo prosty sposób uzyskania potwierdzenia legalnego źródła określonych pieniędzy, nie ma potrzeby tworzenia fikcyjnych struktur organizacyjnych, większość obrotów bankowych pozwala na stosunkowo łatwe ukrycie tego typu działalności przestępczej oraz prowadzenia jej na wielką skalę.

Z zagrożeń przestępczością pranie pieniędzy, jako szczególnie groźne dla systemów bankowych, polega na wprowadzaniu brudnych pieniędzy do legalnego obrotu finansowego przez ich lokatę w uczciwych interesach – bankach, firmach, instytucjach finansowych i inwestycjach. Tego typu operacja przeprowadzona raz pomyślnie, pozwala przestępcy na kontynuowanie tego procederu i stałą nad nim kontrolę, a w następstwie na uzyskanie legalnego przykrycia dla dochodów uzyskiwanych z nielegalnych źródeł.

W ten też sposób grupy przestępcze uzyskują możliwość legalnego wykorzystywania „pożytków” z przestępstwa, a do tego uzyskują możliwość przejmowania kontroli finansowej nad określonymi sferami gospodarki. System bankowy może stać się elementem działalności ponadnarodowych grup przestępczych.

Przestępstwo prania pieniędzy tworzy stałe lub sporadyczne (ale zawsze bezprawne) połączenie między sferą działań przestępczych a instytucjami obrotu gospodarczego.

Przestępczość przeciwbankowa obejmuje cały kompleks zachowań przestępczych, do których zaliczymy:

- wyłudzenia kredytu,
- pranie pieniędzy,
- nadużycie zaufania,
- naruszanie przepisów karnych zawartych w prawie bankowym.

Wyłudzenie kredytu bankowego jest najczęściej występującym przestępstwem godzącym w interesy finansowe banku. Obecnie w kategorii przestępstw przeciwbankowych pojawiają się coraz częściej szczególnego rodzaju czyny przestępcze polegające na przestępczym wykorzystaniu funkcjonujących w bankach komputerowych systemów zapisu i elektronicznego przesyłania informacji.

Analiza zagrożeń systemu bankowego obejmuje analizę rozmiarów przestępczości przeciwbankowej, jej struktury, zawiadomień prokuratur, liczby dokonanych blokad rachunków i wstrzymań transakcji.

Tab. 1. Zawiadomienia prokuratur i liczba blokad rachunków, wstrzymań transakcji.

Lata	Liczba zawiadomień prokuratur o popełnieniu przestępstwa z art. 299 k.k. <i>(wraz ze zbiorczą kwotą wskazanych w nich transakcji podejrzanych)</i>	Łączna liczba dokonanych blokad rachunków i wstrzymań transakcji <i>(wraz ze zbiorczą kwotą blokad/wstrzymań)</i>
VI-XII 2001	20	1
2002 r.	104	26
2003 r.	152	20 <i>(ok. 37 mln zł)</i>
2004 r.	148	18 <i>(14,6 mln zł)</i>
2005 r.	175	39 <i>(37,6 mln zł)</i>
2006 r.	198 <i>(880 mln zł)</i>	96 <i>(48,0 mln zł)</i>
2007 r.	190 <i>(775 mln zł)</i>	98 <i>(30,2 mln zł)</i>
2008 r.	246 <i>(1,03 mld zł)</i>	320 <i>(20,5 mln zł)</i>
2009 r.	180 <i>(3,04 mld zł)</i>	103 <i>(9,6 mln zł)</i>
2010 r.	120 <i>(1,33 mld zł)</i>	112 <i>(59,81 mln zł)</i>
2011 r.	130 <i>(3,9 mld zł)</i>	314 <i>(96,10 mln zł)</i>
2012 r.	111 <i>(4,6 mld zł)</i>	141 <i>(66,46 mln zł)</i>

Źródło: Sprawozdanie Generalnego Inspektora Informacji Finansowej z realizacji ustawy z dnia 16 listopada 2000 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu za lata 2001-2012, www.mf.gov.pl/ (dostęp 20.05.2013 r.).

Na uwagę zasługuje zdecydowanie wzrastająca z roku na rok liczba zawiadomień prokuratury o popełnieniu przestępstwa prania pieniędzy, zwłaszcza w latach 2002-2008 (ze 104 w 2002 r. do 246 w 2008 r.; zob. tab. 4), oraz kwota transakcji podejrzanych (z 880 mln zł w 2006 r. do 4,6 mld zł w 2012 r.; zob. tab. 4). Ponadto liczba dokonanych blokad rachunków i wstrzymań transakcji od 2002 r. do 2008 r. wykazywała tendencję rosnącą (z 26 w 2002 r. do 320 w 2008 r.).

Tab. 2. Przeciwdziałanie praniu pieniędzy wg danych Prokuratury Generalnej.

Wyszczególnienie	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Liczba spraw wszczętych przez prokuratury	296	284	235	223	192	208
Liczba spraw skierowanych z aktem oskarżenia/ liczba osób objętych aktem osk.	82 (288 osób)	74 (324 osoby)	65 (360 osób)	74 (308 osób)	71 (290 osób)	53 (357 osób)
Liczba spraw umorzonych	63	81	85	75	100	80
Odmowy wszczęcia	6	8	2	15	9	21
Wyroki skazujące	36	27	18	21		30
Ilość skazanych osób	55	53	41	45	88	74
Zabezpieczenia majątkowe (wartościowo)	ok. 40,5 mln zł	65,4 mln zł	ok. 28,3 mln zł	ok. 215,6 mln zł	ok. 71,36 mln zł	40,8 mln zł, 7,8 tys. USD, 94 EUR

Źródło: Sprawozdanie Generalnego Inspektora Informacji Finansowej z realizacji ustawy z dnia 16 listopada 2000 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu za lata 2007-2012, www.mf.gov.pl/ (dostęp 20.05.2013 r.).

Jako efekty postępowań wszczętych na bazie zawiadomień Generalnego Inspektora Informacji Finansowej (GIIF), Prokuratura Generalna wskazała w 2012 r. 19 aktów oskarżeń o czyny określone w art. 299 Kodeksu karnego dotyczących 168 oskarżonych (wynikiem postępowań były także akty oskarżeń o inne przestępstwa), 13 wyroków dotyczących 45 skazanych¹.

Według danych przekazanych z Ministerstwa Sprawiedliwości wynika, że w 2012 r. wszczęto 177 sądowych postępowań karnych o przestępstwo z art. 299 Kodeksu karnego wobec 650 osób, z których skazano 112². W przedmiotowych postępowaniach orzeczono w 2012 r. zajęcie wartości majątkowych w wysokości 8 277 307 PLN, dokonano zabezpieczeń majątkowych w wysokości 40 807 971 PLN, 7 895 USD i 94 EUR, orzeczono przepadek mienia w wysokości 544 218 849 PLN³.

¹ *Sprawozdanie Generalnego Inspektora Informacji Finansowej z realizacji ustawy z dnia 16 listopada 2000 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu w 2012 roku, www.mf.gov.pl (dostęp 23.05.2013 r.).*

² *Ibidem.*

³ *Ibidem.*

Tab. 3. Przeszypstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu.

Przeszypstwa/Rok	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003
Pranie brudnych pieniędzy – art. 299 k.k.	116	159	180	167	201	151	140	123
Oszustwa kredytowe – art. 297 k.k.	5335	6599	10792	9101	8843	8045	5589	4869
Nadużycie zaufania – art. 296 k.k.	365	551	185	237	680	501	650	770
Oszustwo asekuracyjne – art. 298 k.k.	45	64	134	150	196	162	125	178
Udaremnienie lub uszczuplenie zaspokojenia wierzycieli	1851	1692	1060	1223	1665	1819	b.d.	b.d.
Doprowadzenie do upadłości lub niewypłacalności	41	34	46	53	75	92	b.d.	b.d.
Usuwanie lub fałszowanie oznaczeń towarów	702	590	970	887	1101	1652	b.d.	b.d.
Udaremnienie przetargu	45	48	18	19	15	45	b.d.	b.d.

Źródło: www.policja.pl (dostęp 20.05.2013)

(skrót b.d. – brak danych w statystyce policyjnej).

Tab. 4. Pranie pieniędzy w latach 1999-2010.

ROK	Art. 299 k.k. par. 1-6
2010	116
2009	159
2008	180
2007	167
2006	202
2005	151
2004	140
2003	123
2002	71
2001	57
2000	30
1999	17

Źródło: www.statystyka.policja.pl (dostęp 21.05.2013 r.).

Analiza danych wyraźnie wskazuje na tendencję rosnącą w zakresie skali przestępstw prania pieniędzy w latach 1999-2006 (z 17 w 1999 r. do 202 w 2006 r. i 251 w 2008; zob. tab. 4).

Z kolei w 2012 r. w systemie informatycznym Głównego Inspektora Informacji Finansowych zarejestrowano 2427 zawiadomień opisowych o działalności i transakcjach podejrzanych, tzw. SAR-ów (*Suspicious Activity Reports*). Liczba zawiadomień opisowych ze wszystkich źródeł jest podobna do przekazanych w roku 2011 i dużo większa niż przekazywanych rocznie do roku 2010 (zob. tab. 4). Zawiadomienia opisowe w porównaniu do pojedynczych transakcji podejrzanych zawierają więcej informacji, zwłaszcza w odniesieniu do podejrzenia popełnienia przestępstwa prania pieniędzy oraz okoliczności towarzyszącym transakcjom.

Tab. 5. Liczba zawiadomień opisowych otrzymanych w okresie 2002-2012.

Rok	Instytucje obowiązane	Jednostki współpracujące	Inne źródła	Łącznie
2002	358	237	19	614
2003	739	211	15	965
2004	860	521	16	1 397
2005	1 011	500	15	1 526
2006	1 351	530	17	1 898
2007	1 244	648	28	1 920
2008	1 287	460	68	1 815
2009	1 362	464	36	1 862
2010	1 462	476	59	1 997
2011	2 004	461	62	2 527
2012	1 954	436	37	2 427

Źródło: Sprawozdanie GIIF z realizacji ustawy z dnia 16 listopada 2000 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu za lata 2002-2012, www.mf.gov.pl (dostęp 23.05.2013 r.).

W 2012 r. GIIF otrzymał od instytucji obowiązanych 31 395 informacji o pojedynczych transakcjach podejrzanych, w tym 31 376 transakcji było oznaczonych jako podejrzane o pranie pieniędzy (*Suspicious Transaction Reports on Money Laundering* – STR-ML), a 19 transakcji – jako podejrzane o finansowanie terroryzmu (*Suspicious Transaction Reports on Terrorist Financing* – STR-TF).

Tab. 6. Struktura zawiadomień opisowych otrzymanych w okresie 2002-2012.

Typ instytucji	Liczba SAR-ów	Udział procentowy
Banki (w tym oddziały banków zagranicznych, instytucji kredytowych)	1 805	92,66%
Domy maklerskie lub inne podmioty niebędące bankami prowadzące działalność maklerską	46	2,36%
Spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe	22	1,13%
Zakłady ubezpieczeń, główne oddziały zagranicznych zakładów ubezpieczeń	23	1,18%
Doradcy podatkowi, biegli rewidenci i księgowi	4	0,21%
Notariusze, radcowie prawni i adwokaci	11	0,56%
Przedsiębiorstwa prowadzące działalność leasingową lub factoringową	7	0,36%
Inni przedsiębiorcy przyjmujący płatności w gotówce ≥ 15000 EURO	26	1,33%
Kantory	3	0,15%
Inne instytucje finansowe	1	0,05%
Łącznie	1 948	100%

Źródło: Sprawozdanie GIIF z realizacji ustawy z dnia 16 listopada 2000 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu w 2012 r., www.mf.gov.pl (dostęp 23.05.2013 r.).

Zdecydowanie najwięcej zawiadomień opisowych pochodzi z banków, w tym oddziałów banków zagranicznych i instytucji kredytowych (92,66%).

Z ustaleń GIIF wynika też, że najczęściej występującym obszarem, wskazywanym w zawiadomieniach w 2012 r. przez instytucje obowiązane oraz jednostki współpracujące były przestępstwa prania pieniędzy pochodzących z korzyści związanych z wyłudzeniami podatku VAT. Przestępstwem pierwotnym, określanym jako bazowe, jest zatem wyłudzenie nienależnego zwrotu nadwyżki naliczonego podatku VAT nad należnym. Podmioty występujące o zwrot nadwyżki z reguły nie dokonują faktycznych dostaw wewnątrzspółnotowych, które wykazują w rozliczeniach z urzędem skarbowym. Powyższe potwierdzają występujące tendencje odnośnie dominacji liczebnej przestępczych grup zorganizowanych, zajmujących się przestępczą działalnością w sferze gospodarczej (ekonomicznej)⁴. Jako szczególny rodzaj wyłudzeń z tytułu podatku VAT wskazać należy tzw. karuzele VAT-owskie jako przestępstwa bazowe dla prania pieniędzy Organizatorzy przestępczego przedsięwzięcia tworzą sieć kilku lub nawet kilkunastu podmiotów. Każdy z nich dokonuje do kilkuset jednostkowych transakcji zakupu towaru o wartości przekraczającej często kilkadziesiąt tysięcy złotych (z reguły od tego samego kontrahenta) i natychmiastowej odsprzedaży kolejnemu podmiotowi, przy czym cena sprzedaży towaru jest niejednokrotnie wyższa niż cena zakupu zaledwie o kilka promili, a w ciągu stosunkowo krótkiego czasu (od kilku tygodni do kilku miesięcy) poszczególne spółki i osoby prowadzące działalność gospodarczą dokonują rzekomo obrotu towarami o wartości przekraczającej nawet kilkaset milionów złotych⁵.

⁴ Zob. Statystyki Centralnego Biura Śledczego KGP.

⁵ Sprawozdanie GIIF z realizacji ustawy z dnia 16 listopada 2000 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu w 2012 r., www.mf.gov.pl (dostęp 23.05.2013 r.).

Uzyskanie nienależnych korzyści przy wykorzystaniu wewnątrzspółnotowego obrotu towarami następuje również w sytuacji, gdy następuje faktyczna dostawa towarów do Polski. W takich przypadkach pomiędzy finalnym krajowym odbiorcą lub faktycznym pośrednikiem a zagranicznym dostawcą pojawia się jeden bądź wiele podmiotów również rzekomo pośredniczących w obrocie, przy czym podmiot ten, który zgodnie z fakturami nabywa towar z zagranicy i odsprzedaje kontrahentowi krajowemu powinien z tego tytułu zapłacić wysoką kwotę podatku należnego od towarów i usług. W celu uniknięcia tego obowiązku taki podmiot deklaruje dodatkowo fikcyjne krajowe nabycia dające możliwość odliczenia podatku VAT w wysokości odpowiadającej podatkowi należnemu. W konsekwencji poszkodowanym jest Skarb Państwa, a faktyczny pośrednik i finalny odbiorca uzyskują towar tańszy o należną kwotę VAT (z reguły w pełnej stawce). W rzeczywistości dostawa wewnątrzspółnotowa ma miejsce, jednak dokonywana jest pomiędzy innymi podmiotami, niż wynikałoby to z przepływów finansowych oraz wystawionych faktur. Do deklarowanych dostaw i nabyć towarów dostosowywany jest transfer środków pieniężnych, mających stanowić płatności za rzekomo nabywane towary. W ten sposób pozoruje się przeprowadzanie legalnych transakcji handlowych i uwiarygodnianie sprzedaży z wystawianych faktur, a z drugiej strony stanowi to podstawę do legalizacji wyłudzonych zwrotów podatku VAT bądź nienależnie obniżonych wpłat do urzędu skarbowego. Obserwowany obrót środkami finansowymi nie ma zazwyczaj odzwierciedlenia w rzeczywistym obrocie towarami, na co wskazuje skala i częstotliwość transferów na rachunkach podmiotów, które często wcześniej nie prowadziły żadnej działalności bądź z pewnych powodów uprzednio ją zakończyły. Niejednokrotnie rachunki danego przedsiębiorstwa wykorzystywane są zaledwie przez kilka miesięcy, a następnie jego miejsce zajmuje kolejny nowo pozyskany podmiot. Często też spółki są nabywane, a następnie odsprzedawane podstawionym osobom nieposiadającym polskiego obywatelstwa, przy czym dokonuje się zmiany siedziby, co skutkuje także zmianą właściwego urzędu skarbowego. Działanie te utrudniają wszczęcie i skuteczne przeprowadzenie kontroli podatkowej. Osoby te często wykorzystywane są jedynie do objęcia udziałów w spółkach, formalnego przejścia odpowiedzialności za zarządzanie oraz do otwarcia rachunków bankowych na rzecz spółki. Nie mają one natomiast żadnego wpływu na to, do czego wykorzystywane są nowo otwarte rachunki, na których realizowane są transakcje drogą elektroniczną, przez inne osoby uczestniczące i organizujące ten przestępczy proceder.

Dokonywanie i przyjmowanie płatności, mających za cel nadanie pozorów legalnie prowadzonej działalności oraz stanowiących podstawę do złożenia deklaracji skutkujących wyłudzeniem nienależnego podatku od towarów i usług lub zmniejszeniem jego należnej wysokości, jest jednym z etapów prania pieniędzy. Stanowi przestępstwo bazowe.

W świetle omawianej problematyki należy podkreślić posługiwanie się tzw. słupami i przedsiębiorstwami symulującymi⁶. Słupy to osoby fizyczne, które z reguły, w zamian za stosunkowo niewielkie korzyści, zgadzają się podejmować działania pozwalające przestępcom na legalizację środków, bądź umożliwiają użycie w tym celu swoich danych osobowych. Z reguły stają się formalnie właścicielami firm i spółek, których rachunki i majątek wykorzystywane są do procedury prania pieniędzy. Podmioty te w zależności od tego, czy są nowo tworzone, czy przejmowane od osób trzecich,

⁶ *Ibidem.*

określane są mianem przedsiębiorstw symulujących lub przedsiębiorstw symulujących nabytych⁷.

Podstawową zaletą wykorzystania słupów z punktu widzenia organizacji przestępczej jest oddzielenie osób dokonujących przestępstw i faktycznych beneficjentów przestępczego procederu od działań zmierzających do legalizacji osiągniętych korzyści. Jednocześnie umożliwia to przerzucenie na nich odpowiedzialności za część lub całość popełnionych czynów, gdyż ich obecność niejednokrotnie znacznie utrudnia organom ścigania ustalenie faktycznych powiązań pomiędzy osobami i podmiotami zaangażowanymi w proceder. Jest to jedna z podstawowych metod prania pieniędzy, a mianowicie rozdrabnianie wpłacanych kwot celem uniknięcia rejestracji i identyfikacji.

Kolejnym elementem istotnie utrudniającym stwierdzenie, czy środki będące w dyspozycji poszczególnych osób pochodzą z przestępstwa, jest prowadzenie legalnej działalności gospodarczej. Działalność taka umożliwia mieszanie osiąganych dochodów z wartościami majątkowymi pozyskiwanymi z nielegalnych źródeł. Jest to kolejna z metod prania pieniędzy.

Najczęściej do prania pieniędzy wykorzystywane są rachunki bankowe, wśród których, biorąc pod uwagę rodzaj i sposób realizacji transakcji, wyróżnić można:

- rachunek fikcyjny, na którym dokonywana jest jedna lub wiele transakcji, z reguły w krótkich odstępach czasu, na relatywnie wysokie kwoty, przy wykorzystaniu maksymalnej liczby fikcyjnych elementów dotyczących zarówno osób zaangażowanych w transakcje, jak i tytułów samych transakcji;
- rachunek docelowy, na który transferowane są wysokie kwoty w celu ich niezwłocznego podjęcia w gotówce, co umożliwia odseparowanie środków od źródła pochodzenia – najczęściej wypłacone fundusze są ponownie wprowadzane do obiegu finansowego⁸.

Wśród kierunków badań GIIF pod kątem identyfikacji przestępstw prania pieniędzy były transakcje realizowane na podstawie schematu wpłat gotówkowych i natychmiastowych przekazów za granicę w tych samych lub zbliżonych kwotach. Środki te pochodziły często z przemytu i nielegalnego obrotu towarami sprowadzonymi z zagranicy, a do ich wprowadzania do systemu finansowego używano zarówno rachunków bankowych należących do osób fizycznych, jak i spółek prawa handlowego. Często były to osoby fizyczne i prawne pochodzące z innych krajów.

W procederze prania pieniędzy stwierdzono częste wykorzystywanie bankowości elektronicznej. Umożliwia ona szybkie transferowanie środków pomiędzy różnymi rachunkami z różnych miejsc pobytu zlecającego, jak również zlecenie transakcji bez fizycznego kontaktu z pracownikami banków (szczególnie ważne, gdy dokonywane są transakcje na rachunkach słupów i przedsiębiorstw symulujących). Problem zapewnienia szeroko rozumianego bezpieczeństwa jest nieodzownym elementem bankowości. Stworzenie odpowiednich mechanizmów ochrony stanowi jeden z kluczowych czynników pozwalających bankom funkcjonować sprawnie i bez większych zakłóceń. W ustawie o elektronicznych instrumentach płatniczych istnieje zapis zobowiązujący banki działające w oparciu o umowę o usługi bankowości elektronicznej do zapewnienia posiadaczowi konta bezpieczeństwa dokonywania operacji, z zachowaniem należytej staranności oraz przy wykorzystaniu właściwych rozwiązań technicznych. Przeniesienie działań bankowych na platformę globalnej sieci przyniosło całkiem inne oblicze zagrożeń.

⁷ *Ibidem.*

⁸ *Ibidem.*

Pojawiły się nowe, nieznanne do tej pory metody oszustw i przestępstw charakterystycznych dla Internetu (*sniffing, tampering, spoofing, phishing*), który jest siecią otwartą, szczególnie podatną na ingerencję z zewnątrz.

Odnotowano także przypadki stosowania internetowych usług płatniczych (*Internet Payment Services*) do realizacji transakcji podejrzanych, polegających na realizowaniu przy pomocy internetowego systemu płatności znaczącej ilości transakcji, w tym do państw uznawanych powszechnie za tzw. „raje podatkowe”.

Wśród innych technik wskazać należy m.in. otrzymywanie przez grupy przestępcze płatności za zakupiony towar poprzez system przekazów pieniężnych Western Union bądź MoneyGram, ewentualnie za pośrednictwem systemów płatności elektronicznych np. PayPal, co powodowało poważne trudności w prawidłowej identyfikacji stron transakcji oraz stanowiło próbę zgubienia tzw. śladu transakcyjnego.

Utrzymuje się zainteresowanie polskich i międzynarodowych grup przestępczych korzyściami z rozwijanej sieci dystrybucji narkotyków i wykorzystania sektora bankowego do prania pieniędzy. Grupy przestępcze podejmują działania, mające na celu zalegalizowanie dochodów pochodzących z przemytu, produkcji i handlu narkotykami.

Należy podkreślić, że w części prowadzonych postępowań analitycznych przez GIIF identyfikowano transakcje, w których mogły być użyte środki m.in. z takich działań przestępczych, jak nielegalny handel i przemyt narkotyków, nielegalny handel spirytem i tytoniem, korupcji, kradzieży, a także oszustwa i wyłudzenia, w tym na szkodę Skarbu Państwa. W sytuacji uzasadnionego podejrzenia informacje na ten temat GIIF przekazywał w zawiadomieniach o podejrzeniu popełnienia przestępstwa z art. 299 Kodeksu karnego⁹ do prokuratury, a także w informacjach przekazywanych na podstawie art. 33 ust. 3 ustawy o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu do organów posiadających ustawowe kompetencje w zakresie ich ścigania¹⁰.

Bardzo istotnym problemem cywilizacyjnym jest terroryzm, a w tym wykorzystywanie banków do finansowania działalności terrorystycznej. Wbrew powszechnemu mniemaniu działalność terrorystyczna nie wymaga wielkich nakładów finansowych. Oznacza to, że na przygotowanie i przeprowadzenie zamachu terrorystycznego nie są potrzebne duże środki finansowe, a więc i ich zdobycie nie jest skomplikowane czy obciążone dużym ryzykiem. I nie wymaga w związku z tym prania pieniędzy, by ich użyć w działalności terrorystycznej. Natomiast aby dostarczyć określonej adresatowi sumę potrzebną do zorganizowania zamachu lub do innej działalności terroryzmu mogą wykorzystywać system bankowy, stosując metody stosowane w operacjach prania pieniędzy. O wiele groźniejszym zjawiskiem jest finansowanie działalności organizacji uznawanych za terrorystyczne z legalnych źródeł. Groźniejszym, gdyż trudnym do zidentyfikowania i budzącym potencjalne możliwości manipulowaniem zarówno funduszami, jak i wykorzystywanie informacji do osiągnięcia doraźnych celów politycznych (tak jest w przypadku palestyńskiego Hamasu czy libańskiego Hezbollahu).

Wśród zagrożeń systemu bankowego obok zagrożeń przestępczością i wykorzystania banków do prania pieniędzy oraz finansowania terroryzmu wskazać należy zagrożenia o charakterze ekonomicznym, związane z prowadzoną polityką finansową, polityką kredytową oraz sytuacją na rynkach międzynarodowych.

⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. 1997, Nr 88, poz. 553 ze zm.).

¹⁰ Ustawa z dnia 16 listopada 2000 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (Dz. U. 2010, Nr 46, poz. 276, tekst jednolity ze zm.).

Zdaniem analityków polski sektor bankowy jest bardzo stabilny¹¹. Zagrożenia przed jakimi stoi, nie mają charakteru systemowego, polskie banki są dobrze skapitalizowane i dochodowe. W kontekście zagrożeń przewiduje się, że negatywny wpływ może mieć m.in. zła kondycja sektora zachodnioeuropejskiego, w tym kłopoty wielu banków – „matek”. Pozbawione bowiem finansowania banki – córki mogłyby – według tych opinii – doświadczyć kłopotów z płynnością lub zostać zmuszone do nadmiernego ograniczenia działalności. Zagrożenia dla niektórych banków w Polsce mogą być także związane z wysokim kursem EUR/PLN i CHF/PLN. Problemem i największym zagrożeniem - według niektórych ekspertów - dla polskiego sektora bankowego pozostaje wzrost kredytów niespłacalnych, gdyż banki będą musiały odprowadzać duże rezerwy i odpisy w związku z tą sytuacją. W ramach procedur kredytowych oraz postępowań windykacyjnych banki często mają do czynienia z niesolidnymi kredytobiorcami, którzy nie wywiązują się z obowiązku spłaty rat, a mając świadomość niemożności lub niechęci spłaty kredytu utrudniają zaspokojenie roszczeń banku z majątku będącego zabezpieczeniem udzielonego kredytu. Efektem takiego stanu rzeczy jest m.in. niemożność zaspokojenia roszczeń bankowych.

Wnioski:

1. Zagrożenia systemu bankowego poprzez cały kompleks zachowań przestępczych stanowią kategorię przestępczości gospodarczej w skutkach szkodliwych zarówno dla samych banków i całego systemu bankowego, jak i podmiotów fizycznych i prawnych, korzystających z usług tych instytucji.
2. Wyraźna tendencja wzrostowa przestępstw prania pieniędzy miała miejsce w latach 2002-2008, co przejawiało się w liczbie zawiadomień prokuratur o popełnieniu przestępstwa z art. 299 Kodeksu karnego (ze 104 w 2002 r. do 246 w roku 2008). W następnych latach obserwujemy spadek liczby zawiadomień ze 180 w 2009 r. do 111 w 2012 r. Także liczba postępowań wszczętych przez prokuratury spadła w latach 2007-2011 z 296 do 192, a w 2012 r. wyniosła – 208 wszczętych postępowań karnych.
3. Spadek liczby zawiadomień o przestępstwach z art. 299 k.k. może świadczyć o mniejszej wykrywalności tych przestępstw przez organy ścigania bądź też zmniejszeniu aktywności zorganizowanych grup przestępczych w związku ze skutecznym przeciwdziałaniem w tym zakresie i uszczelnieniem tego systemu. Wydaje się, że ta druga opcja jest bardziej zasadna, biorąc pod uwagę skuteczność wykrywczą w latach 2002-2008.
4. Stabilna sytuacja banków niewątpliwie stanowi mocne podstawy do skoordynowanego i skutecznego przeciwdziałania wykorzystywaniu systemu bankowego do celów przestępnych.

¹¹ Oficjalne wypowiedzi członków Rady Pieniężnej, członków Zarządu Narodowego Banku Polskiego, przedstawicieli Komisji Nadzoru Finansowego dla Polskiej Agencji Prasowej.

Title

The threats to banking system as a category of economic crime

Streszczenie

Autor charakteryzuje skalę zagrożeń systemu bankowego w Polsce tzw. przestępczością przeciwbankową, w tym głównie skalę przestępstw prania pieniędzy. Przedmiotem analiz jest także problematyka skuteczności przeciwdziałania w tym zakresie organów centralnych jak Generalnego Inspektora Informacji Finansowej, Prokuratury Generalnej, Ministerstwa Sprawiedliwości, Policji i innych agend. Autor wskazuje na związki zagrożeń systemu bankowego z obrotem gospodarczym. Zagrożenia systemu bankowego poprzez cały kompleks zachowań przestępczych stanowią kategorię przestępczości gospodarczej o skutkach szkodliwych zarówno dla samych banków i całego systemu bankowego, jak i podmiotów fizycznych i prawnych, korzystających z usług tych instytucji. Stabilizacja statystyk przestępstwa prania pieniędzy może wynikać także ze skuteczniejszego przeciwdziałania w tym zakresie i świadomości grup przestępczych o większej szczelności systemu przeciwdziałania praniu pieniędzy.

Słowa kluczowe

zagrożenia systemu bankowego, bezpieczeństwo obrotu bankowego, pranie pieniędzy, przestępczość przeciwbankowa

Summary

The paper describes threats to banking system in Poland so-called bank crime, in particular the scale of money laundering. The subject of analysis is also effectiveness of counteraction in this area conducted by central authorities such as General Inspector of Financial Information, General Prosecutor's Office, Ministry of Justice, Police and other departments. The author points out connections between threats to banking system and economic turnover. The threats to banking system through entire complex of criminal behaviours are a category of economic crime which have negative effects not only for banks and the entire banking system but also for natural and legal entities using services provided by these institutions. The stabilization of statistics referring to money laundering may result from effective counteraction in this area and awareness of crime groups about the greater leakproofness of counteraction system.

Keywords

threats to banking system, security of bank turnover, money laundering, bank crimes

ROZDZIAŁ VI

Specyfika przestępczości bankowej na tle doświadczeń pionu do walki z przestępczością gospodarczą Komendy Wojewódzkiej Policji w Olsztynie

Rozważania na temat „przestępczości bankowej” należy rozpocząć od próby zdefiniowania tego zjawiska zgodnie z obecnymi trendami w obszarze naruszeń prawa karnego, doświadczeniem Policji w zwalczaniu wymienionej przestępczości oraz przepisami karnymi, które definiują zachowania sprawców w tym obszarze. Aby mówić o specyfice zagadnienia przestępczości bankowej należy wpiery wskazać regulację normatywną tego zjawiska. Z punktu widzenia organów ścigania przestępczość bankową w ujęciu przedmiotowym tworzy pięć artykułów karnych tj. art. 297 § 1 Kodeksu karnego¹, art. 297 § 2 k. k., art. 171 ustawy Prawo bankowe², art. 304 kk, art. 286 kk. W ujęciu podmiotowym, sprawcą tych przestępstw może być klient banku, pracownik banku lub osoba niezwiązana z bankiem np. haker.

Pierwszy z przepisów karnych – art. 297 § 1 k.k. stanowi „Kto, w celu uzyskania dla siebie lub kogo innego, od banku [...] – kredytu, pożyczki pieniężnej, poręczenia, gwarancji, akredytywy, [...] potwierdzenia przez bank zobowiązania wynikającego z poręczenia lub z gwarancji lub podobnego świadczenia pieniężnego na określony cel gospodarczy, elektronicznego instrumentu płatniczego [...], przedkłada podrobiony, przerobiony, poświadczający nieprawdę albo nierzetelny dokument albo nierzetelne, pisemne oświadczenie dotyczące okoliczności o istotnym znaczeniu dla uzyskania wymienionego wsparcia finansowego, instrumentu płatniczego [...], podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”. Wymieniona konstrukcja prawna stanowi obecnie częstą kwalifikację prawną zdarzeń kryminalnych na szkodę banków. Wynika to z wielu przyczyn.

Warto zwrócić uwagę, że jest to przestępstw formalnych, a więc bezskutkowe. Istotą przestępstwa formalnego jest realizacja znamion wraz z zachowaniem opisanym w ustawie. Wymagane jest tutaj samo wyczerpanie wszystkich znamion czynu zabronionego opisanego w przepisie Kodeksu karnego, nie zaś wystąpienie skutku. Sprawca popełnia je w chwili złożenia do banku zaświadczenia poświadczającego nieprawdę lub całkowicie fałszywego. Nie występuje tutaj sytuacja, w której musiałby zaistnieć niespłacony kredyt lub inny instrument finansowy. Na podstawie danych policyjnych można powiedzieć, że przestępstwo to jest bardzo popularne z uwagi na łatwość jego popełnienia oraz na uproszczone w chwili obecnej procedury bankowe przy udzielaniu kredytów. Należy bowiem zauważyć, że w przeważającej części kredytów procedury szczegółowego sprawdzenia kredytobiorcy zostają uruchamiane w przypadku wysokich kwot udzielanych kredytów. W większości banków są to kwoty powyżej 50.000 zł. Wynika to z faktu zaostrzającej się konkurencji na rynku kredytów. Banki konkurując

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. 1997, Nr 88, poz. 553 ze zm.).

² Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe (Dz. U. 2012, Nr 0, poz. 1376, tekst jednolity ze zm.).

między sobą w obszarze sprzedaży swoich produktów starają się skrócić czas oczekiwania na decyzję dotyczącą udzielenia, bądź nie udzielenia kredytu³. Oczywiście banki zdają sobie sprawę z ryzyka, jaki niesie taki produkt, ale analizy finansowe w tej materii są bezwzględne i jednoznacznie wskazują, że mimo ryzyka wyłudzeń i udzielania kredytów na bazie fałszywych dokumentów, korzyść ekonomiczna banku jest ogromna.

Niezależnie bank minimalizuje swoje ryzyko strat ubezpieczając produkt finansowy na wypadek utraty przez kredytobiorcę możliwości spłaty kredytu oraz podwyższa w tych produktach swoją marżę. W konsekwencji ryzyko szkody dla banku jest niskie, a końcowym pokrzywdzonym często zostaje towarzystwo ubezpieczeniowe. Z tegoż względu, w chwili obecnej sylwetka przestępcy bankowego to zazwyczaj osoba bezrobotna, osoba zatrudniona z niską płacą lub wywodząca się z grupy w wieku od 18 do 24 lat. Wymienione kategorie sprawców w przeważającej części nie mają zamiarów wyłudzenia kredytu od banku. Natomiast ich status majątkowy, brak zatrudnienia lub niski dochód na członka rodziny często jest przyczyną odmowy udzielenia kredytu. Wówczas taka osoba podejmuje ryzyko przedłożenia dla banku nierzetelnego zaświadczenia o zarobkach np. zamiast 1.100 zł jest kwota 3.000 zł, która pozwala już uzyskać kredyt w wysokości nawet do 50.000 zł.

W innym przypadku brak stałego zatrudnienia (umowy na czas określony) powodują negatywne decyzje kredytowe. W tym przypadku drobna zmiana w zaświadczeniu z „umowy na okres” na „umowę na okres stały” powodują, że bank udziela kredytu dla takiej osoby. W tym miejscu należy zaznaczyć, że „oświadczenia nierzetelne” to zarówno takie oświadczenia, które zawierają informacje nieprawdziwe lub niepełne, jak i takie, które ze względu na sposób wypowiedzi mogą sugerować adresatowi istnienie stanu rzeczy niezgodnego z prawdą. Ponadto ważna jest prawidłowa wykładnia elementu przepisu „istotne znaczenie”, które interpretować należy z uwzględnieniem okoliczności mających prawne lub ekonomiczne znaczenie dla uzyskania jednej z wymienionych w art. 297 § 1 k.k. form wsparcia finansowego lub elektronicznego instrumentu płatniczego. O istotności dokumentu lub pisemnego oświadczenia przesądza jego treść, oceniana w kontekście regulacji odnoszących się do danej formy wsparcia finansowego lub elektronicznego instrumentu płatniczego. Kryterium istotności może być m.in. cel, jakim służy dany dokument lub pisemne oświadczenie⁴. Warunek istotności spełniać będzie zachowanie polegające na przedkładaniu podrobionych, przerobionych lub poświadczających nieprawdę dokumentów albo nierzetelnych pisemnych oświadczeń po to, aby uzyskać jedną z form wsparcia finansowego lub elektroniczny instrument płatniczy⁵.

Przestępstw bankowe w Polsce, w tym również czyny kwalifikowane z art. 297 k.k. są popełnianie również w ramach przestępczości zorganizowanej. W województwie warmińsko-mazurskim kilkakrotnie Policja w toku prowadzonych czynności operacyjno-rozpoznawczych i procesowych wykrywała sprawców tych przestępstw, działających w sposób zorganizowany. *Modus operandi* polegał na tworzeniu podmiotów gospodarczych o zalegalizowanej formie działania, które miały na celu wystawianie zaświadczeń o zarobkach poświadczających nieprawdę, podpisywaniu fikcyjnych umów

³ Jest to widoczne na przykładzie kampanii reklamowych, gdzie propaguje się „kredyt w pięć minut”, „kredyt od ręki”, „pożyczka w chwilę”.

⁴ Por. O. Górniok, *Przestępstwa gospodarcze. Rozdział XXXVI i XXXVII Kodeksu karnego. Komentarz*, Warszawa 2000, s. 30; R. Zawłocki, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 222-316 k.k.*, t. 2, Warszawa 2013, s. 1074.

⁵ Por. wyrok SN z 19 listopada 2004 r. (sygn. akt III K 81/04), OSNK 2004, poz. 2127, s. 1005.

o zatrudnieniu i wystawianiu fikcyjnych wypowiedzeń umowy o pracę. Następnie sprawcy tej działalności werbowali mieszkańców z małych miejscowości, często wykorzystując ich trudną sytuację życiową jak bezrobocie, bezdomność, zadłużenie. Tworzono profil pracownika wyżej wspomnianej firmy sporządzając fikcyjną umowę o pracę, zaświadczenie o zarobkach oraz jednocześnie wypowiedzenie umowy o pracę datowane po trzech miesiącach od zatrudnienia. Sprawcy tych zorganizowanych grup przestępczych często organizowali dla kilku lub kilkunastu zwerbowanych osób przewóz samochodami do banków w dużych aglomeracjach (Warszawa, Gdańsk, Poznań) w celu uzyskania dla nich kredytu. Osoby, które uzyskiwały na podstawie wskazanych dokumentów kredyty z banków tworzyły fałszywy obraz klientów, którym w życiu się nie powiodło i utracili stałe zatrudnienie, gdyż po około trzech miesiącach „kredytobiorca” dostarczał dla banku kopię wypowiedzenia o pracę. W tym przypadku często procedury bankowe okazywały się zawodne, czego konsekwencją było uruchomienie ubezpieczenia kredytowego lub egzekucji komorniczej, a w niektórych przypadkach sprzedaż długu. Powstaje w tym miejscu pytanie kto na tym zarabiał? Załóżmy, że kredyt opiewał na kwotę 40.000 zł. Osoba zwerbowana otrzymywała ok. 2.000 zł wynagrodzenia za udział w przestępstwie. Sprawcy także dawali takiej osobie równowartość trzech rat kredytowych t.j. ok. 3.000 zł. Tak więc dla organizatorów pozostawało od kredytu ok. 35.000 zł. Kwota ta obejmowała koszty zorganizowania procedury tj. założenie firmy, koszty transportu z miejsc zamieszkania osób zwerbowanych do siedzib banków, często także koszty obejmowały poprawę wyglądu tych osób (ubrania, golenie, kąpiel).

Firmy o których mowa nie miały fizycznie swoich siedzib, telefony do firm były fałszywe, zatrudniani pracownicy nie byli zgłaszani do ZUS, nie byli także rejestrowani w urzędach skarbowych. Założenie legalnego podmiotu gospodarczego wykorzystywanego do procedury przestępczej, przy obecnych przepisach, jest niewątpliwie obarczone bardzo dużą ilością obowiązków wynikających z obrotu gospodarczego, fiskalizacji życia i wymiaru społecznego (ubezpieczenia, bhp itd.). Sprawcy o tym nie zapominają, lecz nie są w stanie w pełni stworzyć pozorów tej legalności. Z punktu widzenia norm karnomaterialnych zachowanie sprawcy organizatora wypełnia znamiona art. 286 k.k. popełniając tzw. oszustwo, natomiast osoba zwerbowana jest sprawcą, którego zachowanie powinno być kwalifikowane z art. 297 § 1 k.k.

Kolejnym przepisem karnym jest art. 297 § 2 k.k. (oszustwo z zaniechania), który mówi „Tej samej karze podlega, kto wbrew ciążącemu obowiązkowi, nie powiadamia właściwego podmiotu o powstaniu sytuacji mogącej mieć wpływ na wstrzymanie albo ograniczenie wysokości udzielonego wsparcia finansowego, określonego w § 1, [...] albo na możliwość dalszego korzystania z elektronicznego instrumentu płatniczego”. Szczególnym przedmiotem ochrony jest w przypadku omawianego przestępstwa prawidłowość, rzetelność i uczciwość obrotu finansowego. Jest to bardzo rzadko spotykane przestępstwo z uwagi na wąską grupę osób mogących je popełnić, bowiem ma charakter indywidualny. Jego sprawcą może być jedynie osoba, na której ciąży obowiązek powiadomienia właściwego podmiotu o powstaniu sytuacji mogącej mieć wpływ na wstrzymanie lub ograniczenie wysokości udzielonego wsparcia finansowego albo na możliwość dalszego korzystania z elektronicznego instrumentu płatniczego. Oczywiście mowa tu o pracowniku banku, instytucji finansowej itd. Właściwym podmiotem jest organ lub instytucja, która udzieliła kredytu, pożyczki pieniężnej, poręczenia, gwarancji, akredytywy, potwierdzenia przez bank zobowiązania wynikającego z poręczenia lub z gwarancji, lub z innego podobnego świadczenia pieniężnego na określony cel gospodarczy, dotacji, subwencji, elektronicznego

instrumentu płatniczego lub instytucja kontrolująca i nadzorująca sposób oraz prawidłowość ich wykorzystania⁶.

Trzecim przepisem karnym zaliczanym do miana przestępstw bankowych jest art. 171 ustawy Prawo bankowe. Z punktu widzenia ochrony banków przepis ten ma istotne znaczenie. W dobie globalizacji bankowości naruszenia stabilności, bezpieczeństwa oraz zaufania do poszczególnych banków nie tylko w naszym kraju wiązać się może z pojawieniem się efektu domina, skutkującego powstaniem zagrożenia dla innych banków, a w skrajnym przypadku dla systemów finansowych państw i Unii Europejskiej.

Jest to obszerny katalog przestępstw, który uwzględnia siedem zachowań sprawców przestępstwa bankowego. Pierwszy z nich mówi, „Kto bez zezwolenia prowadzi działalność polegającą na gromadzeniu środków pieniężnych innych osób fizycznych, prawnych lub jednostek organizacyjnych niemających osobowości prawnej, w celu udzielania kredytów, pożyczek pieniężnych lub obciążania ryzykiem tych środków w inny sposób, podlega grzywnie do 5.000.000 zł i karze pozbawienia wolności do lat 3”. Mowa tu oczywiście o tzw. „parabankach”, które w wielu obszarach zachowują się w obrocie gospodarczym jak banki, lecz świadomie nie spełniają tych kryteriów. Jest to nowy problem w zwalczaniu przestępczości bankowej. Do tej pory przepis niedoceniany, a nawet martwy z punktu widzenia polityki karnej – po aferze „Amber Gold” na nowo odkryty przez organa ścigania. Wydaje się, że dopiero seria afer z „parabankami” uświadomiła naszemu społeczeństwu i co za tym idzie instytucjom państwowym jak ważnym jest rozpoznanie tego rynku i monitorowanie obrotu gospodarczego w tym obszarze. Niemalże w każdym województwie ujawniono tego typu działalność, która była prowadzona bez odpowiedniego zezwolenia i nadzoru Komisji Nadzoru Finansowego. Trzeba też zauważyć, że z problemem tego typu działalności przestępczej mamy do czynienia na całym świecie, również nie ominęło to takich państw jak USA, Francja, Włochy.

W ramach art. 171 ust. 2 i 3 cyt. ustawy Prawo bankowe przepis kryminalizuje zachowanie „kto, prowadząc działalność zarobkową wbrew warunkom określonym w ustawie, używa w nazwie jednostki organizacyjnej niebędącej bankiem lub do określenia jej działalności lub reklamy wyrazów „bank” lub „kasa””. Obecnie jest to bardzo rzadko spotykane zachowanie przestępcze.

Zachowanie penalizowane w ust. 4 tj. „Kto, będąc obowiązany do podania uprawnionym organom informacji dotyczących banku i klientów banku w zakresie ustalonym w ustawie, podaje nieprawdziwe lub zataja prawdziwe dane, podlega grzywnie i karze pozbawienia wolności do lat 3” jest przestępstwem bardzo rzadko spotykanym w Polsce.

Natomiast bardzo ważnym i jednocześnie, co raz częściej spotykanym przestępstwem bankowym jest zachowanie sprawcze spenalizowane w ust. 5 art. 171 cyt. ustawy Prawo Bankowe tj. „Kto, będąc obowiązany do zachowania tajemnicy bankowej, ujawnia lub wykorzystuje informacje stanowiące tajemnicę bankową, niezgodnie z upoważnieniem określonym w ustawie, podlega grzywnie do 1 000 000 złotych i karze pozbawienia wolności do lat 3”. Bezprawne ujawnienie tajemnicy bankowej może nieść wiele zagrożeń, ponieważ banki wiedzą o swoich klientach bardzo dużo. Znają kondycję finansową firm, przepływy pieniężne, wartość majątku, mają wgląd do sprawozdań

⁶ O. Górniok, *Prawo karne gospodarcze. Komentarz*, Warszawa 1997, s. 30.

i prognoz finansowych. Firma, która chce wziąć kredyt inwestycyjny, musi przedstawić biznesplan - ujawnia plany, zdradza *know-how*. Informacje te mogą zostać wykorzystane przez konkurencję.

O klientach indywidualnych banki także posiadają obszerną wiedzę: ile pieniędzy mają na kontach, ile zarabiają, gdzie robią zakupy, co kupują, w jakich hotelach się zatrzymują itd. Często są to dane „wrażliwe”, którymi można kogoś szantażować.

Na przykładzie doświadczeń województwa warmińsko-mazurskiego można omówić jeden z przypadków ujawnienia tajemnicy bankowe, zakładając, że w tym obszarze istnieje duża ciemna liczba przestępstw niewykrytych i nie ujawnionych przez audyty bankowe.

W jednym z banków członek kierownictwa placówki świadomie pozyskiwał informacje z baz danych tego banku dotyczące klientów ubiegających się o kredyt, a którzy z różnych powodów tych kredytów nie uzyskali. W bazie były „wrażliwe” informacje odnośnie potencjalnych kredytobiorców, którzy bądź to z niskiej zdolności kredytowej (niskie zarobki), bądź z uwagi na długi okres oczekiwania na kredyt rezygnowali z dalszego ubiegania się o jego uzyskanie. Sprawca wykorzystując informacje o przymusowym położeniu klientów przysyłał te informacje do konkurencyjnego banku, który wiedząc o położeniu finansowym osób nawiązywał z nimi kontakt, oferując im propozycje kredytów o wyższych parametrach sprzedażowych tj. marży, oprocentowania, zabezpieczenia kredytu. Sprawa by pewno nie wyszła na jaw, gdyby nie skargi klientów, którzy twierdzili, że po wyjściu z oddziału banku mieli telefony z konkurencyjnych banków. Przedstawiciele tych banków w trakcie rozmowy wiedzieli wszystko o położeniu finansowym tych osób. Wykorzystując te informacje kierowali do nich oferty niekorzystne z punktu widzenia przeciętnego klienta.

Do innych zachowań przestępczych w tej kategorii można zaliczyć wymianę informacji o klientach banków pomiędzy różnego rodzaju hybrydowymi bankami, spółkami-córkami dużych banków, czy też pomiędzy bankami, a towarzystwami ubezpieczeniowymi oraz w obrocie wierzytelnościami bankowymi. Globalizacja usług finansowych, a także ogromna konkurencja na rynku usług bankowych powoduje, że często dane „wrażliwe” o klientach stają się przedmiotem działań komercyjnych ukierunkowanych na zysk, często wykorzystując do tych strategii informacje stanowiące tajemnice bankową.

Normy karne w art. 171 ustawy Prawo bankowe tj. „Kto, będąc odpowiedzialnym za zapewnienie właściwego funkcjonowania wewnętrznej kontroli danych i informacji wymaganych w związku ze sprawowaniem nadzoru skonsolidowanego lub za udzielanie informacji i wyjaśnień na żądanie Komisji Nadzoru Finansowego, nie wykonuje ciążącego na nim obowiązku albo wykonuje go nierzetelnie lub nieterminowo, podlega grzywnie do 1.000.000 zł lub karze pozbawienia wolności do lat 3” oraz „Kto, będąc odpowiedzialnym za sporządzenie lub przedstawienie Komisji Nadzoru Finansowego skonsolidowanego sprawozdania finansowego lub innych sprawozdań związanych z nadzorem skonsolidowanym, nie wykonuje ciążącego na nim obowiązku albo wykonuje go nierzetelnie lub nieterminowo, podlega grzywnie do 500 000 zł lub karze pozbawienia wolności do lat 2” podobnie jak ust. 2 i 3 są bardzo rzadko spotykanym zachowaniem przestępczym w związku, z czym nie ma potrzeby omawiania tych zjawisk.

Kolejnym przestępstwem z kategorii „przestępczości bankowej” jest zachowanie spenalizowane w art. 304 k.k. – tzw. lichwa, czyli forma wyzysku dłużnika przez wierzyciela, charakterystyczna dla niekapitalistycznej i nierozwiniętej kapitalistycznej

gospodarki pieniężnej, polegająca na pobieraniu wygórowanych, nadmiernych procentów za pożyczone pieniądze⁷. Przepęstwo lichwy obok okresów transformacji ustrojowych (początek lat 90. XX w.) szczególnie jest widoczne w dobie kryzysu gospodarczego. Pojawienie się rynku tzw. „parabanków” spowodowało rozwój lichwy. Widoczne jest to w przypadku podmiotów, które świadczą usługi finansowe: koszty pożyczki mogą spowodować, że stopa rzeczywista pożyczki znacznie przekroczy czterokrotność stopy lombardowej NBP, co jest szczególnie często spotykane w ofertach instytucji parabankowych przy udzielaniu tzw. „chwilówek”. Coraz częściej społeczeństwo uświadomione przekazami medialnymi dotyczącymi afer finansowych oczekuje szybkiej i efektywnej interwencji od organów ścigania w tym obszarze. Do nierzadkich już zjawisk zaliczyć można grupowe zawiadomienia o przestępstwie na działalności oszukańczą firm udzielających pożyczek.

Jeżeli chodzi o ujęcie liczbowe powyżej wspomnianych przestępstw to można przytoczyć kilka danych ze statystyk policyjnych, które obrazują skalę zagrożenia. Łącznie wykrytych przestępstw bankowych w 2010 r. było 11.275, w 2011 r. było 8813, a w 2012 r. było już 7365. Równocześnie Policja w tym czasie ujęła 8612 podejrzanych w 2010 r., 6522 w 2011 r. i 5805 w 2012 r. To świadczy o systemowej walce z tego typu przestępczością. Choć ilość tych przestępstw nadal jest wysoka, to można zauważyć znaczną poprawę z roku na rok w skuteczności zwalczania opisywanego zjawiska, bo wykrywalność tych przestępstw oscyluje na poziomie ok. 95% wykrycia. Oczywiście to nie tylko zasługa organów ścigania, ale także dobrej współpracy między bankami w ściganiu zachowań przestępczych, coraz lepszych procedurach antyfraudowych wewnątrzbankowych, silnej pozycji Związku Banków Polskich oraz aktywności bankowej w zakresie wymiany informacji o nowych technikach przestępczych.

Poniżej statystyczne ujęcie przestępczości bankowej łącznie w czterech kategoriach karnych tj. art. 297 § 1 k.k., art. 297 § 2 k.k., art. 171 ustawy Prawo bankowe i art. 304 k.k. – lichwa (bez art. 286 k.k. – oszustwa na szkodę banku).

⁷ *Wielka Encyklopedia PWN*, Warszawa 1965, s. 498.

Tab. 1. Statystyki przestępstw na szkodę banków.

ROK	Postępowania wszczęte		Postępowania zakończone					Przestępstwa wykryte		Podejrzani
	Ogółem	Na podstawie materiałów operacyjnych	Ogółem	Z wynikiem pozytywnym				Ogółem	% wykrycia przestępstw ogółem	
				Ogółem	% do zak. ogółem	Akt oskarżenia	% do zak. ogółem			
2010	5130	2607	7292	5838	80,1	5386	73,9	11275	95,8	8612
2011	4002	1862	5605	4341	77,4	4017	71,7	8813	95,6	6522
2012	3690	1553	5380	3991	74,2	3658	68,0	7365	94,1	5805

Źródło: dane policyjne.

Wraz z cyfryzacją naszego społeczeństwa pojawiły się nowe formy przestępstw około bankowych takich jak: *phising*, *skimming*, trojany uderzające w elektroniczne usługi bankowe (np. trojan ZEUS), kradzieże tożsamości, włamania na serwery bankowe, fraudy wewnątrzbankowe itd.

Jedną z form wyłudzeń danych kart należących do klientów banków jest tzw. *phishing*, który polega na podszywaniu się przez hakerów pod instytucje finansowe. Często spotykanymi przypadkami tego typu zachowań jest wysyłanie tzw. spamu, czyli wielkiej liczby e-maili do nieograniczonej ilości przypadkowych ludzi, gdzie z treści korespondencji wynika, że jest ona od konkretnej instytucji finansowej np. wystawcy karty bankowej lub banku. Korespondencja zachęca odbiorcę do kliknięcia na link zawarty w e-mailu lub do wypełnienia załączonego do niego formularza. Przestępcy wykorzystują socjotechnikę ukierunkowaną na wyłudzenie danych. Informują adresata np. o rzekomym czasowym zablokowaniu rachunku karty bankowej. W celu jego odblokowania proszą w e-mailu o podanie danych, które *de facto* pozwolą hakerom na przełamanie zabezpieczeń banku i dokonanie płatności przez Internet bez wiedzy właściciela.

Poza tradycyjnym *phishingiem* cyberprzestępcy używają tzw. *malwaru* do wykradania danych kartowych. Najczęściej modyfikują wygląd oryginalnej strony banku, poczty lub portalu społecznościowego i również przy użyciu socjotechniki nakłaniają swoje ofiary do podania wrażliwych danych. W przypadku, kiedy użytkownik komputera zainfekowanego trojanem rozpoczyna korzystać ze strony internetowej, którą hakerzy wybrali sobie, jako cel ataku, zostaje wygenerowany dodatkowy fałszywy formularz przypominający formularze bankowe.

Tak uzyskane dane sprawcy wprowadzają w obrót na całym świecie i wykorzystują w celu kradzieży pieniędzy z kont klientów banków. W chwili obecnej w Internecie funkcjonują sklepy, które sprzedają dane kart płatniczych.

Skimming to kolejne zagrożenie dla systemu bankowego i płatności elektronicznych. Zjawisko to dotyka już nawet małe miejscowości województwa warmińsko-mazurskiego. *Skimming* jest najbardziej charakterystycznym przestępstwem dla kart płatniczych. Polega na zeskanowaniu informacji zapisanych na pasku magnetycznym umieszczonym na karcie przy wykorzystaniu specjalnie przygotowanej nakładki na bankomat lub inne urządzenie obsługujące karty płatnicze. Zeskanowanie dokonywane jest w trakcie dokonywania transakcji przez posiadacza karty. Dane z paska uzyskane w ten sposób umieszczane są na sztucznej karcie (tzw. *white plastic*) lub na innej oryginalnej karcie płatniczej. Wygenerowaną w ten sposób „kartę” przestępca (*skimmer*) wykorzystuje do obciążenia rachunku posiadacza (np. płacąc za towar/usługę lub wypłacając gotówkę z bankomatu)⁸. Przestępcy wykorzystują specjalne urządzenia techniczne (np. kamery), czytniki kart, nakładki na klawiaturę, nakładki zapamiętującą wprowadzany kod PIN i miniaturową kamerę rejestrującą proces wprowadzania kodu PIN w bankomacie. Z praktyki policyjnej wynika, że w Polsce rozróżnia się dwa rodzaje *skimmingu*: *skimming* w bankomacie i *skimming* w punkcie handlowo-usługowym. Najczęściej sprawcami są obywatele Bułgarii, Rumunii, Czech, Litwy, Estonii i Wielkiej Brytanii. W przypadku Olsztyna i okolic *skimming* miał miejsce kilkakrotnie. Wpłaty pieniędzy z rachunków klientów banków odbywały się praktycznie na całym świecie. Najbardziej popularnymi miejscami wypłat wynikających z procedury *skimmingu* były Japonia, Rosja, Nigeria, Bułgaria, Republika Południowej Afryki.

Najbardziej popularny sposób działania sprawców polegał na przylocie obywateli np. Bułgarii do Polski, samolotem do Warszawy. Następnie sprawcy przyjeżdżali pociągiem do Olsztyna zakładając, że poruszanie się komunikacją publiczną pozwoli im na zachowanie anonimowości. Pierwszą dobę przestępcy w Olsztynie poświęcali rozpoznaniu terenu, w szczególności ustalali miejsca, w których znajdowały się bankomaty o odpowiedniej marce i modelu, do którego mieli tzw. nakładkę skimmującą. Dokonywali penetracji terenu, aby ustalić drogi ucieczki na wypadek niepowodzenia. Podczas drugiej doby pobytu skimmerzy nakładali urządzenia skimmujące i kamery do odczytywania kodu PIN. Każdorazowo takie urządzenia znajdowały się na bankomacie około 4-6 godzin. W tym czasie skimmery rejestrowały od 200 do 500 danych kart płatniczych. Po dwóch dobach sprawcy oddalali się w kierunku Bułgarii. Dopiero po około trzech miesiącach następowały pierwsze wypłaty z kont bankowych przypisanych do zeskimowanych kart płatniczych. Często polegało to na tym, że w ciągu dwóch godzin na terenie dużego miasta typu Tokyo czy Sofia było dokonywanych około 400 wypłat. Rodzi się pytanie: Dlaczego, dopiero po trzech miesiącach od zeskimowania kart w Polsce sprawcy dokonywali wypłat? Otóż sprawcy dobrze znali zabezpieczenia banków na świecie i wiedzieli, że zapis z monitoringu bankomatów jest przechowywany przez około 2 miesiące. Chcąc uniknąć zarejestrowania wizerunku w trakcie zakładania urządzeń oczekiwali określony czas, który pozwalał im na zatarcie dowodów ich przestępstwa. W przypadku opisywanego stanu faktycznego sprawcy zostali ustaleni, zatrzymani i osądzeni, bowiem w Polsce po serii *skimmingów* banki zmieniły zabezpieczenia na bankomatach, zwiększyły pojemność dysków rejestrujących zapis monitoringu, a na większości bankomatów zostały założone antyskimmery lub czujniki antyskimmerowe. Również czas reakcji banku na informacje o próbach *skimmingu* skrócił

⁸ R. Janowicz definiuje *skimming* w następujący sposób: „*Skimming* można zdefiniować jako nielegalną operację polegającą na skopiowaniu zawartości paska magnetycznego podczas transakcji dokonywanej przez prawowitego posiadacza” (R. Janowicz, *Ocena dotychczasowego rozwoju rynku kart płatniczych w Polsce*, „Materiały i Studia” 2004, nr 117, s. 25).

się do niezbędnego minimum. Nowe strategie umożliwiły Policji na podniesienie efektywności działań: większość przypadków *skimmingów* w województwie warmińsko-mazurskim jest wykrywana, a sprawcy tych przestępstw są ustalani i zatrzymywani, nawet poza granicami naszego kraju.

Ostatnim zagadnieniem są przestępstwa określane w nomenklaturze bankowej tzw. fraudami wewnętrznymi. Zjawisko to jest stosunkowo młode i zarazem bardzo niebezpieczne gdyż najbardziej sprytnym sprawcą przestępstwa bankowego jest pracownik banku. Z uwagi na znajomość procedur bankowych, stosowanych zabezpieczeń, mapy audytów wykrycie tego typu sprawcy jest trudne, zwłaszcza, że niejednokrotnie cieszy się w środowisku bankowym uznaniem i zaufaniem. Z doświadczeń Autora artykułu wynika, że ujawnienie tych przestępstw następowało przypadkowo.

Warto wskazać sprawę ujawnienia w jednym z banków procederu przywłaszczenia pieniędzy znajdujących na rachunkach klientów banków w jednej z placówek banku. Sprawcą był kierownik tej placówki, który regularnie dokonywał nieuprawnionych operacji bankowych, polegających na przeksięgowywaniu różnych kwot z rachunków klientów banku na rachunek własny lub osób z jego rodziny. Aby zakamuflować swoją działalność fałszował dokumentację i wprowadzał w błąd pracowników banku co do autentyczności dyspozycji klientów. Okłamywał także samych klientów banku co do faktu założenia lokat i wysokości zgromadzonych na nich pieniędzy. Sprawca został wykryty, kiedy kilku klientów banków zareklamowało wyciągi ze swoich rachunków. Bank natychmiast zarządził kontrolę placówki i szybko okazało się, że jest to wynik przestępczej działalności ich pracownika. W wyniku tego procederu sprawca przywłaszczył sobie ponad 500.000 zł na przestrzeni około 3 lat swojej działalności.

Innym przykładem z województwa warmińsko-mazurskiego jest sprawa ujawnienia przestępczego procederu jednego z pracowników banku polegającego na likwidowaniu (wypłacie) oszczędności osób w podeszłym wieku lub osób, o których wspomniany pracownik uzyskiwał informację np. z mediów, że umarli. Sprawca w banku był opiekunem klientów indywidualnych. Wielu z tych klientów było majątnych i w podeszłym wieku, którzy nie korzystali z bankowości elektronicznej, a wizyty w banku, ze względu na swoje zdrowie i wiek, składali bardzo rzadko, czasami raz na kilka lat. Pracownik ten świadomie fałszował polecenia wypłat z kont tych osób, a następnie je realizował. Rodziny po zmarłych często nie miały świadomości, że ich spadek został skradziony przez nieuczciwego pracownika banku. W przeciągu niespełna 5 lat swojej działalności pracownik w ten sposób przywłaszczył około 2.000.000 zł. Proceder ten została przerwany dopiero, gdy zostało zmienione kierownictwo banku, a nowy dyrektor zarządził kontrolę wewnętrzną niektórych stanowisk.

Title

The specificity of banking criminality from the perspective of division fighting against economic crime KWP in Olsztyn

Streszczenie

Artykuł przedstawia przestępczość bankową postrzeganą z perspektywy praktycznych doświadczeń policyjnych. Autor omawia nie tylko karnomaterialne aspekty przestępczości bankowej lecz również nawiązuje do kryminalistycznych i kryminologicznych wątków związanych z przestępczością bankową. Podkreśla się znaczenie nowych technologii jako elementu *modus operandi*. Rozważania są podbudowane przykładami spraw karnych z terenu województwa warmińsko-mazurskiego.

Słowa kluczowe

przestępstwa bankowe, sylwetka sprawcy wyłudzeń, *modus operandi*, opisy przypadków

Summary

The article describes banking criminality perceived from practical perspective of the Police. The author presents aspects of banking criminality and as well as criminalistic and criminological issues of banking crime. Furthermore points out importance of new technology as an element of *modus operandi*. The considerations are supported by examples of criminal cases conducted in the Warmia and Mazury area.

Keywords

banking crime, characteristic of fraud perpetrator, *modus operandi*, case studies

Dr hab. Wiesław Pływaczewski, prof. UWM
Kierownik
Katedry Kryminologii i Polityki Kryminalnej
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ROZDZIAŁ VII

Nielegalny rynek dzieł sztuki z perspektywy instytucji finansowych

Charakterystyka rynku dzieł sztuki

Współczesny rynek dzieł sztuki to konglomerat różnego rodzaju powiązań, podporządkowany tych samych prawom, które obowiązują w obrębie tradycyjnego rynku wymiany dóbr i usług. Jednocześnie rynek ten wyróżnia się pewną specyfiką. Przejawia się ona w niepowtarzalności dóbr stanowiących zasadniczy przedmiot transakcji. Z tego też powodu **rynek dzieł sztuki**, w porównaniu z obszarem klasycznej wymiany towarowej, jest bardziej nieprzejrzysty i nieprzewidywalny¹. Dzieje się tak, ponieważ podlega on częstszym koniunkturam, które odzwierciedlają zmieniające się gusta kupujących. Niezwykle istotnym czynnikiem tej wymiany jest również sama pozycja sprzedającego, w tym przede wszystkim ranga artysty. Zgodnie z tzw. efektem „dowartościowania” dzieła sztuki nabywane od wiarygodnych sprzedawców, posiadających znaczącą pozycję na rynku osiągają wyższe ceny, aniżeli przedmioty zbywane przez osoby spoza branży². Te specyficzne cechy rynku aukcyjnego i antykwarecznego są doskonale znane tym strukturom przestępczym, które inwestując na rynku handlu dziełami sztuki przeszły drogę swoistej profesjonalizacji. Oznacza to, że współcześni oszuści inwestujący na rynku dzieł sztuki do perfekcji opanowali metody pozyskiwania zaufania przedstawicieli poszczególnych środowisk zawodowych: twórców, marszandów, ekspertów, historyków sztuki, przedstawicieli sektora bankowego i ubezpieczeń, a także administratorów muzeów oraz właścicieli prestiżowych galerii. Coraz częściej organy ścigania oraz służby kontroli finansowej w wielu krajach odnotowują wzmożoną aktywność wyspecjalizowanych gangów, które za pośrednictwem nielegalnie pozyskanych dzieł sztuki lub sprawnie przygotowanych fałszyfikatów próbują wykorzystywać **sektor bankowy i giełdowy**, a także rynek nieruchomości i ubezpieczeń, do przeprowadzania operacji finansowych na wielką skalę³. Dlatego też należy podkreślić pilną potrzebę podejmowania badań nad nielegalnymi rynkami, w tym nad miejscem dzieła sztuki w transakcjach czarnorynkowych. Pojawienie się nowych zagrożeń w obrębie współczesnych legalnych gospodarek stanowi dodatkowy argument dla kryminologów, aby marginalizowana jeszcze do niedawna problematyka rynku dzieł sztuki i związanych z nim nielegalnych transakcji znalazła swoje należne miejsce wśród priorytetowych wyzwań badawczych⁴. Niektóre z nich, na przykład dotyczące technik

¹ Zob. M. Korzeniowska-Marciniak, *Międzynarodowy rynek dzieł sztuki*, Kraków 2001, s. 34 i n.

² A. Halizak, *Pojęcie, istota i znaczenie międzynarodowego rynku dzieł sztuki*, „Stosunki Międzynarodowe” 2003, nr 1, s. 140.

³ Por. m.in. W. Pływaczewski, *Pranie pieniędzy na rynku dzieł sztuki – skala zjawiska oraz możliwości przeciwdziałania*, [w:] M. Jabłoński, M. Trzciniński (red.), „Przegląd Prawa i Administracji”, nr LXXXIX, Wrocław 2012, s. 81-98.

⁴ Zob. B. Gadecki, *Nielegalny rynek dzieł sztuki*, [w:] W. Pływaczewski, P. Chlebowicz (red.), *Nielegalne rynki. Geneza, skala zjawiska oraz możliwości przeciwdziałania*, Olsztyn 2012, s. 345 i n.

błyskawicznych transferów finansowych, są ściśle związane z dynamicznym rozwojem nowoczesnych technologii, które świat przestępczy potrafi umiejętnie wykorzystywać do przeprowadzania nielegalnych operacji na wielką skalę⁵. Oznacza to również, że dotychczasowe tradycyjne sposoby walki z nielegalnymi rynkami stają się coraz mniej efektywne. Jako przykład mogą służyć lukratywne **ryniki internetowe**, w tym czarne rynki dystrybucji środków uzależniających, dzieł sztuki, gier komputerowych oraz hazardu. Są one systematycznie przejmowane przez międzynarodowe organizacje przestępcze. Walka z tymi formami zorganizowanej przestępczości wymaga przede wszystkim od organów ścigania dogłębnego poznania technicznych reguł przeprowadzania operacji za pośrednictwem Internetu lub łączy satelitarnych. Potrzebna jest tu również szczegółowa znajomość krajowych i międzynarodowych regulacji, a także specyfiki zjawisk rynkowych. Stąd tylko wieloaspektowa analiza, z wykorzystaniem wiedzy nauk informatycznych, ekonomii, prawa, w tym regulacji międzynarodowych, kryminologii, czy psychologii i socjologii pozwala poznać i zrozumieć istotę procesów, które towarzyszą powstawaniu i zanikaniu nielegalnych rynków. Lekceważenie tych uwarunkowań prowadzi na przysłowiowe manowce, co można zaobserwować na przykładzie nielegalnych rynków narkotykowych. Dotychczasowe przedsięwzięcia związane z próbą ograniczenia ich zasięgu zostały ocenione przez przedstawicieli najwyższych gremiów międzynarodowych jako zwykle marnotrawstwo pieniędzy⁶. Podobne fiasko poniósł program likwidowania rynku dopalaczy w Polsce, który to rynek w najlepsze rozwija się w formule internetowej. Jednakże najbardziej bulwersującym rodzimym przykładem swoistego zagubienia się organów ścigania oraz zaniedbań innych podmiotów odpowiedzialnych za bezpieczeństwo finansowe państwa – ujawnionych w 2012 r. za sprawą afery „Amber Gold” – była działalność instytucji para-bankowych. Niektóre z nich przybrały formułę klasycznych piramid finansowych, przypominających najbardziej spektakularne pierwowzory z USA, Albanii oraz Rosji⁷. Jak zauważają analitycy międzynarodowych rynków, obecnie największym graczem na czarnych rynkach inwestycyjnych są azjatyckie i południowoamerykańskie **zorganizowane struktury przestępcze**. W obszarze ich zainteresowania pozostają m.in. takie rynki jak: produkcja i dystrybucja narkotyków, handel ludźmi (w tym sektor prostytucji i pornografii dziecięcej), nielegalny rynek broni, handel drewnem oraz rzadkimi gatunkami fauny. W praktyce działania międzynarodowych syndykatów przestępczych przybierają

⁵ Operacje tego rodzaju definiowane są jako handel wysokich częstotliwości lub handel algorytmiczny. Występują one w dwóch postaciach jako *High-Frequency Trading* (HFT) oraz *Low Latency Trading* (LLT). Pojęcie to obejmuje handel akcjami, kontraktami, opcjami, walutami itp. za pomocą wyspecjalizowanych, skomplikowanych narzędzi obrotu elektronicznego. HFT używa algorytmów i zajmuje pozycje krótkie w czasie. Stosowany jest głównie przez duże firmy finansowe. Praktycznie większość wielkich firm inwestycyjnych, takich np. jak np. Goldman Sachs, Morgan Stanley czy JP Morgan, prowadzi handel algorytmiczny wysokiej częstotliwości. Jak podkreślają specjaliści od handlu algorytmicznego komputery się nie mylą, jednakże mogą one nie uwzględniać sytuacji niestandardowych występujących na giełdach, co prowadzi niejednokrotnie do poważnych zakłóceń na rynku elektronicznym - na temat transferów finansowych określanych w literaturze ekonomicznej jako *high - frequency trading* zob. m.in. J. Aldridge, *High - Frequency Trading: A Practical Guide to Algorithmic Strategies and Trading Systems*, John Wiley & Sons Inc., Hoboken 2010, s. 7-303; G. Ye, *High - Frequency Trading Models*, Published John Wiley & Sons, New York 2011, s. 1 i n.

⁶ Jeden z członków międzynarodowej komisji ds. narkotyków niezwykle dosadnie podsumował wysiłki społeczności światowej w walce narkotykami – „Dotychczasowa wojna kosztowała podatników miliony dolarów, nakarmiła bandytów i uśmierciła tysiące ludzi (...)” – zob. United Nations Office on Drug and Crime, *World Drug Report 2012*, www.unodc.org (dostęp 3.07.2013 r.).

⁷ W. Pływaczewski, *Wprowadzenie do nielegalnych rynków – perspektywa kryminologiczna*, [w:] W. Pływaczewski, P. Chlebowicz (red.), *op.cit.*, s. 24.

najczęściej postać nielegalnych transferów finansowych, polegających na praniu pieniędzy wygenerowanych z wyżej wymienionych obszarów przestępczej aktywności⁸.

Wprowadzanie zaufanych ludzi do poszczególnych korporacji zawodowych zajmujących się handlem sztuką umożliwia przestępcom przeprowadzanie transakcji na wielką skalę. Penetrację wspomnianego rynku umożliwiają zręcznie uwiarygodnione falsyfikaty. Jedną z licznych metod działania stosowaną przez gangi operujące na rynku sztuki jest pozyskiwanie utytułowanych ekspertów, których oceny dotyczące atrybucji i proveniencji dzieła sztuki potrafią wyprowadzić w pole nawet najbardziej nieufnych nabywców. Wprowadzanie tzw. fałszywek na rynek sztuki odbywa się też poprzez rozpowszechnianie w środowisku antykwarjuszy informacji o cennych obiektach godnych zainteresowania, które rzekomo pochodzą z nieznanych dotąd kolekcji, bądź nowych odkryć archeologicznych. Tego rodzaju mistyfikacje mają na celu zakamufłowanie prawdziwych intencji oszustów. Ich realizacja oparta jest na precyzyjnie przemyślanym planie działania. Sprawcy zorientowani są, że najdrobniejszy błąd może doprowadzić do zdemaskowania uczestników przestępczej operacji. Dlatego też do prowadzenia nielegalnych gier na rynku aukcyjnym lub antykwarycznym rekrutowane są osoby posiadające wyjątkowo rozległą wiedzę na temat dzieł sztuki oraz mechanizmów związanych z ich nabywaniem i zbywaniem⁹.

Należy zauważyć, że rynek dzieł sztuki kontrolowany jest coraz częściej przez grupy przestępcze, które wykorzystują w swojej działalności nowoczesne techniki przekazu informacji, w tym łącza satelitarne. Środki te zapewniają nie tylko anonimowość zlecającym operacje finansowe, ale przede wszystkim umożliwiają bieżące śledzenie przebiegu aukcji dzieł sztuki w tym samym czasie - w różnych miejscach świata. W ten sposób liderzy grup przestępczych za pośrednictwem swoich rezydentów wpływają na przebieg licytacji. Chodzi tu głównie o nieuzasadnione zawyżanie cen licytowanych obiektów bądź ich sztuczne zaniżanie¹⁰.

Wobec permanentnych działań prowadzonych przez organy ścigania i samych antykwarjuszy, mających na celu uszczelnienie tradycyjnego rynku dzieł sztuki przed penetracją przestępców, ci ostatni starają się przejąć inne bezpieczniejsze obszary dla swojej aktywności. Chodzi tu głównie o **internetowy rynek handlu dziełami sztuki**. Obok dzieł posiadających uznaną wartość artystyczną lub historyczną oraz niepodważalną proveniencję, pojawiają się na nim także przedmioty pochodzące z kradzieży lub innych nielegalnych źródeł. Ponadto coraz częściej, możemy w tym przypadku mówić o masowym zjawisku zgłaszania do licytacji falsyfiatów, które sprzedawane są jako oryginały. W tym przypadku przestępcy zręcznie je uwiarygodniają, dodając do opisu zbywanego przedmiotu informacje, które przeciętnemu nabywcy trudno zweryfikować. Temu procederowi sprzyja także gwałtowny rozwój techniki cyfrowej oraz komputerowej, umożliwiającej przestępcom niedozwolone kopiowanie dzieł sztuki w ilościach wręcz produkcyjnych. Odrębną sprawą jest to, że całkiem spora liczba nabywców w przypadku zaistnienia podejrzeń co do autentyczności zakupionego dzieła, stara się nie ujawniać swoich wątpliwości, aby móc jak najszybciej pozbyć się trefnego

⁸ *Ibidem*, s. 21.

⁹ Zob. W. Kowalski, *Nabycie własności dzieła sztuki od nieuprawnionego*, Kraków 2004, s. 85. Kulisy rynku aukcyjnego zostały interesująco przedstawione w książce: P. Watson, *Sotheby's: Inside Story*, Bloomsbury Publishing, Londyn 1997.

¹⁰ Por. W. Pływaczewski, *Pranie pieniędzy oraz inne nielegalne transakcje finansowe z perspektywy międzynarodowego rynku dzieł sztuki*, [w:] E.W. Pływaczewski (red.), *Proceder prania pieniędzy i jego implikacje*, Warszawa 2013, s. 190 i n.

nabytku. Niestety zjawisko to dotyka także renomowanych podmiotów reprezentujących rynek dzieł sztuki, takich np. jak muzea, duże galerie, wielkie domy aukcyjne, konsorcja ubezpieczeniowe oraz instytucje bankowe.

Zjawisko prania pieniędzy na rynku dzieł sztuki z perspektywy przestępczości narkotykowej

Niewątpliwie pośród wszystkich nielegalnych rynków zdecydowanie największe zyski przynosi światu przestępczemu zorganizowany **biznes narkotykowy**. Jest on kontrolowany przede wszystkim przez kolumbijskie oraz meksykańskie kartele, które dzięki rozwiniętej współpracy międzynarodowej, uzyskują ogromne przychody z tego procederu. Nie mniejszą aktywność wykazują przestępcze syndykaty azjatyckie kontrolujące rynek produkcji oraz dystrybucji surowców służących do produkcji narkotyków w Pakistanie, Afganistanie, Tajlandii oraz byłych azjatyckich republikach Związku Radzieckiego. Z kolei pieniądze uzyskane ze sprzedaży narkotyków pomnażane są w formie rozległych inwestycji, takich chociażby jak lokaty w zakup atrakcyjnie położonych terenów rekreacyjnych, a także gruntów przeznaczonych na inwestycje przemysłowe. Jak wynika z danych FBI a także służb śledczych innych krajów, pieniądze uzyskane ze sprzedaży zrabowanych dzieł sztuki przeznaczane są również na zakup narkotyków. Tego rodzaju mechanizmy przestępczej aktywności zostały ujawnione trakcie jednej z największej operacji amerykańskich służb śledczych prowadzonej pod kryptonimem „Tipi”¹¹. W jej wyniku aresztowano 44 osoby, członków miejscowej mafii oraz prominentnych przedstawicieli administracji i wymiaru sprawiedliwości hrabstwa Erie (m.in. zastępcę prokuratora okręgowego)¹².

Nie mniej ważnym obszarem inwestowania dla zorganizowanych struktur przestępczych są **rynki alternatywne**, w tym rynki związane z handlem złotem, diamentami oraz dziełami sztuki. Część z tych inwestycji ma charakter bezpośredni, to znaczy pieniądze pochodzące ze sprzedaży ropy przeznacza się na zakup najczęściej notowanych na rynkach aukcyjnych dzieł sztuki.

Znaczące kwoty pochodzące z narkobiznesu przeznaczane są na zakup rezydencji dla liderów świata przestępczego. Niektóre z takich siedzib to obiekty historyczne, posiadające szczególne znaczenie dla światowego dziedzictwa kulturowego (zamki, pałace, historyczne rezydencje). Prowadzone przez organy ścigania głośne procesy, wobec znanych przywódców syndykatów narkotykowych potwierdziły, że chętnie inwestują oni „brudne pieniądze” w zakup domów, czy wspomnianych wcześniej rezydencji w miastach oraz ich prestiżowych dzielnicach wyróżniających się walorami historycznymi lub turystycznymi (*place of spirit*).

Wielu przywódców narkotykowej mafii obrało za swoją siedzibę miejsca uznane powszechnie za ikony współczesnej cywilizacji (Lazurowe Wybrzeże, Wenecja, rezydencjonalne tereny w Anglii i Szkocji, małe zabytkowe miejscowości we Francji oraz nad Adriatykiem, we Włoszech i Chorwacji). W przypadku Czarnogóry mówi się wprost o przejmowaniu przez mafię rosyjską wielu atrakcyjnych nieruchomości położonych na

¹¹ T. McShane, D. Matera, *Na tropie skradzionych arcydzieł. Wspomnienia tajnego agenta FBI ds. sztuki*, Wrocław 2006, s. 14 i n.

¹² Na temat działalności zorganizowanych struktur przestępczych na rynku dzieł sztuki zobacz m.in. B. Unger (red.), *Scale and Impacts of Money Laundering*, Cheltenham 2007, s. 2 i n.; I.A. Robertson (red.), *Understanding International Art Market and Management*, New York 2005, s. 216; S. Satchell, *Collectible Investments for the High Net Worth Investor*, Burlington 2009, s. 85 i n.

wybrzeżu Adriatyku. Skala tych inwestycji jest tak duża, że pojawiają się głosy nawołujące do podjęcia przez organy ścigania zdecydowanych działań na rzecz przeciwdziałania przejmowaniu przez międzynarodowe syndykaty miejsc o niezwyklej walorach turystycznych i historycznych, stanowiących światowe dziedzictwo przyrodnicze lub kulturowe. Na przykład w wielu gminach włoskich – zasobnych w historyczne siedziby dawnych rodów – masowe osiedlanie się mających Rosjan, podejrzewanych o związki z organizacjami mafijnymi i tym samym prowadzenie działalności przestępczej, uznane zostało za zjawisko zagrażające bezpieczeństwu lokalnych społeczności. Mieszkańcy tych gmin uważają bowiem, że na dłuższą metę podejrzana przeszłość nowych współmieszkańców może odstraszyć potencjalnych turystów, którzy dla tubylców stanowią główne źródło dochodu. Proceder ten ma również swoje drugie ciemne dno. Niejednokrotnie bowiem zakup atrakcyjnych parceli przeznaczonych na inwestycje przemysłowe lub mieszkaniowe obarczony bywa obowiązkiem otoczenia opieką wydzielonej substancji zabytkowej. W takiej sytuacji wspomniani inwestorzy robią wszystko, aby pozbyć się zbędnego - ich zdaniem - balastu, jakim są zabytkowe budowle. Aby osiągnąć swój cel narkotykowi inwestorzy najczęściej przekupują przedstawicieli lokalnych władz samorządowych.. Tego rodzaju formy działalności odnotowują m.in. włoskie służby śledcze, w szczególności powołana specjalna jednostka karabinierów (służba ds. zabytków)¹³. W ten sposób z konserwatorskich rejestrów zabytków „znikają” cenne obiekty. Należy zauważyć, że zjawisko bezprawnego przejmowania substancji zabytkowej „w zły wierz” przy okazji prac inwestycyjnych i w konsekwencji umyślnego niszczenia ich jest coraz powszechniejsze. Zapobiegliwi deweloperzy wobec dynamicznego wzrostu cen gruntów budowlanych zakupują je – niejednokrotnie na preferencyjnych warunkach - a następnie uzyskaną w ten sposób nieruchomość przeznaczają w całości na intratne inwestycje, bez oglądania się na zastrzeżenia dotyczące szczególnej pieczy nad tego rodzaju substancją. W ten sposób tzw. polityka faktów dokonanych, odnotowywana również w Polsce, prowadzi do fizycznego unicestwienia wielu niezwykle cennych zabytkowych budowli.

Przedstawione zjawiska potwierdzają, że istnieje zatem pilna potrzeba wyczerpania przedstawicieli instytucji finansowych współpracujących z rynkiem sztuki (dealerzy rynku, przedstawiciele konsorcjów ubezpieczeniowych oraz instytucji związanych z segmentem *art banking*, podmiotów zajmujących się konstruowaniem benchmarków) na możliwe próby wykorzystania rynku dzieł sztuki i innych instytucji wspierających ten rynek do prania pieniędzy na wielką skalę. Tym bardziej, że przedstawiciele segmentu usług kompleksowych operujących na rynku dzieł sztuki posiadają niezwykle atrakcyjny dla świata przestępczego zasób specjalistycznej wiedzy i doświadczenia. W określonej sytuacji może on zostać wykorzystany przez struktury przestępcze do aranżowania nielegalnych operacji, także – jak wcześniej wykazano – w sektorze budowlanym. Pamiętać bowiem należy, że w ocenie liderów międzynarodowych organizacji przestępczych rynek dzieł sztuki, podobnie jak inne tzw. niszowe rynki globalnej gospodarki, to w miarę stałe i pewne źródła lokowania pieniędzy pochodzących z nielegalnych źródeł. Stąd rynek ten obok innych alternatywnych obszarów inwestowania (nieruchomości, złoto, diamenty), wykorzystywanych do kamuflowania tzw. trefnych pieniędzy, urasta dziś – w porównaniu z tradycyjnymi

¹³ Zob. M. Karpowicz, P. Ogrodzki (red.), *Międzynarodowa współpraca służb policyjnych, granicznych i celnych w zwalczaniu przestępczości przeciwko zabytkom*, Szczytno 2005, s. 93.

rynkami podatnymi na coraz silniejsze wahania koniunktury – do rangi liczącego się segmentu aktywności współczesnych zorganizowanych struktur przestępczych¹⁴.

Art banking jako potencjalny obszar aktywności „białych kołnierzyków”

Art banking jest jedną z usług bankowych związaną z ofertą *private banking*, która obejmuje profesjonalne doradztwo w ramach rynku dzieł sztuki. Klienci korzystający z tej usługi otrzymują pomoc w nabywaniu dzieł sztuki, ich wycenie czy potwierdzeniu autentyczności nabywanego obiektu. Bank ocenia stan techniczny dzieła oraz przygotowuje analizy ekonomiczne dotyczące sytuacji na rynku. Reprezentuje on również klienta na aukcjach, negocjuje ceny oraz pozostałe warunki transakcji, także zapewnia bezpieczny transport, przechowywanie oraz ubezpieczenie. Pierwszym bankiem na świecie, który zaoferował tego rodzaju usługi był szwajcarski bank UBS. W 1998 r. utworzył on swój oddział – Art Banking and Gold & Numismatics, którego zadaniem było pozyskiwanie dla zamożnych klientów dzieł sztuki oraz zbiorów kolekcjonerskich¹⁵. Nie można wykluczyć, że z kompleksowych usług, które oferowane są w ramach *art banking* korzystają także przedstawiciele międzynarodowych struktur przestępczych. Legalizacja tzw. brudnych pieniędzy, zwłaszcza z sektora narkotykowego wymaga zaangażowania nie tylko wielu szczebli świata przestępczego, ale również tych podmiotów, które legalnie funkcjonują na rynku dzieł sztuki. Należy przy tym pamiętać, że rynek ten nie jest jednolity. Jak słusznie podkreślają jego znawcy stanowi on w rzeczywistości zbiór ponad 300 oddzielnie funkcjonujących rynków, wyróżniających się znaczną specyfiką. A zatem próba wprowadzenia na te rynki nielegalnych pieniędzy wymaga nie tylko znajomości technik inwestycyjnych, zwłaszcza związanych z inwestycjami alternatywnymi, ale przede wszystkim dogłębnego poznania uwarunkowań jakie towarzyszą tym operacjom. Nielegalne praktykami kojarzone z usługą *art banking* można także postrzegać z perspektywy zjawiska przestępczości „białych kołnierzyków”. W praktyce te dwa obszary mogą się wzajemnie nakładać¹⁶.

Termin **przestępczość „białych kołnierzyków”** (*white-collar crime*) pojawił się w literaturze dotyczącej przestępczości gospodarczej za sprawą znanego amerykańskiego kryminologa Edwina H. Sutherlanda. Pierwotnie odnosił się do pracowników zatrudnionych w sektorze publicznym, głównie w administracji, a także do przedstawicieli środowiska prawniczego oraz doradców podatkowych. Współczesne wersje tej interesującej konstrukcji kryminologicznej uwzględniają szerszą typologię sprawców, podkreślając przy tym, że reprezentują oni przede wszystkim klasę średnią i wyższą, co niejako przesądza o rodzaju przestępstw, których się mogą dopuścić. Są to głównie czyny polegające na dokonywaniu malwersacji, nielegalnym obrocie akcjami i obligacjami, oszustwa podatkowe, oszustwa na cenie itd. Współcześnie opracowane profile kryminologiczne sprawców kojarzonych ze zjawiskiem „białych kołnierzyków” potwierdzają, że są to przede wszystkim ludzie młodzi, oddani pracy, żądni szybkich awansów i wysokich zarobków, lokujących zarobione pieniądze w zaspakajanie konsumpcyjnych potrzeb, powszechnie uznawanych jako lukratywne. Analiza motywacji działania sprawców określanych jako „białe kołnierzyki” potwierdza także, że nieodparte dążenie do sukcesu może utrudniać im właściwą percepcję podejmowanych wyzwań, co

¹⁴ Por. W. Pływaczewski, *Sektor turystyki jako obszar zainteresowania zorganizowanych struktur przestępczych*, [w:] W. Pływaczewski, P. Chlebowicz (red.), *op. cit.*, s. 225 i n.

¹⁵ Zob. L. Dziawgo, *Private banking – bankowość dla zamożnych klientów*, Warszawa 2006.

¹⁶ W. Pływaczewski, *Pranie pieniędzy...*, s. 186-187.

w konsekwencji prowadzi do lekceważenia norm etycznych, a ostatecznie do konfliktu z prawem¹⁷.

Nie ulega zatem wątpliwości, że zjawisko „białych kołnierzyków”, stanowiąc z oczywistych względów także zagrożenie dla operacji podejmowanych w ramach *art bankingu*, powinno być przedmiotem szczególnego zainteresowania nie tylko podmiotów kontrolnych zarządzających różnego rodzaju instrumentami gospodarczymi związanymi z handlem sztuką (zarządy korporacji, rady nadzorcze, ogniwa zajmujące się audytem), ale przede wszystkim organów ścigania. Rodzimy przykładem aktywności „białych kołnierzyków”, kojarzonym także z operacjami na rynku dzieł sztuki, była afera „Art.-B”. W tym konkretnym przypadku sprawcy wykorzystali niespójność polskiego systemu bankowego. Korzystając z tzw. oscylatora, czyli techniki wielokrotnego oprocentowania tej samej wpłaty, w krótkim czasie zgromadzili pokaźny kapitał. Część z pozyskanych w ten sposób pieniędzy przeznaczali na zakup dzieł sztuki¹⁸.

Jak wcześniej podkreślono, działające na rynku dzieł sztuki instytucje finansowe (m. in. *Wealths Management, Private Banking*) posiadają w swojej ofercie między innymi takie usługi jak: wybór dzieła sztuki, ocena jego autentyczności, transport, przechowywanie, a także ubezpieczenie. Tym samym firmy te, poprzez swoją ugruntowaną pozycję na rynku aukcyjnym oraz znajomość jego specyfiki, mogą stanowić dla świata przestępczego istotne wsparcie w realizacji przestępczych planów. W szczególności ich pomoc może być skuteczna w wyszukiwaniu atrakcyjnych i pozbawionych większego ryzyka ofert stanowiących przykrywkę w procesie „legalizacji” pieniędzy uzyskanych na drodze przestępstwa¹⁹.

Bańki spekulacyjne

Nie można wykluczyć, że w pewnych okolicznościach także sektor *art bankingu* może być zainteresowany kreowaniem tzw. baniek spekulacyjnych. Ta forma dowartościowania poszczególnych sektorów i gałęzi rynku jest często wykorzystywana przez graczy giełdowych, a także uczestników innych transakcji kapitałowych. W wielu przypadkach tego rodzaju zabiegi wykraczają poza dozwolone praktyki marketingowe, przybierając niejednokrotnie formę praktyk nieetycznych, bądź zwykłych manipulacji o znamionach oszustwa. Narzędzie to służyć może także kamuflowaniu chybionych transakcji. W takiej sytuacji bank jako właściciel dzieła sztuki, lub jako przedstawiciel inwestora - zleceniodawcy zainteresowany będzie jak najszybszą sprzedażą dzieła, które na rynku traci swoją wartość. Sytuacja taka może mieć związek z mijającą modą na prace określonego artysty lub z pojawieniem się wątpliwości co do autentyczności konkretnego dzieła sztuki. W tym ostatnim przypadku chęć pozbycia się trefnego obiektu może przybrać postać działań wpisujących się w zaprezentowaną wcześniej formułę „białych kołnierzyków”. Pamiętać należy, że – podobnie jak w przypadku „czarnego PR” – także wspomnianym zabiegom towarzyszyć będą różnego rodzaju działania „wybielające”, co przeważnie polega na agresywnym promowaniu obiektów przeznaczonych do zbycia.

¹⁷ Zob. G. Geis, *White-Collar and Corporate Crime*, Master Series in Criminology, Pearson-Prentice Hall, New Jersey 2007, s. 1-77.

¹⁸ J. Solska, *Co zostało po Art.-B.*, „Polityka” 2011, nr 29, s. 21-23.

¹⁹ Zob. T. Potocki, *Art Banking. Sztuka inwestowania w sztukę*, „Art & Business” 2011, nr 3, s. 210; por. też W. Pływaczewski, *Grabież światowych zasobów leśnych – perspektywa forest crime*, [w:] W. Pływaczewski, M. Duda (red.), *Nielegalna eksploatacja zasobów leśnych*, Olsztyn 2013, s. 17.

Bańki spekulacyjne najczęściej towarzyszą okresom dekonunktury na rynku dzieł sztuki. W ten sposób uczestnicy tego rynku, w szczególności związani z rynkiem aukcyjnym, a także giełdowym, próbują podtrzymać dobrą passę lub zapobiec gwałtownemu spadkowi cen na określone dzieła. Niejednokrotnie też działania te mogą polegać na dyskredytowaniu ofert konkurencji, co niejednokrotnie służy kamuflowaniu własnych działań mających na celu szybkie znalezienie nabywcy oferowanego dzieła. W tym ostatnim przypadku **niedozwolone zabiegi marketingowe** przybierać mogą wielorakie formy niedozwolonych działań, w tym:

- pozyskiwanie zastrzeżonych informacji od tzw. informatorów giełdowych w celu wpływania na rynek dzieł sztuki,
- rozpowszechnianie fikcyjnych analiz i prognoz, stwarzających iluzje zwyczajnie prac niektórych twórców,
- rozpowszechnianie nieprawdziwych informacji dotyczących atrybucji lub proveniencji wystawianych do licytacji dzieł w celu ich zdyskredytowania, bądź sztucznego zawyżenia ich wartości,
- podsycanie atmosfery paniki na giełdzie, w celu wykreowania rynku dzieł sztuki jako tzw. bezpiecznej lokaty,
- sztuczne kreowanie, poprzez niedozwolone zabiegi, cenowych rekordów dzieł artystów szczególnie poszukiwanych i tym samym tworzenie wrażenia wzmożonego popytu na te dzieła²⁰.

Jako przykład wykorzystywania baniek spekulacyjnych na rynku sztuki przywołuje się działania podejmowane przez firmy zajmujące się promocją oraz dystrybucją dzieł kontrowersyjnego brytyjskiego artysty Damiana Hirsta. Od wielu lat instalacje tego artysty osiągają na światowych aukcjach rekordowe ceny. Na marginesie należy zauważyć, że przeciwnicy tego rodzaju sztuki zarzucają temu artyście, że przekształcił on sztukę w działalność typowo komercyjną. Stąd wystawom dzieł Hirsta towarzyszą szczególne środki bezpieczeństwa, bowiem ich organizatorzy obawiają się nieprzychylnych reakcji ze strony przeciwników tego rodzaju twórczości²¹. W ramach przeprowadzonego śledztwa dziennikarskiego wykazano, że popyt na dzieła Hirsta był sztucznie podtrzymywany, co polegało m.in. na utwierdzaniu potencjalnych odbiorców co do trudności w bieżącym pozyskiwaniu jego dzieł. Jak wykazali dziennikarze sytuacja taka miała miejsce także w tych okresach, kiedy magazyny marszandów pełne były prac tego artysty. Zdaniem wielu ekspertów z dziedziny sztuki sytuację tę uznać należy za co najmniej etycznie wątpliwą²².

Artnapping

Pośród zjawisk przestępczych odnotowywanych w obrębie rynku dzieł sztuki, mających przełożenie na kondycję rynku ubezpieczeń oraz sektora bankowego, należy wymienić m.in. zjawisko kradzieży dzieł sztuki, mające bezpośredni związek z wymuszaniem przez sprawców tego rodzaju czynów okupu (*artnapping*). Określone żądania finansowe kierowane są wobec właściciela dzieła sztuki lub firmy, która je

²⁰ W. Pływaczewski, *Patologie w obrębie współczesnego rynku dzieł sztuki – perspektywa krajowa i międzynarodowa*, [w:] T. Gardocka, J. Sobczak (red.), *Prawna ochrona zabytków*, Toruń 2010, s. 248.

²¹ *Ibidem*, s. 248.

²² http://www.archiwum.wyborcza.pl/Archiwum/1,0,7026908,20090530RP-DGW,BANKA_PEKLA_I_LECI_DALEJ,zwykly.html (dostęp 10.10.2013 r.).

ubezpieczyła. W przypadku dóbr szczególnie cennych, posiadających międzynarodową renomę, sprawcy liczą bardziej na możliwość porozumienia się z firmą ubezpieczeniową, aniżeli na możliwość zbycia skradzionego dobra. Wiadomo jest bowiem, że świat paserski unika nabywania dzieł wybitnych artystów, ponieważ tzw. wielkie kradzieże mobilizują służby ścigania na całym świecie, co w praktyce prowadzić może do szybkiego ujawnienia sprawców przestępstwa, a także ich pomocników. Stąd, jak potwierdza praktyka, przestępcy wolą znacząco zaniżyć swoje finansowe żądania i próbować – w ramach zakonspirowanych negocjacji – wymusić na poszkodowanych okup, którego wielkość stanowi najczęściej kompromis między ich oczekiwaniami a propozycją właściciela lub jego ubezpieczyciela. Ostateczna suma okupu zależy od wielu czynników. Na pierwszym miejscu należałoby wyeksponować wartość dzieła lub jego znaczenie dla właściciela. W przypadku zaboru obiektu o wartości historycznej, niejednokrotnie wpisującego się w dziedzictwo określonego narodu, pojawia się dodatkowy element, który stanowi ważny argument w prowadzonych negocjacjach. Groźba unicestwienia dzieła, która stanowi koronny element każdej kradzieży dzieł sztuki w celu wymuszenia okupu, powoduje najczęściej znaczne zawyżenie wielkości żądanej przez sprawców sumy.

Przykładem kradzieży dzieł sztuki dla okupu może być czyn, którego dokonali członkowie Irlandzkiej Armii Republikańskiej w 1974 r. Ich celem było zagarnięcie obrazów znajdujących się w prywatnej galerii brytyjskiego milionera Alfreda Lane Beita. W wyniku przeprowadzonej akcji zamachowcy zagarnęli dzieła sztuki na sumę 400 mln funtów szterlingów. W zamian za ich zwrot zażądali przekazania 8 mln na żywność dla ludności Konga oraz zwolnienia przez władze brytyjskie 4 więzionych bojowników IRA²³. Innym przykładem omawianego zjawiska była kradzież „Madonny z wrzecionem” przypisywanej Leonardowi da Vinci. Dzieło to zostało skradzione w 2003 r. w Szkocji z prywatnej kolekcji. Wartość dzieła eksperci ocenili na sumę 30 mln funtów. Prawdopodobnie właściciele dzieła zapłacili sprawcom – za pośrednictwem kancelarii adwokackiej – sumę 4,5 mln funtów²⁴. Z kolei 11 maja 2003 r. z wiedeńskiego Kunsthistorisches Museum ukradziona została najdroższa solniczka świata. Przedmiot ten, wykonany w 1540-1543 r. był dziełem wybitnego włoskiego złotnika Benvenuto Celliniego. Rzeźba była jedyną ocalałym dziełem tego wielkiego artysty. Jej wartość rynkową oceniono na 50 mln euro. Sprawca tej kradzieży, *nota bene* specjalista od zabezpieczeń zbiorów muzealnych, zażądał za zwrot solniczki 10 mln euro. Ostatecznie jednak został zidentyfikowany i ujęty, a skradzione dzieło wróciło na swoje pierwotne miejsce²⁵.

Falszerstwa dzieł sztuki

Poważnym zagrożeniem dla stabilności i wiarygodności rynku dzieł sztuki, a także dla związanego z tym obszarem sektora bankowego oraz asekuracyjnego jest **zjawisko fałszowania dzieł sztuki** i związanej z nimi dokumentacji. Skala tego procederu jest trudna do oszacowania. Tym bardziej, że zaledwie niewielki procent tych czynów jest ujawniany, pozostałe mieszczą się w obszarze tzw. ciemnej liczby. Jeszcze bardziej skomplikowany wydaje się problem kryminologicznego ujęcia fałszerstw w tym obszarze, postrzegany z perspektywy przestępczości zorganizowanej. Ocena fałszerskiego kunsztu

²³ <http://www.russboroughhouse.ie/index.php/history/the-robberies> (dostęp 14.10.2013 r.).

²⁴ Zob. J.R. Gisler, *Der illegale Handel mit Kulturgutern*, „Kriminalistik” 2012, nr 6, s. 390-398.

²⁵ <http://www.khm.at/en/kunsthistorisches-museum/collections/collection-of-sculpture-and-decorative-arts/the-goldsmiths-art/> (dostęp 14.10.2013 r.).

uzależniona jest od wartości przeprowadzanych transakcji, im bardziej intratny kontrakt, tym trudniej podważyć autentyczność falsyfikatu. Często chronią go także **ekspertyzy** uznanych autorytetów z dziedziny sztuki, którzy za odpowiednie wynagrodzenie wydają opinie oczekiwane przez nieuczciwych zbywców. Dotychczasowa praktyka dowiodła, że stosowane do niedawna metody ustalania autentyczności obiektów tylko przez historyków sztuki nie do końca się sprawdziły. Dlatego też do tego rodzaju czynności angażowani są również specjaliści z zakresu badań materiałoznawczych, zwłaszcza chemicznych, w tym organoleptycznych. Umożliwiają one stwierdzenie autentyczności farb i podłoża np. cennych płócien. Coraz częściej do grup eksperckich powoływani są też dendrologi, określający przeszłość badanego drewna na podstawie słoików. W zespole czynności przeprowadzanych przez ekspertów istotną rolę odgrywają także badania graficzno-porównawcze. W badaniach tych wykorzystywane są najnowsze zdobycze techniki komputerowej, analiza emisyjna oraz mikrosondy elektronowe²⁶. Ponieważ dzieła sztuki, zarówno ruchome jak i zabytkowe nieruchomości coraz częściej stanowią formę zastawu bankowych zobowiązań dłużników, istnieje zatem realne niebezpieczeństwo, że niektóre z nich mogą podlegać różnego rodzaju manipulacjom. Jeśli chodzi o ruchomości będą to klasyczne **techniki falszerskie**, natomiast w przypadku nieruchomości historycznych (rezydencje, zamki, pałace, rodowe dwory i kamienice) wykorzystywane są różnego rodzaju zabiegi uwiarygadniające prawo własności, w tym w szczególności prawa do spadkobrania²⁷. Z tego rodzaju oszustwami polskie organy ścigania zetknęły się wielokrotnie, chociażby w przypadku prób nielegalnego przejmowania tzw. mienia pożydowskiego. W toku przeprowadzonych czynności śledczych organy ścigania niejednokrotnie wykazywały, że przedkładana dokumentacja, mająca uzasadnić rozszerezenia domniemanych spadkobierców stanowi zręczną podróbkę, a powoływani w toku postępowania sądowego świadkowie to osoby podstawione, czyli tzw. słupy²⁸.

Aby stosowane przez przestępców **techniki „postarzania” dzieła** nie zostały zauważone przez specjalistów zajmujących się ujawnianiem falsyfikatów, zatrudniają oni do ich produkcji równie wytrawnych znawców od artystycznego kamuflażu. Ta niekończąca się konkurencja pomiędzy podmiotami chroniącymi rynek sztuki przed „zepsuciem” a pracującymi na rzecz świata przestępczego falszermi powoduje, że wiarygodność tego rynku systematycznie maleje, ma to niewątpliwie bezpośredni wpływ na ilość zawieranych transakcji i ostatecznie na zyski tych podmiotów, dla których rynek sztuki to przede wszystkim główne miejsce aktywności zawodowej.

Międzynarodowy rynek dzieł sztuki zalewany jest wręcz fałszywymi wytworami sztuki (obrazy, rzeźby, meble, instrumenty muzyczne, zabytki, monety). Falszerski proceder stanowi bowiem niezwykle atrakcyjny obszar aktywności organizacji

²⁶ Na temat najgłośniejszych falszerstw oraz *modus operandi* sprawców obszernie pisze F. Arnau, *Kunst der Fälscher – Fälscher der Kunst. Dreitausend Jahre Betrug mit Antiquitäten*, Düsseldorf 1960; także B. Innes, *Fakes and Forgeries*, Amber Books 2006; por. także W. Pływaczewski, *Kryminologiczno-kryminalistyczne aspekty falszerstw dzieł sztuki*, [w:] K. Krajewski, J. Błachut (red.), *Nauki penalne wobec problemów współczesnej przestępczości. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Profesora Andrzeja Gaberle*, Warszawa 2007, s. 567-578.

²⁷ T. McShane i D. Matera szczegółowo opisują kilka przestępczych operacji wyłudzenia przez oszustów w USA znaczących pożyczek bankowych na podstawie sfalszowanych obrazów (T. McShane, D. Matera, *op.cit.*, s. 239-241).

²⁸ Działająca na terenie Krakowa zorganizowana grupa przestępcza przejęła w ten sposób kilka zabytkowych kamienic, których wartość oszacowano na wiele milionów złotych. Zob. P. Pytlakowski, *I tylko skarżypyta nie siedzi*, www.polityka.pl/kraj/analizy/1534493,1,o-swiadku-koronnym-co-za-kratki-trafil.read (dostęp 12.10.2013 r.).

przestępczych. Przede wszystkim, jak wcześniej podkreślono, stanowi on alternatywę dla dotychczasowych form działalności wykorzystywanych przez zorganizowane struktury przestępcze, ponieważ dotychczasowe tradycyjne nielegalne rynki (tzw. czarne rynki) wobec coraz silniejszej ich penetracji przez organy ścigania, stają się coraz bardziej zawodne. Stąd działalność fałszerska, generująca niezbyt wygórowane, środki pozwala przestępcom zachować dotychczasową dynamikę przestępczą, a jednocześnie wtopić się w oficjalne struktury rynku aukcyjnego. Dlatego sygnalizowany proceder opiera się na sieci nielegalnych manufaktur fałszerskich, zatrudniających młodych utalentowanych absolwentów uczelni artystycznych, którzy zajmują się kopiowaniem na skalę wręcz przemysłową dzieł dawnych i współczesnych twórców. Najczęściej podrabiane są prace tych artystów, których dzieła cieszą się najwyższym uznaniem nabywców, tym samym gwarantują przestępcom uzyskanie z ich sprzedaży najwyższych sum.

Według danych amerykańskich służb policyjnych największa liczba fałszerskich pracowni znajduje się w Chinach oraz w Meksyku. Podkreśla się przy tym profesjonalizm sprawców, bowiem ich „dzieła” często są trudne do zidentyfikowania nawet dla uznanych ekspertów²⁹. Jednakże istotnym problemem – z perspektywy tej przestępczości – jest wprowadzenie fałsyfikatu na legalny rynek dzieł sztuki. Działania takie wymagają zaangażowania na tym etapie osób, którym nie obce są arkana rynku dzieł sztuki. Towarzyszą im różnego rodzaju zabiegi manipulacyjne, które mają służyć uwiarygodnieniu zarówno osoby związanej ze światem przestępczym, jak również dzieła, które ma ona uwiarygodnić. Do operacji tych, często rozłożonych w czasie, zaangażowane są niejednokrotnie osoby powszechnie akceptowane w środowisku antykwarycznym, aby ich pozycja zawodowa mogła uspić czujność potencjalnego nabywcy trefnego dzieła. Mając świadomość, że jakiegokolwiek przejaw braku profesjonalizmu może zniweczyć działania przestępców, starają się oni zabezpieczyć realizację zaplanowanej mistyfikacji poprzez wpływanie m.in. na media, co w praktyce oznacza wynajmowanie przekupnych dziennikarzy do redagowania w periodykach specjalistycznych artykułów uwiarygodniających tezę o autentyczności dzieła sztuki. Kolejnym niezwykle istotnym ogniwem działalności legalizacyjnej są skorumpowani eksperci. Ich opinie odgrywają zasadniczą rolę w procesie „legalizowania” fałsyfikatów³⁰.

W celu wprowadzenia na rynek fałsyfikatu lub dzieła bez wymaganej atrybucji, należy przeprowadzić szereg czynności mistyfikacyjnych. Ich rezultat zależy od zaangażowania wielu pośrednich ogniw. Jednym z etapów przestępstwa bywa często zjednywanie przychylności osób odpowiedzialnych za niezakłócony obrót dziełami sztuki. Dzięki znacznym sumom pieniędzy korumpowani są m.in. eksperci zajmujący się ustalaniem wiarygodności dzieła sztuki. To powoduje, że w przypadku wręcz ewidentnego fałszerstwa wydają oni opinie niejednoznaczne, które kamuflują wady fizyczne lub prawne ocenianego obiektu. Zamawiane opinie są redagowane w sposób pasywny, a zawarte w nich asekuracyjne oceny nie mogą dyskwalifikować badanego dzieła.

Wobec permanentnych działań prowadzonych przez organy ścigania i samych antykwariuszy, mających na celu uszczelnienie rynku dzieł sztuki przed penetracją przestępców, starają się oni przejąć inne bezpieczniejsze sektory legalnej gospodarki.

²⁹ Por. T. McShane, D. Matera, *op.cit.*, s. 239.

³⁰ Szerzej na ten temat: M. Trzciniński, *Kilka uwag o znaczeniu ekspertyz dzieł sztuki i zabytków*, [w:] J. Włodarski, K. Zeidler (red.), *Prawo muzeów*, Warszawa 2008, s. 59-71 oraz W. Pływaczewski, *Kontrowersje wokół ekspertyzy w sprawach dotyczących oceny wiarygodności dzieła sztuki*, „Prokuratura i Prawo” 2010, nr 3, s. 21 i n.

W przypadku dzieł sztuki chodzi głównie o internetowy rynek handlu artystycznymi lub zabytkowymi dobrami. Obok dzieł posiadających uznaną wartość oraz niekwestionowaną proveniencję, pojawiają się na nim także przedmioty pochodzące z kradzieży lub innych nielegalnych źródeł. W tym przypadku przestępcy z ręcznie je uwiarygodniają, dodając do opisu zbywanego przedmiotu informacje, które przeciętnemu nabywcy trudno zweryfikować. Temu procederowi sprzyja także gwałtowny **rozwój techniki cyfrowej i komputerowej**, umożliwiającej przestępcom kopiowanie dzieł sztuki w ilościach wręcz produkcyjnych. Pamiętać należy również o tym, że niektórzy nabywcy w przypadku zaistnienia podejrzeń dotyczących autentyczności zakupionego dzieła, starają się nie ujawniać swoich zastrzeżeń, aby móc jak najszybciej pozbyć się wątpliwego nabytku. Niestety zjawisko to dotyka także renomowanych podmiotów reprezentujących rynek dzieł sztuki, takich np. jak muzea, duże galerie, czy wielkie domy aukcyjne.

W obszarze zainteresowania zorganizowanych grup przestępczych obok ekspertów znajdują się również inni przekupni przedstawiciele rynku dzieł sztuki. **Korupcyjne kręgi** obejmują m.in. wspomnianych już wcześniej pracowników zajmujących się fizyczną ochroną muzealiów lub stanowisk archeologicznych, opiekunów bezcennych zbiorów bibliotecznych a także pracowników domów aukcyjnych zajmujących się techniczną stroną przygotowania aukcji. Jednakże cechy typowej „przestępczości w białych kołnierzykach”³¹ przypisać można przede wszystkim działaniom tych podmiotów, od których zależy wiarygodność rynku dzieł sztuki. Do nich należałoby zaliczyć przede wszystkim właścicieli domów aukcyjnych, którzy nie rzadko z pełną świadomością wystawiają do licytacji ewidentne falsyfikaty, licząc na podwójny dochód, z jednej strony pochodzący z prowizji od sprzedaży nieautentycznego dzieła, z drugiej strony od przestępców, hojnie opłacających swoich współpracowników.³² Korupcyjne pieniądze pojawiają się również tam wszędzie, gdzie sztucznie podbijana jest cena licytowanego dzieła, aby zachęcić uczestników aukcji do jego nabycia, a jednocześnie „uwiarygodnić” przedmiot zaplanowanej transakcji³³.

Rynek dzieł sztuki a problematyka finansowania terroryzmu

Na tle współczesnych globalnych gospodarek sektor aukcyjny oraz rynek giełdowy związany ze sztuką postrzegany jest dziś przez międzynarodowe struktury przestępcze jako jeden z pewniejszych obszarów prania pieniędzy, a także nabywania wartościowych dóbr. Dlatego też zrozumiała jest jednoznaczna reakcja społeczności światowej wyrażająca dezaprobatę dla jakichkolwiek form prania pieniędzy służących finansowemu terroryzmowi, w tym wykorzystaniu w tym celu dóbr o wartości artystycznej lub historycznej. Pośród licznych aktów prawa międzynarodowego warto odwołać się do Dyrektywy w sprawie przeciwdziałania korzystaniu z systemu finansowego w celu prania pieniędzy oraz wspierania terroryzmu³⁴. Zamieszczona w tym akcie definicja za **pranie pieniędzy** uznaje:

³¹ Por. E.H. Sutherland, *White Collar Crime*, Rinehart and Winston, New York 1949.

³² Zob. W. Pływaczewski, *Symptomy zagrożeń korupcyjnych na rynku dzieł sztuki*, „Przegląd Policyjny” 2007, nr 3(87), s. 11-13.

³³ *Ibidem*, s. 8 i 11.

³⁴ Dyrektywa 2005/60/WE Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej z dnia 26 października 2005 r. w sprawie przeciwdziałania korzystaniu z systemu finansowego w celu prania pieniędzy oraz wspierania terroryzmu (Dz. Urz. L 309/15 z 25.11.2005 r.).

- konwersję lub przekazywanie mienia ze świadomością, że pochodzi ono z działalności przestępczej lub z udziału w takiej działalności, w celu ukrywania lub zatajenia nielegalnego pochodzenia tego mienia albo udzielenia pomocy osobie, która bierze udział w takiej działalności, dla umożliwienia jej uniknięcia prawnych konsekwencji takiego działania;
- ukrycie lub zatajenie prawdziwego charakteru mienia, jego źródła, miejsca położenia, rozporządzenia nim, przemieszczania, własności lub praw do mienia, ze świadomością, że źródłem tego mienia jest działalność o charakterze przestępczym, lub udział w takiej działalności;
- nabycie, posiadanie lub korzystanie z mienia, ze świadomością, że mienie to pochodzi z działalności o charakterze przestępczym lub z udziału w takiej działalności.

Natomiast efektywność polskiego systemu bezpieczeństwa finansowego wspiera system kontrolny wprowadzony na mocy przepisów ustawy o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu.³⁵ Kontrola ta polega przede wszystkim na sprawdzeniu, czy poszczególne instytucje są odpowiednio przygotowane do walki z praniem pieniędzy. Sprawują ją: polska jednostka analityki finansowej (PJAF), czyli Generalny Inspektor Informacji Finansowej oraz organy nadzoru nad instytucjami obowiązany. Dodatkowo, w celu poprawy jakości systemu i tworzenia nowych rozwiązań, PJAF uczestniczy w pracach organizacji międzynarodowych, działających w dziedzinie przeciwdziałania praniu pieniędzy i finansowaniu terroryzmu. Należą do nich: Grupa Egmont ds. Jednostek Wywiadu Finansowego, Komitet Kontaktowy ds. Zapobiegania Praniu Pieniędzy, Specjalny Komitet Ekspertów Rady Europy ds. Oceny Środków Przeciwdziałania Praniu Pieniędzy w Krajach Europy Środkowej i Wschodniej – Moneyval, Grupa Specjalna do spraw Przeciwdziałania Praniu Pieniędzy – FATF (pośrednio poprzez Moneyval), Grupa Euroazjatycka – EAG (Polska posiada status obserwatora w EAG).

Zamachy z 2011 r. w USA potwierdziły, że organizacje terrorystyczne – uznając rynek dzieł sztuki za atrakcyjny obszar inwestowania – pozyskują środki służące finansowaniu terroryzmu właśnie poprzez nabywanie dzieł sztuki w celu późniejszej ich sprzedaży³⁶. Według amerykańskich służb wywiadowczych Mahomet Atta, przywódca zamachowców, którzy zaatakowali Stany Zjednoczone, mógł zdobyć środki finansowe na działalność terrorystyczną ze sprzedaży dzieł sztuki zrabowanych w Afganistanie. Nie można wykluczyć, że także inne **operacje terrorystyczne finansowane są przez przestępcze organizacje**, bądź indywidualnych sponsorów zasilane były pieniędzmi pochodzącymi ze sprzedaży dzieł sztuki. Tezę tę potwierdza szczególnie aktywność wspomnianych podmiotów, a także ich rozliczne związki z ośrodkami podejrzewanymi o działalność rebeliancką. Warto w tym miejscu przypomnieć dotychczasowe zamachy aranżowane m.in. przez Irlandzką Armię Powstańczą (IRA). Wielce wymowna jest również wzmożona aktywność gangów specjalizujących się w rabunkach dokonywanych w instytucjach muzealnych na obszarach objętych zamieszkami lub działaniami wojennymi. Wystarczy przywołać tu m. in. takie wydarzenia jak grabież muzeów w Iraku

³⁵ Ustawa z dnia 16 listopada 2000 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (Dz. U. 2010, Nr 46, poz. 276, tekst jednolity ze zm.).

³⁶ W. Pływaczewski, *Ochrona światowego dziedzictwa kulturalnego przed zamachami terrorystycznymi*, [w:] K. Indecki (red.), *Przestępczość terrorystyczna. Ujęcie praktyczno-dogmatyczne*, Poznań-Białystok-Lódź 2006, s. 74-82.

(Muzeum Archeologicznego), stanowisk archeologicznych w Afganistanie oraz Muzeum Kairskiego w trakcie zamieszek jakie miały miejsce w stolicy Egiptu w 2011 r.³⁷.

W świetle przedstawionych faktów zabiegi Stanów Zjednoczonych o blokowanie kont bankowych organizacjom podejrzewanym o współpracę z terrorystami wydają się być w pełni zasadne. W tym zakresie niezwykle ważną rolę odgrywają banki, w szczególności ich rady nadzorcze. Wystarczy przypomnieć w tym miejscu co najmniej zaskakującą postawę banków szwajcarskich, które przez dłuższy czas – zasłaniając się nadrzędnością prawa do ochrony tajemnicy bankowej swoich klientów wobec kwestii bezpieczeństwa powszechnego – odmawiały udzielania informacji o posiadanych aktywach osób i instytucji uznawanych za sponsorów światowego terroryzmu. Należy dodać, że wobec ostrej krytyki światowej opinii publicznej, a przede wszystkim groźby bojkotu niektórych banków za strony międzynarodowej finansjery, zgodziły się one ostatecznie na ograniczoną współpracę ze służbami antyterrorystycznymi w zakresie ujawniania podejrzanych transakcji finansowych³⁸.

Podsumowanie

Zaprezentowane w niniejszym opracowaniu zjawiska patologiczne związane z rynkiem dzieł sztuki oraz działalnością licznych instytucji finansowych zmuszają do zweryfikowania stereotypowej wiedzy na temat roli dzieł sztuki w obrębie współczesnych gospodarek. Jeszcze do niedawna dobra te kojarzone były przede wszystkim z tradycyjnym ruchem kolekcjonerskim oraz z transakcjami finansowymi zawieranymi w ramach rynku aukcyjnego oraz antykwarycznego. Współcześnie dobra kultury, w tym w szczególności cenne dzieła artystyczne (obrazy, rzeźby, meble, porcelana, instrumenty muzyczne itd.) stają się liczącym się na rynkach gospodarczych środkiem tezauryzacji zysków. Z tego też względu ich pierwotna funkcja, polegająca na przekazie artystycznym, estetycznym lub historycznym wypierana jest obecnie przez funkcję fiskalną. Przywołany wcześniej przykład współczesnych wielkich twórców potwierdza, że proces gwałtownych, wręcz rewolucyjnych zmian jakim podlega warsztat artysty i jego otoczenie jest trwały i nieprzewidywalny. Ocena tych zmian nie może być jednoznaczna, co podkreślają sami artyści. Z jednej strony **zjawisko fiskalizacji sztuki** zachęca twórców do artystycznych poszukiwań oraz konkurencji, z drugiej strony grozi współczesnej sztuce merkantylizacją i chęcią schlebienia nie zawsze ambitnym gustom odbiorców. Sytuacja taka prowadzić może również do powstawania różnego rodzaju obszarów patologii. Tym bardziej, że na tle coraz częściej odnotowywanych na świecie globalnych kryzysów gospodarczych dzieła sztuki stają się ważnym środkiem gwarantującym akcjonariuszom w miarę pewną lokatę kapitału. Dlatego też **instytucje finansowe** (banki, instytucje quasi - bankowe, firmy ubezpieczeniowe, fundusze inwestycyjne, biura maklerskie itd.) lokują swoje zyski właśnie w dzieła sztuki, co jednocześnie oznacza, że podmioty te stają się ważnym graczem na rynku handlu tymi dobrami. Jak wcześniej wykazano dobra artystyczne i historyczne stanowią także liczący się instrument gwarancyjny w działalności różnego rodzaju funduszy asekuracyjnych. Już od dawna wielkie korporacje bankowe oraz

³⁷ Por. W. Pływaczewski, *Rodowód prawnomiędzynarodowych gwarancji w dziedzinie światowego dziedzictwa kulturalnego – refleksje na tle grabieży Muzeum Archeologicznego w Bagdadzie*, [w:] B. Sitek, G. Dammacco, J.J. Szczerbowski, A. Kowalska (red.), *Człowiek a tożsamość w procesie integracji Europy*, Olsztyn 2004, s. 71-88.

³⁸ <http://biznes.pl/magazyny/finanse/banki/banki-tajnym-wspolpracownikiem-sluzby-specjalnej-p,5560363,magazyn-detal.htm> (dostęp 12.10.2013 r.).

ubezpieczeniowe wprowadzają dzieła sztuki na międzynarodowe giełdy, co oznacza, że dzieło sztuki staje się – nawet dla pojedynczych akcjonariuszy – ważnym narzędziem gwarancyjnym. Z tej perspektywy można przyjąć, że stają się oni niejako mecenasami kultury.

Przedstawione wcześniej zjawiska zmuszają jednocześnie do krytycznej oceny pewnych trendów w obrębie rynku dzieł sztuki, które sprzyjają powstawaniu obszarów zagrożeń, w tym w szczególności różnego rodzaju zjawisk o znamionach przestępczych. Do nich niewątpliwie należałoby zaliczyć: fałszerstwa, oszustwa, korupcję, pranie pieniędzy, przestępczość „białych kołnierzyków”, malwersacje finansowe z wykorzystaniem cyberprzestrzeni, czy też **kradzieże dzieł sztuki dla okupu**. Nie ulega wątpliwości, że przywołane zjawiska przestępcze nadwyrężają wiarygodność inwestorów do dzieła sztuki jako środka lokowania pieniędzy. Każdy bowiem przypadek podważania przez świat przestępczy zaufania wobec legalnych rynków pociąga za sobą poważne konsekwencje, przede wszystkim naraża inwestorów na istotne straty i tym samym zniechęca ich do lokowania swoich dochodów na rynku dzieł sztuki. W przypadku zbiorowych form inwestowania, takich na przykład jak giełdy, przestępcze ataki dotyczą także drobnych akcjonariuszy, co ostatecznie może doprowadzić do pozbawienia ich zainwestowanych środków, traktowanych często jako życiowe zabezpieczenie. Stąd w ramach działań zapobiegawczych należałoby postulować dalsze zacieśnienie bieżącej współpracy organów ścigania (prokuratura, policja, kontrola finansowa, służby graniczne oraz celne) z organami nadzorczo-kontrolnymi poszczególnych instytucji finansowych. W tym zakresie każda forma aktywności informacyjnej i edukacyjnej adresowana przez przedstawicieli organów ścigania do wspomnianych podmiotów może przynieść znaczące korzyści. Rzecz jasna tego rodzaju działania nie zwalniają te instytucje od obowiązku wspierania własnych wewnętrznych procedur kontrolnych. Odgrywają one niezwykle ważną rolę, w szczególności w zakresie identyfikowania negatywnych zjawisk kojarzonych m.in. z praniem pieniędzy oraz działalnością „białych kołnierzyków”. Niewątpliwie do tego rodzaju działań wpisać należy inicjatywy wszystkich podmiotów związanych z rynkiem dzieł sztuki, a zwłaszcza poszczególnych korporacji, które w swoich zawodowych kodeksach dobrych praktyk akcentują obowiązek respektowania reguł etycznych. Oczywiście działania te nie mogą zastąpić aktywnych form walki z przejawami patologii na rynku dzieł sztuki i związanym z nim obszarem działalności instytucji finansowych. W konfrontacji z zorganizowanymi formami przestępczymi niezastąpione są bowiem te formy i środki walki, które zarówno od strony technicznej, jak również taktycznej dorównują doświadczeniu i wyposażeniu współczesnych gangów operujących na rynku dzieł sztuki. Oznacza to, że eksponowany często przez autora niniejszego opracowania postulat wyodrębniania w strukturach formacji policyjnych specjalistycznych służb do walki z poszczególnymi przejawami przestępczości ekonomicznej (bakowej, giełdowej, ubezpieczeniowej) pozostaje wciąż aktualny³⁹. Ponadto zasadne byłoby wspieranie tych przedsięwzięć, które w istotny sposób zapobiegać mogą przenikaniu struktur przestępczych w obszar legalnej gospodarki, w tym rynku dzieł sztuki. Pośród licznych rekomendacji w tym zakresie należałoby przede wszystkim zwrócić szczególną uwagę na:

³⁹ Por. W. Pływaczewski, *Międzynarodowa współpraca policyjna w zakresie przeciwdziałania przestępczości związanej z nielegalnym handlem chronionymi gatunkami fauny i flory*, „Przeгляд Policyjny” 2010, nr 4(100), s. 71-94.

- wzbogacenie oferty szkoleniowej dla policjantów zajmujących się zwalczaniem przestępczości gospodarczej o zagadnienia związane z funkcjonowaniem rynku dzieł sztuki, w szczególności o zagadnienia dotyczące funkcjonowania poszczególnych jego segmentów: antykwariatów, domów aukcyjnych, galerii, targów dzieł sztuki, giełd itd.;
- poszerzenie obszaru zainteresowań organów ścigania o nowe zjawiska w obrębie przestępczości finansowej związanej z handlem sztuką, w szczególności o problematykę prania pieniędzy, korupcji, zjawiska „białych kołnierzyków”, art bankingu, piramid finansowych, rynków alternatywnych, firm karuzelowych oraz mechanizmów przeprowadzania licytacji;
- powoływanie stałych lub doraźnych (*ad hoc*) grup roboczych w oparciu o przedstawicieli poszczególnych służb ścigania i wymiaru sprawiedliwości do rozpracowywania gangów specjalizujących się w nielegalnych transakcjach w obrębie rynku dzieł sztuki, w szczególności chodzi tu również o wspieranie wspólnych policyjnych zespołów śledczych o zasięgu lokalnym, regionalnym lub międzynarodowym;
- szersze niż dotychczas angażowanie do współpracy z policją przedstawicieli organów kontroli finansowej, w tym w szczególności pracowników kontroli finansowej oraz służb celnych;
- zintensyfikowanie policyjno-prokuratorskiej współpracy międzynarodowej realizowanej za pośrednictwem Interpolu, Europolu, Eurojustu, Europejskiej Sieci Sądowniczej, Biura Narodów Zjednoczonych do spraw Narkotyków i Przestępczości (UNODC), instrumentów porozumienia Obszaru Schengen oraz innych międzynarodowych porozumień, organizacji i inicjatyw;
- rozszerzenie wymiany informacji na temat zjawisk przestępczych w obrębie rynku dzieł sztuki pomiędzy organami ścigania a organizacjami zrzeszającymi marszandów, kolekcjonerów, pracowników giełd i domów aukcyjnych, twórców, muzealników oraz historyków sztuki;
- rozbudowywanie dotychczasowych banków danych o sprawcach przestępstw, skradzionych dziełach sztuki, przypadkach ich fałszowania oraz prania pieniędzy na rynku sztuki; wobec procesów globalizacyjnych w obszarze przestępczości funkcje tych banków stają się niezwykle ważnym narzędziem walki ze zorganizowanym światem przestępczym;
- wspieranie różnych form popularyzowania ochrony kulturowego dziedzictwa narodów, popularyzowanie kodeksów etycznych opracowanych przez poszczególne korporacje funkcjonujące na rynku dzieł sztuki oraz piętnowanie przypadków podważania wiarygodności rynku antykwarycznego, a także innych rynków opierających swoją działalność na handlu sztuką;
- eliminowanie w wymiarze regionalnym i globalnym rozbieżności związanych z traktowaniem dzieł sztuki (standaryzacja regulacji prawnych)⁴⁰.

⁴⁰ E.W. Pływczewski (red.), *op. cit.*, s. 30.

Title

Illegal art market from the perspective of financial institutions

Streszczenie

Artykuł dotyczy rynku dzieł sztuki (legalnego i nielegalnego), postrzeganego z perspektywy licznych instytucji finansowych, przede wszystkim banków oraz firm ubezpieczeniowych i funduszy asekuracyjnych. Autor szczegółowo charakteryzuje poszczególne zjawiska przestępcze zagrażające stabilności i wiarygodności rynku kapitałowego, eksponując przy tym rolę dzieła sztuki jako środka tezauryzacji zysków.

Słowa kluczowe

nielegalny rynek dzieł sztuki, sektor bankowy, *art banking*, pranie pieniędzy, zjawisko „białych kołnierzyków”, fałszerstwa oraz kradzieże dzieł sztuki dla okupu, profilaktyka kryminologiczna

Summary

The article concentrates on issues referring to art market (legal and illegal), seen from the perspective of financial institutions, particularly banks and insurance companies and insurance funds. Author describes in detail the specific criminal phenomena that threaten the stability and credibility of the capital market, emphasizing the role of the work of art as a store of profits.

Keywords

illegal art market, banking, art banking, money laundering, the phenomenon of "white collar", forgery and art theft for ransom, criminological prevention

Mgr Agata Lewkowicz
Asystent
Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ROZDZIAŁ VIII

Sektor bankowy z perspektywy cyberprzestępczości

Rozwój technologii informacyjnych spowodował powstanie szeregu nowych zjawisk, które z uwagi na swe społeczne niebezpieczeństwo i szkodliwość, ścigane są jako przestępstwa lub wykroczenia. Zjawiskiem, będącym wynikiem ogromnego postępu technicznego w zakresie przetwarzania i przechowywania danych jest przestępczość popełniana za pomocą nowoczesnych technologii teleinformatycznych, a zwłaszcza przestępstwa komputerowe. Pojawiły się one w momencie, gdy komputery stały się dostępne dla instytucji gospodarczych. W latach sześćdziesiątych ujawniono pierwsze oszustwa, sabotaże, a także przypadki szpiegostwa z wykorzystaniem komputerów.

W literaturze przedmiotu takie pojęcia jak „przestępczość komputerowa” lub „przestępstwa związane z wykorzystaniem komputera” używane są na ogół w znaczeniu operacyjnym i definiowane w zależności od potrzeb, związanym z celem publikacji lub tematem badań nad tak określonym zagadnieniem. Próby ścisłego zdefiniowania tych terminów, podejmowane przez kryminologów, jak i dogmatyków prawa karnego nie są zadowalające¹.

Według K. Jakubskiego przestępczość komputerowa obejmuje wszelkie zachowania przestępne związane z funkcjonowaniem elektronicznego przetwarzania danych, polegające zarówno na naruszaniu uprawnień do programu komputerowego, jak i godzące bezpośrednio w przetwarzaną informację, jej nośnik i obieg w komputerze oraz cały system połączeń komputerowych, a także w sam komputer. Należy zaznaczyć, że będą to zarówno czyny popełniane przy użyciu elektronicznych systemów przetwarzania danych, jak i skierowane przeciwko takiemu systemowi². Natomiast wg M. Sowy przestępstwa internetowe to przestępstwa, w przypadku których usługi sieciowe (możliwości oferowane przez Internet) umożliwiły lub co najmniej ułatwiły sprawcy realizację zamierzonego czynu przestępnego albo jego poszczególnych stadiów. Innymi słowy, o przestępczości internetowej mówimy wtedy, gdy bez użycia sieci do popełnienia określonego czynu dojść by nie mogło lub jego dokonanie byłoby znacznie bardziej utrudnione³.

Międzynarodowa Organizacja Policji Kryminalnych Interpol definiuje przestępczość komputerową jako przestępczość w zakresie technik komputerowych. Przestępstwami obejmowanymi zbiorczą nazwą komputerowych są zarówno czyny skierowane przeciwko systemowi komputerowemu, gdzie komputer jest celem ataku, jak i czyny dokonane przy użyciu komputera⁴.

¹ A. Adamski, *Prawo karne komputerowe*, Warszawa 2000, s. 30.

² K.J. Jakubski, *Przestępczość komputerowa - podział i definicje*, „Przegląd Kryminalistyki” 1997, nr 2, s. 31.

³ M. Sowa, *Odpowiedzialność karna sprawców przestępstw internetowych*, „Prokuratura i Prawo” 2002, nr 4, s. 62.

⁴ <http://lexblog.pl> (dostęp 25.05.2013 r.).

W polskim systemie prawnym zdefiniowane są przestępstwa z użyciem komputerów, nie ma jednak oficjalnej definicji cyberprzestępstwa. Taką definicję wypracował X Kongres ONZ w sprawie Zapobiegania Przestępczości i Traktowania Przestępców. Cyberprzestępstwo w wąskim sensie to wszelkie działanie, wykonywane w postaci operacji elektronicznych, wymierzone przeciw bezpieczeństwu systemów komputerowych lub procesowanych przez te systemy danych. W szerokim sensie zaś, cyberprzestępstwo to wszelkie nielegalne działanie, popełnione za pomocą lub dotyczące systemów lub sieci komputerowych, włączając w to między innymi nielegalne posiadanie i udostępnianie lub rozpowszechnianie informacji przy użyciu systemów lub sieci komputerowych⁵.

Rzeczywisty rozwój nowoczesnych technologii przyczynił się do wzrostu przestępczości komputerowej. O ile na początku kwestia ta pozostawała raczej problemem marginalnym, o tyle pod koniec XX w., komputery powszechnie były już wykorzystywane jako narzędzia służące do dokonywania czynów zabronionych. Pochodną takiego stanu rzeczy był fakt powstania nowych przestępstw, na przykład sabotaż komputerowy (art. 269 Kodeksu Karnego). Narastające zagrożenie zaczęli również dostrzegać poszczególni ustawodawcy, co znalazło wyraz między innymi w treści Traktatu o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej⁶, gdzie przestępstwa komputerowe zostały wymienione jednym ciągiem obok terroryzmu, handlu ludźmi oraz korupcji (art. 83⁷).

W ogromnej większości państw powstały osobne komórki organów ścigania, których przedmiotem jest wyłącznie walka z cyberprzestępcami. W Polsce z powodzeniem funkcjonuje Wydział Wsparcia Zwalczenia Cyberprzestępczości, jako wydzielona komórka organizacyjna Komendy Głównej Policji.

W 1996 r. powołany został także zespół CERT⁸, który działając w ramach Departamentu Bezpieczeństwa Teleinformatycznego, ma zadanie zapewniać i rozwijać zdolności jednostek organizacyjnych administracji publicznej RP do ochrony przed cyberzagrożeniami, ze szczególnym uwzględnieniem ataków ukierunkowanych na infrastrukturę krytyczną.

Bankowość elektroniczna

Bankowość elektroniczna (*e-banking*) to forma usług oferowanych przez banki, polegająca na umożliwieniu dostępu do rachunku za pomocą urządzenia elektronicznego: komputera, bankomatu, telefonu komórkowego i linii telekomunikacyjnych⁹.

Na świecie bankowość elektroniczna funkcjonuje od 1964 r., kiedy to w Stanach Zjednoczonych uruchomiono pierwszy bankomat. W Polsce pierwsza forma bankowości

⁵ A. Suchorzewska, *Ochrona prawna systemów informatycznych wobec zagrożeń cyberterroryzmem*, Warszawa 2010.

⁶ Wersja skonsolidowana Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz. Urz. C 83/47 z 30.3.2010 r.).

⁷ „Parlament Europejski i Rada, stanowiąc w drodze dyrektyw zgodnie ze zwykłą procedurą ustawodawczą, mogą ustanowić normy minimalne odnoszące się do określania przestępstw oraz kar w dziedzinach szczególnie poważnej przestępczości o wymiarze transgranicznym, wynikające z rodzaju lub skutków tych przestępstw lub ze szczególnej potrzeby wspólnego ich zwalczania. Powyższe dziedziny przestępczości są następujące: terroryzm, handel ludźmi oraz seksualne wykorzystywanie kobiet i dzieci, nielegalny handel narkotykami, nielegalny handel bronią, pranie pieniędzy, korupcja, fałszowanie środków płatniczych, przestępczość komputerowa i przestępczość zorganizowana. W zależności od rozwoju przestępczości Rada może przyjąć decyzję określającą inne dziedziny przestępczości spełniające kryteria, o których mowa w niniejszym ustępie. Rada stanowi jednomyślnie po uzyskaniu zgody Parlamentu Europejskiego”.

⁸ Rządowy Zespół Reagowania na Incydenty Komputerowe.

⁹ <http://pl.wikipedia.org> (dostęp 15.07.2013 r.).

rozpoczęła funkcjonować w 1990 r., natomiast w 1998 r. banki zaoferowały klientom świadczenie usług przez Internet. Korzysta z nich coraz więcej osób. W naszym kraju już 16,8 mln klientów indywidualnych ma podpisaną umowę umożliwiającą korzystanie z bankowości internetowej, chociaż aktywnych użytkowników jest mniej – około 10 mln¹⁰. W skali europejskiej Polska zajmuje 20 miejsce pod względem liczby osób korzystających z bankowości *online*¹¹.

Z chwilą, gdy banki zaczęły świadczyć usługi z wykorzystaniem Internetu stały się podatne na wszelkiego typu cyberzagrożenia. Za każde wykradzione hasło do kart kredytowych cyberprzestępcy dostają dziś na czarnym rynku około 30 dolarów. Za dane z kont bankowych czarny rynek płaci hakerom jeszcze więcej – nawet 1000 dolarów. Za hasła do kont e-mailowych złodziej może otrzymać do 100 dolarów, a za skradzione tożsamości (np. w serwisach społecznościowych, czy grach wideo *online*) – do 60 dolarów¹².

Rozpatrując system bankowości internetowej jako całość, można wyróżnić najogólniej trzy miejsca potencjalnych niebezpieczeństw, ataków, itp.: część komunikacyjna – Internet, system banku oraz komputer po stronie klienta. Naruszenie integralności informacji naraża obie strony (klienta i bank) na straty finansowe. Uzyskane przez osoby postronne dane mogą posłużyć do opróżnienia konta klienta, czy zostać wykorzystane do innych nielegalnych celów. Natomiast przerwanie transmisji lub zmiana zawartości przesyłanych danych może prowadzić do nieporozumień i wystąpienia „chaosu” w funkcjonowaniu systemu bankowości internetowej.

Najczęstszymi i najbardziej popularnymi metodami wykorzystywanymi przez cyberprzestępców są: ataki typu DDoS, *sniffing*, *spoofing*, *phishing*, trojany bankowe, metoda salami lub *skimming*.

Ataki typu DDoS

Distributed Denial of Service (DDoS) to atak na system komputerowy lub usługę sieciową w celu uniemożliwienia działania poprzez zajęcie wszystkich wolnych zasobów, przeprowadzany równocześnie z wielu komputerów¹³.

DDoS z jednej strony ma służyć sparaliżowaniu dostępu internetowego serwisu banku, a z drugiej strony może być przykrywką dla prób włamań do systemów komputerowych. Atakujący wykorzystują to, że administratorzy bankowych systemów zajęci obroną przed atakami DDoS mogą mniej uwagi poświęcać bieżącemu monitoringowi systemów i ich zabezpieczeń¹⁴. Cyberprzestępcy nie tylko blokują strony atakowanych instytucji, ale także przejmują dane. Przykładem działania tego typu może być cyberatak na Izrael w kwietniu 2013 r., kiedy to hakywiści związani z grupą Anonymous włamali się na około 30 tys. kont bankowych, zdobywając dane izraelskich kart kredytowych.

Ataki typu DDoS uniemożliwiają całkowicie, bądź w części dostęp do stron banków, ale dają się zauważyć. Do walki z nimi angażowane są bankowe zespoły bezpieczeństwa. Kiedy te są zajęte analizą ruchu DDoS i wymyślaniem nowych rozwiązań, mających zapewnić bankowym systemom nieprzerwane działanie, atakujący

¹⁰ *Sami podajemy złodziejom hasła do konta bankowego* w PRNews (dostęp 29.06.2013 r.).

¹¹ *Bankowość elektroniczna – Polsce daleko do czołówki* w PRNews (dostęp 29.06.2013 r.).

¹² *Raport Symantec*, www.symantec.com (dostęp 16.05.2013 r.).

¹³ <http://pl.wikipedia.org/wiki/DDoS> (dostęp 9.07.2013 r.).

¹⁴ <http://www.obserwatorfinansowy.pl> (dostęp 10.07.2013 r.).

uderzają w inne systemy transakcyjne odpowiedzialne za przelewy środków pieniężnych. Przesiępcy bardzo często zdobywają dane pracownika banku, służące do uwierzytelnienia się w systemie i potwierdzenia fałszywych przelewów. Do pozyskania takich danych wykonują uprzednio ataki wykorzystując metody socjotechniczne¹⁵ na personel banku.

Jak wynika z najnowszych badań¹⁶, ataki DDoS będą stopniowo narastać. Stają się one bardziej inteligentne, gdyż są teraz lepiej kontrolowane. Zamiast uruchamiać skrypt, zalewając ilością danych, atakujący rozpoczynają operację, a następnie dobierają obiekt oraz typ ataku do oczekiwanego wyniku. Z zagrożeniem tym wiążą się potężne koszty. Organizacje dotknięte atakami – zwłaszcza te, których działalność wymaga zapewnienia nieprzerwalności transakcji biznesowych jak bankowość ponoszą duże straty finansowe. Poza utraconymi przychodami z powodu awarii, firmy muszą ponosić koszty związane z analizami i odzyskiwaniem danych, utratą wydajności pracy, karami finansowymi za niedotrzymanie umów o poziomie usług¹⁷.

Ataki typu DDoS będą ewaluować, stając się coraz bardziej nieprzewidywalne. Podlegająca ciągłym modyfikacjom natura technologii DDoS wymaga, by banki dokonywały zmiany podejścia do zagrożeń, wykazując się większą dalekowzrocznością i korzystaniem z bardziej aktywnych zabezpieczeń. Dlatego już dziś powinny udoskonalać swoje plany reagowania awaryjnego i oceniać odporność własnej infrastruktury sieciowej na zagrożenia atakami DDoS.

Sniffing

Dane użytkowników sieci komputerowych narażone są na utratę poufności, a ich głównym zagrożeniem jest sniffing, polegający na przechwytywaniu i analizowaniu danych przepływających w sieci za pomocą przysposobionych do tego programów – *snifferów*. Programy te z założenia służą administratorom jako narzędzia diagnostyczne, jednak są też wykorzystywane do kradzieży prywatnych danych. Przechwytywane przez nie informacje nie są w żaden sposób modyfikowane, dlatego też *sniffery* są bardzo trudne do wykrycia.

Zalety *sniffingu* zostały zauważone przez hakerów. Możliwość przechwycenia wszystkich informacji wymienianych poprzez sieć stanowi dla nich olbrzymią zachętę. Stworzyli oni własne oprogramowanie, które umożliwi im wychwycenie ważnych informacji takich, jak hasła, numery kart kredytowych czy dane osobowe.

Metoda ta ma charakter bierny, nie stanowi w sposób bezpośredni większego zagrożenia. Jest jedynie narzędziem pozwalającym uzyskać dane niezbędne do realizacji innych przestępstw, bardziej niebezpiecznych i stanowiących bezpośrednie zagrożenie. Na przykład numer karty kredytowej zdobyty poprzez podsłuch w sieci może zostać wykorzystany przez osoby nieuprawnione do realizacji płatności.

¹⁵ Pojęciem tym określa się przechytrzenie ludzi w celu uzyskania poufnych informacji lub dostania się do tajnych przedmiotów (np. dokumentów). Zasadniczo różni się dwa rodzaje socjotechniki: tzw. *computer based social engineering* i *human based social engineering*. W pierwszej z opisanych metod ataki są przeprowadzane za pośrednictwem poczty elektronicznej bądź Internetu, w drugiej agresor próbuje osobiście pozyskać interesujące go informacje.

¹⁶ Badania przeprowadzone przez firmę Verizon: *2012 Data Breach Investigations Report*.

¹⁷ <http://websecurity.pl> (dostęp 8.08.2013 r.).

Spoofing

Jest to metoda polegająca na podszywaniu się przez oszustów pod inną tożsamość. Sposób jej działania można podzielić na dwie fazy. Pierwsza polega udawaniu banku przez przestępców. Etap ten służy głównie do uzyskania danych beneficjentów takich, jak imię, nazwisko, numer karty kredytowej, a przede wszystkim do zdobycia identyfikatora i hasła, które klienci wykorzystują podczas logowania się do systemu bankowości elektronicznej. Cyberprzestępcy wykorzystują tu przede wszystkim nieuwagę klientów oraz błędy programowe przeglądark internetowych.

Przykładem może być sytuacja, gdzie beneficjenci banków posiadający konta internetowe w tych instytucjach otrzymywali wiadomości email przychodzące rzekomo od banku. W rzeczywistości były to listy wysyłane przez przestępców, do złudzenia przypominające oryginały. Informowały one, że został otwarty nowy serwis transakcyjny i w celu jego sprawdzenia klienci proszeni są o jak najszybsze zalogowanie się do niego. W liści podany był odnośnik do strony WWW, na której można było to uczynić. Serwis, na który trafiali klienci był oczywiście fikcyjny, zbudowany przez oszustów i umieszczony na innym serwerze. Do złudzenia przypominał on prawdziwy portal banku. Nawet na pasku adresowym przeglądarki widniał jego rzeczywisty adres. Zatem nie wzbudzał żadnych podejrzeń klientów, którzy bez większych obaw wpisywali swój identyfikator i hasło w celu zalogowania się, co oczywiście kończyło się niepowodzeniem. Jednocześnie dane umożliwiające dostęp do konta beneficjenta wpadały w ręce oszustów. Wtedy rozpoczynał się drugi etap, kiedy to przestępcy wykorzystywali nielegalnie zdobyty login i hasło. Podszywając się pod klienta wykonywali transakcje polegające na przelaniu pieniędzy na swoje konta¹⁸.

Spoofing teoretycznie jest niewykrywalny, gdyż działa pasywnie, przez co jest niebezpieczną bronią w rękach cyberprzestępców. W celu zabezpieczenia prywatności danych należy zwiększyć bezpieczeństwo korzystania z bankowości internetowej chociażby poprzez zainstalowanie na komputerze zapory sieciowej, która potrafi chronić go przed nieodpowiednimi zmianami oraz atakami hakerów. Należy też z rozsądkiem korzystać z publicznych sieci bezprzewodowych i mieć na uwadze, że sieci takie są mocno narażone na podsłuch, przez co logowanie się na konta bankowe, czy pocztowe niesie za sobą wysokie ryzyko przechwycenia nazwy konta i hasła¹⁹.

Phishing

Termin ten tłumaczony jest jako *password harvesting fishing*, czyli łowienie haseł. *Phishing* jest rodzajem zagrożenia bezpieczeństwa informacji, stosowanym głównie na szeroką skalę w Internecie.

Zjawisko *phishingu*²⁰ istnieje od początku bankowości internetowej. Nasiliło się, gdyż przestępcy zaczęli wykorzystywać nieuwagę klientów, którzy po latach funkcjonowania tego rodzaju bankowości mogą utracić czujność, jaką mieli dawniej, od początków bankowości w sieci.

¹⁸ <http://bankowoscinternetowa.republika.pl> (dostęp 10.07.2013 r.).

¹⁹ S. Mazur, *Zagrożenia bezpieczeństwa danych w lokalnych sieciach komputerowych – ataki i metody obrony*, <http://www.intelekt.kpswjg.pl> (dostęp 15.08.2013 r.).

²⁰ R. Dhamija, J.D. Tygar, M. Hearst, *Why phishing works?*, To appear in Proceeding of CHI-2006: Conference on Human Factors in Computing Systems, April 2006.

Metoda ta polega najczęściej na podszywaniu się pod instytucję, z której usług korzysta dany użytkownik. Otrzymuje on wiadomość email z fałszywą prośbą o wysłanie danych w celu weryfikacji swojego konta w systemie lub zalogowanie się na odpowiednio spreparowanej, fałszywej, wyglądającej jak prawdziwa, stronie internetowej. Często prośba ta poparta jest argumentami mówiącymi o względach bezpieczeństwa, niezbędnej do weryfikacji transakcji. Nieświadomy niebezpieczeństwa użytkownik podaje w ten sposób informacje poufne takie, jak: identyfikator, hasło, pin, numer karty kredytowej, czy numer seryjny tokena, które przechwytyją cyberprzestępcy. W ten sposób uzyskują dane klienta umożliwiające mu kontrolę nad kontem bankowym i dokonanie kradzieży środków pieniężnych lub innych oszustw.

Nie da się ukryć, że najsłabszym ogniwem systemu bankowego jest człowiek. Z tego powodu przestępcy, widząc, że niemożliwe jest przełamanie zabezpieczeń banków, skierowali swoje działania na klientów, licząc na ich nieuwagę. Zwraca się uwagę na to, że przed atakiem phishingowym można się uchronić. Należy przestrzegać zasad bezpieczeństwa. Przede wszystkim należy pamiętać, że bank nigdy nie wysyła wiadomości email z prośbą o podanie hasła. Odwiedzając stronę logowania serwisu transakcyjnego, należy upewnić się, czy wpisany adres jest prawidłowy oraz czy strona jest zabezpieczona ważnym certyfikatem.

Trojany bankowe

Każdego dnia eksperci do spraw bezpieczeństwa wykrywają 780 nowych szkodliwych programów kradnących dane użytkowników związane z bankowością *online*. Co więcej, każdego dnia do antywirusowej bazy danych firmy Kaspersky Lab oddawanych jest 780 sygnatur nowych szkodliwych programów, których celem są poufne informacje finansowe – co stanowi 1,1% łącznej liczby szkodliwych programów wykrywanych codziennie przez oprogramowanie firmy na komputerach chronionych użytkowników²¹.

Przykładem może być trojan *Trojan – Banker.MSIL.MultiPhishing.gen* wykryty przez ekspertów z Kaspersky Lab w styczniu 2012 r. Został on stworzony w celu kradzieży danych dotyczących kont klientów różnych banków. Trojan ten atakuje głównie użytkowników z Wielkiej Brytanii – w państwie tym zarejestrowano ponad 90% przypadków wykrycia tego szkodliwego programu²². Warto jednak pamiętać, że trojany bankowe rozprzestrzeniają się w każdym miejscu na świecie.

Na początku 2013 r. w Internecie pojawiły się kolejne wersje trojana *Zeus* zwane *Cytadel* i *Zeus p2p*, atakujące klientów polskich banków. Wirusy tego typu przejmują kontrolę nad komputerem. Po zalogowaniu się do bankowości internetowej, wirus podszywa się pod system, modyfikuje wygląd strony i pokazuje komunikaty nakłaniające użytkownika do wykonania przelewów testowych lub zwracających zaksięgowane mylnie środki pieniężne. W rzeczywistości jest to oczywiście próba oszustwa, gdyż bank nigdy nie prosi klientów o wykonanie przelewów testowych ani zwrotu środków na rachunek innego klienta.

CERT Polska poinformowała, że do jego laboratorium trafiła próbka złośliwego oprogramowania na platformę Android, która została przeznaczona dla polskich

²¹ *Raport Kaspersky Lab Polska 2012.*

²² <http://pclab.pl> (dostęp 20.08.2013 r.).

użytkowników bankowości elektronicznej²³. Celem wirusa jest przechwytywanie przez cyberprzestępców kodów jednorazowych potwierdzających transakcje prowadzone na koncie bankowym użytkownika. Proces rozpoczyna się od zainfekowania złośliwym oprogramowaniem komputera ofiary. Następnie, kiedy użytkownik odwiedzi stronę banku, wyświetla się komunikat o możliwości instalacji aplikacji będącej „certyfikatem E-Security” na swoim telefonie. Jeśli użytkownik zainstaluje tą aplikację na swoim telefonie, automatycznie przestępcy mają dostęp do jego konta oraz do kodów jednorazowych, a tym samym mogą dokonać przelewu środków pieniężnych.

Metoda salami

Jest to forma przestępstwa polegająca na kradzieży małych sum z różnych źródeł²⁴. Na przykład w systemie bankowym, przy rozliczaniu wkładów płatnych na żądanie. Kilkaset rachunków jest zmniejszanych o kilka lub kilkanaście groszy, które są przekazywane na uprzywilejowany rachunek i z niego podejmowane. Powodzenie tego oszustwa opiera się na tym, że klient traci tak mało, iż nie domaga się żadnych wyjaśnień.

Skimming

Rozwój tej formy przestępczości jest wynikiem technologicznego postępu elektronicznych instrumentów płatniczych w tym karty płatniczej. *Skimming* należy do najgroźniejszych przestępstw związanych z wykorzystaniem tego środka płatniczego. Problem ten pojawił się na świecie w latach 80. XX w., w Polsce dopiero pod koniec lat 90. XX w.

Skimming jest terminem zaczerpniętym z języka angielskiego. Pochodzi od słowa *skim*, które tłumaczone na język polski oznacza „zbierać” lub „przeglądać pobieżnie”²⁵.

Skimming karty bankomatowej polega na bezprawnym skopiowaniu zawartości paska magnetycznego karty bankowej w celu wytworzenia duplikatu karty, która w środowisku elektronicznym zachowuje się identycznie, jak karta oryginalna²⁶. Dane karty mogą być kopiowane w sklepach, restauracjach, na stacjach benzynowych, w zasadzie w każdym punkcie gdzie można dokonać płatności kartami. Transakcje dokonywane za pomocą duplikatu, obciążają jej prawowitego właściciela.

Szczególnie groźną odmianą *skimmingu* jest *skimming* bankomatowy. Aby wejść w posiadanie danych z karty bankomatowej przestępcy muszą odpowiednio przygotować bankomat, z którego wypłacone zostaną pieniądze. W tym celu na oryginalny czytnik kart bankomatu instalują miniaturowy skaner, czyli urządzenie służące do kopiowania danych z paska magnetycznego karty, często identyczny z tym, który oryginalnie jest zamontowany w bankomacie, a na samym bankomacie dodatkowo instalują miniaturową kamerę, której zadaniem jest rejestracja wprowadzonego przez posiadacza karty kodu PIN, przypisanego do danej karty.

Alternatywną metodą poznania kody PIN jest nałożenie na oryginalną klawiaturę bankomatu jej dokładnie wykonanej kopii. Posiadacz karty wpisuje PIN nie na klawiaturze oryginalnej, lecz na jej kopii, która zapamiętuje wprowadzony kod. Nakładka

²³ <http://www.cert.pl> (dostęp 20.08.2013 r.).

²⁴ M. Skrylec, *Rok 2013 rokiem wycieku danych przez urządzenia mobilne?*, <http://www.websecurity.pl> (dostęp 1.10.2013 r.).

²⁵ *Słownik współczesny angielsko-polski, polsko-angielski*, Longman 2006, s. 403.

²⁶ www.policja.pl (dostęp 3.07.2013 r.).

jest wykonana w taki sposób, że naciskając na jej przyciski jednocześnie naciskane są oryginalne klawisze maszyny, w związku z tym klient nie dostrzega jakiegokolwiek różnicy w funkcjonowaniu bankomatu.

Do kopiowania karty służy małe urządzenie zawierające czytnik kart oraz pamięć pozwalającą na magazynowanie zawartości pasków magnetycznych. Posiadając zeskanowaną kartę płatniczą oraz numer PIN, przestępcy bez problemu mogą nagrać kartę przy pomocy chociażby kodera kart magnetycznych, w oczywistym celu jej wykorzystania²⁷. Paradoxem jest, że wspomniany koder kart magnetycznych dostępny jest w legalnym obrocie handlowym, chociażby w sklepach w Internecie, a jego całkowity koszt nie przekracza 2000 zł.

Po skopiowaniu karty bankomatowej, przestępcy wykonują jej duplikat, poprzez wgranie na czystą kartę uzyskanych danych i mogą wypłacić gotówkę z bankomatu na koszt ofiary.

Ostatnimi czasy skimming stał się powszechnym przestępstwem wśród grup przestępczych. Wiele z nich działa na terenie Polski, Rosji i Ukrainy, gdzie dokonują zakupów sfałszowanymi kartami²⁸.

Znajomość przez posiadacza karty bankomatowej mechanizmu działania sprawców skimmingu znacznie zwiększy jego bezpieczeństwo w posługiwaniu się tym instrumentem płatniczym. Kluczem do skutecznej walki ze zjawiskiem *skimmingu* jest działalność prewencyjna.

PayPass

Okazuje się, że przy pomocy smartfona i łatwo dostępnego oprogramowania złodzieje bez trudności są w stanie czytać dane kart płatniczej. Aby je uzyskać od niczego nie podejrzewającej osoby, wystarczy przez dwie sekundy przytrzymać telefon w pobliżu portfela ofiary. Tylko tyle musi zrobić złodziej, aby mieć wszystko, co niezbędne do dokonania zakupów na przykład w sklepach internetowych.

Ten sposób kradzieży jest trudno wykrywalny, gdyż o tym, że została okradziona ofiara dowiaduje się najczęściej dopiero z wyciągu bankowego, a więc wtedy, gdy jest już zdecydowanie za późno.

Podsumowanie

Na całym świecie cyberprzestępczość jest wielkim problemem, którego znaczenie wciąż wzrasta. W obliczu globalizacji, ochrona cyberprzestrzeni stała się jednym z podstawowych celów strategicznych w obszarze bezpieczeństwa każdego państwa. W czasie, gdy panuje swoboda przepływu osób, towarów, informacji i kapitału – bezpieczeństwo demokratycznego państwa zależy od wypracowania mechanizmów pozwalających skutecznie zapobiegać i zwalczać zagrożenia dla bezpieczeństwa cyberprzestrzeni²⁹.

Cyberprzestępczość należy uznać za odmianę przestępczości komputerowej. Komputery i sieci komputerowe mogą służyć do popełniania przestępstw na kilka sposobów. Komputer lub sieć mogą być narzędziem przestępstwa (zostaną użyte do jego

²⁷ Ł. Chempiński, *Jak ukraść dane z karty płatniczej*, www.witczak.priv.pl (dostęp 12.06.2013 r.).

²⁸ K. Żwiruk, *Jak powstrzymać skimming*, www.expander.pl (dostęp 10.06.2013 r.).

²⁹ *Rządowy Program Ochrony Cyberprzestrzeni na lata 2011-2016*, <http://bip.msw.gov.pl/bip/programy/19057,dok.html> (dostęp 11.06.2013 r.).

popelnienia). Komputer lub sieć mogą być celem przestępstwa (ofiara). Komputer lub sieć mogą być użyte do zadań dodatkowych związanych z popełnieniem przestępstwa (na przykład do przechowywania danych o nielegalnej sprzedaży narkotyków)³⁰.

W powyższym opracowaniu podjęta została próba opisanie zagadnienia zagrożeń sektora bankowego, w szczególności bankowości internetowej. Kluczowym było zobrazowanie niebezpieczeństw w cyberprzestrzeni, które dotyczą przede wszystkim klientów banków, korzystających z usług bankowości elektronicznej.

Obserwując skalę przestępczości, należy zauważyć, że cyberprzestępczość, związana z najnowszymi technologiami, coraz częściej wypierać będzie przestępczość tradycyjną. Kluczem do skutecznej walki z tego rodzaju przestępczością jest działalność prewencyjna. Najważniejszym elementem tej działalności powinna stać się przeprowadzona na szeroką skalę akcja edukacyjna, pokazująca zagrożenia związane z korzystaniem z kont internetowych, oraz prezentująca zachowania, które pozwalają w łatwy sposób wyeliminować tę przestępczość.

Reasumując, można stwierdzić, że korzystanie z internetowego konta bankowego jest wygodnym i szybkim sposobem na sprawdzenie stanu konta, czy wykonanie przelewów. Pamiętać należy jednak, że niesie to za sobą wiele zagrożeń. Ich konsekwencji można uniknąć korzystając z oryginalnego i legalnego oprogramowania, ważne jest, aby korzystać z konta na własnym komputerze, aby chronić się przed wirusami należy posiadać oryginalny i aktualizowany na bieżąco program antywirusowy.

Najczęściej ofiarami hakerów są osoby, które tych zasad nie przestrzegają. Dlatego też winę za włamanie do konta internetowego ponosi nie tylko bank, ale także nieumiejętnie korzystający z bankowości elektronicznej klient. Świadomość zagrożeń – jak pokazują badania Ernst & Young – nie zawsze idzie w parze ze stosowaniem środków bezpieczeństwa³¹. Okazuje się bowiem, że pomimo włamania do lokalnej sieci komputerowej połowa respondentów, pokrzywdzona tego rodzaju zdarzeniem w dalszym ciągu nie stosuje żadnych szczególnych zabezpieczeń, takich jak np. zapora ogniowa, a 60% ankietowanych chroni swoje zasoby informacyjne wyłącznie przy pomocy hasła dostępu, mimo, że niebezpieczeństwo ataku hakerów uznaje za realne. Z bardziej skutecznych metod ochrony kryptograficznej korzysta natomiast stosunkowo niewielki odsetek badanych (17% - szyfruje dane, 7% - używa bezpiecznej poczty elektronicznej, 4% - stosuje podpis cyfrowy)³².

Ważnym elementem określania strategii zwalczania cyberprzestępstw jest zebranie danych statystycznych w celu przeprowadzenia analizy, poznania wzorców i trendów. Bez wiarygodnych danych statystycznych trudno ustalić zasady efektywnej prewencji i polityki zwalczania zagrożeń w cyberprzestrzeni. Podkreśla się, że efektywna walka z przestępczością musi być wspierana przez szkolenie tych wszystkich, którzy z przestępcami walczą oraz tych, którzy przez nich zostali pokrzywdzeni, a więc funkcjonariuszy służb kryminalnych, specjalistów IT i szeroko pojętego społeczeństwa. Na koniec pozostaje jeszcze sprawa szerokiego edukowania społeczeństwa, a zwłaszcza końcowych użytkowników systemów komputerowych i sieci. To właśnie oni stają się często bezpośrednimi ofiarami cyberprzestępstw. Inni, choćby nie ucierpieli bezpośrednio, również tracą, gdyż ponoszą koszty, gdy zostają zaatakowane firmy,

³⁰ D. Littlejohn-Shinder, E. Tittel, *Cyberprzestępczość. Jak walczyć z łamaniem prawa w Sieci*, Gliwice 2006.

³¹ A. Adamski, *op. cit.*, s. 25.

³² *The 1998 Ernst & Young Global Information Security Survey*, <http://www.ey.com/publicate/aabs/isaaspolf/FFO/57.polf> (dostęp 10.06.2013 r.).

w których pracują, lub jako zwykli podatnicy zmuszeni są corocznie do pokrywania strat spowodowanych przez przestępstwa komputerowe.

Title

Cybercrime in the bank sector

Streszczenie

W artykule autorka podejmuje próbę opisanie zagrożeń sektora bankowego cyberprzestępczością. Szczególną uwagę zwraca na przestępstwa takie jak: *phishing*, *sniffing*, *spoofing*, ataki DDoS, *skimming*, trojany bankowe. Autorka widzi również potrzebę przeprowadzenia na szeroką skalę akcji edukacyjnej, pokazującej zagrożenia związane z korzystaniem z kont internetowych, oraz prezentującej zachowania, które pozwalają w łatwy sposób wyeliminować te niebezpieczeństwa.

Słowa kluczowe

bankowość internetowa, cyberprzestępczość, klienci banków, zagrożenia, zapobieganie

Summary

In the article the author makes an attempt to describe the risks of cybercrime that can be found in the bank sector. In particular, the attention is paid to the following crimes: phishing, sniffing, spoofing, DDoS attacks, skimming, banking trojans. Moreover, the author notices the need for conducting the widely spread campaign that may outline the dangers of using electronic accounts, and indicate the ways and behaviours which can easily eliminate the cybercrime risks.

Keywords

electronic banking, cybercrime, bank's clients, risks and dangers, prevention

ROZDZIAŁ IX

Parabanki – aspekty prawnokarne i kryminologiczne

Wprowadzenie

Problematyka parabanków wpisuje się w problematykę nielegalnych rynków, a w szczególności w problematykę nielegalnego rynku usług bankowych. Zagadnienie to jest szerokie, bowiem obejmuje wiele szczegółowych kwestii, jak rynek np. narkotykowy, dzieł sztuki, ubezpieczeń itp¹.

W związku z ostatnimi wydarzeniami związanymi z tzw. „afery Amber Gold” i pokrzywdzeniem szeregu osób, powstaje istotne pytanie, czy regulacje prawne chronią obywateli przed funkcjonowaniem podmiotów, które nie są bankami, a prowadzą działalność bankową. Dlatego w niniejszym opracowaniu podjęto próbę przedstawienia problematyki parabanków w aspekcie prawnokarnym i kryminologicznym. Jednocześnie zaznaczyć trzeba, że – ze względu na ograniczone ramy opracowania – niniejsza publikacja ma na celu ukazanie zarysu problematyki oraz wybranych problemów, a zagadnienie nielegalnego rynku usług bankowych będzie dalej badane w ramach prowadzonego przez Katedrę Kryminologii i Polityki Kryminalnej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie monitoringu nielegalnych rynków.

Objaśnienie podstawowych pojęć

Na wstępie konieczne jest wyjaśnienie podstawowych pojęć „bank” i „parabank” oraz krótka, ze względu na ramy niniejszego opracowania, charakterystyka działalności tych podmiotów.

Zgodnie z art. 2 ustawy prawo bankowe² bank „jest osobą prawną utworzoną zgodnie z przepisami ustaw, działającą na podstawie zezwoleń uprawniających do wykonywania czynności bankowych obciążających ryzykiem środki powierzone pod jakimkolwiek tytułem zwrotnym”. Wyłącznie bank w rozumieniu art. 2 PrBank może używać wyraz „bank” w nazwie oraz dla określenia działalności lub reklamy, z tym że nie dotyczy to jednostek organizacyjnych używających wyrazu „bank”, z których działalności jednoznacznie wynika, że jednostki te nie wykonują czynności bankowych (zob. art. 3 PrBank). Ustawodawca określił też rodzaje czynności bankowych. Są nimi (zgodnie z art. 5 ust. 1 PrBank):

- „1) przyjmowanie wkładów pieniężnych płatnych na żądanie lub z nadejściem oznaczonego terminu oraz prowadzenie rachunków tych wkładów,
- 2) prowadzenie innych rachunków bankowych,
- 3) udzielanie kredytów,

¹ Na marginesie należy zaznaczyć, że problematyka nielegalnych rynków była omawiana w ramach międzynarodowej konferencji naukowej pt. „Nielegalne rynki – skala zjawiska i możliwości przeciwdziałania”, która odbyła się w dniu 31 maja 2012 r. na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie.

² Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe (Dz. U. 2002, Nr 72, poz. 665, tekst jednolity ze zm.), dalej jako PrBank.

- 4) udzielanie i potwierdzanie gwarancji bankowych oraz otwieranie i potwierdzanie akredytyw,
- 5) emitowanie bankowych papierów wartościowych,
- 6) przeprowadzanie bankowych rozliczeń pieniężnych,
- 6a) wydawanie instrumentu pieniądza elektronicznego,
- 7) wykonywanie innych czynności przewidzianych wyłącznie dla banku w odrębnych ustawach”.

Czynnościami bankowymi są również następujące czynności, o ile są one wykonywane przez banki:

- „1) udzielanie pożyczek pieniężnych,
- 2) operacje czekowe i wekslowe oraz operacje, których przedmiotem są warranty,
- 3) wydawanie kart płatniczych oraz wykonywanie operacji przy ich użyciu,
- 4) terminowe operacje finansowe,
- 5) nabywanie i zbywanie wierzytelności pieniężnych,
- 6) przechowywanie przedmiotów i papierów wartościowych oraz udostępnianie skrytek sejfowych,
- 7) prowadzenie skupu i sprzedaży wartości dewizowych,
- 8) udzielanie i potwierdzanie poręczeń,
- 9) wykonywanie czynności zleconych, związanych z emisją papierów wartościowych,
- 10) pośrednictwo w dokonywaniu przekazów pieniężnych oraz rozliczeń w obrocie dewizowym” (art. 5 ust. 2 PrBank).

Działalność gospodarcza, której przedmiotem są czynności, o których mowa w art. 5 ust. 1 PrBank, może być wykonywana wyłącznie przez banki (art. 5 ust. 4 PrBank)³.

Sama procedura tworzenia banków jest szczegółowo określona w PrBank. Zgodnie z art. 30 ust. 1 PrBank utworzenie banku może nastąpić, jeżeli:

- „1) zostało zapewnione wyposażenie banku w:
 - a) fundusze własne, których wielkość powinna być dostosowana do rodzaju czynności bankowych przewidzianych do wykonywania i rozmiaru zamierzonej działalności,
 - b) pomieszczenia posiadające odpowiednie urządzenia techniczne, należycie zabezpieczające przechowywane w banku wartości, z uwzględnieniem zakresu i rodzaju prowadzonej działalności bankowej,
- 2) założyciele oraz osoby przewidziane do objęcia w banku stanowisk członków zarządu, w tym prezesa, dają rękojmię ostrożnego i stabilnego zarządzania bankiem, przy czym co najmniej dwie osoby przewidziane do objęcia w banku stanowisk członków zarządu posiadają wykształcenie i doświadczenie zawodowe niezbędne do kierowania bankiem oraz udowodnioną znajomość języka polskiego,
- 3) (uchylono)
- 4) przedstawiony przez założycieli plan działalności banku na okres co najmniej trzyletni wskazuje, że działalność ta będzie bezpieczna dla środków pieniężnych gromadzonych w banku”.

Należy podkreślić, że wnoszony przez założycieli banku kapitał założycielski nie może być niższy od równowartości w złotych 5 000 000 euro przeliczonej według kursu średniego ogłaszanego przez Narodowy Bank Polski, obowiązującego w dniu wydania

³ Przy czym jednostki organizacyjne inne niż banki mogą wykonywać ww. czynności, jeżeli przepisy odrębnych ustaw uprawniają je do tego (art. 5 ust. 5 PrBank).

zezwoleń na utworzenie banku (art. 32 ust. 1 PrBank)⁴. Przy czym kapitał założycielski banku nie może pochodzić z pożyczki lub kredytu lub źródeł nieudokumentowanych (art. 30 ust. 5 PrBank).

W doktrynie zwraca się uwagę, że status prawny banku określają m.in.:

- względny monopol na posługiwanie się wyrazem „bank”;
- zakres działalności bankowej (określony w art. 5 i 6 PrBank);
- szczególny tryb tworzenia (w tym wymogi kapitałowe i personalne stawiane założycielom oraz zarządowi);
- obowiązek przestrzegania norm ostrożnościowych określonych w oparciu o fundusze własne i innych norm, które może określić KNF⁵;
- podległość nadzorowi sprawowanemu przez KNF;
- szczególne procedury naprawczo-likwidacyjne⁶.

Z kolei pojęcie parabanku jest trudne do zdefiniowania. W dotychczasowych publikacjach parabanki definiowano jako m.in.:

- „instytucje, które w ramach działalności gospodarczej świadczą usługi podobne do usług świadczonych przez banki”⁷;
- „jednostki gospodarcze, które prowadzą działalność podobną do banku, jednak nie posiadają stosownego zezwolenia”⁸;
- „podmiot rynku finansowego (postrzeganego jako rynek usług finansowych), który nie będąc bankiem wykonuje, na podstawie ustaw szczególnych wobec ustawy Prawo Bankowe, czynności bankowe *sensu stricto* (przewidziane w art. 5 ust. 1 pr. bank.) oraz (lub), już bez upoważnień ustawowych, wykonuje czynności bankowe *sensu largo* (wymienione w art. 5 ust. 2 pr. bank.), w szczególności udzielając pożyczek”⁹;
- „instytucje, które, upoważnione przez ustawodawcę do wykonywania określonych czynności bankowych, nie posiadają na gruncie obowiązujących przepisów prawa statusu banku, tzn. nie są uprawnione do posługiwania się wyrazem ‘bank’ dla określenia własnej działalności”¹⁰.

Definicja parabanku musi uwzględnić zarówno podmiot, który prowadzi taką działalność (podmiot, który nie jest bankiem), jak i przedmiot działalności (wykonywanie czynności bankowych *sensu stricto* i *sensu largo*). Uwzględniając powyższe, parabankiem

⁴ Natomiast w przypadku banków spółdzielczych, których założyciele wyrazili zamiar zawarcia umowy zrzeczenia, na podstawie ustawy o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających, kapitał założycielski nie może być niższy od równowartości w złotych 1.000.000 euro przeliczonej według kursu średniego ogłaszanego przez Narodowy Bank Polski, obowiązującego w dniu wydania zezwolenia na utworzenie banku (art. 32 ust. 2 PrBank).

⁵ Komisja Nadzoru Finansowego. Odnośnie tej instytucji zob. ustawę z dnia 21 lipca 2006 r. o nadzorze nad rynkiem finansowym (Dz. U. 2006, Nr 157, poz. 1119 ze zm.). W tym miejscu należy zaznaczyć, że zgodnie z art. 2 tej ustawy celem nadzoru nad rynkiem finansowym jest zapewnienie prawidłowego funkcjonowania tego rynku, jego stabilności, bezpieczeństwa oraz przejrzystości, zaufania do rynku finansowego, a także zapewnienie ochrony interesów uczestników tego rynku, przez realizację celów określonych w szczególności w PrBank.

⁶ B. Smykla, *Prawo bankowe. Komentarz*, Warszawa 2011, Legalis.

⁷ Zob. http://uokik.gov.pl/faq_kredyty_pożyczki_lokaty.php#faq1720 (dostęp 2.09.2012 r.).

⁸ Zob. M. Pachucki, *Piramidy i inne oszustwa na rynku finansowym*, Warszawa 2012, s. 23, www.knf.gov.pl/opracowania/Miedzysektorowe/index.html (dostęp 2.09.2013 r.).

⁹ W. Srokosz, *Banki i parabanki a zasada równej konkurencji*, [w:] K. Świątek, A. Zalcewicz (red.), *Sanacja finansów publicznych w Polsce. Aspekty prawne i ekonomiczne*, Szczecin 2005, s. 582. Zob. także W. Srokosz, *Instytucje parabankowe w Polsce*, Warszawa 2011, s. 76-81.

¹⁰ A.M. Jurkowska, *Instytucje parabankowe w polskim systemie bankowym*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2000, t. VII, s. 230.

będzie podmiot, który nie jest bankiem, a wykonuje czynności bankowe. Tak sformułowana definicja pozwala w jej obrębie zawrzeć nie tylko podmioty, które bez zezwolenia KNF wykonują czynności bankowe (polegające, w szczególności, na przyjmowaniu wkładów pieniężnych w celu obciążania ich ryzykiem), lecz również parabankiem będą podmioty, które zajmują się np. udzielaniem pożyczek pieniężnych ze środków własnych.

Należy podkreślić, że działalność parabanków, prowadzona w ramach wolności działalności gospodarczej, może być legalna. Objęcie pojęciem parabanku zarówno podmiotów, które prowadzą legalną działalność gospodarczą, jak i tych, które prowadzą nielegalną działalność, związane jest z potrzebą prowadzenia badań kryminologicznych wobec wszystkich podmiotów, które w odczuciu społecznym spełniają podobną jak bank rolę. W doktrynie prawa bankowego część autorów wskazuje, że pojęcie parabanku powinno odnosić się tylko do instytucji działających zgodnie z prawem¹¹. Jednakże trzeba mieć na uwadze autonomiczność kryminologii jako nauki oraz potrzebę objęcia monitoringiem jak najszerszego zakresu podmiotów prowadzących działalność na rynku usług bankowych. Dlatego w kryminologii pojęcie parabanku może mieć nieco inne znaczenie niż np. w prawie bankowym.

Aspekty prawnokarne i kryminologiczne prowadzenia działalności parabankowej

Na stronie internetowej KNF znajduje się ostrzeżenie o podmiotach, które nie posiadają zezwolenia KNF na wykonywanie czynności bankowych, w szczególności na przyjmowanie wkładów pieniężnych w celu obciążania ich ryzykiem. Podmiotami tymi są:

1. Finroyal FRL Capital Limited;
2. Flexworld Inc.;
3. Perfect Money Finance Corp. z siedzibą w Panamie;
4. Weksel Bank, Aida System Sp. z o.o. z siedzibą w Konstancynie Łódzkiej;
5. Amber Gold Sp. z o.o. z siedzibą w Gdańsku w upadłości likwidacyjnej;
6. GoGo20 Poland;
7. DOBRALOKATA Sp. z o.o.;
8. Pozabankowe Centrum Finansowe Sp. z o.o.;
9. PROMOTOR-FINANSE Sp. z o.o. z siedzibą we Wrocławiu (następca prawny PHU Promotor);
10. CareCash Sp. z o.o. z siedzibą we Wrocławiu;
11. KASOMAT.PL SA z siedzibą we Wrocławiu;
12. Lex-Security z siedzibą w Mysłowicach;
13. Centrum Inwestycyjno-Oddłużeniowe Sp. z o.o. z siedzibą w Stargardzie Szczecińskim;
14. Socket Resources GmbH biuro operacyjne w Polsce z siedzibą w Warszawie;
15. IPI CAPITAL SA z siedzibą w Warszawie;
16. NOVA NEW Sp. z o.o. z siedzibą w Katowicach;

¹¹ Zob. np. W. Srokosz, *Banki i parabanki a zasada równej konkurencji*, [w:] K. Świątek, A. Zalcewicz (red.), *Sanacja finansów publicznych w Polsce. Aspekty prawne i ekonomiczne*, Szczecin 2005, s. 583; A.M. Jurkowska, *op. cit.*, s. 230; P. Ochman, *Ochrona działalności bankowej w prawie karnym gospodarczym. Przepisy karne ustaw bankowych*, Warszawa 2011, s. 60.

17. Mizar Profit z siedzibą w Warszawie;
18. Alkor Trade Sp. z o.o. z siedzibą w Józefowie;
19. Firma Handlowo-Usługowa Abiko Katarzyna Smolec z siedzibą w Tychach;
20. Bezpieczne Inwestycje Sp. z o.o. z siedzibą w Warszawie (reprezentowana przez Michała Grabowskiego);
21. Four Gates Polska Sp. z o.o.;
22. Blue Chip Kamil Chwiedosik z siedzibą w Śródllesiu;
23. Remedium - Doradcy Finansowi Sp. z o.o. z siedzibą w Olsztynie;
24. Effit Sp. z o.o. z siedzibą w Warszawie;
25. Europol Insurance Consulting Group Ertanowski Mariusz Ireneusz z siedzibą w Mielcu;
26. ProGold Sp. z o.o. z siedzibą w Warszawie;
27. Grand Capital Sp. z o.o. z siedzibą w Katowicach;
28. Pośrednictwo Finansowe "Kredyty-Chwilówki" Sp. z o.o. z siedzibą w Tychach;
29. Usługi Konsultingowe Artur Swendrak;
30. Carwash Investment Sp. z o.o. z siedzibą w Katowicach;
31. Fundacja Castellum z siedzibą w Poznaniu;
32. Opulentia SA z siedzibą w Warszawie w upadłości likwidacyjnej;
33. Inwestycje-Plus z siedzibą w Pieszycach;
34. Orcan Software Investments SA;
35. Pareto Invest Sp. z o.o. z siedzibą w Poznaniu;
36. DCF Capital SA z siedzibą w Warszawie;
37. EDG Sp. z o.o. SKA z siedzibą we Wrocławiu;
38. Dom Inwestycyjny „Taurus” SA z siedzibą w Częstochowie;
39. Impero Finanse Ewa Skrzydlewska z siedzibą we Wrocławiu;
40. Dagmara Dziubyna G & D invest i Wspólnicy Spółka jawna z siedzibą we Wrocławiu;
41. Dagmara Dziubyna G & Dinvest z siedzibą we Wrocławiu;
42. Power House Private Banking z siedzibą w Poznaniu;
43. Lago Sp. z o.o. z siedzibą w Zielonej Górze;
44. Trader Hawk z siedzibą w Nakle nad Notecią (platformy internetowe traderhawk.pl oraz fxb.pl);
45. Anderson Holding Sp. z o.o. z siedzibą w Katowicach;
46. Megakupon SA z siedzibą w Warszawie;
47. Szymon Majewski zam. w Bydgoszczy;
48. EMG Capital Partners SA z siedzibą w Genewie, 1204 Geneve (Oddział Warszawa, ul. Śródziemnomorska);
49. EMG Finance Michał Grabowski;
50. Auron Group Sp. z o.o. z siedzibą w Warszawie;
51. Consulto Sp. z o.o. z siedzibą w Warszawie¹².

Konieczna jest analiza w jaki sposób ww. podmioty pozyskują klientów, którzy powierzają im swoje pieniądze lub pożyczają pieniądze od takiej instytucji oraz w jaki

¹² http://bip.knf.gov.pl/?l=/Urząd_Komisji/042_Ostrzezenia_publiczne/000_index.html (dostęp 13.06.2013 r.). Należy zaznaczyć, że na ww. liście w dniu 14.12.2012 r. pod poz. 33 znajdowała się firma Lago Sp. z o.o. z siedzibą w Zielonej Górze, http://bip.knf.gov.pl/?l=/Urząd_Komisji/042_Ostrzezenia_publiczne/000_index.html (dostęp 14.12.2012 r.).

sposób funkcjonuje taka instytucja¹³. Poniżej przedstawiono wyniki analizy wybranych podmiotów umieszczonych na ww. liście KNF.

Podmioty te z reguły posiadają kilka niżej wymienionych cech:

1) używają w nazwie, do określenia działalności lub reklamy, wyrazu „bank” (np. Weksel Bank, Aida System Sp. z o.o. z siedzibą w Konstancynie Łódzkiej) lub wyrazu kojarzącego się z bankiem/bankowością (np. Power House Private Banking z siedzibą w Poznaniu) lub wyrazu z języka angielskiego kojarzącego się z prestiżem, rynkiem finansowym, np. Finroyal FRL Capital Limited, Perfect Money Finance Corp. z siedzibą w Panamie, Amber Gold Sp. z o.o. z siedzibą w Gdańsku, PROMOTOR-FINANSE Sp. z o.o. z siedzibą we Wrocławiu, Care&Cash Sp. z o.o. z siedzibą we Wrocławiu;

2) działają w formie spółek z ograniczoną odpowiedzialnością, np. Weksel Bank, Aida System Sp. z o.o. z siedzibą w Konstancynie Łódzkiej, Amber Gold Sp. z o.o. z siedzibą w Gdańsku, DOBRALOKATA Sp. z o.o.;

3) wskazują na bycie międzynarodową instytucją finansową lub członkiem takiej instytucji, np. „Finroyal jest marką handlową FRL Capital Limited, międzynarodowego koncernu inwestycyjnego z siedzibą w Londynie (...)”¹⁴, „Mizar Profit jest marką handlową międzynarodowej grupy finansowej skupiającej firmy inwestycyjne i fundusze z Wlk. Brytanii i Stanów Zjednoczonych”¹⁵;

4) wskazują na posiadanie wiarygodnych partnerów biznesowych, np. Finroyal FRL Capital Limited („naszymi partnerami inwestycyjnymi są największe i uznane instytucje finansowe na świecie. Wszystkie operacje inwestycyjne i finansowe są realizowane przy udziale certyfikowanych podmiotów rynku kapitałowego [...]”¹⁶), Remedium - Doradcy Finansowi Sp. z o.o. z siedzibą w Olsztynie („Współpracujemy z ponad 50 bankami i instytucjami finansowymi z Polski jak i z zagranicy”¹⁷), ProGold Sp. z o.o. z siedzibą w Warszawie („Współpracujemy z największymi, sprawdzonymi dostawcami metali szlachetnych w Polsce. Jakość oraz należyte przechowanie złota zapewniają Grupa Mennice Krajowe S.A. oraz Mennica Wrocławska Sp. z o.o.”¹⁸), Socket Resources GmbH (informuje, że wśród partnerów posiada m.in. Banki Szwajcarskie¹⁹), Opulentia SA z siedzibą w Warszawie²⁰;

5) wskazują na posiadanie dużego kapitału zakładowego (dodatkowo często zamieszczają informację o pokryciu go w całości)²¹, np. „Finroyal jest marką handlową

¹³ Na ten temat zob. także M. Pachucki, *Piramidy finansowe w kontekście prowadzenia działalności bez zezwolenia oraz przestępstw giełdowych. Materiały szkoleniowe przygotowane w ramach projektu Centrum Edukacji dla Uczestników Rynku*, Warszawa 2012.

¹⁴ <http://finroyal.pl/o-finroyal/informacje-ogolne.html> (dostęp 2.09.2012 r.).

¹⁵ <http://www.mizarprofit.pl/kontakt.html> (dostęp 2.09.2012 r.).

¹⁶ <http://finroyal.pl/o-finroyal/polityka-inwestycyjna.html> (dostęp 2.09.2012 r.).

¹⁷ <http://www.remedium.com.pl/5,O-nas> (dostęp 1.10.2012 r.).

¹⁸ <http://progold.pl/2012/07/18/pewnosc-zysku-gwarancja-jakosci/> (dostęp 5.10.2012 r.).

¹⁹ http://perfect-trade.pl/pl/articles/1_o_firmie (dostęp 6.11.2012 r.).

²⁰ <http://www.opulentia.pl/opulentia-sa/zespol-rada-nadzorcza/> (dostęp 21.11.2012 r.).

²¹ Przy czym należy wskazać, że zgodnie z art. 206 § 1 ustawy z dnia 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych (Dz. U. 2000, Nr 94, poz. 1037 ze zm.), dalej jako k.s.h., pisma i zamówienia handlowe składane przez spółkę z o.o. w formie papierowej i elektronicznej, a także informacje na stronach internetowych spółki, powinny zawierać:

1) firmę spółki, jej siedzibę i adres,

2) oznaczenie sądu rejestrowego, w którym przechowywana jest dokumentacja spółki oraz numer pod którym spółka jest wpisana do rejestru,

3) numer identyfikacji podatkowej (NIP),

FRL Capital Limited, międzynarodowego koncernu inwestycyjnego z siedzibą w Londynie [...] o kapitale akcyjnym wynoszącym 88.000.000 GBP²², „Intensywny rozwój firmy (Centrum Inwestycyjno - Oddłużeniowe sp. z o.o. Stargard Szczeciński – dopisek B.G.) spowodował podjęcie przez zarząd decyzji o podniesieniu, po ogłoszeniu bilansu za 2011r., kapitału spółki ze 100.000 złotych do 3.000.000 złotych²³, Mizar Profit podaje, że w skład grupy finansowej wchodzi Mizar Consulting Group LLC z siedzibą w Stanach Zjednoczonych (kapitał zakładowy spółki wynosi 1,500,000 USD) oraz Profit Capital Finance Ltd z siedzibą w Wielkiej Brytanii (kapitał zakładowy spółki wynosi 2,000,000 GBP)²⁴, Effit Sp. z o.o. z siedzibą w Warszawie (kapitał zakładowy: 4.000.000 zł²⁵), Opulentia SA z siedzibą w Warszawie („Kapitał akcyjny 1 200 000 zł. (milion dwieście tysięcy złotych) opłacony w gotówce²⁶), DCF Capital SA z siedzibą w Warszawie („Kapitał zakładowy 1.000.000 zł opłacony w całości²⁷);

6) wskazują na działanie od dłuższego czasu na rynku (często również na zagranicznym rynku), np. Pozabankowe Centrum Finansowe Sp. z o.o. („Naszą działalność rozpoczęliśmy w 2004 r. [...]”²⁸), Indywidualne Biznesowe Doradztwo Finansowe Sp. z o.o. z siedzibą w Katowicach (reprezentujące Four Gates Polska Sp. z o.o.) informuje, że: „IBDF powstało w wyniku doświadczeń zarządu i udziałowców firmy zdobywanych od 30 lat na terenie Europy Zachodniej, od 20 lat na terenie Polski²⁹, Effit Sp. z o.o. z siedzibą w Warszawie („Już od dziesięciu lat z sukcesami wdrażamy i udoskonalamy procesy przekształcania³⁰), Europol Insurance Consulting Group Ertanowski Mariusz Ireneusz z siedzibą w Mielcu („posiadamy trzynastoletnie doświadczenie³¹), Pośrednictwo Finansowe "Kredyty-Chwilówki" Sp. z o.o. z siedzibą w Tychach reklamuje się jako firma istniejąca na rynku finansowym od 12 lat³², Pareto Invest Sp. z o.o. z siedzibą w Poznaniu informuje, że jest to firma, która powstała w 2008 r.³³, DCF Capital SA z siedzibą w Warszawie („Rozpoczęliśmy działalność w 2008 r.”³⁴), Power House Private Banking z siedzibą w Poznaniu informuje, że początki firmy sięgają 2004 r.³⁵;

7) informują o posiadaniu doświadczenia, np. Effit Sp. z o.o. z siedzibą w Warszawie („Pracowaliśmy często m.in. nad zabezpieczeniem gruntów pod wielkie sieci handlowe³⁶);

8) informują o bezpieczeństwie powierzonych im środków, np. Pozabankowe Centrum Finansowe Sp. z o.o. („Twój kapitał jest bezpieczny - gwarantujemy 100%

4) wysokość kapitału zakładowego, a dla spółki, której umowę zawarto przy wykorzystaniu wzorca umowy, do czasu pokrycia kapitału zakładowego, także informację, że wymagane wkłady na kapitał zakładowy nie zostały wniesione. Analogiczne uregulowanie odnosi się do spółek akcyjnych (zob. art. 374 § 1 k.s.h.).

²² <http://finroyal.pl/o-finroyal/informacje-ogolne.html> (dostęp 2.09.2012 r.).

²³ <http://centrumio.pl/o-nas/> (dostęp 2.09.2012 r.).

²⁴ http://www.mizarprofit.pl/grupa_finansowa.html (dostęp 2.09.2012 r.).

²⁵ <http://effit.pl/o-nas/o-effit/> (dostęp 3.10.2012 r.).

²⁶ <http://www.opulentia.pl/obszary-dzialalnosci-opulentia-sa/> (dostęp 21.11.2012 r.).

²⁷ <http://www.dcf-pozyczki.pl/kontakt/> (dostęp 15.03.2013 r.).

²⁸ <http://pozabankowe.com/o-nas.html> (dostęp 2.09.2012 r.).

²⁹ <http://www.ibdf.pl/> (dostęp 1.10.2012 r.).

³⁰ <http://effit.pl/kontakt/faq/> (dostęp 3.10.2012 r.).

³¹ <http://www.eicg.pl/index.php> (dostęp 5.10.2012 r.).

³² <http://kredyty-chwilowki.pl/o-firmie/> (dostęp 5.10.2012 r.).

³³ <http://www.pareto-invest.pl/onas.html> (dostęp 13.02.2013 r.).

³⁴ <http://www.dcf-pozyczki.pl/o-spolce/> (dostęp 15.03.2013 r.).

³⁵ <http://www.powerhouse.pro/o-powerhouse/> (dostęp 25.03.2013 r.).

³⁶ <http://effit.pl/o-nas/o-effit/> (dostęp 3.10.2012 r.).

ochronę kapitału oraz wypłatę odsetek³⁷), Effit Sp. z o.o. z siedzibą w Warszawie informuje, że istnieje gwarancja zwrotu 100% kapitału i gwarancja wypłaty 100% odsetek³⁸, Power House Private Banking z siedzibą w Poznaniu³⁹;

9) informują o posiadaniu certyfikatów lub nagród, np. Pozabankowe Centrum Finansowe Sp. z o.o. („Nasza dbałość o bezpieczeństwo naszych Klientów została doceniona przez program Rzetelna Firma - zostaliśmy laureatem Złotych Certyfikatów Rzetelności, co stanowi ukoronowanie naszych działań zmierzających do podnoszenia jakości i bezpieczeństwa współpracy z naszą firmą⁴⁰), Alkor Trade Sp. z o.o., Józefów („W ostatnim dniu marca 2012 r. otrzymaliśmy od instytucji certyfikującej wiadomość o pozytywnej weryfikacji i przyznaniu spółce Alkor Trade Sp. z o.o. tytułu ‘Nowoczesna Firma’⁴¹), Remedium - Doradcy Finansowi Sp. z o.o. z siedzibą w Olsztynie (Rzetelna Firma – Złoty Certyfikat Rzetelności 2012, solidna firma 2011, Przedsiębiorstwo FAIR PLAY 2011, Certyfikat wiarygodności i rzetelności, Certyfikat solidna firma 2009, Certyfikat solidna firma 2011, Wyróżnienie w konkursie Top Mazur, Firma Roku 2010)⁴², ProGold Sp. z o.o. z siedzibą w Warszawie informuje, że jest uczestnikiem programu „Rzetelna firma”⁴³;

10) informują o zatrudnianiu profesjonalistów, np. Effit Sp. z o.o. z siedzibą w Warszawie („Zatrudniamy fachowców z branży finansowej”⁴⁴), Opulentia SA z siedzibą w Warszawie⁴⁵, DCF Capital SA z siedzibą w Warszawie („Skupiamy profesjonalistów z polskich, jaki i międzynarodowych instytucji finansowych”⁴⁶) lub o wysokich kompetencjach członków władz firmy, np. Socket Resources GmbH⁴⁷, Power House Private Banking z siedzibą w Poznaniu (informuje, że posiada wykwalifikowaną kadrę zarządzającą z wieloletnim doświadczeniem zarówno w Polsce jak i za granicą⁴⁸);

11) wskazują, że umowy zostały przygotowane przez renomowane kancelarie prawne i najlepszych prawników, np. KASOMAT.PL SA, Wrocław informuje, że: „By zapewnić naszym klientom maksymalny poziom bezpieczeństwa i wygody, umowa i regulamin pożyczki Kasomat.pl zostały stworzone przez renomowaną kancelarię prawną”⁴⁹;

12) obiecują duże oprocentowanie powierzonych im pieniędzy (znacznie wyższe niż oferowane przez banki⁵⁰), np. Flexworld Inc., Amber Gold Sp. z o.o. z siedzibą w Gdańsku, Pozabankowe Centrum Finansowe Sp. z o.o. (nawet 15% w skali roku⁵¹), Centrum Inwestycyjno - Oddłużeniowie sp. z o.o. Stargard Szczeciński („przy inwestycji 500 zł na 5 lat inwestor otrzymuje, dzięki zastosowaniu procentu składanego, po

³⁷ <http://pozabankowe.com/lokaty-pozabankowe> (dostęp 2.09.2012 r.).

³⁸ <http://effit.pl/o-nas/o-effit/> (dostęp dnia 3.10.2012 r.).

³⁹ <http://www.powerhouse.pro/o-powerhouse/> (dostęp 25.03.2013 r.).

⁴⁰ <http://pozabankowe.com/o-nas.html> (dostęp 2.09.2012 r.).

⁴¹ <http://alkortrade.biz/index.php/pl/dokumenty/certyfikat-nowoczesna-firma> (dostęp 2.09.2012 r.).

⁴² <http://www.remedium.com.pl/Nagrody-i-wyroznienia> (dostęp 1.10.2012 r.).

⁴³ <http://progold.pl/2012/07/18/pewnosc-zysku-gwarancja-jakosci/> (dostęp 5.10.2012 r.).

⁴⁴ <http://effit.pl/kontakt/faq/> (dostęp 3.10.2012 r.).

⁴⁵ <http://www.opulentia.pl/opulentia-sa/zespol-rada-nadzorcza/> (dostęp 21.11.2012 r.).

⁴⁶ <http://www.dcf-pozyczki.pl/o-spolce/> (dostęp 15.03.2013 r.).

⁴⁷ http://perfect-trade.pl/pl/articles/30_zaradz (dostęp 6.11.2012 r.).

⁴⁸ <http://www.powerhouse.pro/o-powerhouse/> (dostęp 25.03.2013 r.).

⁴⁹ <https://kasomat.pl/o-nas/> (dostęp 2.09.2012 r.).

⁵⁰ Zob. M. Pachucki, *op. cit.*, s. 14-15.

⁵¹ <http://pozabankowe.com/lokaty-pozabankowe> (dostęp 2.09.2012 r.).

potrąceniu podatku: 13 055 zł⁵²), Effit Sp. z o.o. z siedzibą w Warszawie („Kontrakt na Ziemię Rolną” - oprocentowanie 11%⁵³);

13) informują o posiadaniu licznych klientów lub o wysokiej wartości środków powierzonych im do tej pory przez klientów, np. Lago Sp. z o.o. z siedzibą w Zielonej Górze wskazuje, że: „Do tej pory zgromadził na całym świecie ponad 150 000 użytkowników (dane z 10 lutego 2012 r.)”⁵⁴, Power House Private Banking z siedzibą w Poznaniu informuje, że do tej pory jego klienci zainwestowali ponad 40 000 000 zł⁵⁵;

14) publikują pozytywne komentarze od zadowolonych klientów, np. Centrum Inwestycyjno - Oddłużeniowe sp. z o.o. Stargard Szczeciński⁵⁶, Remedium - Doradcy Finansowi Sp. z o.o. z siedzibą w Olsztynie⁵⁷;

15) informują o prowadzeniu działalności charytatywnej lub sponsorowaniu klubów sportowych, instytucji kulturalnych, np. Alkor Trade Sp. z o.o., Józefów zamieściła informację, że: „5 kwietnia 2012 r. Alkor Trade Sp. z o.o. podpisała umowę sponsorską z klubem piłkarskim MKS Czarni Węgrów”⁵⁸, Remedium - Doradcy Finansowi Sp. z o.o. z siedzibą w Olsztynie⁵⁹, Pośrednictwo Finansowe "Kredyty-Chwilówki" Sp. z o.o. z siedzibą w Tychach, które informuje, że wspiera sport i osoby chorujące⁶⁰, Fundacja Castellum z siedzibą w Poznaniu⁶¹, Pareto Invest Sp. z o.o. z siedzibą w Poznaniu informuje, że „Wspieramy podmioty zajmujące się opieką nad dziećmi, osobami starszymi, ochroną zwierząt. Bierzymy udział w ogólnopolskich i światowych akcjach dotyczących walki z nowotworami, głodem oraz przeciwko przemocy wobec zwierząt. Dużą wagę przywiązujemy do ekologii”⁶²;

16) oferują klientom prezenty rzeczowe, które można m.in. wybrać z katalogu upominków, np. Pośrednictwo Finansowe "Kredyty-Chwilówki" Sp. z o.o. z siedzibą w Tychach⁶³, Pareto Invest Sp. z o.o. z siedzibą w Poznaniu⁶⁴;

17) udzielają pożyczek osobom wpisanym do Biura Informacji Kredytowej (np. Pozabankowe Centrum Finansowe Sp. z o.o. reklamuje się, że jest pierwszą firmą „w Polsce, która kompleksowo zajęła się problemem osób wpisanych do Biura Informacji Kredytowej i jako pierwsi udzielaliśmy pożyczek Klientom indywidualnym z negatywną historią kredytową”⁶⁵, DCF Capital SA z siedzibą w Warszawie⁶⁶) lub dla osób z zająciami komorniczymi, czy nawet bez sprawdzania historii kredytowej (np. Pośrednictwo Finansowe "Kredyty-Chwilówki" Sp. z o.o. z siedzibą w Tychach⁶⁷);

18) udzielają pożyczek bez zgody współmałżonka, np. Pośrednictwo Finansowe "Kredyty-Chwilówki" Sp. z o.o. z siedzibą w Tychach⁶⁸;

⁵² <http://centrumio.pl/oferta/inwestycje/> (dostęp 2.09.2012 r.).

⁵³ <http://effit.pl/jak-zarabiamy/kontrakty/> (dostęp 3.10.2012 r.).

⁵⁴ <http://www.jbp24.pl/index.php?i2=60> (dostęp 30.11.2012 r.).

⁵⁵ <http://www.powerhouse.pro/o-powerhouse/> (dostęp 25.03.2013 r.).

⁵⁶ <http://centrumio.pl/referencje/> (dostęp 2.09.2012 r.).

⁵⁷ <http://www.remedium.com.pl/1,5,Opinie-klientow> (dostęp 1.10.2012 r.).

⁵⁸ <http://alkortrade.biz/index.php/pl/spolka/sponsoring> (dostęp 2.09.2012 r.).

⁵⁹ <http://www.remedium.com.pl/1,7,Pomagamy-innym> (dostęp 1.10.2012 r.).

⁶⁰ <http://kredyty-chwilowki.pl/wspieramy/> (dostęp 5.10.2012 r.).

⁶¹ <http://www.fundacja castellum.pl/fundacja.html> (dostęp 8.11.2012 r.).

⁶² <http://www.pareto-invest.pl/onas.html> (dostęp 13.02.2013 r.).

⁶³ <http://kredyty-chwilowki.pl/promocja/> (dostęp 5.10.2012 r.).

⁶⁴ <http://www.pareto-invest.pl/promocja.html#> (dostęp 13.02.2013 r.).

⁶⁵ <http://pozabankowe.com/o-nas.html> (dostęp 2.09.2012 r.).

⁶⁶ <http://www.dcf-pozyczki.pl/pozyczki-pozabankowe/> (dostęp 15.03.2013 r.).

⁶⁷ <http://kredyty-chwilowki.pl/o-firmie/> (dostęp 5.10.2012 r.).

⁶⁸ <http://kredyty-chwilowki.pl/o-firmie/> (dostęp 5.10.2012 r.).

19) posiadają prestiżowo wyglądające siedziby, np. Amber Gold Sp. z o.o. z siedzibą w Gdańsku;

20) posiadają liczne siedziby i punkty obsługi klienta, np. Pośrednictwo Finansowe "Kredyty-Chwilówki" Sp. z o.o. z siedzibą w Tychach (ponad 200 oddziałów na terenie całego kraju⁶⁹), Pozabankowe Centrum Finansowe Sp. z o.o. (osiem oddziałów oraz kilkudziesięciu partnerów działających w całym kraju⁷⁰);

21) prowadzą efektywną kampanię reklamową swojej firmy i usług (np. Amber Gold Sp. z o.o. z siedzibą w Gdańsku), w tym poprzez obecność na portalach społecznościowych, np. facebook (np. Anderson Holding Sp. z o.o. z siedzibą w Katowicach⁷¹) lub tzw. marketing szeptany⁷²;

22) zachęcają do bezpośredniego kontaktu z przedstawicielem, np. Effit Sp. z o.o. z siedzibą w Warszawie („zachęcamy do pytania o dowolne szczegóły. Przed uruchomieniem każdej inwestycji nasz przedstawiciel z przyjemnością opisze Ci cały proces jej obsługi, oraz odpowie na wszystkie pytania”⁷³), Remedium - Doradcy Finansowi Sp. z o.o. z siedzibą w Olsztynie⁷⁴;

23) informują, że dochód firmy jest uzależniony tylko od zysków klienta, a firma nie pobiera żadnych opłat, np. Power House Private Banking z siedzibą w Poznaniu⁷⁵;

24) posiadają profesjonalnie przygotowane strony internetowe⁷⁶, np. Finroyal FRL Capital Limited⁷⁷, Indywidualne Biznesowe Doradztwo Finansowe Sp. z o.o. z siedzibą w Katowicach (reprezentujące Four Gates Polska Sp. z o.o.)⁷⁸, Pareto Invest Sp. z o.o. z siedzibą w Poznaniu⁷⁹, EDG Sp. z o.o. SKA z siedzibą we Wrocławiu⁸⁰;

25) oferują inwestycje długoterminowe, np. Centrum Inwestycyjno - Oddłużeniowe sp. z o.o. Stargard Szczeciński - 5 lat⁸¹; Anderson Holding Sp. z o.o. z siedzibą w Katowicach – 10 lat⁸².

Instytucje parabankowe można podzielić na te, które:

- zajmują się tylko przyjmowaniem wkładów pieniężnych,
- zajmują się wyłącznie udzielaniem pożyczek,
- przyjmują wkłady pieniężne i udzielają pożyczek.

Przy czym nazwa czynności (udzielanie pożyczek lub przyjmowanie wkładów) może być różna, ale chodzi *de facto* o udzielenie przez instytucję pożyczki lub przyjęcie przez instytucję wkładu pieniężnego na procent (np. Centrum Inwestycyjno-Oddłużeniowe Sp. z o.o. informuje, że jest firmą, która zajmuje się inwestycjami krótko i średnioterminowymi oraz innowacyjnym sposobem oddłużania krótko i średnioterminowym⁸³).

Podmioty umieszczone na ww. liście KNF oferują m.in.:

⁶⁹ <http://kredyty-chwilowki.pl/o-firmie/> (dostęp 5.10.2012 r.).

⁷⁰ <http://pozabankowe.com/o-nas.html> (dostęp 2.09.2012 r.).

⁷¹ <http://www.anderson-holding.pl/index.html> (dostęp 13.06.2013r.).

⁷² Zob. M. Pachucki, *op. cit.*, s. 17.

⁷³ <http://effit.pl/jak-zarabiamy/kontrakty/> (dostęp 3.10.2012 r.).

⁷⁴ <http://www.remidium.com.pl/> (dostęp 13.10.2012 r.).

⁷⁵ <http://www.powerhouse.pro/o-powerhouse/> (dostęp 25.03.2013 r.).

⁷⁶ Zob. M. Pachucki, *op. cit.*, s. 15.

⁷⁷ <http://finroyal.pl> (dostęp 2.09.2012 r.).

⁷⁸ <http://www.ibdf.pl/> (dostęp 1.10.2012 r.).

⁷⁹ <http://www.pareto-invest.pl/index.html> (dostęp 13.02.2013 r.).

⁸⁰ <http://www.edg.com.pl/> (dostęp 15.03.2013 r.).

⁸¹ <http://centrumio.pl/oferta/inwestycje/> (dostęp 2.09.2012 r.).

⁸² <http://www.anderson-holding.pl/products.html> (dostęp 13.06.2013r.).

⁸³ <http://centrumio.pl/o-nas/> (dostęp 2.09.2012 r.).

1) programy emerytalne (III filar), np. Indywidualne Biznesowe Doradztwo Finansowe Sp. z o.o. siedzibą w Katowicach (reprezentujące Four Gates Polska Sp. z o.o.)⁸⁴;

2) ubezpieczenia (na życie, ubezpieczenie z funduszem inwestycyjnym, ubezpieczenie majątkowe, komunikacyjne), np. Indywidualne Biznesowe Doradztwo Finansowe Sp. z o.o. siedzibą w Katowicach (reprezentujące Four Gates Polska Sp. z o.o.)⁸⁵, Europol Insurance Consulting Group Ertanowski Mariusz Ireneusz z siedzibą w Mielcu⁸⁶, Pareto Invest Sp. z o.o. z siedzibą w Poznaniu (oferuje m.in. ubezpieczenia medyczne⁸⁷);

3) metale szlachetne (m.in. złoto, złote monety), np. Indywidualne Biznesowe Doradztwo Finansowe Sp. z o.o. siedzibą w Katowicach (reprezentujące Four Gates Polska Sp. z o.o.)⁸⁸, Amber Gold Sp. z o.o. z siedzibą w Gdańsku, ProGold Sp. z o.o. z siedzibą w Warszawie⁸⁹, Perfect Money Finance Corp. z siedzibą w Panamie⁹⁰, Socket Resources GmbH⁹¹, Pareto Invest Sp. z o.o. z siedzibą w Poznaniu⁹², Power House Private Banking z siedzibą w Poznaniu⁹³;

4) waluty (USD, EURO), np. Perfect Money Finance Corp. z siedzibą w Panamie⁹⁴;

5) fundusze inwestycyjne, np. Remedium - Doradcy Finansowi Sp. z o.o. z siedzibą w Olsztynie⁹⁵, Europol Insurance Consulting Group Ertanowski Mariusz Ireneusz z siedzibą w Mielcu⁹⁶;

6) lokaty gwarantowane, lokaty inwestycyjne, np. Remedium - Doradcy Finansowi Sp. z o.o. z siedzibą w Olsztynie⁹⁷;

7) konta osobiste i firmowe, np. Remedium - Doradcy Finansowi Sp. z o.o. z siedzibą w Olsztynie⁹⁸;

8) kredyty hipoteczne, samochodowe, gotówkowe, inwestycyjne, np. Remedium - Doradcy Finansowi Sp. z o.o. z siedzibą w Olsztynie⁹⁹, Pareto Invest Sp. z o.o. z siedzibą w Poznaniu (usługi kredytowe¹⁰⁰);

9) inwestycje w elektrownie wiatrowe lub słoneczne w systemie rozproszonym, np. Remedium - Doradcy Finansowi Sp. z o.o. z siedzibą w Olsztynie¹⁰¹;

10) inwestycje w Domy Spokojnej Starości Spółki Akcyjne, np. Remedium - Doradcy Finansowi Sp. z o.o. z siedzibą w Olsztynie¹⁰²;

⁸⁴ <http://www.ibdf.pl/> (dostęp 1.10.2012 r.).

⁸⁵ <http://www.ibdf.pl/> (dostęp 1.10.2012 r.).

⁸⁶ <http://www.eicg.pl/ubezpieczenianazycie.php> (dostęp 5.10.2012 r.).

⁸⁷ <http://www.pareto-invest.pl/produkty.html> (dostęp 13.02.2013 r.).

⁸⁸ <http://www.ibdf.pl/> (dostęp 1.10.2012 r.).

⁸⁹ <http://progold.pl/> (dostęp 5.10.2012 r.).

⁹⁰ <https://perfectmoney.com/?start> (dostęp 2.09.2012 r.).

⁹¹ http://perfect-trade.pl/pl/articles/1_o_firmie (dostęp 6.11.2012 r.).

⁹² <http://www.pareto-invest.pl/index.html> (dostęp 13.02.2013 r.).

⁹³ <http://www.powerhouse.pro/zloty-horyzont/> (dostęp 25.03.2013 r.).

⁹⁴ <https://perfectmoney.com/?start> (dostęp 2.09.2012 r.).

⁹⁵ <http://www.remEDIUM.com.pl/5,O-nas> (dostęp 1.10.2012 r.).

⁹⁶ <http://www.eicg.pl/ubezpieczenianazycie.php> (dostęp 5.10.2012 r.).

⁹⁷ <http://www.remEDIUM.com.pl/5,O-nas> (dostęp 1.10.2012 r.).

⁹⁸ <http://www.remEDIUM.com.pl/5,O-nas> (dostęp 1.10.2012 r.).

⁹⁹ <http://www.remEDIUM.com.pl/5,O-nas> (dostęp 1.10.2012 r.).

¹⁰⁰ <http://www.pareto-invest.pl/produkty.html> (dostęp 13.02.2013 r.).

¹⁰¹ <http://www.remEDIUM.com.pl/2,Inwestycje-Lokaty> (dostęp 1.10.2012 r.).

¹⁰² <http://www.remEDIUM.com.pl/2,Inwestycje-Lokaty> (dostęp 1.10.2012 r.).

11) inwestycje w nieruchomości, np. Remedium - Doradcy Finansowi Sp. z o.o. z siedzibą w Olsztynie¹⁰³, Effit Sp. z o.o. z siedzibą w Warszawie¹⁰⁴, Opulentia SA z siedzibą w Warszawie¹⁰⁵, Power House Private Banking z siedzibą w Poznaniu¹⁰⁶;

12) doradztwo biznesowe (gospodarcze), np. Opulentia SA z siedzibą w Warszawie¹⁰⁷, Pareto Invest Sp. z o.o. z siedzibą w Poznaniu¹⁰⁸, EDG Sp. z o.o. SKA z siedzibą we Wrocławiu, która oferuje „konsulting prawny i gospodarczy już od etapu negocjacji kontraktów”¹⁰⁹;

13) usługi szkoleniowe, np. Pareto Invest Sp. z o.o. z siedzibą w Poznaniu¹¹⁰;

14) optymalizację podatkową, np. Pareto Invest Sp. z o.o. z siedzibą w Poznaniu¹¹¹;

15) pożyczki zabezpieczone na nieruchomości (hipoteczne), np. DCF Capital SA z siedzibą w Warszawie¹¹²;

16) factoring, np. EDG Sp. z o.o. SKA z siedzibą we Wrocławiu¹¹³;

17) windykację finansową, np. EDG Sp. z o.o. SKA z siedzibą we Wrocławiu¹¹⁴;

18) rynek walutowy FOREX, np. Power House Private Banking z siedzibą w Poznaniu¹¹⁵;

19) Private Equity, np. Power House Private Banking z siedzibą w Poznaniu¹¹⁶;

20) inwestycje w wino, np. Power House Private Banking z siedzibą w Poznaniu¹¹⁷;

21) obsługę prawną w zakresie spraw związanych z postępowaniem sądowym i komorniczym (Consulto Sp. z o.o. z siedzibą w Warszawie¹¹⁸).

Należy zauważyć, że udzielanie przez parabanki pożyczek może być legalne, o ile, np. środki na udzielanie tych pożyczek nie pochodzą z pieniędzy lokowanych przez innych klientów. Dlatego konieczne jest - w celu określenia czy dana instytucja prowadzi sprzeczną z prawem działalność (prowadzi działalność bankową bez pozwolenia) - określenie skąd pochodzą pieniądze, które są następnie pożyczane klientom.

Z kolei przyjmowanie przez parabanki środków pieniężnych z obietnicą wypłaty odsetek dla dokonującego wpłaty, oznacza, że środki wpłacone przez klienta będą obciążane ryzykiem (a taką działalność, co do zasady, mogą prowadzić jedynie banki), bowiem w jakiś sposób instytucja musi zarobić na odsetki, które ma otrzymać wpłacający pieniądze klient. Natomiast jeżeli instytucja przyjmująca środki pieniężne nie będzie ich obciążała ryzykiem, to środki na wypłatę dla klientów wpłaconych pieniędzy i zagwarantowanych odsetek mogą pochodzić z wpłat innych klientów. W tym wypadku mamy do czynienia z piramidą finansową. Jeżeli instytucja przyjmująca środki pieniężne

¹⁰³ <http://www.remedium.com.pl/2,Inwestycje-Lokaty> (dostęp 1.10.2012 r.).

¹⁰⁴ <http://effit.pl/o-nas/o-effit/> (dostęp 3.10.2012 r.).

¹⁰⁵ <http://www.opulentia.pl/obszary-dzialalnosci-opulentia-sa/> (dostęp 21.11.2012 r.).

¹⁰⁶ <http://www.powerhouse.pro/grunty/> (dostęp 25.03.2013 r.).

¹⁰⁷ <http://www.opulentia.pl/obszary-dzialalnosci-opulentia-sa/> (dostęp 21.11.2012 r.).

¹⁰⁸ <http://www.pareto-invest.pl/index.html> (dostęp 13.02.2013 r.).

¹⁰⁹ <http://www.edg.com.pl/index.php/o-firmie2/edg> (dostęp 15.03.2013 r.).

¹¹⁰ <http://www.pareto-invest.pl/szkolenia.html> (dostęp 13.02.2013 r.).

¹¹¹ <http://www.pareto-invest.pl/index.html> (dostęp 13.02.2013 r.).

¹¹² <http://www.dcf-pozyczki.pl/o-spolce/> (dostęp 15.03.2013 r.).

¹¹³ <http://www.edg.com.pl/index.php/o-firmie2/edg> (dostęp 15.03.2013 r.).

¹¹⁴ <http://www.edg.com.pl/index.php/o-firmie2/edg> (dostęp 15.03.2013 r.).

¹¹⁵ <http://www.powerhouse.pro/forex/> (dostęp 25.03.2013 r.).

¹¹⁶ <http://www.powerhouse.pro/private-equityventure-capital/> (dostęp 25.03.2013 r.).

¹¹⁷ <http://www.powerhouse.pro/inwestycja-w-wino/> (dostęp 25.03.2013 r.).

¹¹⁸ <http://s420451260.website-start.pl/> (dostęp 13.06.2013 r.).

nie będzie ich obciążała ryzykiem, a gwarantuje wpłacającemu zyski, to jeszcze istnieje możliwość, że od początku proceder miał na celu wyłudzenie od klientów pieniędzy, które - już w początkowym założeniu - nie miały być im zwrócone. Zatem w przypadku parabanków przyjmujących środki finansowe z obietnicą wypłaty odsetek dla dokonującego wpłaty, możemy mieć do czynienia m.in. z następującymi sytuacjami:

- środki będą obciążane ryzykiem, aby zapewnić klientom wypłatę pieniędzy wraz z obiecany odsetkami (oznacza to, że może być prowadzona nielegalna działalność bankowa);
- środki nie będą obciążane ryzykiem, a środki na wypłatę dla części klientów będą pochodzić z wpłat innych klientów (oznacza to, że mamy do czynienia z piramidą finansową)¹¹⁹;
- środki nie będą obciążane ryzykiem, gdyż od początku proceder miał na celu wyłudzenie od klientów pieniędzy, które nie miały być im zwrócone (typowe oszustwo).

Z prowadzeniem działalności parabankowej może wiązać się odpowiedzialność karna i cywilna. Rozdział 13 PrBank reguluje odpowiedzialność cywilną i karną. Art. 170 PrBank stanowi, że wykonywanie czynności bankowych bez zezwolenia nie stanowi podstawy do pobierania oprocentowania, prowizji, opłat ani innego wynagrodzenia (ust. 1); kto otrzymał oprocentowanie, prowizję, opłatę lub inne wynagrodzenie za czynności, o których mowa w ust. 1, jest zobowiązany do ich zwrotu (ust. 2).

Z prowadzeniem nielegalnej działalności parabankowej wiąże się odpowiedzialność karna m.in. z art. 171 ust. 1 PrBank, z art. 171 ust. 2 PrBank oraz z art. 286 § 1 kodeksu karnego¹²⁰ (dalej – k.k.). Zatem przewidziane są sankcje karne za nieuprawnione prowadzenie działalności bankowej, za używanie wyrazu „bank” oraz za oszustwo. I tak:

- „Kto bez zezwolenia prowadzi działalność polegającą na gromadzeniu środków pieniężnych innych osób fizycznych, prawnych lub jednostek organizacyjnych niemających osobowości prawnej, w celu udzielania kredytów, pożyczek pieniężnych lub obciążania ryzykiem tych środków w inny sposób, podlega grzywnie do 5.000.000 złotych i karze pozbawienia wolności do lat 3” (art. 171 ust. 1 PrBank);
- „Kto, prowadząc działalność zarobkową wbrew warunkom określonym w ustawie, używa w nazwie jednostki organizacyjnej niebędącej bankiem lub do określenia jej działalności lub reklamy wyrazów „bank” lub „kasa”, podlega grzywnie do 5.000.000 złotych i karze pozbawienia wolności do lat 3 (art. 171 ust. 2 PrBank)”;
- „Kto, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, doprowadza inną osobę do niekorzystnego rozporządzenia własnym lub cudzym mieniem za pomocą wprowadzenia jej w błąd albo wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8” (art. 286 § 1 k.k.).

Przepisy te znajdują zastosowanie w zależności od konkretnego stanu faktycznego.

¹¹⁹ Należy zasygnalizować, że FBI rozróżnia *pyramid schemes* i *Ponzi schemes*. Zob. szerzej <http://www.fbi.gov/stats-services/publications/financial-crimes-report-2010-2011> (dostęp 9.12.2012 r.).

¹²⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. 1997, Nr 88, poz. 553 ze zm.).

Aby stwierdzić, czy przestępstwo z art. 171 ust. 2 PrBank zostało popełnione należy sprawdzić, czy w nazwie parabanku, do określenia jego działalności lub reklamy użyto wyrazów „bank” lub „kasa”.

Z kolei popełnienie czynu z art. 171 ust. 1 PrBank lub z art. 286 §1 k.k. będzie zależało od schematu przestępczego procederu. Jeżeli powierzone parabankowi pieniądze będą inwestowane np. w złoto, platynę, czy inne metale szlachetne, lub wykorzystywane do udzielania innym osobom kredytów, pożyczek pieniężnych itp., to będziemy mieli do czynienia z gromadzeniem środków pieniężnych w celu obciążania ich ryzykiem, a zatem z popełnieniem czynu z art. 171 ust. 1 PrBank. Należy zauważyć, że dla bytu tego przestępstwa nie jest konieczne ustalenie, że interesy majątkowe osób, które powierzyły sprawcy swoje środki pieniężne, doznały jakiegoś uszczerbku, ani nawet czy mogły takiego uszczerbku doznać¹²¹. Słusznie w doktrynie zauważono, że w przypadku gdy dojdzie do pokrzywdzenia osoby w warunkach art. 171 ust. 1 PrBank, to zachowanie sprawcy należy kwalifikować kumulatywnie: art. 286 § 1 k.k. w zb. z art. 171 ust. 1 PrBank w zw. z art. 11 § 2 k.k.¹²².

Natomiast jeśli przestępczy proceder miał na celu tylko uzyskanie wpłat od osób, wprowadzając je w błąd, że środki będą inwestowane, a w rzeczywistości od początku organizatorzy procederu zakładali niewywiązanie się z umowy (i nie zamierzali w ogóle inwestować pieniędzy), a części klientom wypłacali pieniądze (z odsetkami) uzyskane od innych wpłacających klientów, to będziemy mieli do czynienia z popełnieniem przestępstwa z art. 286 § 1 k.k. Czyli kwalifikacja z art. 286 § 1 k.k. będzie miała zastosowanie do piramid finansowych.

Można ponadto wskazać sytuację, gdy przestępczy proceder miał na celu tylko uzyskanie wpłat od osób, wprowadzając je w błąd, że środki będą inwestowane, a w rzeczywistości od początku organizatorzy procederu zakładali niewywiązanie się z umowy (i nie zamierzali w ogóle inwestować pieniędzy) i żadnemu klientowi nie zamierzano wypłacić pieniędzy. Nie ulega wątpliwości, że będzie to przestępstwo z art. 286 § 1 k.k. Jednakże należy zauważyć, że ten proceder jest mniej groźny od procederu typu piramida finansowa, mimo że w przypadku piramidy finansowej część pieniędzy jest wypłacana niektórym klientom (z reguły na początku działalności i dla pierwszych osób). Proceder wykorzystujący mechanizm piramidy finansowej pozwala prowadzić przestępczą działalność przez dłuższy okres czasu. Upomnienie się o zwrot pieniędzy przez pierwszych klientów nie demaskuje przestępczej działalności ponieważ dostają oni pieniądze wraz z odsetkami. W ten sposób instytucja uwiarygodnia się na rynku i może przyciągnąć więcej klientów. Organizatorzy procederu mają też czas na ukrycie majątku oraz zatarcie części śladów prowadzonej przestępczej działalności.

Ze względu na skalę działalności parabanków w kwalifikacji prawnej oszustwa często będzie miał zastosowanie art. 12 k.k., który stanowi, że: „Dwa lub więcej zachowań, podjętych w krótkich odstępach czasu w wykonaniu z góry powziętego zamiaru, uważa się za jeden czyn zabroniony; jeżeli przedmiotem zamachu jest dobro osobiste, warunkiem uznania wielości zachowań za jeden czyn zabroniony jest tożsamość pokrzywdzonego”. Należy zauważyć, że art. 12 k.k. znajdzie też zastosowanie, gdy było

¹²¹ J. Majewski, *Odpowiedzialność karna za przestępstwo określone w art. 171 ust. 1 prawa bankowego*, „Prawo Bankowe” 1998, nr 6, s. 102.

¹²² Zob. R. Zawłocki, *Przestępstwa przeciwko obrotowi finansowemu. Przepisy karne z ustaw finansowych. Komentarz*, Warszawa 2002, s. 122.

wielu pokrzywdzonych (nie było tożsamości pokrzywdzonego) czynem z art. 286 § 1 k.k.¹²³.

Należy jeszcze zaznaczyć, że art. 286 § 1 k.k. posiada typ kwalifikowany. Zgodnie z art. 294 § 1 k.k.: „Kto dopuszcza się przestępstwa określonego w art. 278 § 1 lub 2, art. 284 § 1 lub 2, art. 285 § 1, art. 286 § 1, art. 287 § 1, art. 288 § 1 lub 3, lub w art. 291 § 1, w stosunku do mienia znacznej wartości, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10⁷”. Natomiast mieniem znacznej wartości jest mienie, którego wartość w czasie popełnienia czynu zabronionego przekracza 200 000 złotych (art. 115 § 5 k.k.). Przy przestępstwie oszustwa popełnionym na szkodę wielu (często nawet kilkuset) osób, którzy wpłacając po kilkaset złotych (lub kilka tysięcy złotych) zostali doprowadzeni do niekorzystnego rozporządzenia mieniem w łącznej kwocie przekraczającej 200 000 zł, kwalifikacja prawna będzie wyglądała następująco: art. 286 § 1 k.k. w zw. z art. 294 § 1 k.k. w zw. z art. 12 k.k.¹²⁴. (a jeśli parabank gromadził środki pieniężne w celu obciążania ich ryzykiem, to kwalifikacja będzie przedstawiała się następująco: art. 286 § 1 k.k. w zw. z art. 294 § 1 k.k. w zb. z art. 171 ust. 1 PrBank w zw. z art. 11 § 2 k.k. w zw. z art. 12 k.k.). Natomiast będziemy mieli do czynienia z dwoma, pozostającymi w realnym zbiegu, przestępstwami w przypadku gdy dodatkowo parabank będzie używał wyrazu „bank” (lub „kasa”) w nazwie lub do określenia działalności lub reklamy.

W ramach prowadzenia nielegalnej działalności parabankowej może dojść także do popełnienia innych przestępstw¹²⁵, np. z art. 77 i 79 ustawy o rachunkowości z dnia 29 września 1994 r.¹²⁶, a szczególnie zwrócić należy uwagę na art. 79 pkt 4 ww. ustawy, który przewiduje odpowiedzialność osoby, która wbrew przepisom ustawy nie składa sprawozdania finansowego lub sprawozdania z działalności we właściwym rejestrze sądowym.

¹²³ Zob. np. wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 13 marca 2003 r. (sygn. akt II AKA 453/02), KZS 2003/7-8/76, Lex Omega nr 82850, w którym uznano, że: „Nie może być uznany za przeszkodę w stosowaniu art. 12 k.k. fakt, iż pokrzywdzonymi były różne osoby, bowiem tożsamość pokrzywdzonego, o jakiej mowa w tym przepisie, wiąże się wyłącznie z czynami, w których przedmiotem zamachu jest dobro osobiste. Przystępstwo z art. 294 § 1 k.k. w zw. z art. 291 § 1 k.k. nie narusza natomiast dóbr osobistych pokrzywdzonego, a jedynie godzi w mienie, a to dobrem osobistym w rozumieniu prawnym nie jest. Z tego powodu wywoływy prezentujące pogląd o niedopuszczalności stosowania art. 12 k.k. nie mogą zostać zaakceptowane”.

¹²⁴ Zakładając, że zostały wypelnione pozostałe warunki czynu ciągłego z art. 12 k.k. Zob. także M. Kulik, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, Kraków 2006, s. 571. Autor słusznie stwierdza, że w wypadku czynu ciągłego (art. 12 k.k.) sumowanie wartości mienia naruszonego kolejnymi zamachami jest obowiazkiem orzekajacego sądu.

¹²⁵ Na marginesie należy jeszcze nawiązać do art. 16 ust. 1 ustawy z dnia 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod grozba kary (Dz. U. 2012, Nr 0, poz. 768, tekst jednolity ze zm.), który stanowi, że: „Podmiot zbiorowy podlega odpowiedzialności na podstawie ustawy, jeżeli osoba, o której mowa w art. 3, popelnila przestępstwo:

1) przeciwko obrotowi gospodarczemu, określone w:

(...)

d) art. 171 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. - Prawo bankowe (Dz. U. 2002, Nr 72, poz. 665, ze zm.),

(...)

6) przeciwko mieniu, określone w art. 286 i 287 oraz w art. 291-293 Kodeksu karnego;

(...)

9) przeciwko ludzkości określone w art. 119 Kodeksu karnego oraz przeciwko wolności i porządkowi publicznemu, określone w art. 189a i w art. 252, art. 255, art. 256-258, art. 263 oraz w art. 264 Kodeksu karnego;

(...)

¹²⁶ Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz. U. 2009, Nr 152, poz. 1223, tekst jednolity ze zm.).

Działalność parabanków może być też - ze względu na rozmiary, logistykę, sposób przygotowania (konieczność najpierw zainwestowania znacznych środków finansowych na siedzibę [np. najem pomieszczeń biurowych] i jej wyposażenie [np. leasing wyposażenia i sprzętu biurowego], przygotowanie wzorów umów, opłacenie obsługi prawnej, reklamę, stworzenie strony internetowej, zatrudnienie pracowników, założenie spółki, w tym wniesienie wkładów na pokrycie całego kapitału zakładowego itp.) - powiązana z przestępczością zorganizowaną. Trzeba także zauważyć, że zyski pochodzące z działalności przestępczej organizatorzy muszą wprowadzić do legalnego obrotu. Wiąże się to ze zjawiskiem prania brudnych pieniędzy.

Zakończenie

Pomijając zagadnienie, czy należy ustawowo zakazać istnienia parabanków, zobowiązując ludzi do korzystania wyłącznie z usług banków (ryzykując przy tym rozwojem szarej strefy, w tym lichwy, kiedy osoby, które nie mogą ze względu na sytuację finansową uzyskać pożyczki od banku, będą pożyczaly pieniądze w szarej strefie), czy też objąć parabanki ścisłym nadzorem, a może - mając na uwadze wolność ludzi do decydowania o inwestowaniu swoich pieniędzy i wolność prowadzenia działalności gospodarczej – poprzestać tylko na kampaniach edukacyjnych mówiących o ryzyku korzystania z usług parabanków, zauważyć należy, że konieczne jest zwrócenie większej uwagi na problematykę istnienia i działalności parabanków.

Wskazuje się, że przestępcza działalność parabanków prowadzi do pokrzywdzenia szeregu osób. Podważone też zostaje zaufanie społeczeństwa do instytucji finansowych i - jak pokazały ostatnie wydarzenia - do organów państwowych stojących na straży prawa. Oprócz wymiernych szkód finansowych, które zostały poniesione przez poszczególne osoby wskutek utraty zainwestowanych pieniędzy (a w przypadku parabanków zajmujących się udzielaniem pożyczek – szkód jakie poniosą osoby w związku ze spłatą dużych odsetek od zaciągniętej pożyczki) poprzez działalność parabanków (w szczególności tych działających jako piramidy finansowe) zostaje podważone zaufanie do wiarygodności nie tylko systemu instytucji finansowych, ale i organów stojących na straży bezpieczeństwa państwa i obywateli.

Należy zauważyć, że istnieją przepisy pozwalające na ukaranie sprawców prowadzących nielegalną działalność parabankową. Istnieją też przepisy pozwalające na odzyskanie pieniędzy przez pokrzywdzone przez parabanki osoby (np. art. 46 § 1 k.k., art. 62 k.p.k.¹²⁷.) oraz mające na celu pozbawienie sprawców korzyści pochodzących z przestępstwa (zob. np. art. 44 i 45 k.k.). Istnieją też regulacje mające na celu zabezpieczenie wykonania przyszłego wyroku (orzekającego np. obowiązek naprawienia szkody lub przepadek) na mieniu oskarżonego (zob. rozdział 32 k.p.k.). Jednakże realne zastosowanie tych regulacji i faktyczne odzyskanie przez pokrzywdzonych utraconych pieniędzy jest tylko możliwe, gdy zostanie ustalone, co stało się z wpłaconymi przez nich pieniędzmi, tj. na jakim koncie bankowym zostały zdeponowane lub komu zostały przekazane i w czyim aktualnie posiadaniu się znajdują. Należy także zaznaczyć, że ogłoszenie upadłości parabanku nie musi automatycznie spowodować, że osoby pokrzywdzone odzyskają swoje pieniądze¹²⁸.

¹²⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz. U. 1997, Nr 89, poz. 555 ze zm.).

¹²⁸ Zob. np. art. 342 ustawy z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe i naprawcze (Dz. U. 2009, Nr 175, poz. 1361, tekst jednolity ze zm.), w którym określono podział należności podlegających zaspokojeniu z funduszu masy upadłości na kategorie oraz art. 344 tej ustawy, który stanowi, że: „Jeżeli suma przeznaczona

Title

Quasi-bank companies – penal law and criminological aspects

Streszczenie

W niniejszej publikacji objaśniono następujące pojęcia: „bank” i „parabank”. Artykuł 171 ustawy prawo bankowe reguluje odpowiedzialność za dokonywanie czynności bankowych bez zezwolenia: „Kto bez zezwolenia prowadzi działalność polegającą na gromadzeniu środków pieniężnych innych osób fizycznych, prawnych lub jednostek organizacyjnych niemających osobowości prawnej, w celu udzielania kredytów, pożyczek pieniężnych lub obciążania ryzykiem tych środków w inny sposób, podlega grzywnie do 5 000 000 złotych i karze pozbawienia wolności do lat 3”; „Tej samej karze podlega, kto, prowadząc działalność zarobkową wbrew warunkom określonym w ustawie, używa w nazwie jednostki organizacyjnej niebędącej bankiem lub do określenia jej działalności lub reklamy wyrazów ‘bank’ lub ‘kasa’”. W artykule przedstawiono nie tylko analizę dogmatyczną przestępstwa oszustwa w obowiązującym stanie prawnym, ale również poszczególne rodzaje i działalność firm quasi-bankowych.

Słowa kluczowe

bank, czynności bankowe, oszustwo, przestępczość gospodarcza, kryminologia

Summary

Examined herein is the meaning of the following terms: “bank” and “quasi-bank company”. Article 171 of The Banking Act regulates crime of conducting the banking acts without authorization: anyone undertaking activity without authorisation, consisting of accumulating financial resources of natural persons, legal persons and organisational units without legal personality, in order to grant credit or cash loans, or to expose such resources to risk in other way, is liable to a fine of up to 5 000 000 PLN and imprisonment for up to 3 years. The same penalties apply to anyone conducting commercial activity contrary to provisions of the Banking Act and using in the company name of an organisational unit not being a bank, or in the description of its activity or in any advertising, the terms "bank" or "savings society". Not only dogmatic aspects of fraud offence in current legal regime are examined but the article also demonstrates particular types and activity of the quasi-bank companies.

Keywords

bank, banking acts, fraud, economic crime, criminology

do podziału nie wystarcza na zaspokojenie w całości wszystkich należności, należności dalszej kategorii zaspokajają się dopiero po zaspokojeniu w całości należności poprzedzającej kategorii, a gdy majątek nie wystarcza na zaspokojenie w całości wszystkich należności tej samej kategorii, należności te zaspokajają się stosunkowo do wysokości każdej z nich”.

Dr Justyna Karaźniewicz
Adiunkt
Katedra Procesu Karnego
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ROZDZIAŁ X

Wybrane zagadnienia prawne związane ze zwalczaniem oszustw kredytowych

Przestępczość gospodarcza traktowana jest jako jedno z największych zagrożeń współczesnego świata. Przesądza o tym kilka elementów. O przestępczości gospodarczej mówi się bowiem w kontekście zorganizowanych grup przestępczych, międzynarodowych powiązaniach sprawców, o wielopodmiotowości przestępczych procederów. Jak chyba żaden inny typ przestępczości, charakteryzuje się specjalizacją działania, wykorzystywaniem najnowszych osiągnięć technologicznych i ciągła ewolucją *modus operandi*. Nie ulega również wątpliwości, że z uwagi na obszar działania sprawców, skutki przestępczości gospodarczej mają istotne znaczenie dla kondycji poszczególnych instytucji, prawidłowego funkcjonowania określonych instrumentów ekonomicznych, a tym samym oddziałują na gospodarkę, zarówno w jej wymiarze lokalnym, krajowym, jak również globalnym.

Z uwagi na wskazane zagrożenia ze strony przestępczości gospodarczej, od wielu lat zagadnienie jej zwalczania jest jednym z zasadniczych problemów współczesnej polityki karnej¹. Skuteczna walka z tą patologią wymaga przy tym wielopłaszczyznowych działań. Na system zwalczania przestępczości gospodarczej składają się zarówno decyzje w przedmiocie kryminalizacji określonych zachowań, jak też odpowiednio dobrane środki ujawniania popełnionych przestępstw, wykrywania ich sprawców oraz doprowadzenia do ich osądzenia i skazania. W każdej z tych sfer walki z przestępczością gospodarczą spotykane są znaczne trudności, zarówno w płaszczyźnie ustalenia prawnych ram dla prowadzonych działań, jak i doboru odpowiednich środków i wypracowania mechanizmów, zapewniających ich efektywność. Nie należy również zapominać

¹ Zagadnienie przestępczości gospodarczej jest od wielu lat przedmiotem żywej dyskusji w literaturze prawnokarnej i kryminologicznej. Por. m.in.: A. Bachrach, *Przestępczość gospodarcza. Pojęcie i próba systematyki*, „Państwo i Prawo” 1967, nr 6; J. Bojarski, *Przestępstwa gospodarcze związane z działalnością banków*, Toruń 2001; K. Buczkowski, M. Wojtaszek, *Przestępstwa gospodarcze w praktyce prokuratorskiej i sądowej*, Warszawa 1998; K. Buczkowski, *Przestępstwa gospodarcze*, Warszawa 2000; E. Dobrodziej, *Ochrona obrotu gospodarczego*, Bydgoszcz 1998; R. Dyoniziak, A. Słaboń, *Patologia życia gospodarczego*, Kraków 2001; S. Gabryszewski, T. Oczkowski, *Zapobieganie i zwalczanie przestępczości gospodarczej*, „Prokuratura i Prawo” 1996, nr 12; O. Górniok, *O przestępczości gospodarczej w okresie przechodzenia do gospodarki rynkowej*, „Przegląd Sądowy” 1992, nr 5-6; O. Górniok, *Prawo karne gospodarcze. Komentarz*, Toruń 1997; O. Górniok, *Przestępczość gospodarcza i jej zwalczanie*, Warszawa 1994; G. Grabarczyk, *Przestępczość gospodarcza na tle przemian ustrojowych w Polsce*, Toruń 2002; W. Jarocho, *Przestępczość gospodarcza i prawne instrumenty jej zwalczania*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 2003, nr 6; P. Kruszyński, *Ochrona obrotu gospodarczego*, „Przegląd Sądowy” 1995, nr 7-8; B. Kurzępa, *Przestępstwa gospodarcze w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, Kraków 1997; A. Ratajczak, *Ochrona obrotu gospodarczego. Praktyczny komentarz*, Warszawa 1994; J. Skorupka, *Wybrane aspekty przestępstw przeciwko obrotowi gospodarczemu*, „Przegląd Sądowy” 1999, nr 2; J. Skorupka, *Prawo karne gospodarcze. Zarys wykładu*, Warszawa 2007; T. Stepien, *Przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu*, Toruń 2001; R. Zawłocki (red.), *System prawa handlowego. Prawo karne gospodarcze*, t. 10, Warszawa 2012.

o ogromnym znaczeniu profilaktyki, która w obszarze przestępczości gospodarczej powinna nie tylko uzupełniać sferę zwalczania, ale stanowić równorzędny element całego systemu, traktowanego integralnie jako system zapobiegania i zwalczania przestępczości gospodarczej.

Jednym z kluczowych zagadnień w tym zakresie jest ustalenie zakresu kryminalizacji czynów określanych jako przestępstwa gospodarcze. Waga tej problematyki wiąże się z kilkoma zasadniczymi spostrzeżeniami.

Po pierwsze – nie ulega wątpliwości, iż istnieje potrzeba wyodrębnienia grupy tzw. przestępstw gospodarczych. Daje to bowiem podstawę do wskazania najbardziej charakterystycznych cech tego typu czynów, a to stanowi punkt wyjścia dla wypracowania optymalnych technik i mechanizmów ich wykrywania i osądzania sprawców. Pozwala również na dostosowanie środków zwalczania do specyfiki przestępstw gospodarczych, a także wykształcenie takich struktur organizacyjnych, które będą odpowiednio przygotowane merytorycznie i technicznie do skutecznej walki z tego typu patologicznymi zachowaniami.

Po drugie – ze względu na obszar ingerencji ustawodawczej, określenie zakresu czynów zabronionych wymaga szczególnej rozwagi ze względu na możliwy konflikt z jedną z podstawowych zasad gospodarki wolnorynkowej jaką jest swoboda działalności gospodarczej. Możliwość regulacji stosunków gospodarczych za pomocą innych, pozakarnych środków stwarza potrzebę silnego zaakcentowania zasady subsydiarności prawa karnego.

Po trzecie – w odniesieniu do przestępstw gospodarczych, szczególnie istotne dla skutecznego ich wykrywania i zwalczania, jest właściwe określenie znamion typu czynu zabronionego. Z jednej bowiem strony ustawodawca związany jest zasadą *nullum crimen sine lege certa*, która wyraża nakaz maksymalnej określoności tworzonych typów, z drugiej jednak strony konieczne jest uwzględnienie ciągłej ewolucji zachowania sprawców. Stosowane techniki oraz wykorzystywane przez sprawców środki muszą więc znaleźć odzwierciedlenie w ustawowych znamionach strony przedmiotowej. Czwartym, nie mniej istotnym elementem, na który należy zwrócić uwagę, jest wpływ ustawowego określenia znamion przestępstwa na dowodowe możliwości jego wykazania.

Przestępstwo oszustwa kredytowego i jego prawna regulacja stanowi doskonałą ilustrację wszystkich wskazanych problemów prawnych. Jego normatywne określenie budzi szereg wątpliwości, także tych, które dotyczą relacji tego przestępstwa do innych typów czynów zabronionych. Ma to ogromne znaczenie dla efektywności ścigania sprawców tych zachowań.

Niezwykle istotnym zagadnieniem prawnym jest kwestia potrzeby penalizacji oszustw kredytowych na gruncie polskiego prawa karnego oraz skuteczności przyjętych rozwiązań. Odpowiedź na te pytania wymaga analizy dwóch zagadnień. Po pierwsze – oceny tego typu zachowania pod kątem przynależności do kategorii przestępstw gospodarczych. Po drugie zaś – prawidłowości normatywnej regulacji takich czynów, ocenianej w szerszym kontekście wymogów skutecznej kryminalizacji. Te dwie kwestie mają kluczowe znaczenie przy wyborze skutecznych środków zwalczania tej przestępczości.

Pojęcie przestępstw gospodarczych stanowi od lat przedmiot analiz teoretyków prawa karnego². Panuje przy tym zgodność co do tego, że podstawowym kryterium pozwalającym odróżnić tę grupę od innych przestępstw jest rodzajowy przedmiot ochrony³. Przyjmuje się więc, że przestępstwem gospodarczym jest czyn zabroniony, którego głównym przedmiotem zamachu jest obrót gospodarczy, a ściślej rzecz ujmując podstawy prawidłowego obrotu gospodarczego, którymi są uczciwa konkurencja, poszanowanie dobrych obyczajów oraz słusznym interesów konsumentów⁴. Definicja, zgodnie z którą do kategorii przestępstw gospodarczych należy zaliczyć te czyny, które godzą w prawidłowy obrót gospodarczy, sprawia, że grupa takich czynów jest niezmiernie obszerna i różnorodna. Dla celów praktycznych, w literaturze dokonywane są klasyfikacje przestępczości gospodarczej, opierające się na różnych kryteriach, przede wszystkim: obszarze gospodarczej działalności chronionej przepisami prawa karnego gospodarczego, okoliczności i motywów popełnienia przestępstwa, a także związku danego czynu z obowiązującym ustrojem polityczno-ekonomicznym państwa.

Niezależnie od przyjętej systematyki, jednym z głównych obszarów zagrożonych przestępczością gospodarczą jest sektor bankowy. Wypracowano w związku z tym pojęcie tzw. przestępczości bankowej, która choć jest pojęciem zbiorczym, mieszczącym w sobie czyny różniące się między sobą wieloma istotnymi elementami (także normatywnymi), stanowi ogół działań sprawców, którzy godzą w prawidłowe funkcjonowanie sektora bankowego. Warto także zwrócić uwagę na fakt, iż działalność bankowa może być narażona na przestępcze działania o dwojakim charakterze, a stwierdzenie to ma o tyle istotne znaczenie, że przesądza o doborze skutecznych środków ochrony działalności bankowej.

Po pierwsze chodzi tu o czynu stanowiące przestępczość gospodarczą, w rozumieniu wskazanym wyżej. Drugą grupę stanowią natomiast przestępstwa pospolite, które występują także (choć nie tylko) w sferze aktywności bankowej. W ramach przestępczości gospodarczej związanej z działalnością banków (i innych instytucji świadczących usługi o takim samym jak banki charakterze) także obserwuje się dużą różnorodność zachowań przestępczych⁵. Panuje przy tym zgodność co do tego, że oszustwa gospodarcze (w kontekście banków – głównie kredytowe) stanowią, oprócz tzw. prania brudnych pieniędzy, największe zagrożenie dla prawidłowego funkcjonowania sektora bankowego⁶. Zjawisko tzw. wyłudzeń kredytów pojawiło się wraz

² Szerzej: J. Karaźniewicz, *Bankowe oszustwo kredytowe. Aspekty normatywne, kryminologiczne i politycznokryminalne*, Toruń 2005, s. 23-28 i podane tam przykłady definiowania i klasyfikowania przestępstw gospodarczych.

³ Zwracała na to uwagę O. Górniok w okresie tworzenia przepisów tzw. prawa karnego gospodarczego. Autorka wskazywała, że pojęciem przestępstwa gospodarczego powinny być objęte „czyny zagrażające systemowi gospodarstwu i jego regułom (jako całości lub poszczególnym instytucjom czy elementom) oraz wyłącznie lub głównie – ponadindywidualnym interesom gospodarczym społeczeństwa jako całości lub jego grup”. Szerzej O. Górniok, *Ochrona obrotu gospodarczego w kodeksie karnym*, „Państwo i Prawo” 1998, nr 9-10, s. 84.

⁴ J. Skorupka, *Prawo karne gospodarcze...*, s. 16. Por. także definicję R. Zawłockiego, zgodnie z którą „przestępstwo gospodarcze to ustawowy typ czynu zabronionego, określony w przepisie karnym, którego głównym rodzajowym przedmiotem ochrony jest prawidłowy obrót gospodarczy” (R. Zawłocki, [w:] R. Zawłocki (red.), *System prawa handlowego. Prawo karne gospodarcze*, t. 10, Warszawa 2012, s. 24).

⁵ Por. np. podział przestępczości bankowej dokonany przez J. Bojarskiego w: J. Bojarski, *Przestępstwa gospodarcze związane z działalnością banków*, Toruń 2001, w którym wyróżniono: oszustwa bankowe, pranie pieniędzy, inne przestępstwa bankowe, przestępstwo wykorzystania poufnych informacji w obrocie papierami wartościowymi oraz inne przestępstwa związane z emisją i obrotem papierami wartościowymi.

⁶ Por. np. K. Sawicki, *Przestępstwa finansowe na szkodę banków*, [w:] A. Adamski (red.), *Przestępczość gospodarcza z perspektywy Polski i Unii Europejskiej*, Toruń 2003, s. 241, który podaje, że ponad 90% ogółu przestępstw przeciwko bankom kwalifikuje się jako typowe przestępstwa bankowe, do których należą głównie

z wprowadzeniem gospodarki wolnorynkowej, a pierwsze lata transformacji ustrojowej, obok powstających licznie, nowych banków, przyniosły upadki wielu z nich, spowodowane głównie udzielaniem dużej ilości tzw. złych kredytów⁷. Nie ulega wątpliwości, że nowo powstające podmioty na rynku bankowym nie były należycie przygotowane do prowadzenia działalności, także, a może przede wszystkim w płaszczyźnie ochrony przed działalnością przestępczą. Zasięg powstających patologii łączył się nierozdzielnie także z faktem, iż obowiązujące przepisy nie zapewniały należytego zabezpieczenia instrumentów wolnorynkowych. Również na gruncie prawa karnego ściganie poszczególnych zachowań było utrudnione lub wręcz niemożliwe ze względu na brak odpowiednich regulacji prawnych. Obowiązujący wówczas Kodeks karny⁸ zawierał co prawda przepisy, które można było odnieść do niektórych zachowań sprawców wyłudzeń kredytów, jednak wskazywano, że fragmentaryczność penalizacji powodowała spłylenie kryminalnej wagi tego przestępstwa⁹, a trudności dowodowe znacznie obniżały efektywność karnej ochrony banków.

Odpowiedzią na powstającą i dynamicznie rozwijającą się przestępczość bankową była ustawa o ochronie obrotu gospodarczego, uchwalona w 1994 r.¹⁰. Wśród kryminalizowanych przez nią czynów znalazło się również tzw. oszustwo kredytowe (art. 3 ustawy). Wraz z uchwaleniem nowego Kodeksu karnego w 1997 r. ustawa o ochronie obrotu gospodarczego została uchylona, zaś jej przepisy zostały, z pewnymi modyfikacjami wynikającymi z kilku lat ich stosowania, przeniesione do nowej ustawy karnomaterialnej i zawarte w rozdziale XXXVI „Przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu”. Oszustwo kredytowe uregulowane jest obecnie w art. 297 k.k. wśród innych czynów określanych zbiorczą nazwą „oszustw gospodarczych”. W odniesieniu do kredytu czyn ten polega na przedłożeniu podrobionego, przerobionego, poświadczającego nieprawdę albo nierzetelnego dokumentu, ewentualnie nierzetelnego pisemnego oświadczenia, pod warunkiem, iż dokument ten lub oświadczenie dotyczy okoliczności o istotnym znaczeniu dla uzyskania kredytu. Warunkiem odpowiedzialności karnej na podstawie art. 297§1 k.k. jest ponadto wykazanie, że sprawca działał w celu uzyskania kredytu dla siebie lub kogo innego. Karze podlega także ten, kto wbrew ciążącemu na nim obowiązkowi, nie powiadamia właściwego podmiotu o powstaniu sytuacji mogącej mieć wpływ na wstrzymanie lub ograniczenie udzielonego wsparcia finansowego (art. 297§2 k.k.). Oszustwo kredytowe, w obu postaciach, stanowi występki zagrożony karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. W trosce o interesy finansowe banków i innych instytucji chronionych przepisem art. 297 k.k., ustawodawca wprowadził w art. 297§3 k.k. klauzulę niekaralności sprawcy. Nie podlega więc karze ten sprawca, który przed wszczęciem postępowania karnego dobrowolnie zapobiegł wykorzystaniu kredytu albo zaspokoił roszczenia pokrzywdzonego. Zachowanie sprawcy po popełnieniu oszustwa kredytowego uznane zostało przez ustawodawcę za czynny żal, premiujący

przestępstwa związane z udzielaniem kredytów lub ujawnione przypadku prania pieniędzy. Por. także: R. Typa, *Zwalczanie przestępczości gospodarczej*, [w:] A. Machińska (red.), *Przestępczość gospodarcza. Problemy współpracy międzynarodowej*, Warszawa 2008, s. 29.

⁷ Szerzej: P. Boguszewski, *Wybrane problemy działalności kredytowej banków w okresie transformacji gospodarki. Studium empiryczne*, „Bank i Kredyt” 1992, nr 10-12, s. 1-8; A. Wrzos, *Czynniki kształtujące ryzyko kredytowe w bankach komercyjnych w Polsce w latach 1990-1998*, „Bank i Kredyt” 1999, nr 9, s. 47; J.K. Solarz, P. Wyczański, *Cena sukcesu. System bankowy w Polsce w latach 1989-1995*, „Nowe Życie Gospodarcze”, 10.03.2006 r., s. 18.

⁸ Ustawa z 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny (Dz. U. 1969, Nr 13, poz. 94 ze zm.).

⁹ P. Kardas, *Oszustwo kredytowe*, „Rzeczpospolita”, 8-9.07.1995 r., s. 20.

¹⁰ Ustawa z 12 października 1994 r. o ochronie obrotu gospodarczego (Dz. U. 1994, Nr 126, poz. 615).

uniknięciem odpowiedzialności karnej za popełnione przestępstwo. Zgodnie bowiem z treścią art. 17§1 pkt. 4 k.p.k., postępowania karne nie wszczyna się, zaś wcześniej wszczęta – bezwarunkowo umarza się w sytuacji, w której „ustawa stanowi, że sprawca nie podlega karze”. Ustalenie więc przez organy prowadzące postępowanie karne, iż oszust kredytowy okazał czynny żal w rozumieniu art. 297§3 k.k., jest równoznaczne z ujawnieniem negatywnej bezwzględnej przesłanki procesowej, uniemożliwiającej pociągnięcie sprawcy do odpowiedzialności karnej za dane przestępstwo¹¹.

Należy zauważyć, że oszustwo kredytowe jest jednym z typów, należących do szeroko reprezentowanej w prawie karnym, grupy oszustw. Oprócz czynów, którego istotą jest oszukańcze zachowanie sprawcy zmierzające do osiągnięcia skutku w określonych dziedzinach (np. oszustwo ubezpieczeniowe, oszustwo komputerowe, oszustwo wyborcze), zasadniczym typem jest tzw. klasyczne oszustwo określone w art. 286 k.k. Jest to typ czynu o najbardziej ogólnie określonych znamionach strony przedmiotowej. Polega bowiem na doprowadzeniu innej osoby do niekorzystnego rozporządzenia własnym lub cudzym mieniem, za proca wprowadzenia jej w błąd albo wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania. Sprawca oszustwa odpowiada karne jedynie wtedy, gdy zostanie udowodnione, że działał w celu osiągnięcia korzyści majątkowej. Zwrócenie uwagi na różnice w ustawowo określonych znamionach obydwu czynów zabronionych (klasycznego oszustwa oraz oszustwa kredytowego) jest konieczne, aby można było odpowiedzieć na pytanie o rzeczywistą potrzebę istnienia obu regulacji oraz o ich praktyczną skuteczność w ściganiu sprawców oszustw kredytowych.

Prawnokarna regulacja oszustwa kredytowego w polskim kodeksie karnym stanowi przykład tzw. kryminalizacji przedpola (niem. *Vorfeldkriminalisierung*)¹² przestępstwa wyłudzenia kredytu, rozumianego jako klasyczne oszustwo, którego skutkiem jest doprowadzenie instytucji kredytowej do niekorzystnego rozporządzenia mieniem. Taki zabieg kryminalizacyjny opiera się na modyfikacji klasycznych reguł prawa karnego w celu zwiększenia efektywności jego działania¹³. W przypadku oszustwa, uzasadnieniem dla tzw. kryminalizacji uproszczonej jest zarówno abstrakcyjny charakter chronionych dóbr (ponadindywidualne interesy gospodarcze, prawidłowe funkcjonowanie systemu ekonomicznego, jego reguł i poszczególnych instytucji), jak również trudności dowodowe, które powodować mogą pozostawienie bez reakcji karnej wielu czynów o znacznym stopniu społecznej szkodliwości.

Wymienione wyżej argumenty były podawane jako uzasadnienie kryminalizacji uproszczonej w odniesieniu do oszustwa kredytowego. Podnosi się, że wprowadzenie art. 297 k.k. (wcześniej art. 3 ustawy o ochronie obrotu gospodarczego) było „reakcją ustawodawcy na jawną nieskuteczność zwalczania oszustw gospodarczych za pomocą klasycznego oszustwa”¹⁴. Podkreślana jest przy tym różnica w ustawowym określeniu tych przestępstw, a kryminalizacja na przedpolu czynu traktowana jest jako „skrócenie warunków penalizacji”, mające na celu ograniczenie problemów dowodowych, które

¹¹ Por. J. Karaźniewicz, *Klauzula niekaralności sprawcy jako materialna przesłanka procesu karnego*, [w:] Z. Cwiakalski, G. Artymiak (red.), *Współzależność prawa karnego materialnego i procesowego*, Warszawa 2009, s. 31 i n.

¹² Szeroką analizę dogmatyczną kryminalizacji przedpola czynu przeprowadziła D. Gruszecka, *Ochrona dobra prawnego na przedpolu jego naruszenia. Analiza karnistyczna*, Warszawa 2012.

¹³ Szerzej zob.: A. Marek, *Redukcja warunków penalizacji jako metoda przewyższania trudności w stosowaniu prawa karnego*, „Przegląd Prawa Karnego” 1995, nr 12, s. 19-25.

¹⁴ J. Majewski, *Prawnokarna ochrona kredytodawcy w Polsce*, [w:] A. Adamski (red.), *Przestępczość gospodarcza z perspektywy Polski i Unii Europejskiej*, Toruń 2003, s. 259.

wystąpiłyby przy analizie czynu w kontekście znamion klasycznego oszustwa¹⁵. Trudności w zakresie ścigania sprawców oszustw kredytowych w oparciu o art. 286 k.k. przewidującego klasyczne oszustwo wiązane były z interpretacją dwóch spośród znamion tego typu czynu zabronionego. Po pierwsze – oszustwo klasyczne jest przestępstwem materialnym, co oznacza, że zachowanie sprawcy (np. wprowadzenie w błąd) musi skutkować niekorzystnym rozporządzeniem mieniem przez podmiot oszukany. W związku z takim określeniem charakteru przestępstwa, problematyczne było kwalifikowanie z art. 286§1 k.k. zachowania polegającego na oszukańczym działaniu sprawcy, który doprowadził do uzyskania kredytu, jednak z punktu widzenia dzaliczeń z bankiem, nie należał on do kredytów straconych lub choćby nieterminowo spłacanych. Pojawiły się więc wątpliwości, czy tego typu przypadki można zaliczyć do kategorii normatywnej oszustwa klasycznego z uwagi na wymaganą „niekorzystność” rozporządzenia mieniem. Oszustwo kredytowe (art. 297 k.k.), jako przejaw kryminalizacji przedpoła oszustwa klasycznego, jest typowym przestępstwem formalnym, do zaistnienia którego nie jest wymagany żaden skutek będący następstwem zachowania sprawcy. Odpowiedzialność karna związana jest z samym faktem przedłożenia nieprawdziwych dokumentów lub oświadczeń i tym samym uniezależniona jest od treści decyzji kredytowej.

Druża zasadnicza różnica między wskazanymi dwoma typami przestępstw związana jest z celem działania sprawców. Oba czyny są przestępstwami kierunkowymi, co oznacza każdorazowo potrzebę udowodnienia, iż sprawca podejmował określone działania we wskazanym celu. W przypadku oszustwa klasycznego celem tym jest osiągnięcie korzyści majątkowej, podczas gdy oszust kredytowy działa w zamiarze osiągnięcia kredytu (dla siebie lub kogoś innego).

Wskazane różnice w ustawowej regulacji obu typów oszustwa z pewnością mają istotne znaczenie w płaszczyźnie ujęcia normatywnego. Powstaje jednak pytanie o rzeczywistą potrzebę ich istnienia i możliwości skutecznego zwalczania oszustw kredytowych w oparciu o oba wskazane przepisy Kodeksu karnego.

Odnosząc się do pierwszego ze wskazanych zagadnień, stwierdzić należy, iż decyzja ustawodawcy odnośnie bezskutkowego charakteru oszustwa kredytowego, miała na celu ułatwienie procesu dowodzenia popełnienia przestępstwa¹⁶ i objęcie penalizacją także tych wypadków, w których sprawcy nie udało się osiągnąć zamierzonego celu. Bez względu na to, czy potencjalny kredytobiorca uzyskał kredyt, czy nie i niezależnie od przyczyny odmowy jego udzielenia – poprzez przedłożenie niezgodnych z prawdą dokumentów lub oświadczeń, wyczerpał znamiona przestępstwa. Zauważyć jednak należy, że także w przypadku braku przepisu art. 297 k.k., sytuacje, w których sprawca nie osiągnął zamierzonego celu, nie pozostawałyby poza sferą penalizacji. Polskie prawo karne w ramach penalizowanych elementów pochodzą przestępstwa (*iter delicti*) przewiduje usiłowanie. Zgodnie z treścią art. 13§1 k.k. zachodzi ono wówczas, gdy osoba w zamiarze popełnienia czynu zabronionego swoim zachowaniem bezpośrednio zmierza do jego dokonania, które jednak nie następuje. Osoba przedkładająca fałszywe dokumenty lub oświadczenia, której na skutek weryfikacji kredytowej nie przyznano wnioskowanych środków (niezależnie od przyczyn decyzji odmownej), popełnia przestępstwo oszustwa

¹⁵ L. Wilk, [w:] R. Zawłocki (red.), *System prawa handlowego. Prawo karne gospodarcze*, t. 10, Warszawa 2012, s. 439.

¹⁶ Z. Kukuła, *Orzecznictwo Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych dotyczące przestępstw gospodarczych*, Toruń 2011, s. 36.

klasycznego w stadium jego usiłowania, a nie dokonania. Zgodnie z polskim prawem, za usiłowanie popełnienia przestępstwa sąd wymierza karę w granicach zagrożenia ustawowego, przewidzianego dla danego przestępstwa. Oczywiście, można przewidywać, że w ramach sądowego wymiaru kary sprawca, który nie otrzymał kredytu zostanie potraktowany nieco łagodniej niż ten, który uzyskał środki. Trzeba jednak pamiętać, że ocena taka każdorazowo dokonywana jest przez sąd, przy uwzględnieniu wszystkich wskazanych w ustawie zasad i dyrektyw wymiaru kary. Na podstawie powyższych rozważań można sformułować wniosek, iż osoba przedstawiająca nieprawdziwe dokumenty lub oświadczenia podlega odpowiedzialności karnej niezależnie od tego, czy kredyt uzyska (dokonanie klasycznego oszustwa) czy też nie (usiłowanie oszustwa klasycznego). Z uwagi na jednorodność ustawowego zagrożenia zarówno za dokonanie jak i usiłowanie, przy jednoczesnej możliwości modyfikacji odpowiedzialności w ramach sędziowskiego wymiaru kary – wydaje się, że utrzymywanie art. 297 k.k. z tego powodu nie jest niezbędne.

Drugim, o wiele bardziej kontrowersyjnym elementem różnicującym oba typy oszustwa, jest cel działania sprawcy. Jednym z najważniejszych elementów uzasadnienia konieczności wprowadzenia oszustwa kredytowego był argument wynikający z poglądu¹⁷, iż odpowiedzialność karna „oszustwa klasycznego” wymaga wykazania, że już w chwili zawarcia umowy kredytowej osoba taka działała z zamiarem nie wywiązania się z zaciągniętego zobowiązania. W praktyce udowodnienie z góry powziętego przez sprawcę zamiaru niezwrócenia przyznanych środków jest niezwykle trudne. Problemy dowodowe w tym zakresie stanowiły podstawę do wprowadzenia oszustwa kredytowego, którego sprawca działa w celu osiągnięcia kredytu, czego udowodnienie jest w praktyce stosunkowo proste. Równoległe, choć w zdecydowanie mniejszym zakresie, wysuwane były wątpliwości co do wskazanej interpretacji celu działania oszusta „klasycznego”. Autorzy takiego odmiennego stanowiska¹⁸ podnosili, że sprawca dopuszcza się przestępstwa z art. 286 k.k. również wówczas, gdy oszukańczo uzyskany kredyt zamierza spłacić, kluczowe jest natomiast to, czy przyznany kredyt jest dla banku niekorzystny. Pogląd ten został wyraźnie wyeksponowany przez Sąd Najwyższy w 2000 r.¹⁹, który sformułował tezę, że sprawca popełnia oszustwo z art. 286 k.k. także wówczas, gdy

¹⁷ Pogląd ten zdecydowanie dominował zarówno wśród przedstawicieli doktryny prawa karnego, jak i w orzeczeniach sądowych na gruncie obowiązywania ustawy o ochronie obrotu gospodarczego i przez pierwsze lata funkcjonowania kodeksu karnego z 1997 r. Por. np.: O. Górniok, *Prawo karne gospodarcze...*, s. 32; P. Kardas, [w:] K. Buchała, P. Kardas, J. Majewski, W. Wróbel, *Komentarz do ustawy o ochronie obrotu gospodarczego*, Warszawa 1995, s. 69; B. Kurzępa, *Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Rzeszowie z dnia 30 sierpnia 1996 r.*, sygn. II Aka 65/96, „Prokuratura i Prawo” 1998, nr 2, s. 114; S. Lelental, *W sprawie kwalifikacji prawnej przestępnego wyłudzenia kredytów bankowych na działalność gospodarczą*, [w:] S. Lelental, M. Zajder (red.), *Kryminalistyczne i prawne problemy współczesnej przestępczości*, Szczytno 1995, s. 189-190; B. Michalski, *Przestępstwa przeciwko mieniu. Rozdział XXXV Kodeksu Karnego. Komentarz*, Warszawa 1999, s. 208-210; B. Sałata, *Przestępstwo oszustwa w nowym kodeksie karnym*, [w:] L. Bogunia (red.), *Nowa kodyfikacja prawa karnego*, Wrocław 1998, s. 44; wyrok SA w Rzeszowie z 30.08.1996 r. (sygn. akt II Aka 65/96), „Prokuratura i Prawo” 1998, nr 2, poz. 111 (dodatek).

¹⁸ Szerzej zob.: J. Skorupka, *Cywilna i karna ochrona kredytodawcy i pożyczkodawcy*, „Prokuratura i Prawo” 2000, nr 5, s. 38; Sz.T. Szymański, *Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 24 stycznia 1995 r.*, II Akr 128/94, „Prokuratura i Prawo” 1996, nr 4, s. 84. Tak również SA w Katowicach w wyroku z 13.03.1997 r. (sygn. akt II Aka 274/96), OSP 1998, nr 2, poz. 41. Por. także wyrok SN z 26.II.1998 r. (sygn. akt IV KKN 351/97), „Prokuratura i Prawo” 1998, nr 11-12, poz. 4.

¹⁹ Zob. przede wszystkim : wyrok SN z 28.06.2000 r. (sygn. akt III KKN 86/98), OSP 2001, nr 1, poz. 10 (z aprobującymi glosami J. Satko, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2001, nr 1, s. 27-28 oraz D. Wysockiego, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2001, nr 1, s. 26-27) oraz wyrok SN z 30.08.2000 r. (sygn. akt V KKN 267/2000), „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2001, nr 3, poz. 51.

w chwili przedkładania nieprawdziwych dokumentów nie towarzyszy mu zamiar niezwrócenia wnioskowanych środków. Argumentacja SN opiera się na konieczności dokonania rozróżnienia pomiędzy występującym jako znamię klasycznego oszustwa celem w postaci „osiągnięcia korzyści majątkowej” (*animus lucri faciendi*) a celem w postaci „przywłaszczenia mienia” (*animus rem sibi habendi*), charakterystycznego dla przestępstwa kradzieży i przywłaszczenia.

Pierwsze z wymienionych pojęć ma o wiele szerszy zakres i oznacza „współczesne i przyszłe przysporzenie mienia, spodziewane korzyści majątkowe, ogólne polepszenie sytuacji majątkowej”²⁰. W odniesieniu do oszukańczego uzyskiwania kredytów bankowych oznacza to, iż „dla bytu przestępstwa oszustwa bez znaczenia pozostaje okoliczność, czy oskarżony miał zamiar przywłaszczyć uzyskaną kwotę pieniężną, czy też zwrócić ją po pewnym czasie bankowi”²¹. Zmiana linii orzeczniczej SN w kwestii interpretacji znamienia strony podmiotowej klasycznego oszustwa zasługuje na zdecydowaną aprobatę²². Nie ulega wątpliwości, że zakres pojęcia korzyści majątkowej jest szeroki. W wypadku oszukańczo uzyskanego kredytu korzyść majątkowa będzie wynikała z faktu, że sytuacja kredytobiorcy polepszyła się, jego majątek został czasowo powiększony o środki przyznane przez bank. Należy także podkreślić, że przedstawiona interpretacja nie pozostaje bez wpływu na wykładnię omówionego wcześniej znamienia odnoszącego się do wymaganego skutku zachowania oszusta kredytowego. SN trafnie bowiem zauważył, że korzystność lub niekorzystność tego rozporządzenia należy oceniać tylko z punktu widzenia okoliczności istniejących w czasie jego dokonania, a nie tych, które następują później, bowiem droga pochodzenia przestępstwa oszustwa kończy się z chwilą dokonania rozporządzenia przez pokrzywdzonego. W konsekwencji, przy ocenie charakteru rozporządzenia mieniem przez bank nie można brać pod uwagę faktu spłaty kredytu lub niewywiązania się z przyjętych przez kredytobiorcę zobowiązań. Skoro ocena niekorzystności odnosić się winna wyłącznie do momentu rozporządzenia mieniem, wydaje się, że dla banku niekorzystnym będzie każdy kredyt, który został udzielony z naruszeniem ustalonych procedur kredytowych. Ich wprowadzenie jest prawem każdego banku, za pomocą którego zabezpiecza on swoje interesy i zapobiega udzielaniu tzw. złych kredytów. Oszukańcze omińnięcie przez kredytobiorcę wprowadzonych przez bank

²⁰ J. Bednarzak, *Przestępstwo oszustwa w polskim prawie karnym*, Warszawa 1971, s. 85.

²¹ Z uzasadnienia wyroku SN z 28.06.2000 r.

²² Zmiana została przejęta przez większość orzecznictwa. Zob. np.: wyrok SN z 21.08.2002 r. (sygn. akt III KK 230/02), „Prokuratura i Prawo” 2003, nr 3, poz. 12; wyrok SA w Lublinie z 18.06.2002 r. (sygn. akt II AKA 343/01), KZS 2004, nr 1; wyrok SA w Warszawie z 21.04.2005 r. (sygn. akt II AKA 74/04), Apel.-W-wa 2005, nr 3. Przyjęta została również z aprobatą przez doktrynę: J. Majewski, *Prawnokarna ochrona kredytodawcy w Polsce (na przykładzie banku i kredytu bankowego)*, [w:] A. Adamski (red.), *Przestępczość gospodarcza z perspektywy Polski i Unii Europejskiej*, Toruń 2003, s. 261-264; T. Oczkowski, *Oszustwo jako przestępstwo majątkowe i gospodarcze*, Kraków 2004, s. 158; J. Bojarski, T. Oczkowski, [w:] R. Zawłocki (red.), *System prawa karnego. Przestępstwa przeciwko mieniu i gospodarcze*, t. 9, Warszawa 2011, s. 523; I. Stolarczyk, *Oszustwo kredytowe – art. 297§1 k.k.*, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 9, s. 50. W orzecznictwie i doktrynie nadal jednak pojawiają się poglądy wskazujące możliwość pociągnięcia sprawy do odpowiedzialności z art. 286§1 k.k. tylko wtedy, gdy udowodniony zostanie zamiar przywłaszczenia środków istniejący w momencie występowania o kredyt. Por.: Wyrok SN z 14.01.2004 r. (sygn. akt IV KK 192/03), „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 9, poz. 5; postanowienie SA w Katowicach z 24 marca 2011 r. (sygn. akt II AKA 49/11), LEX 846493; wyrok SA w Katowicach z 14 grudnia 2012 r. (sygn. akt II AKA 324/12), LEX 1239908; T. Stępień, K. Stępień, *Przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu*, Toruń 2001, s. 38; L. Wilk, [w:] R. Zawłocki (red.), *System prawa handlowego. Prawo karne gospodarcze*, t. 10, Warszawa 2012, s. 446; E. Jakimiuk, J. Zajac, *Systematyka oszustw w prawie karnym i taktyka ich zwalczania*, Legionowo 2008, s. 25; A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 525; A. Wujastyk, *Przestępstwo tzw. oszustw kredytowych w ustawie oraz praktyce prokuratorskiej i sądowej*, Warszawa 2011, s. 153.

zabezpieczeń, ujętych w zasadach polityki kredytowej, wymogach formalnych uzyskania kredytu, procedurach badania zdolności kredytowej – doprowadzi bank do przyznania kredytu, który będzie niekorzystny z punktu widzenia interesów banku²³, ocenianych w momencie podejmowania decyzji.

Przy przyjęciu przedstawionych interpretacji znamion „niekorzystnego rozporządzenia mieniem” oraz „działania w celu osiągnięcia korzyści majątkowej” w istotny sposób zacierają się różnice pomiędzy oszustwem klasycznym (ewentualnie jego usiłowaniem) a oszustwem kredytowym. W pełni więc zgodzić należy się z J. Majewskim, że przed wprowadzeniem odrębnego oszustwa kredytowego, praktyka wymiaru sprawiedliwości, na skutek wadliwej praktyki stosowanych wykładni, nie wykorzystywała wszystkich istniejących możliwości prawnych. Przy właściwej interpretacji znamion oszustwa klasycznego okazuje się więc, że jego formuła jest na tyle pojemna, że może objąć każdy przypadek, kiedy na skutek oszukańczego działania sprawcy bank udziela kredytu obciążonego faktycznie wyższym ryzykiem kredytowym, aniżeli mniema²⁴.

Konkluzja taka w sposób zasadniczy podważa konieczność równoległego występowania dwóch rodzajów oszustwa: klasycznego i kredytowego. Istotnym powodem utrzymywania obu wskazanych typów czynów zabronionych mógłby być jedynie w takim przypadku odmienny przedmiot ochrony tych przepisów. Formalnie obie regulacje znajdują się w innych rozdziałach kodeksu karnego, co wskazuje na odmienny rodzajowy przedmiot ochrony. Oszustwo klasyczne traktowane jest więc jako przestępstwo przeciwko mieniu, zaś oszustwo kredytowe stanowi przestępstwo przeciwko obrotowi gospodarczemu. Jak wynika z przedstawionej na wstępie definicji przestępstwa gospodarczego, jego istotą jest spowodowanie zagrożenia ponadindywidualnym dobrom w sferze życia gospodarczego, czego skutkiem może być utrata zaufania społecznego do systemu gospodarczego lub jego podstawowych instytucji. Przeprowadzone badania nad oszustwami kredytowymi ujawnionymi przez polski wymiar sprawiedliwości zdają się jednak podważać tezę o gospodarczym charakterze tych czynów. Okazuje się bowiem, że w zdecydowanej większości przestępstwa takie dotyczą kredytów konsumpcyjnych, a wartość środków, o które ubiegają się oszuści jest niewielka (średnio 5 000 zł).²⁵ Jak najbardziej racjonalne wydaje się więc pytanie o przedmiot ochrony art. 297 k.k., jako że trudno uznać, że spotykane w praktyce wyłudzenia kredytu konsumpcyjnego niewielkiej wartości stanowią przestępstwo gospodarcze, skierowane przeciw ponadindywidualnym interesom gospodarczym i zagrażające prawidłowemu funkcjonowaniu działalności kredytowej²⁶.

Niska wartość kredytów, a także sylwetka oszusta kredytowego, metody oraz motywy jego działań, powiązania (a właściwie ich brak) z prowadzeniem działalności gospodarczej – wszystkie te elementy dają podstawę do sformułowania wniosku, że art. 297 k.k. obecnie nie spełnia swej roli, określonej dla tej regulacji przez ustawodawcę. Właściwa interpretacja znamion klasycznego oszustwa daje możliwość ścigania

²³ Nie ulega wątpliwości, że kwestia niekorzystności powinna być rozpatrywana z punktu widzenia pokrzywdzonego. Zob.: wyrok SN z 20.08.1934 r. (sygn. akt I K 468/34), ZbO 59/35 oraz wyrok SN z 17.06.1998 r. (sygn. akt IV KKN 108/96), OSNKW 1998, nr 7-8.

²⁴ J. Majewski, *Prawnokarna ochrona kredytodawcy w Polsce...*, s. 259.

²⁵ Por. wyniki badań obejmujących analizy 854 postępowań karnych prowadzonych w latach 1995-2002 w 10 sądach rejonowych w Polsce, które wskazują, że w ponad 95% takich spraw, dotyczą one kredytów konsumpcyjnych. Szerzej: J. Karąźniewicz, *Bankowe oszustwo kredytowe...*, s. 106, 183.

²⁶ J. Bojarski, T. Oczkowski, [w:] R. Zawłocki (red.), *System prawa karnego. Przestępstwa przeciwko mieniu i gospodarce*, t. 9, Warszawa 2011, s. 523.

sprawców tzw. wyłudzeń kredytów w oparciu o przepis art. 286 k.k.²⁷. Praktyka wskazuje ponadto, że w zdecydowanej większości przypadków dochodzi do zastosowania kwalifikacji kumulatywnej, w której wskazane są dwa pozostające w zbiegu przepisy ustawy karnej: art. 297 k.k. i art. 286 k.k. Dzieje się tak także wtedy, gdy nie doszło do uzyskania wnioskowanego kredytu – wówczas czyn taki kwalifikowany jest jako usiłowanie klasycznego oszustwa i jednocześnie wyczerpanie znamion dokonania oszustwa kredytowego. Wymiar kary następuje wówczas w oparciu o art. 286 k.k., który przewiduje surowszą karę (art. 11§3 k.k.). O zdecydowanym zbliżeniu oszustwa kredytowego do przestępczości przeciwko mieniu świadczy także praktyka w zakresie osądzeń wykrytych sprawców. Elementy podmiotowe i przedmiotowe brane pod uwagę przy wymiarze kary słusznie usprawiedliwiają stosunkowo łagodną politykę karania. W zdecydowanej większości przypadków kary nie przekraczają 2 lat pozbawienia wolności.²⁸

Powyższe uwagi mogą prowadzić do dwóch alternatywnych wniosków. Pierwszy z nich postuluje utrzymanie w prawie karnym dwóch typów oszustwa: klasycznego i kredytowego. Opiera się na przyjęciu, że skoro przepisy te z powodzeniem funkcjonują równoległe blisko 20 lat, nie ma potrzeby modyfikacji prawa w tym zakresie. Druga z możliwych do przyjęcia konkluzji, nie tylko kwestionuje niezbędność utrzymywania typu czynu zabronionego wskazanego w art. 297 k.k., ale także postuluje likwidację wskazanej regulacji. Oba stanowiska oprzeć można na racjonalnych argumentach, choć waga każdego z nich powinna być przedmiotem dyskusji.

Z jednej strony, uwzględniając stabilność systemu prawnego, można przyjąć, że skoro równoległe funkcjonowanie dwóch przepisów, choć nie jest konieczne, nie przynosi jednak szkody – można postulować utrzymanie *status quo*. Z drugiej jednak strony pojawia się postulat przejrzystości prawa i spójności poszczególnych regulacji oraz logicznego powiązania w ramach przyjętej systematyki. Trzeba przy tym podkreślić, iż w prawie karnym szczególne znaczenie słusznie przypisuje się zasadzie jego subsydiarności, nakazującej wkraczanie za pomocą norm prawa karnego tylko tam, gdzie jest to konieczne, a więc jedynie wtedy, kiedy dane dobro nie może być chronione w żaden inny sposób²⁹. Zasada subsydiarności odnoszona jest głównie do działań związanych z zakresem kryminalizacji, pamiętać jednak należy, że jednym z warunków prawidłowej i skutecznej kryminalizacji jest właściwe ujęcie normy prawnej w ramy tekstu prawnego³⁰. Kwalifikowanie zachowania oszusta kredytowego jako przestępstwa skierowanego przeciwko obrotowi gospodarczemu, w obliczu badań wskazujących na

²⁷ Szerzej na temat argumentacji zob.: J. Karaźniewicz, *Art. 286 k.k. i art. 297 k.k. jako instrumenty zwalczania oszustw kredytowych*, „Studia Prawnoustrojowe” 2009, nr 9, s. 323-344.

²⁸ Szeroka analiza struktury osądzeń zawarta w: J. Karaźniewicz, *Karalność oszustw kredytowych w praktyce sądów polskich na podstawie badań akt sądowych*, [w:] P. Bogdalski, W. Pływaczewski, I. Nowicka (red.), *Ius est ars boni et aequi. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Stefanowi Leleentalowi*, Szczytno 2008, s. 234-262. Do podobnych wniosków doprowadziły także badania A. Wujastyk. Szerzej: A. Wujastyk, *op. cit.*, s. 270-273.

²⁹ Na temat zasad dopuszczalności ingerencji prawnokarnej w sferę obrotu gospodarczego szerzej zob.: S. Żółtek, *Prawo karne gospodarcze w aspekcie zasady subsydiarności*, Warszawa 2009. W kontekście oszustwa kredytowego por. w szczególności uwagi na temat dopuszczalności stosowania kryminalizacji uproszczonej (s. 276-286).

³⁰ Na subsydiarny charakter przepisów zaliczanych do prawa karnego gospodarczego oraz ich specyficzną budowę, obligującą do uwzględnienia przepisów innych ustaw w procesie dekodowania normy prawnej zwraca uwagę J. Skorupka, *Pojęcie przestępstwa gospodarczego*, [w:] V. Konarska-Wrzošek, J. Lachowski, J. Wójcikiewicz (red.), *Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Markowi*, Warszawa 2010, s. 501-502.

rzeczywisty obraz sprawy i samego przestępstwa, zaprzecza istocie takich typów, wynikającej z rodzajowego przedmiotu ochrony. Należy się więc zastanowić, czy rzeczywiście równoległe funkcjonowanie dwóch typów przestępstw jest „tylko” niepotrzebne, czy też nie wynikają z tego istotne problemy natury interpretacyjnej, a także kryminologicznej, związanej z ustaleniem etiologii takiej przestępczości, jej symptomatologii, a w konsekwencji także opracowaniem skutecznych metod jej przeciwdziałania i zwalczania jej przejawów. Zaliczenie oszustwa kredytowego do grupy przestępstw gospodarczych rodzi także wątpliwość co do sposobu podejścia do zwalczania tych czynów przez organy ścigania. Można bowiem zadać pytanie o rzeczywiste znaczenie w tych wypadkach pracy operacyjnej³¹, nieodzownej jak się wydaje w płaszczyźnie przestępczości gospodarczej – analizy kryminalnej³², czy konieczności odnoszenia do tych spraw pojęcia specjalistycznego tzw. śledztwa finansowego.³³ Należy przy tym zaznaczyć, iż przedstawione zastrzeżenia w zakresie funkcjonowania art. 297 k.k. odnoszą się wyłącznie do tej części regulacji, która odnosi się do oszustwa kredytowego. Trzeba bowiem pamiętać, że art. 297 k.k. jest przepisem zbiorczym, zawierającym różne postacie oszustw gospodarczych (oprócz oszustwa kredytowego określa m.in. oszustwo dotacyjne, subwencyjne, w zakresie zamówień publicznych czy zmierzające do uzyskania elektronicznego instrumentu płatniczego).

³¹ Na ciekawe kwestie związane z wpływem pracy operacyjnej na tok postępowania karnego, także w zakresie inicjowania procesu i wynikającymi z tego konsekwencjami dotyczącymi skuteczności obrony w sprawach gospodarczych zwraca uwagę C. Kulesza, *Obrona w sprawach o przestępstwa gospodarcze i skarbowe*, Warszawa 2012.

³² Na temat znaczenia analizy kryminalnej dla zwalczania najpoważniejszych przejawów przestępczości, także gospodarczej zob. P. Chlebowicz, W. Filipkowski, *Analiza kryminalna. Aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe*, Warszawa 2011.

³³ W terminologii policyjnej jest to „swoistego rodzaju śledztwo, które przez szereg dostępnych działań procesowych i operacyjnych począwszy od analizy prawej czynu zabronionego przez uzyskanie nieformalnych dowodów, powiązań między członkami grupy przestępczej, miejsc ich lokowania ma doprowadzić do ujawnienia nielegalnego mienia i zabezpieczenia jego na poczet kar i środków karnych”. Szerzej na temat znaczenia śledztwa finansowego w sprawach gospodarczych zob.: K. Liszewski, D. Najmoła, K. Wiciak, *Śledztwo finansowe*, Szczytno 2008.

Title

Combating credit frauds – selected legal issues

Streszczenie

W literaturze przedmiotu oszustwo kredytowe jest traktowane jako jedno z najpoważniejszych zagrożeń systemu gospodarczego. W polskim prawie karnym przewidziane są dwie regulacje, które w praktyce wykorzystywane są do zwalczania tego typu przestępstw. Pierwszy z przepisów to art. 286 k.k., który określa tzw. klasyczne oszustwo, będące jednym z przestępstw przeciwko mieniu. Drugim przepisem wykorzystywanym do karania oszustów kredytowych jest art. 297 k.k., który zawiera czyn klasyfikowany jako przestępstwo gospodarcze. Głównym celem artykułu jest porównanie ustawowych znamion oszustwa klasycznego i oszustwa kredytowego oraz ustalenie wzajemnych relacji zachodzących pomiędzy wskazanymi typami przestępstw. Przeprowadzone analizy prowadzą do wniosku, że pomimo wielu różnic między nimi, możliwe jest pociąganie do odpowiedzialności oszustów kredytowych także na podstawie art. 286 k.k. Ponadto, badania aktowe wskazują, że biorąc pod uwagę sylwetkę sprawcy, jak też rozmiar wyrządzanych szkód, oszustwo kredytowe jest czynem zbliżonym bardziej do przestępstw przeciwko mieniu niż do tych, które godzą w prawidłowe funkcjonowanie systemu bankowego.

Słowa kluczowe

przestępstwo gospodarcze, oszustwo kredytowe, oszustwo klasyczne,
zwalczanie przestępczości, znamiona przestępstwa

Summary

In the relevant literature, credit fraud is considered as one of the most serious threats to the economic system. There are two different regulations of The Penal Code, which are used for combating this offence. The first one is the article 286. It describes traditional fraud, which is a crime against property. Article 297 of the Penal Code is the second provision which can be used to sentence fraudsters. It is classified as an economic crime. This article's main focus is to compare statutory features of traditional and credit fraud and establish the relationship between these two provisions. Analyses show that in spite of many differences between indicated crimes, credit fraudsters can be sentenced under the article 286 of the Penal Code. Moreover, the analysis of court records prove that given the profile of the offender and the scale of damage to property, credit fraud is more like a crime against property rather than one that harms the proper functioning of banking economic system.

Keywords

economic crimes, credit fraud, classic fraud,
combating criminality, signs of crime

Dr Monika Porwisz
Adiunkt
Instytut Prawa i Administracji
Wydział Administracji
Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie

ROZDZIAŁ XI

Przeciwdziałanie korupcji w sektorze bankowym

Wstęp

W dobie globalizacji przestępczość i nadużycia finansowe dotyczą wiele instytucji. Nie ulega wątpliwości, iż stanowią one szczególne zagrożenie dla podmiotów sektora bankowego. Należy zatem podejmować działania zmierzające do skutecznego ich wykrywania, a co za tym idzie przeciwdziałania im. W tym zakresie konieczne są wielokierunkowe przedsięwzięcia w szczególności o charakterze prawnym. Obecnie zakres przedmiotowej działalności bankowej jest bardzo szeroki. Coraz częściej wykracza poza obszar tradycyjnych czynności bankowych i dotyczy także sfery inwestycyjnej czy ubezpieczeniowej. Współczesne regulacje muszą więc nadążać za występującą w tym sektorze, w różnych postaciach przestępczością.

Podejmując się próby wskazania sposobów przeciwdziałania korupcji w sektorze bankowym, zasadnym jest wskazanie podstawowych zakresów pojęciowych odnoszących się do tego zagadnienia, a także przejawów przestępczości bankowej.

Definicje pojęć

Definicje korupcji, spotykane w literaturze przedmiotu można umownie podzielić na definicje słownikowe i encyklopedyczne, definicje naukowe – występujące w opracowaniach *stricte* naukowych, definicje umów i konwencji – sformułowane na potrzeby poszczególnych aktów międzynarodowego prawa publicznego, definicje jurydyczne – typizujące przejawy korupcji, czy definicje socjologiczne. Wskazać można ponadto definicje instytucjonalne, jakimi posługują się różnorodne organizacje (np. Bank Światowy, Transparency International, Fundacja Batorego), których jednym z obszarów zainteresowania jest zjawisko korupcji.

Według definicji słownikowych, korupcja to demoralizacja urzędników instytucji państwowych lub społecznych, objawiająca się łapownictwem i przekupnością¹. W praktycznym słowniku współczesnej polszczyzny, korupcja oznacza żądanie lub przyjmowanie korzyści finansowych lub majątkowych przez pracowników instytucji za naruszenie prawa lub wykonanie czynności urzędowych². Korupcja oznacza pewien syndrom, zjawisko i jest to sytuacja, kiedy przekupujący ma do swojej dyspozycji przekupionych. Dzięki czynnościom łapowniczym może realizować cele, które sobie stawia³.

¹ B. Dunaj (red.), *Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawa 1996, s. 417.

² H. Zgólkowa (red.), *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 17, Poznań 1998, s. 348.

³ O. Górniok, *Pojęcie, formy i uwarunkowania korupcji gospodarczej*, [w:] *Korupcja gospodarcza. Materiały z sympozjum naukowego*, Piła 1998, s. 4.

Najbardziej rozpowszechnioną definicją korupcji jest definicja podawana przez ekspertów Banku Światowego. Według Banku Światowego różne przejawy korupcji mogą mieć różne pochodzenie i konsekwencje. Bank Światowy definiuje korupcję jako wykorzystanie zajmowanego urzędu lub stanowiska do uzyskania nienależnych korzyści i wyróżnia dwa podstawowe rodzaje korupcji⁴. Pierwszy zwany zawłaszczeniem państwa, dotyczy działania osób, przedsiębiorców lub grup interesu sektora publicznego i prywatnego. Celem działania tych podmiotów jest wpływanie na korzystny dla siebie kształt ustaw, rozporządzeń, poprzez zapewnianie wysokim funkcjonariuszom publicznym nielegalnych korzyści materialnych. Drugi rodzaj korupcji to korupcja administracyjna, czyli zamierzone przez osobę publiczną ominięcie, lub zmodyfikowanie stosowania istniejących przepisów, w celu dostarczenia innym korzyści, w zamian za zapewnienie tej osobie publicznej korzyści prywatnych w sposób niejawny i nielegalny. W tym ujęciu rozumienie korupcji dotyczy samej natury relacji. Bowiern poprzez działania korupcyjne nazywane zawłaszczaniem państwa zainteresowane podmioty kreują nowe zasady, kształtują je tak, aby umożliwiły osiągnięcie korzyści. Rozróżnienie to ma ważne praktyczne i analityczne implikacje przy rozważaniu efektywności różnych strategii zapobiegania korupcji⁵. Bank Światowy skonstruował założenia wszechstronnej strategii walki z korupcją w odniesieniu do najważniejszych sektorów funkcjonowania państwa. W zakresie polityki gospodarczej, w tym w sektorze finansowym, najważniejsze założenia to reforma przepisów. W służbie cywilnej Bank Światowy kładzie nacisk na: jasną misję, płace, merytokrację, odpowiedzialność za decyzje. Jako priorytety kontroli publicznej Bank Światowy wskazuje: nadzór parlamentarny, nadzór ze strony społeczeństwa i mediów, działalność niezależnych instytucji i organizacji pozarządowych. Jako przykład polskiej organizacji pozarządowej zaangażowanej w walkę z korupcją należy wskazać Fundację im. Stefana Batorego. Organizacja opracowała Program Przeciw Korupcji (PPK). Celem działań podejmowanych przez tę organizację jest zmiana nastawienia obywateli do tzw. małej korupcji, czyli korupcji dnia codziennego, przejawiającej się w takich zachowaniach, jak łapownictwo kadry urzędniczej niższego szczebla.

W kontekście powyższych uwag zasadniczą kwestią jest wyjaśnienie znaczenia pojęcia korupcja użytego przez polskiego ustawodawcę. Definicja korupcji zawarta jest ustawie o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym⁶. W obecnym brzmieniu nadanym nowelą z dnia 16 października 2010 r., korupcją w rozumieniu ustawy o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym jest czyn:

- polegający na obiecywaniu, proponowaniu lub wręczaniu przez jakąkolwiek osobę, bezpośrednio lub pośrednio, jakichkolwiek nienależnych korzyści osobie pełniącej funkcję publiczną dla niej samej lub dla jakiegokolwiek innej osoby, w zamian za działanie lub zaniechanie działania w wykonywaniu jej funkcji;
- polegający na żądaniu lub przyjmowaniu przez osobę pełniącą funkcję publiczną bezpośrednio, lub pośrednio, jakichkolwiek nienależnych korzyści, dla niej samej lub dla jakiegokolwiek innej osoby, lub przyjmowaniu propozycji lub obietnicy takich korzyści, w zamian za działanie lub zaniechanie działania w wykonywaniu jej funkcji;

⁴ *Korupcja w Polsce. Przegląd obszarów priorytetowych i propozycji przeciwdziałania zjawisku (fragment raportu Banku Światowego)*, „Prokurator” 2000, nr 3, s. 28-51.

⁵ J. Płoskonka, *Korupcja – zagrożenia i metody jej zwalczania*, „Służba Cywilna” 2003, nr 6, s. 112.

⁶ Ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym (Dz. U. 2012, Nr 0, poz. 621, tekst jednolity ze zm.).

- popełniany w toku działalności gospodarczej, obejmującej realizację zobowiązań względem władzy (instytucji) publicznej, polegający na obiecywaniu, proponowaniu lub wręczaniu, bezpośrednio lub pośrednio, osobie kierującej jednostką niezaliczaną do sektora finansów publicznych lub pracującej w jakimkolwiek charakterze na rzecz takiej jednostki, jakichkolwiek nienależnych korzyści, dla niej samej lub na rzecz jakiegokolwiek innej osoby, w zamian za działanie lub zaniechanie działania, które narusza jej obowiązki i stanowi społecznie szkodliwe odwzajemnienie;
- popełniany w toku działalności gospodarczej obejmującej realizację zobowiązań względem władzy (instytucji) publicznej, polegający na żądaniu lub przyjmowaniu bezpośrednio lub pośrednio przez osobę kierującą jednostką niezaliczaną do sektora finansów publicznych lub pracującą w jakimkolwiek charakterze na rzecz takiej jednostki, jakichkolwiek nienależnych korzyści lub przyjmowaniu propozycji lub obietnicy takich korzyści dla niej samej lub dla jakiegokolwiek innej osoby, w zamian za działanie lub zaniechanie działania, które narusza jej obowiązki i stanowi społecznie szkodliwe odwzajemnienie (art. 1 ust. 3a ustawy o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym).

Obok wyjaśnienia złożonej definicji korupcji, istotne jest wyjaśnienie kategorii pojęciowej: sektor bankowy. Należy dokonać rozróżnienia pomiędzy pojęciem sektor bankowy i szerzej rozumianym pojęciem system bankowy. „Sektor bankowy to część gospodarki, która oferuje innym podmiotom możliwość lokowania wolnych środków i uzyskania finansowania oraz świadczy usługi doradcze i pośrednictwa. Jego zasadniczymi elementami składowymi są banki komercyjne i parabanki. Natomiast system bankowy obejmuje nie tylko sektor bankowy, ale też całe spektrum usług oferowanych dla sektorów niefinansowych jak też zasady oraz przepisy, które wpływają na te usługi. Popyt na usługi sektora bankowego pochodzi zarówno od gospodarstw domowych, jak i od przedsiębiorstw”⁷. Podmioty sektora bankowego to banki komercyjne, unie kredytowe, pośrednicy finansowi, oraz instytucje parbankowe (agencje ratingowe, izby rozliczeniowe, biura informacji kredytowej, izby gospodarcze)⁸.

Wyjaśnienie powyższego zakresu terminologicznego nakreśla zatem zakres przedmiotowy niniejszego artykułu.

Źródła prawa bankowego

Koncentrując się na aspekcie przeciwdziałania zachowaniom korupcyjnym w sektorze bankowym należy wymienić akty prawne, statuujące podstawy dokonywania szeroko rozumianego obrotu w sferze finansowej. Regulacje te odgrywają niebagatelną rolę w kształtowaniu stabilności i bezpieczeństwa sektora bankowego. Podstawowym aktem prawnym jest ustawa Prawo bankowe⁹. Ustawa określa zasady prowadzenia działalności bankowej, tworzenia i organizacji banków, oddziałów i przedstawicielstw banków zagranicznych, a także oddziałów instytucji kredytowych oraz zasady sprawowania nadzoru bankowego, postępowania naprawczego, likwidacji i upadłości banków.

⁷ J. Kolesnik, *Bezpieczeństwo systemu bankowego. Teoria i praktyka*, Warszawa 2011, s. 17.

⁸ *Ibidem*, s. 18.

⁹ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe (Dz. U. 2012, Nr 0, poz. 1376, tekst jednolity).

Innym aktem prawnym jest ustawa o listach zastawnych i bankach hipotecznych¹⁰. Ustawa określa zasady emisji, zbywania, nabywania, wykupu i zabezpieczenia listów zastawnych oraz zasady tworzenia, organizacji, działalności i szczególnego nadzoru nad bankami hipotecznymi.

Do źródeł prawa bankowego zaliczyć można także m.in.:

- Ustawę o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym¹¹,
- Ustawę o nadzorze nad rynkiem finansowym¹²,
- Ustawę o nadzorze uzupełniającym nad instytucjami kredytowymi, zakładami ubezpieczeń, zakładami reasekuracji i firmami inwestycyjnymi wchodzącymi w skład konglomeratu finansowego¹³,
- Ustawę o uporządkowaniu stosunków kredytowych¹⁴,
- Ustawę o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych¹⁵.

Poza wyżej wskazanymi aktami prawnymi działalność bankową regulują też inne przepisy jednakże nie mają one zastosowania wyłącznie dla tych instytucji.

Rodzaje przestępczości bankowej

W obszarze przestępczości bankowej wskazać można różne kategorie przestępstw, zabronionych przez prawo karne, prawo bankowe, czy ustawę o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu¹⁶. Do szczególnie niebezpiecznych przestępstw należy też korupcja, która jest częścią przestępczości gospodarczej i ma charakter niejako usługowy dla wielu innych kategorii przestępstw. Należy podkreślić, iż korupcja nie zawsze utożsamiana jest tylko z łapownictwem czy płatną protekcją ale służy do definiowania różnorodnych nieprawidłowości w obrocie gospodarczym¹⁷. Korupcja towarzyszy innym przestępstwom, spełniając następujące funkcje:

- umożliwia lub ułatwia zdobywanie, „kupowanie”, cennych informacji ważnych dla efektywnej i nieuczciwej konkurencji z innymi podmiotami,
- umożliwia lub ułatwia popełnianie innych przestępstw,
- ułatwia sprawcom przestępstw uchylenie się przed odpowiedzialnością karną¹⁸.

¹⁰ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o listach zastawnych i bankach hipotecznych (Dz. U. 2003, Nr 99, poz. 919, tekst jednolity).

¹¹ Ustawa z dnia 14 grudnia 1994 r. o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym (Dz. U. 2009, Nr 84, poz. 711, tekst jednolity).

¹² Ustawa z dnia 21 lipca 2006 r. o nadzorze nad rynkiem finansowym (Dz. U. 2012, Nr 0, poz. 1149, tekst jednolity).

¹³ Ustawa z dnia 15 kwietnia 2005 r. o nadzorze uzupełniającym nad instytucjami kredytowymi, zakładami ubezpieczeń, zakładami reasekuracji i firmami inwestycyjnymi wchodzącymi w skład konglomeratu finansowego (Dz. U. 2005, Nr 83, poz. 719).

¹⁴ Ustawa z dnia 28 grudnia 1989 r. o uporządkowaniu stosunków kredytowych (Dz. U. 1989, Nr 74, poz. 440).

¹⁵ Ustawa z dnia 5 listopada 2009 r. o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych (Dz. U. 2012, Nr 0, poz. 855).

¹⁶ Ustawa z dnia 16 listopada 2000 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (Dz. U. 2010, Nr 46, poz. 276, tekst jednolity).

¹⁷ W. Jasiński, *Osoby na eksponowanych stanowiskach politycznych. Przeciwdziałanie korupcji i praniu pieniędzy*, Warszawa 2012, s. 194.

¹⁸ H. Kołdecki, *Niespójność kryminalistyki uniwersyteckiej z realiami i potrzebami praktyki zwalczania zorganizowanej przestępczości gospodarczej w Polsce*, [w:] B. Janiszewski (red.), *Nauka wobec współczesnych zagadnień prawa karnego w Polsce*, Poznań 2004, s. 133-134.

Nie ulega więc wątpliwości, iż korupcja jest złożonym, wielopostaciowym i wielowymiarowym zjawiskiem. Aktualnie mówiąc o korupcji nie myślimy wyłącznie, iż jest to tradycyjna forma wręczania łapówki. Obecnie korupcja przybiera też inny wymiar. To starannie opracowana taktyka postępowania, niejednokrotnie przybierająca zorganizowany charakter.

Zatem zjawisko korupcji w sektorze bankowym należy rozpatrywać w szerszym kontekście. Nie tylko jako przestępstwo wyczerpujące znamiona sprzedajności uregulowanej w art. 228 k.k.¹⁹, ale również jako rodzaj patologii towarzyszącej innym formom przestępczości. Analizując przejawy przestępczości w sektorze bankowym można mówić zarówno o przestępczości osób prywatnych, dokonujących naruszeń prawa na szkodę banków, jak też o przestępczości pracowników instytucji bankowych i decydentów zatrudnionych w sektorze bankowości. Wyróżnić można tu korupcję zwykłą gdy osoby wręczają łapówki, w celu uzyskania przyspieszonego zakończenia ich sprawy przez pracownika banku. Istnieje również korupcja oszukańcza gdy podmioty starają się uzyskać pewne przywileje czy dokumenty pomniejszając standardowe, nałożone przez przepisy koszty.

Przestępczość bankowa jest związana również z prowadzeniem przez banki usług kredytowych. Można wskazać w tym obszarze wiele zachowań, takich jak: wpływanie na treść decyzji bankowej o przyznanie kredytu, wykorzystanie uprawnień do podejmowania decyzji w przedmiocie udzielania osobom fizycznym kredytów, nadużycie udzielonego zaufania lub przekroczenie uprawnień przez pracownika banku, naruszenie obowiązków w zakresie reprezentowania interesów majątkowych banku, zaniechanie sprawdzenia zdolności kredytowej kredytobiorcy, zaniechanie sprawdzenia realności wycen poszczególnych składników majątkowych stanowiących podstawę zabezpieczenia kredytu, brak sprawdzenia sytuacji majątkowej poręczycieli kredytu, przyznawanie lub udzielanie kolejnych transz wcześniej przyznanych kredytów, bądź nowych kredytów, w sytuacji braku albo niepełnej obsługi poprzednio pobranych kredytów przez tych samych kredytobiorców, brak weryfikacji przedstawionej przez klienta kalkulacji spłaty kredytu, celowe przyjęcie podrobionego dokumentu do akt kredytowych i złożenie do akceptacji wniosku o udzielenie kredytu, bezprawne umożliwienie późniejszej spłaty kredytu, czy wreszcie przestępstwa czekowe i wekslowe.

Przestępstwa popełniane są również przez klientów banku, dokonujących wyłudzeń, czy innych przestępstw na szkodę banków. Popełniane są również przestępstwa we współdziałaniu pracowników banku z osobami trzecimi, jak kradzieże pieniędzy z kasy banku, kradzieże haseł do kont bankowych, wytwarzanie fałszywych umów na produkty bankowe, poświadczenie nieprawdy w dokumentacji, ujawnienie danych objętych tajemnicą bankową.

Przestępstwa popełniane na szkodę banków to także inne przestępstwa o charakterze kryminalnym jak napady na konwoje bankowe, włamania do bankowych systemów informatycznych.

Obok tych kategorii przestępstw szeroko komentowanym w literaturze²⁰ rodzajem przestępczości w sektorze bankowym jest pranie brudnych pieniędzy. W tym

¹⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. 1997, Nr 88, poz. 553 ze zm.).

²⁰ Zob. E. Pływaczewski, *Pranie brudnych pieniędzy*, Toruń 1993; D. Lipka-Chudzik, *Banki a problem prania brudnych pieniędzy*, Warszawa 1993; S. Niemińska, B. Smykla, *Przeciwdziałanie praniu pieniędzy w bankach - aspekty prawne*, Warszawa 2001; W. Jasiński, *Osoby na eksponowanych stanowiskach politycznych. Przeciwdziałanie korupcji i praniu pieniędzy*, Warszawa 2012; E.W. Pływaczewski (red.), *Proceder prania pieniędzy i jego implikacje*, Warszawa 2013.

zakresie wymiar korupcyjny transakcji bankowych ma miejsce w sytuacji przekupywania pracowników banku dokonywanych w celu legitymizacji środków pochodzących z przestępstwa²¹. W szczególności obszar gospodarki sprzyja okazjom do popełniania przestępstw, bowiem w sposób szczególnie zależny jest od decyzji instytucji. Swoistą cechą może być też nawet długotrwała „współpraca” podmiotów biorących udział w przestępczym procederze. Kooperacja w zakresie przestępczej działalności może być uzależniona m.in. od charakteru świadczonej usługi. Przestępcze działanie może być także zamaskowane pod szyldem legalnych operacji finansowych czy handlowych²².

Przejawem zachowań korupcyjnych w sektorze bankowym może być także nepotyzm, występujący przy obsadzaniu intratnych stanowisk, czy włączanie określonych osób, często pozbawionych merytorycznych kompetencji do grona osób zarządzających bankiem. Rodzi to konsekwencje dla funkcjonowania tych podmiotów, bowiem instytucje finansowe, czy banki mają wpływ na funkcjonowanie instytucji gospodarczych. Z kolei osoby mianowane na takie stanowiska, są szczególnie podatne na korupcję. W ten sposób tworzy się układ wzajemnych zależności i powiązań, który przenosi się też na inne dziedziny życia społecznego.

O przestępczości korupcyjnej w sektorze bankowym można mówić także w sferze przekształceń, fuzji czy sprzedaży banków.

Zachowania podmiotów uczestniczących w różnym charakterze w obrocie finansowym mogą wyczerpywać m.in. znamiona przestępstw stypizowanych w art.: 228 k.k. 296 k.k., 296a k.k., 286 k.k., 297 k.k., 299 k.k., 165a k.k. czy 270 k.k. W ramach konstruowania skutecznych strategii wykrywczych jednym z jej etapów powinno być utworzenie zbiorów informacji dotyczących określonych przestępstw. Powinny być to informacje w szczególności prawne ułatwiające identyfikowanie przestępstwa i umożliwiające dobór odpowiednich środków w celu skutecznego egzekwowania prawa. Zasadnym jest więc omówienie tych wybranych kategorii przestępstw.

Przepis art. 228 k.k. normuje przestępstwo sprzedajności osoby pełniącej funkcję publiczną w jednym typie podstawowym (§ 1), jednym typie uprzywilejowanym (§ 2) i trzech kwalifikowanych (§ 3-5)²³. Podmiot przestępstwa jest już zindywidualizowany w typie podstawowym art. 228 § 1 k.k., wskazującym, iż przestępstwo może być popełnione przez osobę pełniącą funkcją publiczną. W myśl regulacji zawartej w art. 115 § 19 k.k. osobą pełniącą funkcję publiczną jest funkcjonariusz publiczny, a więc grupa podmiotów wymieniona w art. 115 § 13 k.k., członek organu samorządowego, osoba zatrudniona w jednostce organizacyjnej dysponującej środkami publicznymi, chyba, że wykonuje wyłącznie czynności usługowe, a także inna osoba, której uprawnienia i obowiązki w zakresie działalności publicznej są określane lub uznane przez ustawę lub wiążącą Rzeczypospolitą Polską umowę międzynarodową. W tym miejscu warto przytoczyć wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach, stanowiący iż: „Nie ma najmniejszych przeszkód do tego, aby uznać za osobę pełniącą funkcje publiczne, bankowca zatrudnionego w prywatnym banku na stanowisku Naczelnika Wydziału Kredytów, czy zastępcę Dyrektora Oddziału takiego banku, który w ramach swojej

²¹ B. Kurzępa, *Kilka uwag o korupcji*, „Prokurator” 2000, nr 4, s. 19; zob. też P. Dzienis, W. Filipkowski, *Cywilnoprawne aspekty korupcji gospodarczej*, „Palestra” 2001, nr 11-12, s. 60-73; J. Skorupka, *Przestępstwo korupcji wyborczej*, „Palestra” 2006, nr 11-12, s. 43-53.

²² J. Bojarski, T. Oczkowski, *Penalizacja korupcji gospodarczej w polskim prawie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 4, s. 82.

²³ A. Wąsek, R. Zabłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 222–316*, t. II, Warszawa 2010, s. 69-70.

działalności kredytowej dysponuje w istocie rzeczmi środkami publicznymi, a to z tego powodu, że większościovym udziałowcem tego banku jest państwowa osoba prawna²⁴. W aktualnie obowiązującym kodeksie karnym we wszystkich typach przestępstwa, będącego przedmiotem analizy pojawia się termin „funkcja publiczna”. Tylko wtedy, gdy dana osoba pełni funkcję publiczną i w związku z pełnieniem ten funkcji przyjmuje korzyść, istnieje możliwość konstruowania sankcji za wypełnienie znamion określonego typu czynu zabronionego. Wprawdzie w przepisie nie użyto sformułowania „osoba pełniąca funkcję publiczną”, tylko „kto, w związku z pełnieniem funkcji publicznej”, co stanowi określenie o charakterze czynnościowym, którego podstawowym punktem odniesienia jest pełnienie określonej funkcji²⁵. Bezpośrednim przedmiotem ochrony jest, tutaj prawidłowość funkcjonowania instytucji publicznych, także tych działających w państwach obcych oraz organizacji międzynarodowych, a także bezinteresowność osób pełniących funkcję publiczną²⁶.

Bezprawne działania osób uczestniczących w obrocie bankowym *sensu largo* mogą wyczerpywać znamiona przestępstwa nadużycia zaufania w obrocie gospodarczym z art. 296 k.k. Podmiotem tego przestępstwa jest ten, kto na podstawie przepisu ustawy, decyzji właściwego organu lub umowy jest obowiązany do zajmowania się sprawami majątkowymi lub działalnością gospodarczą osoby fizycznej, prawnej albo jednostki organizacyjnej niemającej osobowości prawnej. Przedmiotem ochrony nadużycia zaufania są interesy majątkowe podmiotów, które powierzyły innym osobom prowadzenie swoich interesów²⁷. Jak stanowi przepis wyrządzenie szkody musi nastąpić przez nadużycie uprawnień lub niedopełnienie obowiązków. Nadużycie uprawnienia polega na jego przekroczeniu, bądź nawet na zachowaniu pozostającym w ramach przyznanego uprawnienia, lecz podjętym niezgodnie z celem, dla którego uprawnienia zostały sprawcy nadane. Niedopełnienie obowiązków polega albo na całkowitej bierności w sytuacji, kiedy konieczne było podjęcie działania, albo na podjęciu działań niewystarczających dla prawidłowego wywiązania się z obowiązków²⁸.

Zachowania korupcyjne w sektorze gospodarczym zostały ujęte w art. 296a k.k. Podmiotem przestępstwa jest osoba pełniąca funkcję kierowniczą w jednostce organizacyjnej wykonującej działalność gospodarczą lub pozostająca z nią w stosunku pracy, umowy zlecenia lub umowy o dzieło. Czynność sprawcza polega na żądaniu lub przyjmowaniu korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy. Korzyść ta lub obietnica musi mieć związek z określonym zachowaniem (działaniem lub zaniechaniem) sprawcy. Zachowanie sprawcy penalizowane w tym przepisie:

- polega na nadużyciu udzielonych mu uprawnień lub niedopełnieniu ciążącego na nim obowiązku,
- polega na wyrządzeniu jednostce organizacyjnej, w której jest zatrudniony lub na rzecz której wykonuje umowę zlecenia albo umowę o dzieło, szkody majątkowej,
- ma postać czynu nieuczciwej konkurencji,

²⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 12 marca 2008 r. (sygn. akt II AKa 356/07).

²⁵ M. Filar, *Zakres pojęciowy znamienia pełnienia funkcji publicznej na gruncie art. 228 k.k.*, „Palestra” 2003, z. 7–8, s. 65–66; zob. też L. Gardocki, *O podmiocie łapownictwa (w związku z glosą prof. W. Woltera)*, „Państwo i Prawo” 1971, z. 5, s. 809 i n.

²⁶ J. Skorupka, *Ochrona interesów majątkowych Skarbu Państwa w kodeksie karnym*, Wrocław 2004, s. 63–64.

²⁷ A. Wąsek (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 222–316*, Warszawa 2005, s. 1107.

²⁸ *Ibidem*, s. 1110.

— stanowi niedopuszczalną czynność preferencyjną na rzecz nabywcy lub odbiorcy towaru, usługi lub świadczenia.

Czynne przekupstwo gospodarcze (art. 296a § 2 k.k.) polega na udzieleniu lub obietnicy udzielenia korzyści majątkowej lub osobistej w warunkach określonych w art. 296 § 1 k.k.

Uprzywilejowane typy (wypadek mniejszej wagi) obu omawianych tu czynów zabronionych wskazany został w art. 296a § 3 k.k. Omawiany przepis penalizuje również kwalifikowany przypadek, który został ujęty w § 4 tego artykułu. Znamieniem kwalifikującym jest znaczna szkoda majątkowa wyrządzona jednostce organizacyjnej. Klauzula niepodlegania karze sprawcy czynnej korupcji gospodarczej została przewidziana w paragrafie 5. Jednak warunkiem niepodlegania karze jest zawiadomienie organu powołanego do ścigania przestępstw o fakcie przekupstwa, zanim dowiedział się o nim z innego źródła, i ujawnienie wszystkich istotnych okoliczności czynu.

Spośród przestępstw przeciwko mieniu unormowanych w kodeksie karnym w kontekście omawianej problematyki wskazać należy też przestępstwo oszustwa z art. 286 § 1 k.k. Przedmiotem ochrony omawianego tu przestępstwa są prawa majątkowe. Działanie sprawcy ukierunkowane jest na osiągnięcie korzyści majątkowej²⁹. Zachowanie sprawcy polega na doprowadzeniu do niekorzystnego rozporządzenia mieniem, poprzez wprowadzenie w błąd albo wyzyskanie błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania. Wprowadzenie w błąd (tzw. oszustwo czynne) oznacza że sprawca doprowadza inną osobę do mylnego wyobrażenia o rzeczywistym stanie rzeczy np. właściwości rzeczy. Wyzyskanie błędu (tzw. oszustwo bierne) zachodzi wtedy, kiedy pokrzywdzony już posiada błędne wyobrazenie o rzeczywistości, zaś sprawca wyobrażenie to wykorzystuje. Rozpatrując aspekty czynności sprawczej wskazać należy, iż rozporządzenie to takie zachowanie sprawcy powodujące zmianę w stanie posiadania osoby pokrzywdzonej. Transakcja ta musi być niekorzystna dla pokrzywdzonego, powodująca uszczerbek w istniejącym majątku pokrzywdzonego (*damnum emergens*) lub umniejszenie przyszłych zysków (*lucrum cessans*)³⁰. Jak podkreślił Sąd Apelacyjny w Białymstoku „korzyścią majątkową jest nie tylko zwiększenie aktywów majątkowych, ale również zmniejszenie pasywów, przy czym majątkiem są wszystkie prawa, które mają wartość możliwą do wyrażenia w pieniądzu”³¹.

W Kodeksie karnym zostało spenalizowane także oszustwo kredytowe. Przedmiotem ochrony wskazanym w art. 297 § 1 k.k. jest postępowanie prowadzące do uzyskania kredytu, pożyczki pieniężnej, poręczenia, gwarancji, akredytywy, dotacji, subwencji, potwierdzenia przez bank zobowiązania wynikającego z poręczenia lub z gwarancji lub podobnego świadczenia pieniężnego na określony cel gospodarczy, elektronicznego instrumentu płatniczego lub zamówienia publicznego. „Ogólnym przedmiotem ochrony tego przepisu jest prawidłowość funkcjonowania obrotu gospodarczego, w szczególności indywidualne interesy uczestników tego obrotu, jak i ponadindywidualne interesy gospodarcze społeczeństwa, związane z prawidłowym jego funkcjonowaniem. Szczególnym przedmiotem ochrony jest zaś w przypadku omawianego przestępstwa prawidłowość, rzetelność i uczciwość obrotu finansowego”³².

²⁹ Por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 marca 2013 r. (sygn. akt III KK 308/12).

³⁰ M. Filar (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 1180-1181.

³¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 17 kwietnia 2013 r. (sygn. akt II AKa 29/13).

³² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 maja 2011 r. (sygn. akt IV KK 57/11).

Działanie sprawcy polega tutaj na przedłożeniu podrobionego, przerobionego, poświadczającego nieprawdę albo nierzetelnego dokumentu albo nierzetelnego, pisemnego oświadczenia dotyczącego okoliczności o istotnym znaczeniu dla uzyskania wsparcia finansowego, instrumentu płatniczego lub zamówienia. Sankcjonowane jest ponadto niezawiadomieniu wbrew ciążącemu obowiązkowi właściwego podmiotu o powstaniu sytuacji mogącej mieć wpływ na wstrzymanie albo ograniczenie wysokości udzielonego wsparcia finansowego (art. 297 § 2 k.k.).

Do kodeksu karnego wprowadzono również przestępstwo prania brudnych pieniędzy. Stypizowane jest ono w art. 299 k.k. „*Ratio legis* tego przepisu polega na tym, że penalizowane jest tu zachowanie polegające na swego rodzaju "legalizacji" korzyści związanych z popełnieniem czynu zabronionego”³³.

Działania sprawcy polega na przyjęciu, przekazaniu, wywiezieniu za granicę, pomocy do przeniesienia własności lub posiadania albo podjęciu innych czynności, które mogą udaremnić lub znacznie utrudnić stwierdzenie przestępnego pochodzenia rzeczy lub praw, miejsca ich umieszczenia, ich wykrycie, zajęcie albo orzeczenie przepadku. Przedmiotem czynności wykonawczej są środki płatnicze, instrumenty finansowe, papiery wartościowe, wartości dewizowe, prawa majątkowe oraz mienie ruchome lub nieruchome (art. 299 § 1 k.k.). „Warunkiem odpowiedzialności z art. 299 § 1 k.k. jest, by przewidziane w nim wartości (walory) pochodziły z "korzyści związanych z popełnieniem czynu zabronionego", zatem niezbędne jest ustalenie owego czynu oraz korzyści bezpośrednio lub pośrednio z niego odniesionej przez sprawcę lub inną osobę, a następnie wprowadzanej do obrotu. Przez korzyść należy rozumieć wartość majątkową pochodzącą z popełnienia czynu zabronionego, także wartość, której podstawę stanowi stosunek prawny powstały w wyniku zabronionych prawnie zabiegów (...). Korzyść odniesiona z czynu zabronionego pośrednio byłaby wartością uzyskaną bezpośrednio, a następnie przetworzoną na jakiś inny składnik majątku lub jego część. Sprawca prania brudnych pieniędzy musi swym zamiarem obejmować wszystkie znamiona przestępstwa, zatem należy mu wykazać świadomość posługiwania się wartościami majątkowymi o przestępczym pochodzeniu oraz wolę udaremnienia lub znacznego utrudnienia identyfikacji tych pieniędzy przez uprawnione organy”³⁴.

Nie ulega wątpliwości, iż przestępstwa związane z korupcją i praniem brudnych pieniędzy mogą być związane z finansowaniem działań o charakterze terrorystycznym. Regulacja przewidująca odpowiedzialność karną osób lub organizacji finansujących terroryzm zawarta jest w art. 165a k.k. Przepis sankcjonuje gromadzenie, przekazywanie lub oferowanie środków płatniczych, instrumentów finansowych, papierów wartościowych, wartości dewizowych, praw majątkowych lub innego mienia ruchomego lub nieruchomości w celu sfinansowania przestępstwa o charakterze terrorystycznym.

Innym typem przestępstwa popełnianym przez uczestników obrotu bankowego jest fałszerstwo materialne (art. 270 k.k.). „Przedmiotem ochrony w przypadku czynu zabronionego z art. 270 § 1 k.k. jest dobro prawne ogólnej natury, jakim jest wiarygodność dokumentu”³⁵. Zachowanie się sprawcy przestępstwa określonego w § 1 może polegać na: podrobieniu, przerobieniu lub użyciu takiego dokumentu jako autentycznego. Przepis stypizowany w art. 270 § 1 k.k., jest zatem wieloodmianowe³⁶. Podrabianiem jest nadanie jakiemuś przedmiotowi (np. pismu)

³³ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 21 kwietnia 2011 r. (sygn. akt II AKa 20/11).

³⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 28 października 2009 r. (sygn. akt II AKa 184/09).

³⁵ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 24 maja 2011 r. (sygn. akt II KK 13/11).

³⁶ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 kwietnia 2007 r. (sygn. akt V KK 90/07).

pozorów dokumentu w celu wywołania wrażenia, że zawarta w nim treść pochodzi od wymienionego w nim wystawcy, podczas gdy w rzeczywistości tak nie jest. W grę może wchodzić podrobienie całości dokumentu lub tylko jego fragmentu. "Podrobieniem będzie więc zarówno podrobienie całego tekstu (...) dokumentu wraz z podpisem, jak i podrobienie samego podpisu. Nie czyni przy tym różnicy, czy osoba, której podpis podrobiono, w rzeczywistości istnieje i nosi imię i nazwisko, które podrobiono, czy też osoba ta nie istnieje"³⁷. Przerobienie polega na zmianie treści istniejącego, autentycznego dokumentu³⁸. Przerobienie może polegać między innymi na dokonaniu skreśleń, dopisków, wymazań. „Użycie za autentyczny” to przedstawienie lub przedłożenie podrobionego czy przerobionego dokumentu osobie prywatnej albo instytucji, czyli wykorzystywanie funkcji, jakie może pełnić taki podrobiony czy przerobiony dokument. Samo posiadanie sfałszowanego dokumentu nie jest jego używaniem, nastąpi ono na przykład z chwilą okazania go do kontroli (np. okazanie Policji fałszywego prawa jazdy w czasie kontroli drogowej czy podrobionej legitymacji studenckiej w czasie sprawdzania biletów w autobusie). Używającym dokumentu może być ten, kto go podrobił lub przerobił. W takim stanie rzeczy obie te czynności stanowią jedno przestępstwo³⁹.

Dokonany powyżej przegląd kategorii przestępstw, można ogólnie określić mianem przestępstw „przeciwbankowych”. Niewątpliwie każdemu z tych przestępstw, popełnianych na każdym szczeblu procesu decyzyjnego, towarzyszyć może korupcja.

Sposoby przeciwdziałania korupcji w sektorze bankowym

Korupcja z uwagi na jej utajniony charakter w zakresie transakcji korupcyjnych często określana jest mianem przestępstwa bez ofiar. Niewątpliwie w zakresie przeciwdziałania przestępczości bankowej podstawową rolę wyznacza się organom wymiaru sprawiedliwości i organom ścigania. Równie ważne jest tworzenie właściwych mechanizmów prawnych i organizacyjnych, umożliwiających skuteczne podejmowanie działań przez te podmioty.

Powodzenie czynności wykrywczych w sprawach korupcyjnych warunkowane jest podejmowaniem sprecyzowanych przedsięwzięć przez organy dochodzeniowo-śledcze. Organy ścigania są zobowiązane do prowadzenia działań polegających na zbieraniu, utrwalaniu, przetwarzaniu i analizowaniu danych w ramach prowadzonych postępowań. Skuteczność w zakresie podejmowanych czynności możliwa jest do osiągnięcia poprzez skonstruowanie katalogu przestępstw popełnianych w sektorze bankowym i nakreślenie adekwatnych sposobów postępowania w takich przypadkach. Uzyskanie informacji na temat sposobu działania sprawcy pozwala dobrać właściwe siły i środki, zarówno taktyczne jak i techniczne.

W zakresie ścigania omawianych tu kategorii przestępstw konieczne jest szczegółowe udokumentowanie pierwszej informacji o przestępstwie.

Informacje o popełnieniu przestępstwa w tym przestępstwie o charakterze korupcyjnym na szkodę banku, organy ścigania uzyskują z różnych źródeł. Mogą być to informacje pochodzące w szczególności od pracowników banku, osób zajmujących w nich funkcje kierownicze, innych pokrzywdzonych, czy też nawet sprawców.

³⁷ L. Peiper, *Komentarz do kodeksu karnego*, Kraków 1936, s. 395.

³⁸ Por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 września 2000 r. (sygn. akt II KKN 569/97), „Prokuratura i Prawo” 2001, nr 2, poz. 6.

³⁹ O. Górniok, S. Hoc, M. Kalitowski, S.M. Przyjemski, Z. Sienkiewicz, J. Szumski, L. Tyszkiewicz, A. Wąsek, *Kodeks karny, Komentarz do art. 117-363*, t. 2, Gdańsk 2005, s. 372.

Koncentrując się na aspekcie wykryczym w pierwszej kolejności wskazać należy formalno-prawne wymogi przyjęcia zawiadomienia o przestępstwie. Zawiadomienie o przestępstwie może być złożone na piśmie lub ustnie do protokołu (art. 143 § 1 pkt 1 k.p.k.⁴⁰) zarówno przez pokrzywdzonego, świadka jak i samego sprawcę.

Kodeks postępowania karnego zawiera też istotne gwarancje dla osoby zawiadamiającej o przestępstwie (pokrzywdzonego, świadka). Podmioty te po zaistnieniu prawem przewidzianych przesłanek (wystąpieniu uzasadnionej obawy użycia przemocy lub groźby bezprawnej wobec świadka lub osoby dla niego najbliższej) mogą zastrzec swoje dane dotyczące miejsca zamieszkania do wyłącznej wiadomości prokuratora lub sądu (art. 191 § 3 k.p.k.), lub też skorzystać z instytucji świadka incognito (art. 184 k.p.k.). Biorąc pod uwagę specyficzny charakter przestępstw w szczególności korupcyjnych, przyjmujący zawiadomienie niezależnie od okoliczności oraz źródła informacji powinien uwzględnić: czas (dzień, godzinę) popełnienia przestępstwa, miejsce, rodzaj czynu przestępnego, sposób popełnienia przestępstwa (w tym zachowanie sprawcy) oraz wskazać będące w posiadaniu banku dokumenty mogące stanowić dowód w sprawie. W sytuacji gdy zawiadamiający kieruje podejrzenia przeciwko określonej osobie (np. pracownikowi banku) należy umieścić w protokole dane personalne sprawcy, miejsce zatrudnienia, stanowisko, zakres czynności służbowych). Zawiadamiający powinien ponadto określić skutki popełnionego przestępstwa (wartość strat). Istotne jest ponadto wskazanie innych osób posiadających informacje o przestępstwie i sprawcy.

Z problematyką zawiadomienia o przestępstwie ściśle związane są zagadnienia odnoszące się do społecznego i prawnego obowiązku zawiadomienia o przestępstwie ściganym z urzędu. Społeczny obowiązek zawiadomienia o przestępstwie (art. 304 § 1 k.p.k.) nakłada na każdego, kto dowiedział się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu, obowiązek zawiadomienia o tym fakcie prokuratora lub Policji. Oznacza to, że nie tylko pokrzywdzony lub bezpośredni świadek przestępstwa, ale każda osoba dysponująca informacjami na temat popełnienia przestępstwa powinna zawiadomić o tym organy ścigania. Przepis ten nie przewiduje jednakże żadnej sankcji w przypadku niedopełnienia wspomnianego obowiązku. Odwołuje się natomiast do pożądanых postaw społecznych w demokratycznym państwie, dzięki którym popełnione przestępstwo nie pozostaje anonimowe, a jego sprawca nie może liczyć na bezkarność.

Obowiązek prawny zawiadomienia o przestępstwie spoczywa na instytucjach państwowych i samorządowych które w związku ze swoją działalnością dowiedziały się o popełnieniu przestępstwa (art. 304 § 2 k.p.k.). Instytucje społeczne takiego obowiązku nie posiadają. Na wymienione instytucje został nałożony dodatkowy obowiązek tj. zabezpieczenie miejsca zdarzenia, by nie dopuścić do zatarcia śladów i dowodów przestępstwa. Obowiązek wynikający z art. 304 § 2 k.p.k. nie obciąża każdego pracownika instytucji, a tylko osoby wykonujące funkcje kierownicze lub odpowiedzialne z innego tytułu za pewne odcinki działalności instytucji (np. organ wewnętrznej kontroli). Pozostali pracownicy mają jedynie służbowy obowiązek powiadomienia swoich przełożonych o ujawnionych przestępstwach. Zaniechanie obowiązku prawnego zawiadomienia o przestępstwie może skutkować pociągnięciem do odpowiedzialności karnej z art. 231 k.k.

Obowiązek prawny zawiadomienia organów ścigania istnieje też w przypadku posiadania wiarygodnej informacji o przestępstwie. Dotyczy to wybranych, szczególnie groźnych kategorii przestępstw, wskazanych w art. 240 § 1 k.k. Są to: ludobójstwo – art.

⁴⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz. U. 1997, Nr 89, poz. 555).

118 k.k., popełnienie przestępstwa w związku z udziałem w masowym zamachu – art. 118a k.k., stosowanie środka masowej zagłady – art. 120 k.k., wytwarzanie, gromadzenie, zbywanie, przechowywanie, przewożenie środków masowej zagłady – art. 121 k.k., używanie zakazanych sposobów i środków walki – art. 122 k.k., niehumanitarne traktowanie osób uczestniczących w walce – art. 123 k.k., zbrodnie wojenne – art. 124 k.k., zamach stanu – art. 127 k.k., zamach na konstytucyjne organy RP – art. 128 k.k., szpiegostwo – art. 130 k.k., zamach na życie prezydenta – art. 134 k.k., zamach na siły zbrojne – art. 140 k.k., zabójstwo – art. 148 k.k., sprowadzenie katastrofy – art. 163 k.k., porwanie statku powietrznego lub wodnego – art. 166 k.k., pozbawienie wolności – art. 189 k.k., wzięcie zakładnika – art. 252 k.k. lub przestępstw o charakterze terrorystycznym. Nie popełnia przestępstwa wskazanego wyżej, kto zaniechał zawiadomienia, mając dostateczną podstawę do przypuszczenia, że organy ścigania posiadają informacje o przygotowywanym, usiłowanym lub dokonanym czynie zabronionym. Nie popełnia przestępstwa również ten, kto zapobiegł popełnieniu przygotowywanego lub usiłowanego czynu zabronionego określonego w tych przepisach. Ustawa daje też przywilej niekaralności temu kto zaniechał zawiadomienia o wskazanych wyżej przestępstwach z obawy przed odpowiedzialnością karną grożącą jemu samemu lub jego najbliższymi⁴¹.

Prawny obowiązek denuncjacji został wskazany również w art. 106a ust. 1 ustawy Prawo bankowe. Zgodnie z brzmieniem powołanej tu regulacji jeżeli zaistnieje uzasadnione podejrzenie, że działalność banku jest wykorzystywana w celu ukrycia działań przestępczych lub dla celów mających związek z przestępstwem skarbowym lub innym przestępstwem niż przestępstwo, o którym mowa w art. 165a k.k. lub art. 299 k.k. - bank zawiadamia o tym prokuratora, Policję albo inny właściwy organ uprawniony do prowadzenia postępowania przygotowawczego. W związku ze złożonym zawiadomieniem Prokurator, Policja albo inny właściwy organ uprawniony do prowadzenia postępowania przygotowawczego, który otrzymał zawiadomienie, może żądać uzupełnienia informacji, także w toku czynności podejmowanych na podstawie art. 307 k.p.k., a więc w ramach prowadzonych czynności sprawdzających.

Redakcja przepisu art. 106a ust. 1 Prawa bankowego, wyraźnie wskazuje że obowiązek zawiadomienia dotyczy wszelkich przestępstw z wyłączeniem dwóch kategorii przestępstw określonych w art. 165a k.k. oraz 299 k.k. Tryb postępowania wobec tych przestępstw określa ustawa o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu.

W omawianym przepisie zwrot „działania przestępcze” wskazuje, że obowiązek zawiadomienia odnosi się do wszelkich działań mających taki charakter i związanych z działalnością bankową np. oszustwa. Podkreślono, że obowiązek zawiadomienia nie obejmuje czynu zabronionego, który nie jest zawarty w hipotezie art. 106a ust. 1 Prawa bankowego, w szczególności gdy nie jest on związany z działalnością banku na rynku finansowym.

Niebagatelne znaczenie w zakresie zwalczania przestępczości w obrocie bankowym mają dowody przestępstwa. Jednakże ich uzyskanie limitowane jest tajemnicą bankową. W myśl regulacji zawartej w art. 104 Prawa bankowego bank, osoby w nim zatrudnione oraz osoby, za których pośrednictwem bank wykonuje czynności bankowe, są obowiązane zachować tajemnicę bankową, która obejmuje wszystkie informacje

⁴¹ S. Stachowiak, *Źródła informacji o popełnionym przestępstwie w polskim postępowaniu karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 2, s. 30.

dotyczące czynności bankowej, uzyskane w czasie negocjacji, w trakcie zawierania i realizacji umowy, na podstawie której bank tę czynność wykonuje. Czynności bankowe, o których stanowi przepis to:

- przyjmowanie wkładów pieniężnych płatnych na żądanie lub z nadejściem oznaczonego terminu oraz prowadzenie rachunków tych wkładów,
- prowadzenie innych rachunków bankowych,
- udzielanie kredytów,
- udzielanie i potwierdzanie gwarancji bankowych oraz otwieranie i potwierdzanie akredytyw,
- emitowanie bankowych papierów wartościowych,
- przeprowadzanie bankowych rozliczeń pieniężnych,
- wydawanie instrumentu pieniądza elektronicznego,
- wykonywanie innych czynności przewidzianych wyłącznie dla banku w odrębnych ustawach.

Czynnościami bankowymi są również następujące czynności, o ile są one wykonywane przez banki:

- udzielanie pożyczek pieniężnych,
- operacje czekowe i wekslowe oraz operacje, których przedmiotem są warranty,
- wydawanie kart płatniczych oraz wykonywanie operacji przy ich użyciu,
- terminowe operacje finansowe,
- nabywanie i zbywanie wierzytelności pieniężnych,
- przechowywanie przedmiotów i papierów wartościowych oraz udostępnianie skrytek sejfowych,
- prowadzenie skupu i sprzedaży wartości dewizowych,
- udzielanie i potwierdzanie poręczeń,
- wykonywanie czynności zleconych, związanych z emisją papierów wartościowych,
- pośrednictwo w dokonywaniu przekazów pieniężnych oraz rozliczeń w obrocie dewizowym.

Podstawą dostępu do informacji objętych tajemnicą bankową przez instytucje jest art. 105 ust. 1 pkt 2 lit. jak również wspomniany wyżej art. 106a ustawy Prawo bankowe. W myśl wskazanych w ustawie regulacji bank ma obowiązek udzielenia informacji stanowiących tajemnicę bankową wyłącznie na żądanie:

- Komisji Nadzoru Finansowego
- sądu lub prokuratora w związku z toczącym się postępowaniem o przestępstwo lub przestępstwo skarbowe przeciwko osobie fizycznej będącej stroną umowy zawartej z bankiem, w zakresie informacji dotyczących tej osoby fizycznej, popełnione w związku z działaniem osoby prawnej lub jednostki organizacyjnej niemającej osobowości prawnej, w zakresie informacji dotyczących tej osoby prawnej lub jednostki organizacyjnej,
- sądu lub prokuratora w związku z wykonaniem wniosku o udzielenie pomocy prawnej, pochodzącego z państwa obcego, które na mocy ratyfikowanej umowy międzynarodowej wiążącej Rzeczpospolitą Polską ma prawo występować o udzielenie informacji objętych tajemnicą bankową,
- sądu w związku z prowadzonym postępowaniem spadkowym lub o podział majątku między małżonkami albo prowadzoną przeciwko osobie fizycznej

- będącej stroną umowy sprawą o alimenty lub o rentę o charakterze alimentacyjnym,
- Generalnego Inspektora Kontroli Skarbowej w związku z toczącą się sprawą karną lub karną skarbową przeciwko osobie fizycznej będącej stroną umowy zawartej z bankiem, sprawą karną lub karną skarbową o przestępstwo popełnione w zakresie działalności osoby prawnej lub jednostki organizacyjnej niemającej osobowości prawnej, która jest posiadaczem rachunku,
 - Prezesa Najwyższej Izby Kontroli w zakresie niezbędnym do przeprowadzenia postępowania kontrolnego określonego w ustawie z dnia 23 grudnia 1994 r. o Najwyższej Izbie Kontroli,
 - Bankowego Funduszu Gwarancyjnego w zakresie określonym ustawą z dnia 14 grudnia 1994 r. o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym,
 - biegłego rewidenta upoważnionego do badania sprawozdań finansowych banku na podstawie zawartej z bankiem umowy,
 - Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Agencji Wywiadu, Służby Wywiadu Wojskowego, Centralnego Biura Antykorupcyjnego, Policji, Żandarmerii Wojskowej, Straży Granicznej, Służby Więziennej, Biura Ochrony Rządu i ich posiadających pisemne upoważnienie funkcjonariuszy lub żołnierzy w zakresie niezbędnym do przeprowadzenia postępowania sprawdzającego na podstawie przepisów o ochronie informacji niejawnych,
 - Policji, jeżeli jest to konieczne dla skutecznego zapobieżenia przestępstwom, ich wykrycia albo ustalenia sprawców i uzyskania dowodów, na zasadach i w trybie określonych w art. 20 ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji,
 - komornika sądowego w zakresie niezbędnym do prawidłowego prowadzenia postępowania egzekucyjnego, postępowania zabezpieczającego oraz wykonywania innych czynności wynikających z jego ustawowych zadań,
 - wydawców elektronicznych instrumentów płatniczych niebędących bankami w zakresie określonym ustawą z dnia 12 września 2002 r. o elektronicznych instrumentach płatniczych,
 - Generalnego Inspektora Ochrony Danych Osobowych w zakresie niezbędnym do realizacji ustawowych zadań,
 - koordynatora w związku z wykonywaniem przez niego nadzoru uzupełniającego nad konglomeratem finansowym w rozumieniu ustawy o nadzorze uzupełniającym,
 - Szefa Centralnego Biura Antykorupcyjnego, w trybie i na zasadach określonych w art. 23 ustawy z dnia 9 czerwca 2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym,
 - właściwej władzy nadzorczej, jeżeli jest to niezbędne dla wykonywania przez tę władzę nadzoru skonsolidowanego nad bankiem, przy czym w przypadku właściwej władzy nadzorczej z państwa niebędącego państwem członkowskim - jeżeli Komisja Nadzoru Finansowego zawarła z tą władzą porozumienie,
 - Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów,
 - prokuratora, Policji i innych organów uprawnionych do prowadzenia postępowania przygotowawczego w sprawach o przestępstwa lub czynności wyjaśniających w sprawach o wykroczenia - w zakresie określonym w art. 78 ust. 4 ustawy z dnia 20 czerwca 1997 r. - Prawo o ruchu drogowym,

- organu Służby Celnej,
- podmiotu, o którym mowa w art. 26l ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 14 grudnia 1994 r. o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym w zakresie niezbędnym do zapewnienia prawidłowej realizacji wypłat środków gwarantowanych.

Zatem podmioty wymienione powyżej, powołując się na przepisy ustawy Prawo bankowe mają możliwość uzyskania niezbędnej dokumentacji, celem dowodowego jej wykorzystania w postępowaniu.

Nie sposób mówić o sposobach przeciwdziałania korupcji w sektorze bankowym bez wskazania przyczyn „kryzysów” bankowych. Wskazać tu można złe zarządzanie bankami, dekonijunkturę lub brak równowagi w gospodarce, nieodpowiednie regulacje, brak nadzoru nad bankami⁴². Zidentyfikowanie słabych stron funkcjonowania instytucji bankowych pozwala na zorganizowanie przedsięwzięć naprawczych.

Obowiązkiem banków w zakresie przeciwdziałania korupcji i innym przestępstwom jest przede wszystkim dokonywanie identyfikacji tożsamości klientów banku jak również obowiązek przechowywania dokumentacji z zawartych umów, transakcji, przelewów bankowych. Sektor bankowy, z uwagi na przedmiot swojej działalności powinien być utożsamiany z profesjonalnym zarządzaniem⁴³. Gwarantem bezpieczeństwa dokonywanych operacji bankowych obok odpowiedzialnego, profesjonalnego nadzoru jest także wprowadzenie mechanizmów technicznych, zabezpieczających przed nieuprawnionymi transakcjami. Poszczególne banki powinny przestrzegać obowiązujących standardów w dziedzinie bezpieczeństwa obrotu finansowego, a także monitorować wszelkie przejawy dysfunkcji.

Z punktu widzenia bezpieczeństwa systemu obrotu finansowego istotna jest potrzeba wymiany informacji i koordynowanie współpracy z instytucjami finansowymi, a także korzystanie w tym zakresie ze wzorów i doświadczeń innych krajów. Istnieje ponadto potrzeba wymiany informacji o działalności grup przestępczych pomiędzy organami ścigania i prowadzenie w tym zakresie działań w ramach wspólnych zespołów śledczych.

Ważne jest ponadto podejmowanie inicjatyw o charakterze prewencyjno-edukacyjnym adresowanych do instytucji finansowych. Ich zadaniem jest bowiem tworzenie określonych standardów bezpieczeństwa, identyfikowanie zagrożeń, rejestrowanie aktów naruszenia prawa, czy monitorowanie podejrzanych transakcji bankowych. W tym zakresie są one zobowiązane także do współpracy z organami ścigania. W tym obszarze nie wolno zapominać również o podejmowaniu przedsięwzięć szkoleniowych adresowanych do personelu bankowego⁴⁴.

Kluczowym elementem w zakresie funkcjonowania sieci bezpieczeństwa bankowego są instytucje wchodzące w skład systemu bankowego. Te instytucje to Ministerstwo Finansów, bank centralny i organy nadzoru bankowego. Zadaniem Ministerstwa jest zapewnienie stabilnego funkcjonowania systemu finansowego w kraju, jak również takie kształtowanie polityki finansowej państwa by zapewnić jego bezpieczeństwo ekonomiczne.

Jednym z obszarów działania banku centralnego będącego instytucją władzy monetarnej jest identyfikowanie i podejmowanie działań zapobiegawczych w sytuacji

⁴² P. Ochman, *Ochrona działalności bankowej w prawie karnym gospodarczym. Przepisy karne ustaw bankowych*, Warszawa 2011, s. 24.

⁴³ D. Lipka-Chudzik, *Banki a problem prania brudnych pieniędzy*, Warszawa 1993, s. 18-19.

⁴⁴ S. Niemierka, B. Smykla, *Przeciwdziałanie praniu pieniędzy w bankach-aspekty prawne*, Warszawa 2001, s. 31.

pojawienia się zagrożeń dla bezpieczeństwa i stabilności systemu bankowego. Zadania nadzoru bankowego zorientowane są w szczególności na przestrzeganiu przez banki przepisów jak również ochrona konsumentów, korzystających z usług podmiotów wchodzących w skład sektora bankowego. Rolą nadzoru bankowego powinno być też identyfikowanie ryzyka, zagrożeń pochodzących z różnych źródeł. Organ nadzoru nie może ignorować procesów zachodzących w gospodarce. Jego skuteczność i sprawność działania determinowana jest ponadto przez standardy funkcjonowania władzy publicznej. Nie jest możliwe właściwe funkcjonowanie wymienionych tu instytucji w otoczeniu zdominowanym przez korupcję czy w braku niestabilnych regulacji prawnych.

Innym niezwykle istotnym komponentem prawidłowego funkcjonowania instytucji jest uczciwość i wysokie standardy etyczne pracowników. Konieczne jest zapewnienie pracownikom w związku z podejmowanymi czynnościami i wydawanymi decyzjami, adekwatnego do ich kompetencji poziomu wynagrodzenia. Niskie uposażenie stanowić może jeden z czynników ulegania pokusom korupcyjnym⁴⁵.

Zakończenie

Korupcja, pranie brudnych pieniędzy, przestępczość zorganizowana stanowią jedne z największych zagrożeń dla legalności działania organów państwowych i bezpieczeństwa państwa, jego porządku konstytucyjnego i prawnego. Te negatywne zjawiska występują również w sferze finansowej, także w sektorze bankowym. Niniejszy artykuł stanowi zaledwie zarys problematyki, związanej z przejawami korupcji w sferze finansowej. Złożoność i różnorodność przestępczości „przeciwbankowej” wymaga wszechstronnego, eksperckiego podejścia do tego zagadnienia i zgłębienia jego aspektów prawno-karnych, prawnofinansowych i kryminologicznych.

W zakresie przeciwdziałania korupcji i innym przestępstwom na które narażona jest sfera bankowa istotne znaczenie mają rozwiązania prawne i instytucjonalne umożliwiające zwalczanie często zakamuflowanych mechanizmów i oszukańczych praktyk w tym obszarze.

⁴⁵ J. Koleśnik, *Bezpieczeństwo systemu bankowego. Teoria i praktyka*, Warszawa 2011, s. 108-142.

Title

Preventing corruption in the banking sector

Streszczenie

Zagadnieniom korupcji poświęca się wiele prac analitycznych. Wskazuje się dziedziny życia społecznego w obrębie, których występują nieprawidłowości i których efektem mogą być zachowania korupcyjne. Jednym z obszarów, w którym występuje ta dysfunkcja jest sektor bankowy. Korupcja jest też zjawiskiem, które towarzyszy innym przestępstwom popełnianym na szkodę banków. Brak skuteczności działania w zakresie zwalczania korupcji i innych przestępstw w sektorze bankowym powodować może w konsekwencji zagrożenie dla bezpieczeństwa finansowego państwa. W aspekcie przeciwdziałania przestępczości o tym charakterze szczególne znaczenie ma wypracowanie procedur w oparciu o istniejące rozwiązania prawne, które skutkowałyby możliwością przeprowadzenia w sposób sprawny i efektywny procesu wykrywczego.

Słowa kluczowe

bank, korupcja, system finansowy, przeciwdziałanie,
pranie brudnych pieniędzy, oszustwo, bezpieczeństwo

Summary

Corruption is a universal phenomenon and has been omnipresent in societies throughout human history. Corruption is often described as a social disease. The disease to the stability of societies with a devastating impact on economic development. Besides various studies show strong relations and nexus between key social and economic parameters. We can call corruption a „victimless crime”, but rather emphasize that corruption automatically and apodictically generates victim at all levels. Corruption has many faces. Corruption is widespread in many developing and transition economies. Fraud and bribery take place in a banking sector. We can identified areas of corruption in that sphere. Both terms are described as e.g.: use of bribery to facilitate loans, use of bribery or influence to subvert the loan approval process, use of influence or political power to forestall action on defaulted loans, bribery of external auditors by bank managers. To curb corruption we have to focus on longterm strategies and action plans involving the political, social and economic sphere.

Keywords

bank, corruption, financial sector, prevention,
money laundering, fraud, security

Dr Kamil Frąckowiak
Adiunkt
Katedra Prawa Karnego Materialnego
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ROZDZIAŁ XII

Kilka uwag o dekryminalizacji sprzeniewierzenia się tajemnicy bankowej z art. 171 § 5 ustawy Prawo bankowe

Uwagi ogólne

Obowiązek zachowania tajemnicy bankowej to jedna z fundamentalnych zasad stosowanych w bankowości, tradycyjnie i nierozzerwalnie związana z postrzeganiem banków jako instytucji zaufania publicznego. Jest to także instytucja stanowiąca element szeroko rozumianego systemu ochrony praw i wolności obywatelskich jako przejaw realizacji zagwarantowanego w art. 47 Konstytucji RP prawa do prywatności¹.

Tajemnica bankowa zobowiązuje podmiot określony w prawie bankowym do nieujawniania osobom trzecim informacji dotyczących dokonywanych czynności bankowych, w tym uzyskanych w czasie negocjacji, zawierania i realizacji umowy, będącej podstawą tych czynności. Podmiotem, na który nałożono taki rygor jest przede wszystkim bank, ale również osoba w nim zatrudniona oraz osoba, za której pośrednictwem bank wykonuje swe czynności. Celem tajemnicy bankowej jest ochrona prywatności, danych osobowych oraz informacji, którymi może rozporządzać tylko osoba, której one dotyczą.

Na kanwie powyższych uwag powstają dwa zasadnicze pytania: czy z naruszenia tajemnicy bankowej płyną dla klientów banku jakiegokolwiek zagrożenia oraz czy kryminalizacja sprzeniewierzenia się sekretowi bankowemu jest w ogóle potrzebna?

Banałem będzie stwierdzenie, że bank posiada znaczny zasób informacji o swych klientach. Zna przecież doskonale kondycję finansową przedsiębiorców, przepływy środków pieniężnych, wartość majątku, ma wgląd do sprawozdań i prognoz finansowych. Podmiot gospodarczy, która chce złożyć wniosek o kredyt inwestycyjny, powinien przedstawić biznesplan - ujawniając wtedy swe plany na przyszłość, niekiedy zdradzając *know-how*. Z punktu widzenia potencjalnej konkurencji jest to bezcenna informacja.

O klientach indywidualnych bank również posiada znaczny zasób informacji: zna ich aktualny stan środków pieniężnych na rachunkach bankowych, wie ile klienci zarabiają, gdzie pracują, co kupują, za jakie usługi płacą przy pomocy bankowości elektronicznej, czy w jakich hotelach się zatrzymują. Można bez trudu uznać, iż są to informacje sensytywne, którymi można klienta prosto szantażować. Z tych choćby względów winny pozostać poufne.

W Rzeczpospolitej Polskiej obowiązek zachowania tajemnicy bankowej został sformułowany przez ustawodawcę w ustawie Prawo bankowe². Zgodnie z treścią przepisu art. 104 ust. 1 Prawa bankowego obowiązek zachowania tajemnicy bankowej dotyczy banków, osób w nim zatrudnionych oraz osób, za których pośrednictwem bank dokonuje

¹ E. Rutkowska-Tomaszewska, *Ochrona prawna klienta na rynku usług bankowych*, Warszawa 2013, s. 509.

² Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe (Dz. U. 2012, Nr 0, poz. 1376, tekst jednolity ze zm.).

czynności bankowych, np. agentów zawierających umowy w imieniu banku. Dyskrecja polega na obowiązku zachowania w tajemnicy informacji dotyczących czynności bankowych i osób będących stroną umowy z bankiem, uzyskanych w czasie negocjacji oraz związanych z zawarciem umowy z bankiem i jej realizacją, z wyjątkiem wiadomości, bez których ujawnienia nie jest możliwe należyte wykonanie zawartej przez bank umowy³.

Przywołany przepis wprowadza tzw. zasadę maksymalizmu, zgodnie z którą zakresem przedmiotowym sekretu bankowego są objęte wszystkie informacje, poza wyjątkami przedmiotowymi określonymi w art. 104 ust. 2 ustawy Prawo bankowe oraz wyjątkami dotyczącymi udzielania określonych informacji ściśle określonym podmiotom, uprawnionym do tego z mocy ustawy (art. 105 ust. 1 i 2 cyt. ustawy)⁴.

Zgodnie z poglądem wyrażonym w postanowieniu Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 30 marca 2009 r., tajemnicą bankową są objęte nie tylko informacje o czynnościach banków, ale i same nośniki informacji (np. dokumenty, nośniki elektroniczne) zawierające te informacje. Inaczej powstałaby, jak słusznie argumentował sąd, sytuacja, w której nośnik informacji byłby wydawany bez uchylecia tajemnicy bankowej, a udzielenie informacji zawartej na tym nośniku podlegałoby tajemnicy. Tajemnicą bankową są objęte wszystkie informacje powierzone bankowi przez klienta, także dla przygotowania czynności banków, jak wniosek kredytowy i jego uzasadnienie wraz z załączonymi dokumentami. Informacje te warunkują czynności banków, gdyż bez nich nie doszłoby do tych czynności, dlatego przesłanki objęcia ich tajemnicą bankową są identyczne jak przesłanki tajemnicy samych czynności⁵.

Należy również zwrócić uwagę, co słusznie podkreślił Wojewódzki Sąd Administracyjny w Warszawie⁶, przepisy o tajemnicy bankowej nie wyłączają stosowania ustawy o ochronie danych osobowych⁷ w całości, czynią to jednak w zakresie, w jakim zapewniają ochronę dalej idącą niż ustawa o ochronie danych osobowych, a więc tylko jeśli chodzi o zasady udostępniania osobom i podmiotom trzecim informacji, o których mowa w art. 104 Prawo bankowe. Pojęcie danych osobowych klienta banku mieści się w pojęciu informacji i tajemnicy bankowej⁸.

Należy jednak doprecyzować, iż sama informacja o czynności bankowej bez przypisania jej konkretnemu klientowi nie jest informacją chronioną tajemnicą bankową, jeżeli w żaden sposób nie można zidentyfikować podmiotów, które oprócz banku uczestniczą w umowie dotyczącej tej czynności bankowej⁹.

Obowiązek objęcia informacji tajemnicą bankową istnieje od chwili rozpoczęcia negocjacji i przekazania bankowi przez klienta pierwszych informacji aż do czasu zakończenia okresu przechowywania przez bank tych informacji w każdej formie - ma

³ Zob. uchwałę SN z 26.5.2006 r. (sygn. akt I KZP 4/06), publ. OSNKW 2006/6/54, w której wskazano, że „informacje dotyczące czynności bankowej, które bank, osoby w nim zatrudnione oraz osoby, za których pośrednictwem bank wykonuje czynności bankowe, są obowiązane zachować w dyskrecji jako informacje stanowiące tajemnicę bankową, obejmują również informacje co do zabezpieczenia wiarytelności banku związanej z czynnością bankową, w tym dane personalne osoby składającej takie zabezpieczenie albo mającej je złożyć”.

⁴ Wyrok WSA w Krakowie z 20.5.2008 r. (sygn. akt I SA/Kr 115/08), opubl. LEX nr 475534.

⁵ Postanowienie SA w Krakowie z 30.3.2009 r. (sygn. akt II AKz 106/09), KZS 2009, nr 5, s. 33-34.

⁶ Wyrok WSA w Warszawie z 29.5.2012 r. (sygn. akt II SA/Wa 188/12), „Monitor Prawa Bankowego” 2012, nr 11, s. 41-45.

⁷ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych (Dz. U. 2002, Nr 101, poz. 926, tekst jednolity ze zm.).

⁸ Wyrok NSA z 4.4.2003 (sygn. akt II SA 2935/02), opubl. LEX nr 149895.

⁹ R. Juchno, R. Kaszubski, *Outsourcing wybranych czynności bankowych*, „Głosa” 2001, nr 8, s. 5.

charakter bezterminowy. Ustawa Prawo bankowe nie wskazuje końcowego terminu związania obowiązkiem zachowania tajemnicy. Tajemnica bankowa wiąże zatem podmioty obowiązane do jej zachowania nawet po utracie swego statusu - banku, osoby w nim zatrudnionej oraz osoby, za której pośrednictwem bank wykonuje swoich czynności¹⁰. Zastosowanie odmiennego rozwiązania ograniczyłoby w sposób istotny efektywność ochrony beneficjentów sekretu bankowego. Konstatacja ta prowadzi do wniosku, że obowiązek zachowania tajemnicy bankowej spoczywa również na byłym pracowniku banku. Rygor zachowania sekretu bankowego stanowi czynność powierzoną pracownikowi banku nie tylko na czas trwania stosunku pracy, ale i na okres po jego ustaniu.

W świetle powyższych rozważań, pozornie wydawać by się mogło, że dane osobowe klientów banku oraz informacje o ich relacjach z bankiem nigdy nie wyjdą poza jego mury i są bezpieczne. Szczególnie w sytuacji, gdy naruszenie tajemnicy bankowej związane jest z odpowiedzialnością cywilną, jak i karną. Trzeba jednak wskazać, że ustawa Prawo bankowe przewiduje szereg wyłączeń od generalnej zasady. Należy bowiem zauważyć, że istnieje znaczna ilość instytucji i okoliczności przewidzianych przepisami ustawy Prawo bankowe, w których bank jest uprawniony lub wręcz ma powinność ujawnienia informacji objętych tajemnicą bankową (*vide* art. 104 i 105 ustawy).

Odpowiedzialność karna za przestępstwo sprzeniewierzenia się tajemnicy bankowej

Czyn zabroniony wymieniony w art. 171 § 5 Prawa bankowego związany jest z najważniejszym obowiązkiem banku rzutującym na jego status instytucji zaufania publicznego, tj. obowiązkiem ochrony tajemnicy bankowej.

Zachowanie polega na ujawnianiu lub wykorzystywaniu informacji stanowiących tajemnicę bankową, niezgodnie z upoważnieniem określonym w ustawie, przez podmioty obowiązane do zachowania tajemnicy bankowej. Jest zagrożony grzywną do 1 mln zł i karą pozbawienia wolności od 1 miesiąca do lat 3.

Zakres ochrony tajemnicy bankowej i stany faktyczne, w których dochodzi do jej ujawnienia, zostały uregulowane w art. 104 oraz 105 prawa bankowego. Ujawnieniem, o którym mowa w art. 171 ust. 5, jest zdaniem J. Majewskiego, każde zachowanie się, które otwiera innej osobie dostęp do informacji objętych tajemnicą, niezależnie od tego, czy wykorzysta ona stworzoną jej możliwość i faktycznie się z nimi zapozna. Nie jest istotny sposób ujawnienia informacji (okazanie dokumentu, przekazanie słowne, gestem, ujawnienie samego hasła dostępu do informacji itp.), cel ani też krąg odbiorców ujawnianej informacji. Nie ma miejsca ujawnienie informacji, gdy była ona już znana osobie, której ją udostępniono lub gdy osoba ta miała uprzednio dostęp do owej informacji, choćby się nawet z nią nie zapoznała¹¹.

Normy zawarte w art. 171 ust. 5 prawa bankowego powinny być traktowane jako gwarancja ochrony interesów podmiotów, których dotyczą informacje objęte tajemnicą bankową. Brak jest jednak zgodności w tym zakresie¹².

¹⁰ Wyrok SN z 19.2.2010 r. (sygn. akt IV CSK 428/09), opubl. LEX nr 585878.

¹¹ J. Majewski, *Przestępstwo sprzeniewierzenia się tajemnicy bankowej*, „Palestra” 2000, nr 7-8, s. 13.

¹² Ustalenie dobra prawnego leżącego u źródeł przestępstwa sprzeniewierzenia się tajemnicy bankowej uzależnione jest od poglądów w doktrynie na samą istotę tajemnicy bankowej. Szerzej: J. Majewski, *Cztery występkę. Przepisy karne w nowym prawie bankowym*, „Rzeczpospolita” 1998, nr 37, s. 16; M. Bojarski, [w:]

Uwzględniając krąg podmiotów, do których adresowany jest obowiązek przestrzegania tajemnicy bankowej, Z. Ofiarski podkreśla, że sankcja karna może być zastosowana zarówno wobec osoby zatrudnionej w banku, jak i wobec osoby, za której pośrednictwem bank wykonuje czynności bankowe, jeżeli osoby te ujawniają lub wykorzystują informacje chronione niezgodnie z upoważnieniem określonym w ustawie¹³.

W celu ustalenia kręgu osób zobowiązanych w danym banku do podawania uprawnionym organom informacji dotyczących banku i klientów banku, należy poddać analizie, zdaniem K. Płończyk, statut banku, jego regulamin organizacyjny, a także zakresy obowiązków wynikające z umów o pracę itp. Osoby zaś zobowiązane do zachowania tajemnicy bankowej zgodnie z art. 104 ust. 1 prawa bankowego, to osoby zatrudnione w banku (nie tylko pracownicy, ale i osoby zatrudnione na podstawie umowy zlecenia, umowy o dzieło i umowy o zarządzanie) i osoby, za pośrednictwem których bank wykonuje czynności bankowe¹⁴.

Jednocześnie należy pamiętać o tym, że informacje objęte tajemnicą bankową są przekazywane na zewnątrz banku na zasadach i w trybie określonym w art. 105 prawa bankowego, np. do sądu, prokuratora, komornika sądowego, wydawców elektronicznych instrumentów płatniczych, organów podatkowych. Podmioty zewnętrzne, które uzyskały informacje objęte tajemnicą bankową, również obowiązane są do ich należytej ochrony przed osobami trzecimi i wykorzystywania jedynie w celach określonych przepisami ustaw. W razie naruszenia tych reguł przez osoby zatrudnione w wyżej wymienionych jednostkach organizacyjnych, jak i przez osoby, za których pośrednictwem lub z których udziałem takie jednostki organizacyjne wykonują określone czynności (np. eksperci, biegli, radcowie prawni), powinny być również wobec nich stosowane sankcje karne określone w art. 171 ust. 5 Prawa bankowego.

W doktrynie dominuje jednak pogląd, według którego przestępstwa określonego w art. 171 ust. 5 nie popełnia osoba spoza banku, tj. osoba, której nie wymieniono w art. 104 ust. 1 prawa bankowego. Oceniono, że nie jest wystarczającą podstawą do odpowiedzialności za przestępstwo określone w art. 171 ust. 5 dobrowolne (umowne) przyjęcie na siebie przez kogoś zobowiązania do zachowania w poufności pewnych informacji, które stanowią tajemnicę bankową. Tak powstały obowiązek byłby bowiem wprawdzie obowiązkiem poufności, ale jednak nie obowiązkiem zachowania tajemnicy bankowej. Jeżeli jednak taka osoba wbrew przyjętemu na siebie zobowiązaniu ujawni lub wykorzysta pewne informacje, może ponosić odpowiedzialność dyscyplinarną lub karną za przestępstwo określone w art. 266 § 1 k.k.¹⁵, tzn. polegające na ujawnianiu lub wykorzystywaniu informacji (wbrew przepisom ustawy lub przyjętemu na siebie zobowiązaniu), z którą dany podmiot zapoznał się w związku z pełnioną funkcją, wykonywaną pracą, działalnością publiczną, społeczną, gospodarczą lub naukową.

Przyjęto bowiem założenie, że rodzaj czynu zabronionego określony w art. 171 ust. 5 jest tzw. przestępstwem indywidualnym, a jego sprawcą nie może być każdy, ale jedynie osoba, na której ciąży obowiązek zachowania tajemnicy bankowej. Do tak wyznaczonego kręgu należą jedynie – w myśl art. 104 ust. 1 – osoby zatrudnione w bankach oraz te, za których pośrednictwem bank wykonuje czynności bankowej.

M. Bojarski, W. Radecki, *Pozakodeksowe prawo karne. Przesłpstwa gospodarcze oraz przeciwko środowisku. Komentarz*, t. II, Warszawa 2003, s. 165; J. Skorupka, *Prawo karne gospodarcze*, Warszawa 2007, s. 210; E. Dobrodziej, *Ochrona obrotu gospodarczego*, Bydgoszcz 1998, s. 158.

¹³ Z. Ofiarski, *Komentarz do ustawy Prawo bankowe*, Warszawa 2013, LEX.

¹⁴ K. Płończyk, [w:] F. Zoll (red.), *Prawo bankowe. Komentarz*, t. II, Kraków 2005, LEX.

¹⁵ J. Majewski, *op. cit.*, s. 13.

Omawiane przestępstwo ma charakter materialny, przy czym skutkiem jest tu samo „ujawnienie” lub „wykorzystanie” informacji. Nie jest konieczne, by wystąpiły niekorzystne konsekwencje dla banku lub strony umowy, której tajemnica dotyczy. Może ono zostać popełnione umyślnie, z zamiarem bezpośrednim w obu rodzajach czynności sprawczych, zaś z zamiarem ewentualnym jedynie w postaci „ujawnienia”, jako że „wykorzystanie” – z uwagi na wykładnię literalną – ma intencjonalne nastawienie¹⁶.

Należy wreszcie skonstatować, że przepis karny penalizujący sprzeniewierzenie się tajemnicy bankowej jest przepisem blankietowym. Dla ustalenia kształtu zachowania zabronionego konieczne jest ustalenie przepisów odniesienia dotyczących problematyki tajemnicy bankowej. Mimo właściwego wysłowienia przepisu karnego, jego interpretacja, zdaniem P. Ochmana, wywoływać może szereg wątpliwości. Związane jest to przede wszystkim z zagadnieniem podstawowej dla przepisu karnoprawnego regulacji instytucji tajemnicy bankowej. To właśnie dokonanie właściwych ustaleń co do zakresu przedmiotowego, podmiotowego oraz czasowego tajemnicy bankowej rzutować będzie na ustalenia odnośnie odpowiedzialności karnej. Brak synchronizacji między podstawowymi w tym zakresie regulacjami pozakarnymi stawia pod znakiem zapytania czynienie zadość przez przepis art. 171 ust. 5 postulatowi jasnej typizacji¹⁷.

Konsekwencje dekryminalizacji przestępstwa sprzeniewierzenia się tajemnicy bankowej

Po omówieniu znamion ustawowych przedmiotowego czynu zabronionego należy zwrócić uwagę na kontrowersyjne propozycje wysuwane przez polskiego legislatora o uchyleniu odpowiedzialności karnej za naruszenie tajemnicy bankowej z art. 171 § 5 Prawa bankowego (zawarte w pkt. 93 „Projektu założeń projektu ustawy o ograniczeniu prawa karnego w obrocie gospodarczym”). W chwili obecnej projekt Ministra Sprawiedliwości znajduje się na wstępnym etapie konsultacji społecznych, warto więc pochylić się nad celem omawianej regulacji zanim zostanie przyjęta przez parlament¹⁸.

W uzasadnieniu projektu czytamy, iż w założeniu ustawa ma doprowadzić m.in. do:

- likwidacji typów czynów zabronionych zbędnych dla zapewnienia efektywnej ochrony obrotu gospodarczego oraz modyfikacji punitowności przepisów karnych chroniących obrót gospodarczy,
- modyfikacji typów przestępstw zawartych w pozakodeksowych ustawach w celu zapewnienia ich systemowej spójności, systemowego powiązania z przepisami Kodeksu karnego, a także eliminacji ich kazuistycznej struktury,
- zwiększenia bezpieczeństwa prawnego w zakresie prowadzenia działalności gospodarczej.

Pomysłodawca stwierdza, iż jednym z powodów, dla których zdecydował się na zmiany i uchylenie przepisów karnych, w tym normujących naruszenie tajemnicy bankowej, jest ich niewielkie zastosowanie w praktyce wymiaru sprawiedliwości. Według

¹⁶ Z. Ofiarski, *op. cit.*

¹⁷ P. Ochman, *Ochrona działalności bankowej w prawie karnym gospodarczym. Przepisy karne ustaw bankowych*, Warszawa 2011, s. 292.

¹⁸ *Projekt założeń projektu ustawy o ograniczeniu prawa karnego w obrocie gospodarczym*, <http://legislacja.rcl.gov.pl/lista/1/projekt/36370/katalog/36374> (dostęp 2.09.2013 r.).

danych Ministerstwa Sprawiedliwości w skali kraju dochodzi jedynie do kilku wyroków skazujących rocznie.

Zdaniem autora niniejszego opracowania, lakoniczne stwierdzenie o niskiej skali karalności nie jest wystarczającym argumentem o konieczności dekryminalizacji omawianego zachowania. Uzasadnionym jest w pierwszej kolejności przedstawienie przez projektodawcę danych liczbowych dotyczących praktyki orzeczniczej w przedmiotowym zakresie. Przeprowadzenie analizy statystyczno-prawnej ma istotne znaczenie albowiem wskazuje na efektywność przepisu karnego oraz jego rzeczywiste znaczenie w zakresie ochrony obrotu gospodarczego¹⁹. Tym bardziej, iż niska skala przestępczości może świadczyć również o fakcie, iż skutecznie działają funkcje ochronna i prewencyjna prawa karnego. Racjonalnym powodem kryminalizacji sprzeniewierzenia się tajemnicy bankowej było przecież nastawienie na osiągnięcie pewnego celu, czyli ochronę określonego dobra, jakim jest ochrona interesów podmiotów, których dotyczą informacje objęte tajemnicą bankową²⁰.

W świetle projektowanych zmian, wydaje się, iż założona dekryminalizacja będzie paradoksalnie stała w sprzeczności z założonym celem bezpieczeństwa prawnego w zakresie prowadzenia działalności gospodarczej. Ujawnienie tajemnicy bankowej oznacza udostępnienie osobom nieuprawnionym danych wyjątkowo wrażliwych. Brak karalności przedmiotowych zachowań stanowi ogromne ryzyko, szczególnie w dobie globalnej wymiany informacji, gdy informacja finansowa jest szczególnie pożądana i posiada wymiarną wartość. Zaniedbanie przez państwo polskie stosowania środków reakcji karnoprawnej w sposób adekwatny, zapewniających ochronę istotnych danych dotyczących klientów może godzić w podstawowe dobra obywatela²¹. Wyeliminowanie odpowiedzialności karnej w przedmiotowym zakresie może również świadczyć o umniejszaniu wartości osobistych osób, których informacja dotyczy, a w szczególności prawa do prywatności, a zatem praw gwarantowanych konstytucyjnie przez Rzeczpospolitą Polską.

Tymczasem w uzasadnieniu projektu czytamy, że głównym celem zmian omawianej regulacji jest uchylenie przepisów karnych, które zdaniem pomysłodawcy wywierają negatywny wpływ na prowadzenie działalności gospodarczej. Jednakże nie przedstawiono żadnej argumentacji za tezą w jaki sposób przepisy karne penalizujące sprzeniewierzenie się zachowaniu tajemnicy bankowej miałyby negatywnie wpływać na działalność przedsiębiorców.

Przeciwnie, uchylenie odpowiedzialności karnej za sprzeniewierzenie się tajemnicy bankowej może wpłynąć negatywnie na beneficjentów tajemnicy bankowej, czyli klientów banku – przedsiębiorców i konsumentów, grożąc ucieczką ich pieniędzy za granice Rzeczypospolitej Polskiej.

Pełna dekryminalizacja bezprawnego ujawnienia tajemnicy bankowej może mieć jeszcze dalej idące konsekwencje, niekorzystne, jeśli nie groźne dla klientów. Chodzi głównie o zagadnienia związane z bezpieczeństwem fizycznym obywateli, gdyż informacje o fakcie posiadania określonych środków pieniężnych mogą zostać wykorzystane przez zorganizowane struktury przestępcze i mieć wpływ na wzrost przestępczości w tym obszarze.

¹⁹ Por. W. Wiewiórkowski, *Opinia konsultacyjna Generalnego Inspektora Danych Osobowych z 30.3.2012 r.*, <http://legislacja.rcl.gov.pl/lista/1/projekt/36370/katalog/36374> (dostęp 2.09.2013 r.).

²⁰ L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2013, s. 27.

²¹ Por. I. Dąbrowska, *Opinia konsultacyjna Federacji Konsumentów z 29.3.2012*, <http://legislacja.rcl.gov.pl/lista/1/projekt/36370/katalog/36374> (dostęp 2.09.2013 r.).

Projektowana regulacja – przynajmniej w jej obecnym kształcie – w zakresie tajemnicy bankowej może też skutkować zachwianiem karnoprawnej ochrony obrotu gospodarczego. Nie należy zapominać, iż popełnienie przestępstwa sprzeniewierzenia się tajemnicy bankowej, narusza bezpieczeństwo powierzonych środków oraz stabilność systemu bankowego prowadząc do naruszenia podstaw systemu gospodarczego państwa.

Nie podleganie odpowiedzialności karnej za przedmiotowe zachowanie może w konsekwencji doprowadzić do utraty zaufania do konkretnego banku, jako podmiotu sektora bankowego, w którym doszło do sprzeniewierzenia się sekretowi bankowemu. Szersze konsekwencje mogą przybrać tzw. efekt domina, czyli poważne trudności finansowe innych banków, związane z nimi likwidacje placówek bankowych, spadek zaufania do innych banków i wycofywanie z nich wkładów, utratę części zdeponowanego w bankach majątku, wycofywanie wkładów z innych instytucji finansowych, zmniejszenie się aktywności gospodarczej ze względu na zmniejszenie podaży kredytów oraz zakłócenie obrotu płatniczego²².

Należy wreszcie zwrócić uwagę, że przepisy o tajemnicy bankowej nie wyłączają stosowania ustawy o ochronie danych osobowych w całości, czyniąc to w zakresie, w jakim zapewniają ochronę dalej idącą niż ustawa o ochronie danych osobowych, a więc tylko jeśli chodzi o zasady udostępniania osobom i podmiotom trzecim informacji, o których mowa w art. 104 Prawo bankowe. Jeśli więc polski legislator zdecydowałby się na pozostawienie przepisów karnych w ustawie o ochronie danych osobowych przy jednoczesnym usunięciu przepisów karnych o sprzeniewierzeniu się tajemnicy bankowej, to uznać należałoby takie zachowanie za brak konsekwencji ustawodawczej.

Podsumowując, całkowita dekryminalizacja spowoduje, że ewentualna odpowiedzialności osoby winnej naruszenia tajemnicy bankowej będzie mogła być realizowana jedynie w oparciu o przepisy prawa pracy (w zakresie naruszenia obowiązków pracowniczych) oraz prawa cywilnego (odpowiedzialność odszkodowawcza)²³. Powyższe rozwiązanie należy uznać za niewystarczające, albowiem nie jest ono w stanie zapewnić należytej ochrony informacjom stanowiącym tajemnicę bankową.

²² P. Ochman, *op. cit.*, s. 160-161.

²³ Por. K. Dratwa, *Opinia konsultacyjna Prokuratora Okręgowego w Krakowie* z 29.3.2012, <http://legislacja.rcl.gov.pl/lista/1/projekt/36370/katalog/36374> (dostęp 2.09.2013 r.).

Title

A few remarks on decriminalization of breaching the bank secrecy
of art. 171 § 5 of the Banking Act

Streszczenie

Artykuł stanowi głos w dyskusji o zakresie kryminalizacji przestępstw dotyczących sektora bankowego, a w szczególności sprzeniewierzenia się tajemnicy bankowej. Autor wskazuje, iż z propozycji ustawodawcy polskiego o uchyleniu przepisu karnego z art. 171 § 5 ustawy Prawo bankowe dotyczącego naruszenia tajemnicy bankowej płyną dla klientów banku, jak i sektora bankowego zagrożenia, które mogą doprowadzić do naruszenia podstaw systemu gospodarczego państwa. Uznaje przy tym, że całkowita dekryminalizacja spowoduje, że ewentualna odpowiedzialność osoby winnej naruszenia tajemnicy bankowej będzie mogła być realizowana jedynie w oparciu o przepisy prawa pracy (w zakresie naruszenia obowiązków pracowniczych) oraz prawa cywilnego (odpowiedzialność odszkodowawcza)²⁴. Powyższe rozwiązanie należy uznać za niewystarczające, albowiem nie jest ono w stanie zapewnić należytej ochrony informacjom stanowiącym tajemnicę bankową.

Słowa kluczowe

odpowiedzialność karna, tajemnica bankowa, klient, bank, kryminalizacja

Summary

The paper is a voice in the discussion about the criminalization of offenses relating to the banking sector, in particular violations of banking secrecy. The author points out that the Polish legislator's proposal to repeal the penal provision of art. 171 § 5 of the Banking Act, alleging breach of banking secrecy is a threat for bank customers and banking sector that may lead to a breach of the basis of the economic system of the state. The author recognizes that the total decriminalization will cause the liability of any person for any breach of banking secrecy to be carried out only on the basis of labor law (for misconduct) and civil law (liability for damages). Such solution should be considered as insufficient, because it is not able to provide adequate protection of information constituting the bank secrecy.

Keywords

criminal liability, bank secrecy, client, bank, criminalization

²⁴ Por. Opinia konsultacyjna Prokuratora Okręgowego w Krakowie z 29.3.2012, <http://legislacja.rcl.gov.pl/lista/1/projekt/36370/katalog/36374> (dostęp 2.09.2013 r.).

Mgr Joanna Narodowska
Doktorantka
Katedra Prawa Karnego Materialnego
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Mgr Maciej Duda
Asystent
Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ROZDZIAŁ XIII

System zabezpieczeń banknotów polskich jako metoda przeciwdziałania przestępczości fałszerskiej

Wstęp

Wyłączne prawo emitowania znaków pieniężnych Rzeczypospolitej Polskiej oraz ustalania i realizowania polityki pieniężnej przysługuje Narodowemu Bankowi Polskiemu. Uprawnienie to wynika z art. 227 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej¹ oraz art. 31-37 ustawy o Narodowym Banku Polskim². Oznacza to, iż w gestii NBP leży określenie wielkości emisji, wprowadzenie pieniędzy do obiegu oraz decyzja o ilości znajdujących się pieniędzy w obiegu. Kompetencję tą można sprowadzić do twierdzenia, iż NBP ma charakter władzy monetarnej sterującej całym systemem bankowym przy pomocy instrumentów finansowych³. Realizowanie polityki pieniężnej zdefiniować można jako „całokształt rozwiązań i działań, które są podejmowane w gospodarce narodowej w celu zaopatrzenia jednostek gospodarczych w pieniądze i kredyty, a także w celu regulowania wielkości pieniądza”⁴. Ponadto polski bank centralny odpowiada za wartość pieniądza przez co należy rozumieć powinność prowadzenia polityki pieniężnej w sposób sprzyjający wszechstronnemu rozwojowi gospodarstwu i podnoszeniu stopy życiowej obywateli⁵. Biorąc pod uwagę monopol NBP na emisję znaków pieniężnych należy przyjąć, iż wszelka działalność innych podmiotów w tym zakresie będzie nie tylko sprzeczna z powszechnie obowiązującym prawem ale również będzie godziła bezpośrednio w interesy banku centralnego, a pośrednio w całe społeczeństwo. Fałszerstwo pieniędzy oraz wprowadzanie ich do obiegu jest niczym innym jak tworzeniem nielegalnego rynku środków płatniczych⁶. Konsekwencją tego może być

¹ Ustawa z dnia 2 kwietnia 1997 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. 1997, Nr 78, poz. 483 ze zm.).

² Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o Narodowym Banku Polskim (Dz. U. 2013, Nr 0, poz. 908, tekst jednolity ze zm.).

³ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 28 czerwca 2000 r. (sygn. akt K 25/99), OTK 2000, Nr 5, poz. 141.

⁴ S. Serafin, B. Szmulik (red.), *Leksykon obywatela*, Warszawa 2008, s. 716.

⁵ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 24 listopada 2003 r. (sygn. akt K 26/03), OTK-A 2003, Nr 9, poz. 95).

⁶ Na temat nielegalnych rynków zob. szerzej w: W. Pływaczewski, *Wprowadzenie do problematyki nielegalnych rynków – perspektywa kryminologiczna*, [w:] W. Pływaczewski, P. Chlebrowicz (red.), *Nielegalne rynki. Geneza, skala zjawiska oraz możliwości przeciwdziałania*, Olsztyn 2012, s. 14.

destabilizacja obrotu gotówkowego, a zbyt duża podaż pieniędzy może prowadzić do inflacji⁷.

Falszerstwo banknotów wywiera niewątpliwie negatywny wpływ na stosunki społeczne. Inny będzie natomiast ich wydźwięk w zależności od podmiotu, którego będzie dotyczył tj. ogółu społeczeństwa lub poszczególnych jednostek i przedsiębiorstw. Analizując płaszczyznę społeczną należy stwierdzić, iż szkody spowodowane fałszowaniem banknotów są szczególnie dotkliwe dla konkretnych jednostek oraz przedsiębiorstw. Wynika to z faktu, iż straty związane z przyjmowaniem sfałszowanych banknotów, które są bezwartościowe, zgodnie z art. 35 ustawy o NBP nie są tym podmiotom zwracane. Efektem tego jest po pierwsze strata ekonomiczna tychże podmiotów, po wtóre utrata zaufania do systemu płatniczego nie tylko przez jednostki ale również całe społeczeństwo, które przestaje mieć pewność czy obrót gotówkowy jest bezpieczną formą płatności.

Falszowanie pieniędzy jest zjawiskiem niemal tak starym jak sam pieniądź. Zarówno monety jak i banknoty były przez całą swoją historię przedmiotem zamachów fałszerskich. Zbrodnia fałszerstwa pieniędzy od wieków stanowiła szczególnie niebezpieczne przestępstwo godzące w interes władcy mającego monopol emisji pieniądza. Obecnie przyjmuje się, że jest to zamach na system gospodarczy uderzający w interes państwa oraz poszczególnych obywateli. Głównym zadaniem emitenta waluty jest zatem jak najlepsze zabezpieczenie waluty przed fałszerzami usiłującymi te zabezpieczenia przełamać.

Zjawisko fałszerstwa pieniędzy nasiliło się w Polsce po II wojnie światowej na skutek niedoskonałości zabezpieczeń ówczesnych polskich pieniędzy drukowanych początkowo w Moskwie, a następnie w Państwowej Wytwórni Papierów Wartościowych w Łodzi⁸. Dopiero wymiana pieniędzy w 1950 r. i wprowadzenie lepiej zabezpieczonych banknotów przyczyniła się do zmniejszenia skali problemu⁹. Spadła liczba popełnianych przestępstw fałszerskich lecz wzrosła specjalizacja sprawców¹⁰. Ponowny wzrost zagrożenia przestępczością fałszerską odnotowano na początku lat 90. XX w. Wynikał on ze wzmoczonej aktywności w tym obszarze zorganizowanych grup przestępczych, braku odpowiednich zabezpieczeń banknotów oraz nieprzygotowania policji do wykrywania tego typu przestępstw¹¹.

⁷ Szerzej na temat zjawiska inflacji w: P. Cizkowicz, *Inflacja, inwestycje, polityka pieniężna*, Warszawa 2010. Historia zna przypadki fałszerstw podejmowanych przez władze państwa w celu załamania systemu finansowego przeciwnika. Najbardziej spektakularnym przykładem była podjęta podczas II wojny światowej przez nazistów operacja „Bernhard”. W obozie koncentracyjnym Sachsenhausen koło Berlina ok. 140 więźniów pod nadzorem SS-manów wyprodukowało prawie 9 mln. sztuk banknotów o nominale 5, 10, 20 i 50 funtów na łączną kwotę 132,5 mln. funtów. Falsyfikaty były wykonane tak doskonale, że Bank Anglii uznał je za „najbardziej niebezpieczne w historii”. Większość falsyfikatów została zatopiona w alpejskim jeziorze Toplitz, lecz część wprowadzona została do obrotu przez niemieckich szpiegów (L. Malkin, *Falszerze. Jak naziści usiłowali zrujnować brytyjskie imperium*, Warszawa 2008, s. 108-109).

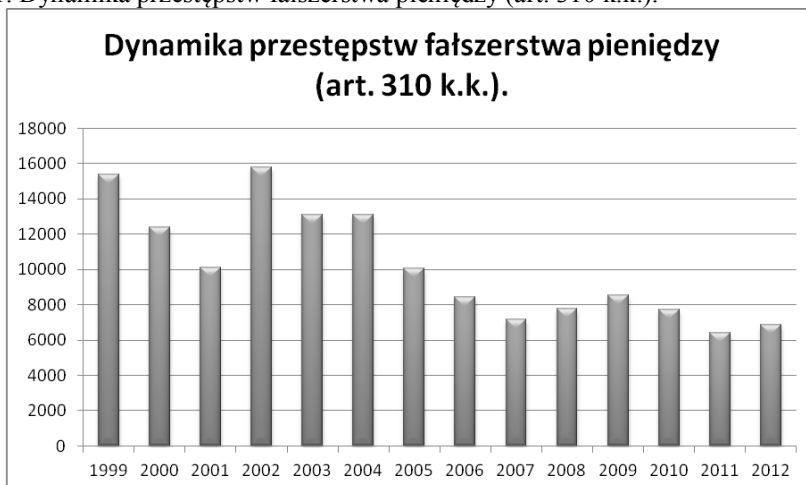
⁸ Podstawą prawną pierwszej powojennej emisji był Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 24 sierpnia 1944 r. o emitowaniu biletów skarbowych (Dz. U. 1944, Nr 3, poz. 11).

⁹ Podstawą prawną reformy były ustawa z dnia 28 października 1950 r. o zmianie systemu pieniężnego (Dz. U. 1950, Nr 50, poz. 459).

¹⁰ B. Hołyst, *Przestępczość drugiej połowy XX w.*, Warszawa 1978, s. 158-159.

¹¹ J. Gawlak, *Falszerstwo znaków pieniężnych*, [w:] W. Pływaczewski, J. Świerczewski (red.), *Policja polska wobec przestępczości zorganizowanej*, Szczytno 1997, s. 258-262.

Wyk. 1. Dynamika przestępstw fałszerstwa pieniędzy (art. 310 k.k.).

Źródło: www.policja.pl (dostęp 16.10.2013 r.).

Aktualnie statystyki policyjne wskazują na wyraźny trend spadkowy w dynamice przestępstw fałszerstwa pieniędzy (art. 310 k.k.). Od początku XXI w. zaobserwować można zmniejszenie się liczby stwierdzonych przestępstw fałszerstwa pieniędzy o niemal 2/3. Potwierdzeniem tego zjawiska są również statystyki dotyczące przestępstwa puszczania w obieg fałszywego pieniądza otrzymanego jako prawdziwy (art. 312 k.k.). W tym przypadku można mówić wręcz o zaniku zjawiska gdyż liczba stwierdzonych przestępstw tego typu w 2012 r. wyniosła jedynie 0,3% liczby przestępstw stwierdzonych w pierwszych latach XXI w.

Wyk. 2. Dynamika przestępstw puszczania w obieg fałszywego pieniądza otrzymanego jako prawdziwy (art. 312 k.k.).

Źródło: www.policja.pl (dostęp 16.10.2013 r.).

Zorganizowana przestępczość fałszerska

Ze względu na konieczność zastosowania skomplikowanych urządzeń oraz papieru i farb o szczególnych właściwościach, a także posiadania specjalistycznej wiedzy oraz wysokich kwalifikacji technicznych przestępczość fałszerska jest domeną działalności zorganizowanych grup przestępczych. Jak wskazuje K. Laskowska w skład zorganizowanej grupy fałszerskiej wchodzi zazwyczaj następujące osoby¹²:

- inwestor, organizator przedsięwzięcia,
- osoby odpowiedzialne za pozyskanie farb, papieru, oryginalnych matryc, urządzeń drukarskich¹³,
- fałszerz o wysokich kwalifikacjach,
- osoby wprowadzające do obiegu fałszywe pieniądze.

Proceder ten wymaga zatem współdziałania wielu osób na poszczególnych etapach popełniania przestępstwa (organizacja, finansowanie, zaopatrzenie, produkcja, zbyty). Niewątpliwie jest to przestępczość o charakterze transgranicznym gdyż organizacja całego procesu wymaga często nawiązania międzynarodowych kontaktów przestępczych w celu uzyskania materiałów i narzędzi do produkcji oraz miejsca kolportażu¹⁴. Rozprowadzanie fałszywych pieniędzy w innym kraju niż zostały wyprodukowane utrudnia ujawnianie sprawców fałszerstwa. W związku z powyższym działalnością fałszerską zajmują się zorganizowane grupy przestępcze o znacznym potencjale finansowym, profesjonalnym zapleczu technicznym oraz międzynarodowych powiązaniach. Jednocześnie jest to proceder bardzo opłacalny gdyż szacuje się, że koszt wytworzenia fałszywego banknotu wynosi ok. 8% nominalnej wartości, co nawet po przejściu przez sieć pośredników i kolporterów daje zyski na poziomie 60-65% nominalnej wartości¹⁵.

Działalność fałszerska zorganizowanych grup przestępczych na terytorium RP obejmuje zarówno fałszowanie waluty polskiej jak również walut innych krajów, w szczególności euro oraz dolara. Procederem tym zajmują się polskie oraz zagraniczne grupy przestępcze. Banknoty polskie są fałszowane przede wszystkim przez rodzime grupy przestępcze, które korzystają z umiejętności lokalnych profesjonalnych fałszerzy banknotów i dokumentów. Waluta obca fałszowana jest w większości przypadków poza terytorium RP przez zagraniczne wysoko wyspecjalizowane zorganizowane grupy przestępcze. Fałszywe pieniądze są wwożone na terytorium Polski przez kurierów, przekazywane dilerom, którzy puszczały fałszyfikaty w obieg, a zyski przekazują poza granice kraju. Ze względu na położenie geograficzne Polski stanowi ona ponadto dogodny szlak tranzytowy dla fałszywych banknotów euro i dolarów z krajów Unii Europejskiej na Ukrainę, Białoruś lub inne państwa byłego ZSRR.

Wobec zagrożenia ze strony rozwijającej się zorganizowanej przestępczości oraz uwzględniając jej transgraniczny charakter społeczność międzynarodowa zdecydowała się

¹² K. Laskowska, *Fenomen zjawiska*, [w:] E.W. Pływaczewski (red.), *Przestępczość zorganizowana*, Warszawa 2011, s. 105.

¹³ Szczególnie spektakularnym przykładem uzyskania papieru do celów fałszerskich było zdobycie w połowie lat 90. XX w. przez przywódcę gangu wołomińskiego Henryka Niewiadomskiego 5 ton oryginalnego papieru do produkcji rubli (W. Mądrzejowski, *Przestępczość zorganizowana. System zwalczania*, Warszawa 2008, s. 46).

¹⁴ Za szczególnie aktywne w obszarze przestępstw fałszerskich uznaje się grupy litewskie i bułgarskie (P. Kuzior, *Fałszowanie euro jako przejaw aktywności zorganizowanych grup przestępczych*, „Prokurator” 2006, nr 4, s. 60).

¹⁵ *Ibidem*, s. 61-62.

na współpracę w celu zwalczania fałszerstwa pieniędzy. Ramy tej współpracy nakreśliła podpisana 20 kwietnia 1929 r. w Genewie konwencja międzynarodowa o zwalczaniu fałszowania pieniędzy¹⁶. Realizację postanowień konwencyjnych stanowią przepisy art. 310 i 312 Kodeksu karnego¹⁷.

Przeciwdziałanie zorganizowanej przestępczości fałszerskiej

Zjawisko fałszowania banknotów jest ściśle związane ze strukturami przestępczości zorganizowanej, dlatego konieczne było powołanie odpowiednich jednostek, których priorytetowym zadaniem byłoby przeciwdziałanie temu procederowi. Funkcję tą powierzono powołanemu w 2008 r. Zespołowi do Zwalczania Fałszerstw Pieniędzy działającemu w ramach Wydziału do Zwalczania Przestępczości Kryminalnej Centralnego Biura Śledczego Komendy Głównej Policji. Zgodnie z art. 12 konwencji genewskiej o zwalczaniu fałszowania pieniędzy zespół ten pełni rolę Krajowego Biura Centralnego, tj. centralnej jednostki koordynacyjnej policji w kraju w zakresie zwalczania przestępczości fałszerstwa pieniędzy, bezpośrednio współpracującej z instytucjami emisyjnymi (NBP), Ministerstwem Finansów, Ministerstwem Sprawiedliwości, Europolem, Europejskim Urzędem ds. Zwalczania Nadużyć Finansowych (OLAF), a także biurami centralnymi innych krajów.

W pierwszych latach funkcjonowania Zespół przeprowadził szereg akcji o zasięgu krajowym. Jedną z bardziej spektakularnych operacji była likwidacja w Skarżysku-Kamiennej największej na terenie RP wytwórni fałszywych banknotów, która działała od 1998 r. Fałszerze byli w posiadaniu linii technologicznej banknotów polskich o nominale 100 zł oraz banknotów euro o nominale 50 euro. Z zebranych w toku dochodzenia materiałów wynikało, że działalność grupy przestępczej przyniosła straty Skarbu Państwa w wysokości minimum 30 milionów złotych¹⁸.

Sukcesem Zespołu była również operacja pod nazwą MOST przeprowadzona w latach 2009-2010. Była to bez wątpienia największa w tym czasie operacja o charakterze międzynarodowym przeciwko fałszerzom banknotów euro oraz zdaniem Europolu jedno z największych przedsięwzięć w ciągu dekady. W efekcie współpracy służb międzynarodowych koordynowanych przez Europol, w ramach operacji MOST dokonano zatrzymania ponad 100 osób odpowiedzialnych za fałszowanie i dystrybucję fałszywych banknotów euro na terenie krajów Unii Europejskiej. Sprawcom tych czynów postawiono łącznie 222 zarzuty, w tym aż prawie połowa dotyczyła udziału w zorganizowanej grupie przestępczej. Działania tej zorganizowanej grupy przestępczej polegały na dystrybucji dużej ilości falsyfikatów banknotów o nominałach 100 i 50 euro w placówkach handlowych na terenie krajów strefy euro. Należy podkreślić, iż wprowadzane do obiegu fałszywe banknoty były wysokiej jakości co ułatwiło rozwinięcie nielegalnej działalności na dużą skalę. *Modus operandi* polegał na dystrybucji falsyfikatów przez pojedynczych sprawców, którzy posiadali przy sobie niewielkie ilości fałszywych banknotów. Pozwalało im to w wielu przypadkach uniknąć odpowiedzialności karnej, gdyż w razie zatrzymania powoływali się na nieświadomość posiadania fałszywych pieniędzy. Oszacowano, że straty z tytułu tego procederu sięgały ok. 3

¹⁶ Ustawa z dnia 5 kwietnia 1934 r. ratyfikacja konwencji międzynarodowej o zwalczaniu fałszowania pieniędzy, podpisanej w Genewie dnia 20 kwietnia 1929 r. wraz z protokołem, oraz protokołu fakultatywnego, podpisanego tegoż dnia w Genewie (Dz. U. 1934, Nr 30, poz. 261).

¹⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. 1997, Nr 88, poz. 553 ze zm.).

¹⁸ http://www.pwpw.pl/kwartalnik_archiwum.html?id=35&magCid=152 (dostęp 17.10.2013 r.).

milionów euro. Ujawniono także powiązania tej grupy przestępczej z włoską organizacją mafijną – Kamorrrą¹⁹.

W ramach współpracy międzynarodowej w zakresie zwalczania nielegalnej produkcji i dystrybucji banknotów utworzona została również Grupa Banków Centralnych ds. Powstrzymania Fałszerstw Pieniądza (ang. *Central Bank Counterfeit Deterrence Group* – CBCDG) zajmująca się analizowaniem występujących zagrożeń dla bezpieczeństwa banknotów, a także przedstawianiem możliwych rozwiązań prowadzących do ich eliminacji przez właściwe organy emisyjne. Efektem działań tejże grupy jest opracowanie systemu przeciwdziałania fałszerstwom (*Counterfeit Deterrence System* – CDS), który uniemożliwia rejestrację i reprodukcję wizerunków chronionych banknotów przy użyciu komputerów osobistych i oprogramowania do cyfrowej obróbki obrazu. Warte podkreślenia jest, że producenci sprzętu komputerowego coraz częściej dobrowolnie wgrywają system CDS do swoich produktów²⁰.

Odpowiedzialność karna za przestępstwo fałszerstwa pieniędzy

Typizacja przestępstwa fałszerstwa pieniędzy z art. 310 k.k. składa się z dwóch typów podstawowych w § 1 i 2, występku mniejszej wagi w § 3 oraz karalnego przygotowania do przestępstw typu podstawowego w § 4.

Rodzajowym przedmiotem ochrony przepisów rozdziału XXXVII jest obrót gospodarczy zarówno w państwie jak i w stosunkach międzynarodowych²¹. Zbiorczym przedmiotem ochrony z art. 310 k.k. jest autentyczność znajdujących się w obrocie polskich lub obcych pieniędzy, innych środków płatniczych oraz papierów wartościowych. Należy podkreślić, że przepis ten chroni zarówno interesy majątkowe państwa jak i wszystkich osób uczestniczących w obrocie gospodarczym²².

Działanie przestępne sprawy czynu regulowane § 1 art. 310 k.k. przybierają postać podrobienia, przerobienia lub usunięcia oznaki umorzenia. Podrobienie oznacza wytworzenie przedmiotu imitującego pieniądź, inny środek płatniczy lub papier wartościowy, przerobienie to dokonanie zmian w autentycznym pieniądzu, innym środku płatniczym lub papierze wartościowym najczęściej w celu nadania mu pozoru wyższej wartości, usunięcie oznaki umorzenia polega na uczynieniu jej niewidoczną aby przywrócić wygląd pierwotny, sprzed umorzenia²³. Dla bytu przestępstwa nie ma znaczenia, jakimi środkami posłużył się sprawca, prymitywnymi czy doskonałymi²⁴. Fałszerstwo zachodzi już z chwilą wytworzenia chociażby jednego egzemplarza fałszyfikatu²⁵. Należy podkreślić, iż nie popełnia przestępstwa z art. 310 k.k. osoba, która

¹⁹ Szerzej na temat działalności Kamorrry w: P. Chorbot, *Nielegalny handel odpadami z perspektywy przestępczości zorganizowanej na przykładzie działalności neapolitańskiej Kamorrry*, [w:] W. Pływaczewski, Sz. Buczyński (red.), *Nielegalny handel odpadami. Problematyka prawna i ekokryminologiczna*, Olsztyn 2013, s. 33-42.

²⁰ <http://www.ecb.europa.eu/euro/html/hires.pl.html> (dostęp 17.10.2013 r.).

²¹ J. Skorupka, [w:] A. Wąsek (red.), *Prawo karne. Część szczególna. Komentarz*, Warszawa 2004, s. 1403.

²² R. Góral, *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, Warszawa 2007, s. 540.

²³ A. Marek, *Kodeks karny, Komentarz*, Warszawa 2007, s. 573.

²⁴ Wyrok SN z 1.02.1988 r. (sygn. akt II KR 7/88), OSNPG 1989 r. nr 1, poz. 9.

²⁵ Wyrok SN z 5.01.1982 r. (sygn. akt IV KR 283/81), niepubl.

falszuje pieniądź wycofany z obiegu (nawet jeśli podlegałby wymianie w banku) lub który nigdy nie został wyemitowany (fikcyjny)²⁶.

Czynności wykonawcze z art. 310 § 2 k.k. obejmują puszczanie w obieg, przyjmowanie, przechowywanie, przewożenie, przenoszenie, przesyłanie, pomoc do zbycia lub ukrycia przedmiotów wymienionych w § 1. Czynności wykonawcze przyjmowania, przechowywania, przewożenia, przenoszenia, przesyłania penalizowane są, gdy podejmowane są w celu puszczania w obieg fałszywych pieniędzy, innych środków płatniczych lub papierów wartościowych. Słuszna jest uwaga J. Skorupki, iż powyższe znamiona czasownikowe interpretować należy zgodnie z ich potocznym brzmieniem²⁷.

Jako puszczanie w obieg należy traktować przekazanie pieniędzy, innych środków płatniczych lub papierów wartościowych innej osobie w jakiegokolwiek formie prawnej lub faktycznej. Jest to jednocześnie wprowadzenie fałszywych instrumentów na rynek gospodarczy. Przybrać może to różnorodne formy np. zapłaty, zamiany (rozmienienie na drobne), darowizny (jałmużny, napiwku), pożyczki, czy wręczenia „na próbę”²⁸. Od świadomości przyjmującego fałszyfikaty, co do faktu ich nieautentyczności, zależy jego odpowiedzialność w przypadku dalszego puszczania tych fałszyfikatów w obieg. Jeżeli sprawca przyjmuje pieniądze wiedząc, że są one fałszywe i puszcza je dalej w obieg to odpowiadać będzie za przestępstwo z art. 310 § 2²⁹. Natomiast przyjmujący fałszyfikaty nieświadomie, który pozbywa się ich w celu uniknięcia straty, odpowiadać będzie za przestępstwo z art. 312 k.k.³⁰

Przedmiotem wykonawczym przestępstwa z art. 310 k.k. są polskie lub obce pieniądze, inne środki płatnicze, dokumenty uprawniające do otrzymania sumy pieniężnej albo zawierające obowiązek wypłaty kapitału, odsetek, udziału w zyskach albo stwierdzenie uczestnictwa w spółce.

Zgodnie z art. 2 konwencji genewskiej o zwalczaniu fałszowania pieniędzy za pieniądze należy uważać pieniądze papierowe włącznie z biletami bankowymi i pieniądze kruszcowe, mające kurs na mocy ustawy. Pieniądzem polskim w myśl ustawy o Narodowym Banku Polskim są znaki pieniężne Rzeczypospolitej Polskiej w postaci banknotów i monet opiewających na złote i grosze. Znaki pieniężne emitowane przez NBP są prawnym środkiem płatniczym w Polsce (art. 4 i 32 ustawy o NBP). Należy nadmienić, iż do regulowania zobowiązań pieniężnych wykorzystywany jest również pieniądź bezgotówkowy w postaci depozytów bankowych, mimo że nie jest on prawnym środkiem płatniczym. Wobec braku materialnej postaci, nie może on stać się przedmiotem fałszerskiego zamachu polegającego na podrobieniu, przerobieniu czy usunięciu oznaki umorzenia³¹. W postaci bezgotówkowej występuje również pieniądź plastikowy i pieniądź elektroniczny jednakże wydaje się, że obie te kategorie należy uznać za inny środek płatniczy. Przedmiotem czynności wykonawczych fałszerstwa nie mogą być pieniądze wycofane z obiegu, chociażby podlegały wymianie w banku, gdyż przestały być prawnym

²⁶ Uchwała SN z 15.05.1997 r. (sygn. akt IKZP 9/97), Biuletyn SN 1997, nr 5, poz. 10; uchwała SN z 30.09.1998 r. (sygn. akt IKZP 3/98), OSP 2000, nr 2, poz. 240; wyrok SN z 5.02.1979 r. (sygn. akt I KR 245/78), OSNKW 1979, nr 5, poz. 56.

²⁷ J. Skorupka, *Przestępstwa przeciwko obrotowi pieniędzmi i papierami wartościowymi. Rozdział XXXVII Kodeksu karnego. Komentarz*, Warszawa 2002, s. 101.

²⁸ J. Skorupka, [w:] A. Wąsek (red.), *op. cit.*, s. 1417-1419.

²⁹ Wyrok SA w Lublinie z 16.06.1997 r. (sygn. akt II AKa 88/97), Biul. SA w Lublinie 1997, nr 4, poz. 28; wyrok SN z 11.01.1988 r. (sygn. akt II KR 350/87), OSNKW 1988, nr 7-8, poz. 56.

³⁰ Wyrok SN z 1.02.1988 r. (sygn. akt II KR 7/88), OSNPG 1989, nr 1, poz. 9.

³¹ J. Skorupka, [w:] A. Wąsek (red.), *op. cit.*, s. 1430-1431.

środkiem płatniczym³². Zgodnie z powyższym ochronie z art. 310 k.k. nie podlegają również numizmaty. Pieniądz obcy to będące w obiegu prawne środki płatnicze innych państw w tym waluta wspólnoty europejskiej – euro³³. Wykaz obcych walut wymiennialnych podaje w obwieszczeniu Prezes NBP.

Przestępstwo z art. 310 k.k. jest przestępstwem powszechnym, może być popełnione przez każdą osobę zdolną do ponoszenia odpowiedzialności karnej. Okoliczność, że na sprawcy ciążył szczególny prawny obowiązek zapobiegania fałszerstwu czy jego brak, nie ma wpływu na odpowiedzialność karną. Szczególne kwalifikacje sprawcy potrzebne w procesie fałszowania również nie wpływają na zakres odpowiedzialności³⁴.

Zbrodnia fałszerstwa pieniędzy, innych środków płatniczych lub papierów wartościowych jest przestępstwem umyślnym. Nie budzi wątpliwości, iż czyn z § 1 art. 310 k.k. można popełnić jedynie w zamiarze bezpośrednim. Dyskusyjny jest natomiast wyrażany w doktrynie pogląd, że przestępstwo z § 2 art. 310 k.k. w postaci puszczenia w obieg może być popełnione również w zamiarze ewentualnym³⁵. Przepis art. 310 § 1 k.k. nie wymaga, w odróżnieniu od art. 270 § 1 k.k. aby fałszerstwo było dokonane w celu użycia sfałszowanego pieniądza, innego środka płatniczego lub papieru wartościowego jako autentycznego. Nie jest to przestępstwo kierunkowe, gdyż zostaje popełnione niezależnie od celu, dla którego działał sprawca, ów cel jest obojętny dla bytu przestępstwa³⁶. Natomiast przy występku z § 2 art. 310 k.k. konieczne jest ustalenie, że sprawca przyjmując przedmioty określone w art. 310 § 1 k.k. nie tylko wiedział że są one fałszywe, ale robił to z zamiarem puszczenia ich w obieg. Jeżeli natomiast sprawca przyjął fałszyfikaty nieświadomie a następnie, po stwierdzeniu ich nieautentyczności pozbywa się ich poprzez dalsze puszczenie do obrotu wypełnia on znamiona przestępstwa z art. 312 k.k.³⁷

Zbrodnia z art. 310 § 1 k.k. jest przestępstwem materialnym (skutkowym). Czyn zostaje dokonany w momencie, gdy przedmioty ochrony przestępstwa są podrabiane, przerabiane lub usuwa się z nich oznakę umorzenia. Występek z art. 310 § 2 k.k. jest przestępstwem materialnym, gdy polega na puszczeniu w obieg fałszyfikatów lub przestępstwem formalnym (bezsukutowym) gdy polega na przyjęciu fałszyfikatu, jego przechowywaniu, przenoszeniu, przewożeniu, przesyłaniu albo pomaganiu do jego zbycia lub ukrycia³⁸.

W § 3 art. 310 k.k. ustawodawca ustanowił przypadek mniejszej wagi dla przestępstw z art. 310 § 1 i 2 k.k. uzasadniający stosowanie nadzwyczajnego złagodzenia kary dla obu typów podstawowych. O kwalifikacji jako przypadek mniejszej wagi decydują elementy przedmiotowo-podmiotowo istotne występujące w chwili popełnienia

³² Uchwała SN z 15.05.1997 r. (sygn. akt I KZP 9/97), Biul. SN 1997, nr 5, poz. 10.

³³ O. Górniok, *Przestępstwa gospodarcze. Rozdział XXXVI i XXXVII Kodeksu karnego. Komentarz*, Warszawa 2000, s. 127.

³⁴ J. Skorupka, [w:] A. Wąsek (red.), *op. cit.*, s. 1468.

³⁵ A. Marek, *op. cit.*, s. 573. Za możliwością przypisania sprawcy także zamiaru ewentualnego opowiada się m. in. J. Skorupka (J. Skorupka, [w:] A. Wąsek (red.), *op. cit.*, s. 1469), natomiast Z. Cwiakalski postuluje wyłączność zamiaru bezpośredniego (Z. Cwiakalski, [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 278 – 363 Kodeksu karnego*, Kraków 1999, s. 902). Sąd Najwyższy dopuścił zamiar ewentualny przy przestępstwie z art. 227 § 1 d.k.k. będącym odpowiednikiem obecnego z art. 310 § 2 k.k. co wydaje się wspierać pierwsze stanowisko doktryny (wyrok SN z 21.07.1992 r. (sygn. akt II AkR 202/92), OSA 1992, z. 10, poz. 52).

³⁶ Wyrok SN z 24.04.1976 r. (sygn. akt II KR 56/76), OSNPG 1976, nr 11-12, poz. 102.

³⁷ J. Skorupka, [w:] A. Wąsek (red.), *op. cit.*, s. 1469.

³⁸ J. Skorupka, *Przestępstwa przeciwko ...*, s. 117-118.

czynu zabronionego. Wpływają one na zmniejszenie stopnia bezprawności kryminalnej. Jednakże nie należy utożsamiać przypadku mniejszej wagi jedynie z przypadkami polegającymi na fałszerstwie jednego lub kilku fałszyfikatów, które *de facto* występują najczęściej³⁹.

Przygotowanie do przestępstwa fałszerstwa jest karalne na gruncie art. 310 § 4 k.k. Przygotowanie może mieć postać wchodzenia w porozumienie z inną osobą, uzyskiwania lub przysposabiania środków, zbierania informacji, sporządzania planu działania, przechowywania środków technicznych a nawet zobrazowania banknotu na dysku komputera⁴⁰. Karalne przygotowanie do przestępstwa fałszerstwa obejmuje tylko czynności podjęte w celu dokonania przestępstwa z art. 310 § 1 lub § 2 k.k. Dla odpowiedzialności z § 4 art. 310 k.k. nie ma znaczenia czy sprawca podjął dalsze czynności zmierzające do dokonania fałszerstwa czy puszczenia fałszyfikatów w obieg⁴¹. Przygotowanie do zbrodni z art. 310 § 1 k.k. i występku z art. 310 § 2 k.k. jest przestępstwem umyślnym, które można popełnić jedynie w zamiarze bezpośrednim⁴².

Przepis art. 310 § 4 k.k. przewiduje karalność za samo sporządzanie, nabywanie albo przechowywanie środków technicznych. Jeżeli sprawca zaczął już używać przygotowanych środków technicznych do fałszowania pieniędzy to odpowiadać będzie za usiłowanie przestępstwa z art. 310 § 1 k.k.⁴³.

Przestępstwo z art. 310 § 1 k.k. jest zbrodnią zagrożoną karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 5 albo karą 25 lat pozbawienia wolności. Natomiast przestępstwa z § 2, 3 i 4 art. 310 k.k. są występками. W § 2 przestępstwo zagrożone jest karą pozbawiania wolności od roku do lat 10. Przypadek mniejszej wagi z § 3 uprawnia do zastosowania nadzwyczajnego złagodzenia kary. Przygotowanie z § 4 zagrożone jest karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

Wszystkie typy przestępstwa z art. 310 k.k. ścigane są z urzędu (oskarżenia publicznego). Na podstawie art. 25 § 1 pkt 1 Kodeksu postępowania karnego sprawy o przestępstwo fałszerstwa pieniędzy, innych środków płatniczych lub papierów wartościowych z art. 310 § 1 k.k. jako zbrodnie należą do właściwości sądu okręgowego⁴⁴. Zgodnie z art. 28 § 3 k.p.k. podlegają one rozpoznaniu w składzie dwóch sędziów zawodowych i trzech ławników.

Spoleczna świadomość zagrożenia przestępczością fałszerską⁴⁵

Jak wskazują wyniki badań świadomość społeczną co do skali zagrożenia zamachami fałszerskimi, zaawansowania techniki fałszerskiej i możliwości podrobienia lub przerobienia niemal wszystkich zabezpieczeń jest niska. Jednocześnie ryzyko przyjęcia fałszyfikatu jest duże gdyż obywatele, lekceważąc zagrożenie przestępczością fałszerską, rzadko sprawdzają pieniądze otrzymane podczas transakcji. Ponadto,

³⁹J. Skorupka, [w:] A. Wąsek (red.), *op. cit.*, s. 1470.

⁴⁰Wyrok SA w Katowicach z 12.06.2003 r. (sygn. akt II AKA 132/03), KZS 2003, nr 7-8, poz. 57.

⁴¹Wyrok SA w Krakowie z 22.04.1992 r. (sygn. akt AKz 73/92), KZS 1992, nr 8-9, poz. 75.

⁴²Z. Siwik, [w:] M. Filar (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 1135-1137.

⁴³Patrz komentarz do art. 227 d.k.k. w: J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 1977, s. 619.

⁴⁴Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz. U. 1997, Nr 89, poz. 555 ze zm.).

⁴⁵Problematyka niniejsza opracowana została na podstawie wyników badań ankietowych przeprowadzonych w 2010 r. przez doktorantów Katedry Kryminologii i Polityki Kryminalnej Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie (Annę Banaszkiwicz i Macieja Dudę) na potrzeby referatu przygotowywanego na II Forum Naukowe „Podlasie – Warmia i Mazury”, Białowieża 16-19 maja 2010 r.

pomimo niemal 20 lat używania banknotów z serii „królewskiej” i wielu akcji informacyjno-edukacyjnych prowadzonych przez NBP znajomość zabezpieczeń stosowanych w rodzimej walucie deklarowana przez badanych jest niewystarczająca. Znacznie niższa jest znajomość zabezpieczeń wspólnotowej waluty europejskiej. Zdecydowana większość badanych przyznała, iż nie zna zabezpieczeń banknotów, które w przyszłości zostaną zapewne wprowadzone również w Polsce. Jak wykazały badania co trzeci ankietowany zetknął się osobiście z fałszywymi pieniędzmi. Świadczy to dobitnie o skali zagrożenia, a zarazem o rozmiarze ciemnej liczby tego przestępstwa. W sytuacji, gdy większość obywateli deklaruje umiejętność rozpoznawania fałszyfikatów interesujący jest fakt, iż niemal 3/4 z nich nie wie jak postąpić z rozpoznanym fałszywym znakiem pieniężnym. Wprawdzie zarządzenie Prezesa NBP w sprawie postępowania z fałszywymi znakami pieniężnymi skierowane jest do banków i innych podmiotów gospodarczych lecz społeczny obowiązek zawiadomienia o dokonaniu przestępstwa ciąży na każdym obywatelu. Pomimo małej znajomości zarządzenia Prezesa NBP obywatele niejako odruchowo podejmują słuszną decyzję i w zdecydowanej większości decydują się w takich przypadkach na zgłoszenie fałszyfikatu Policji, zwrócenie do banku, na jego zniszczenie bądź ostatecznie na zachowanie go na pamiątkę. Warto jednak podkreślić, iż zdarzają się również przypadki ponownego wprowadzania fałszyfikatów do obiegu. Tylko połowa ankietowanych zadeklarowała, iż pomimo świadomości utraty banknotu zdecydowałyby się na jego zgłoszenie Policji lub w banku. Wskazuje to, iż przyjęte procedury wręcz zniechęcają obywateli do ujawniania faktu posiadania fałszywych pieniędzy. Świadomość straty finansowej motywuje obywateli do próby jej uniknięcia poprzez ponowne wprowadzenie fałszyfikatu do obiegu. Liczba osób, które przyznały się do takiego postępowania wskazuje, iż część społeczeństwa jest skłonna nawet popełnić przestępstwo aby uniknąć straty finansowej. Ponadto obywatel ujawniający fakt fałszerstwa jest często narażony na negatywne konsekwencje zgłoszenia. Z taką sytuacją spotkał się co czwarty ankietowany. Dowodzi to, że stosowane procedury nie chronią interesu obywatela skłonnego do współpracy z organami ścigania w celu ujawniania przestępstwa fałszerstwa pieniędzy. W związku z tym osoby, które spotkały się z niedogodnościami lub wręcz problemami w związku ze zgłoszeniem fałszyfikatu deklarują, że w przypadku identyfikacji następnego fałszyfikatu nie decydują się ponownie na jego zgłoszenie lecz wyrzucą fałszyfikat do śmieci lub zniszczą go. Działanie takie nie sprzyja oczywiście ujawnianiu i zwalczaniu przestępczości fałszerskiej. Znaczna jest również liczba osób, które deklarują, że następny zidentyfikowany fałszyfikat wprowadzą ponownie do obrotu.

Reasumując wyniki powyższych badań można wysnuć następujące wnioski. Społeczeństwo polskie ignoruje zagrożenie przestępczością fałszerską. Obywatele sporadycznie sprawdzają autentyczność otrzymywanych pieniędzy w przekonaniu, iż liczba fałszerstw jest marginalna. Ponadto wiedza społeczeństwa o własnej walucie jest niezadowalająca, a o przyszłej walucie europejskiej zupełnie znikoma. Społeczeństwo deklaruje postawę legalistyczną w kwestii zgłaszania organom ścigania rozpoznanych fałszyfikatów. Jednakże w praktyce częste są przypadki niszczenia dowodów popełnienia przestępstwa w postaci fałszyfikatów oraz popełnianie przestępstwa z art. 312 k.k. – wprowadzania fałszyfikatów ponownie do obiegu. Wpływają na to szczególnie uciążliwe procedury oraz zatrzymywanie, na podstawie art. 35 pkt 1 ustawy o NBP, fałszywych znaków pieniężnych bez prawa do zwrotu ich równowartości.

Należy podkreślić, iż banknoty polskie spełniają najwyższe standardy zabezpieczenia przed zamachami fałszerskimi. Jednakże na zwiększenie bezpieczeństwa

obrotu gospodarczego niewątpliwie pozytywnie wpłynąć może rozwój rozliczeń bezgotówkowych oraz wzrastająca popularność elektronicznych instrumentów płatniczych, a w szczególności relatywnie dobrze zabezpieczonych przed fałszerstwem mikroprocesorowych kart płatniczych⁴⁶.

System zabezpieczeń banknotów polskich

Najważniejszym zabezpieczeniem banknotu jest papier gdyż praktyka wskazuje, że najtrudniejszymi do podrobienia są zabezpieczenia umieszczone w papierze, z którego wykonane są banknoty. W przypadku banknotów polskich produkowany jest on we własnej papierni PWPW. Jest to papier w pełni bawełniany. W toku produkcji wyłaczany jest w nim wielotonalny znak wodny (filigran) oraz dodawana nitka zabezpieczająca. Papier ten charakteryzuje się bardzo wysoką odpornością na zniszczenie (zginanie, strzępianie, mechacenie, naddzieranie). Istotną rolę odgrywają również stosowane podczas druku specjalistyczne farby (metalizowana, opalizująca, zmienna optycznie, fluorescencyjna, utajona).

Przy produkcji banknotów stosowane są trzy techniki poligraficzne – druk wklęsły (stalorytniczy), druk płaski (offsetowy) i druk wypukły (typograficzny).

Druk offsetowy to najmniej skomplikowana i najbardziej popularną techniką drukarską stosowaną przy produkcji banknotów. Jako pierwszy nanoszony jest na banknot. Dzięki zastosowaniu techniki offsetowej wykonać można takie elementy protekcyjne jak: tła antykseneryczne, wielokolorowe irysy, *recto-verso*, mikrodruk negatywowo i pozytywowo, gilosz, relief.

Druk stalorytniczy jest najdoskonalszą i najbardziej precyzyjną techniką druku. Elementy wykonane tą techniką wyczuwalne są w dotyku co ma duże znaczenie dla osób niewidomych. Rysunek charakteryzuje się dużą liczbą detali, ostrością konturów, intensywnością barw, głębią. Staloryt jest drukiem głównym banknotu, wykonuje się nim portrety, ryciny, nazwy emitenta, określenia nominału, teksty. Technologia ta umożliwia również wprowadzenie zabezpieczeń takich jak: efekt kątowy, mikroteksty, rozety zmienne optycznie.

Druk typograficzny charakteryzuje się występowaniem pogrubionej obwódki na konturze drukowanych elementów. Ponadto linia wykonana tą metodą jest w środkowej części jaśniejsza, a na zewnątrz ciemniejsza. Technikę typograficzną wykorzystuje się do druku numeracji magnetycznej (oznaczenie serii i numeru), natomiast za pomocą hot stampingu nakłada się zabezpieczenia optyczne, takie jak hologram.

Ilość elementów protekcyjnych stosowanych w banknotach powinna być adekwatna do zagrożenia fałszerstwem czyli im wyższy nominał tym więcej zabezpieczeń i wyższy stopień ich skomplikowania. Zabezpieczenia te dzieli się na zabezpieczenia papieru banknotowego (wykonywane podczas produkcji papieru) i zabezpieczenia szaty graficznej (wykonywane podczas druku banknotu).

Do zabezpieczeń papieru stosowanych w banknotach polskich zalicza się znak wodny i pasek zabezpieczający. Znak wodny jest najstarszym i uznawanym za najpewniejsze zabezpieczeniem papieru banknotowego. Powstaje on we wstępnej fazie produkcji papieru na tzw. sicie eguterskim które nadaje papierowi różną grubość

⁴⁶ A. Banaszekiewicz, M. Duda, *Evaluation of the social reaction to crime of money forgery*, [w:] W. Plywaczewski (red.), *Organized Crime and Terrorism. Reasons – Manifestations – Counteractions*, University of Warmia and Mazury, Olsztyn 2011, s. 267-284.

i przejrzystość bądź przez odcisnięcie w mokrym papierze znaku za pomocą walca. Znak wodny przedstawia wizerunek władcy właściwy dla danego nominału. Falszerze wykonują imitację znaku wodnego poprzez druk kolorem podobnym do tła banknotu, natłuszczenie papieru, trawienie kwasem bądź metodą suchej pieczęci.

Pasek zabezpieczający służy do weryfikacji zarówno optycznej, przez codziennego użytkownika banknotów jak i magnetycznej, przez bankowe maszyny sortujące. Wykonuje się go z metalu lub metalizowanego tworzywa sztucznego o szerokości od 0,2 do 0,3 mm i wprowadza w trakcie produkcji bezpośrednio do masy papierowej. Pokryty jest mikrodrukiem z cyfrowym oznaczeniem nominału i skrótem „zP”. Falszerze zastępują go przez dodrukowanie, narysowanie kredką lub flamastrem, doklejenie imitacji.

Do zabezpieczeń szaty graficznej należą: mikrodruki, efekt kątowy, gilosz, relief, tło antykseneryczne, irys, *recto-verso*, foliogram, hologram, zabezpieczenia utajone.

Mikrodruki to słowa, cyfry, liczby lub symbole wydrukowane w bardzo małych rozmiarach. Ich odczytanie bez pomocy lupy jest niemożliwe lub bardzo utrudnione. Aby uniemożliwić powielenie przez kserokopiarke, druk taki musi mieć poniżej 0,2 mm wielkości. Na polskich banknotach jest to skrót „RP”. Mikrodruki wykonane przez falszerzy są zazwyczaj nieczytelne, zamazane.

Efekt kątowy polega na zmianie widocznego obrazu w zależności od kąta obserwacji banknotu. Uwidacznia się on podczas obracania banknotu o 45° patrząc w kierunku źródła światła. Wykonuje się go stalorytem wykorzystując wypukłość farby. Duża ilość i gęstość drukowanych linii pozwala na ukrycie niektórych elementów obrazu. Efekt kątowy w prawym dolnym rogu awersu przedstawia zamiennie cyfrowe oznaczenie nominału i koronę.

Gilosz to zawily rysunek ornamentowy wykonany z wielu cienkich linii o różnej grubości i gęstości oraz wielu barw. Maksymalnie skomplikowane a zarazem czytelne obrazy są trudne do odwzorowania za pomocą prostych metod poligraficznych stosowanych przez falszerzy. Analogiczną funkcję spełniają elementy graficzne z motywem roślinnym – rozety.

Relief to stanowiące ogólny koloryt banknotu zadrukowanie tła za pomocą bardzo dużej ilości cienkich linii. Wielokrotnie przecinające się linie tworzą obraz przedstawiający symbole i znaki np. nazwę waluty czy wartość nominału. Sprawiają one wrażenie przestrzenności rysunku.

Tło antykseneryczne (układ liniowy) to specjalna kombinacja drobno ściśniętych linii prostych. Znajduje się zazwyczaj na obrzeżu banknotu i często jest niewidoczne bez użycia lupy. Maksymalna ilość cienkich linii przecinających się i tworzących figury geometryczne i układy liniowe utrudnia sfalszowanie za pomocą kserokopiarek.

Irysto przejścia kolorystyczne wzdłuż całego banknotu. Polega on na płynnym przechodzeniu od jednej barwy do drugiej, czasami pomiędzy nimi wprowadza się dodatkową barwę. Metodę tą wykorzystuje się również przy drukowaniu giloszy. Jest trudna do imitacji za pomocą podstawowego sprzętu poligraficznego.

Recto-verso (retrowers) to pasowany po obu stronach banknotu obraz pokrywający lub uzupełniający się w promieniach światła przechodzącego. Część rysunku umieszczana jest na awersie a druga część na rewersie, a razem składają się w kompletny. Na polskich banknotach jest to korona w owalu. W przypadku falszerstwa elementy najczęściej nie uzupełniają się.

Foliogram to wykonana z metalicznego materiału folia mikronowej grubości, zazwyczaj w kolorze złotym lub srebrnym. Może występować w odmianie bezbarwnej

(wtopionej w strukturę papieru), metalizowanej z połyskiem metalicznym, metalizowanej zmieniającej kolor w zależności od kąta padania światła, a dodatkowo może być zadrukowany. Foliogram w kształcie złotej rozety występuje na banknocie 100-złotowym. Jest on trudny do sfalszowania metodami kserograficznymi czy poligraficznymi.

Hologram to w uproszczeniu trójwymiarowy obraz naniesiony na specjalną folię. Pozornie bezładna kombinacja linii i pierścieni dyfrakcyjnych charakteryzuje się głębią ostrości i wielką ilością kolorów zmieniających się w zależności od kąta padania światła. Kawałek lub pasek metalizowanej folii wprasowuje się na gorąco do banknotu. Hologram w kształcie renesansowego kartusza występuje na banknocie 200-złotowym. Jest on niemożliwy do odtworzenia inną metodą niż holografia więc fałszerze zastępują go naklejając kawałki srebrnej folii lub inne hologramy np. z płyt CD, książek, innych banknotów.

Zabezpieczenia utajone oparte na zjawisku fluorescencji i luminescencji są niewidzialne w świetle promieni widzialnych, a ich detekcję przeprowadza się w promieniach lamp ultrafioletowych. Wykorzystuje się w tym celu promieniowanie elektromagnetyczne o długości fali 200-400 nanometrów. W ten sposób zaakcentowane są cyfrowe oznaczenia nominału oraz seria i numer banknotu. Używane przez fałszerzy imitacje farby reagującej na promienie UV charakteryzują się najczęściej nieodpowiednim kolorem⁴⁷.

Ze względu na fakt, iż postęp techniczny dotyczy również proceduru fałszerskiego, duża część elementów protekcyjnych nie stanowi już wystarczającej przeszkody dla coraz lepiej przygotowanych i zorganizowanych fałszerzy.

Zmodernizowane zabezpieczenia banknotów polskich

Z dniem 1 kwietnia 2014 r. do obrotu wprowadzone zostaną zmodernizowane banknoty złote. Jest to pierwsza w historii taka operacja przeprowadzana przez Narodowy Bank Polski oraz Polską Wytwórnę Papierów Wartościowych. Jej celem jest zwiększenie bezpieczeństwa obrotu pomimo małej liczby przypadków fałszerstw banknotów polskich oraz dostosowanie do funkcjonowania nowoczesnych urządzeń elektronicznych. Trwające 3 lata przygotowania oprócz właściwego druku obejmowały kontrolę jakości produktu, organizację, logistykę oraz szkolenia⁴⁸. Wymianę banknotów poprzedzą prowadzone od listopada 2013 r. szkolenia dla pracowników banków oraz zaplanowana od stycznia 2014 r., skierowana do społeczeństwa, kampania edukacyjna „Bezpieczne pieniądze”. Wymiana pieniędzy nastąpi poprzez systematyczną sprzedaż banknotów bankom komercyjnym oraz wycofywanie z obrotu zużytych banknotów i zastępowanie ich nowymi. Stare banknoty będą w obrocie równoległe z nowymi do momentu upływu ich cyklu życiowego⁴⁹. Podkreślić należy, iż stare banknoty pozostaną bezterminowo prawnym środkiem płatniczym.

⁴⁷ Problematyka opracowana na podstawie: E. Buduj, *Jak rozpoznawać fałszywe banknoty*, Warszawa 1994; Z. Harenda, *Poradnik kasjera. Co kasjer wiedzieć powinien*, Poznań 2008; A. Pruszek, *Znaki pieniężne i ich fałszerstwa*, Warszawa 2001; K. Ustjak, *Autentyczne i fałszywe znaki pieniężne. Poradnik bankowca*, Lubin 2004.

⁴⁸ Jak zaznacza się modernizacja banknotów euro trwa już od 8 lat lecz dotychczas Europejskiemu Bankowi Centralnemu (EBC) udało się wprowadzić do obiegu jedynie nowy banknot o nominale 5 euro.

⁴⁹ Dla banknotów 10 i 20 zł okres pozostawania w obrocie wynosi ok. 1,5 roku, dla banknotów 50 zł – ok. 2,5 roku, a dla banknotów 100 zł – ok. 4-5 lat.

Bezpośrednie koszty modernizacji poniesione przez NBP i PWPW wyniosą ok. 14 mln zł. Składają się na nie m.in. koszty druku, dostosowanie sorterów, szkolenia i kampanie edukacyjne. Pośrednio koszty zmiany banknotów poniosą podmioty gospodarcze świadczące usługi związane z funkcjonowaniem automatów vendingowych (sprzedających) oraz wplatomatów gdyż modernizacji wymagać będzie ich oprogramowanie⁵⁰. Tego typu zabieg nie będzie konieczny w przypadku bankomatów.

Modernizacja objęła banknoty o nominałach 10, 20, 50 i 100 zł⁵¹. Projekty graficzne banknotów z serii „Władcy polscy” nie ulegną zmianie natomiast pewne elementy protekcyjne zostaną zmienione, a inne dodane. Wspólną dla wszystkich banknotów zmianą jest odkrycie pola bieli pod nominałem. Dzięki temu bardziej widoczny dla użytkownika będzie znak wodny, a także łatwiej będzie określić stopień zużycia banknotu. Ponadto znaki wodne z podobizną władcy wzbogacone zostaną o filigrany (jednotonowe znaki wodne) z cyfrowym oznaczeniem nominału. Zmianie ulegnie również sposób wykonania, znajdującego się w prawym górnym rogu poniżej nominału, elementu graficznego przedstawiającego koronę w owalu. W nowej wersji zastosowana zostanie technika *recto-verso* (uzupełniającego się dwustronnie druku). We wszystkich nowych banknotach pojawią się zmienione elementy widoczne w świetle ultrafioletowym takie jak: kwadrat z cyfrowym oznaczeniem nominału i skrótem „zł”, seria i numer banknotu oraz inne wybrane elementy. Zmodernizowany zostanie także druk wykonany z zastosowaniem efektu kąтового. Po lewej stronie wizerunku władcy, w dotychczasowym miejscu rozety znajdzie się zmieniający się w zależności od kąta patrzenia napis NBP lub cyfrowe oznaczenie nominału. W prawym dolnym rogu awersu znajdzie się natomiast cyfrowe oznaczenie nominału zamiennie z koroną (banknoty 50 i 100 zł) lub zmieniające odcień cyfrowe oznaczenie nominału (banknoty 10 i 20 zł). Nowym elementem protekcyjnym w banknocie 100-złotowym będzie wykonana farbą zmienną optycznie rozeta zmieniająca płynnie kolor od złotej do zielonej. W przypadku banknotu 50-złotowego będzie to wykonana farbą zmienną optycznie stylizowana królewska litera „K” w koronie zmieniająca płynnie kolor od zielonego do niebieskiego. Banknot 20-złotowy wzbogacony zostanie o umieszczony na rewersie pas opalizujący w kolorze liliowym z cyfrowym oznaczeniem nominału i skrótem „zł”. W przypadku banknotu 10-złotowego będzie to również umieszczony na rewersie pas opalizujący w kolorze turkusowym z cyfrowym oznaczeniem nominału i skrótem „zł”.

Wnioski

Jednym z głównych zadań NBP jest zapewnienie stabilności systemu finansowego w tym dbałość o bezpieczeństwo systemu płatniczego dlatego istotne jest utrzymanie na właściwym poziomie wartości pieniądza znajdującego się w obiegu. Skutecznym sposobem przeciwdziałania przestępczości fałszerskiej jest odpowiednie zabezpieczenie banknotów. Należy przy tym podkreślić, iż zabezpieczenia będą spełniały swoje funkcje tylko wtedy, gdy społeczeństwo będzie w stanie je rozpoznać. Kluczowe w tym zakresie jest przeprowadzenie kampanii edukacyjnych. Efektywne

⁵⁰ Do automatów vendingowych zalicza się urządzenia do sprzedaży towarów lub usług. W pierwszej grupie znajdują się maszyny do sprzedaży batonów, kanapek, zabawek, napojów, prezerwatyw, papierosów itp. Do drugiej grupy zalicza się parkometry, automaty piorące, automaty biletowe, automaty telefoniczne lub fotograficzne.

⁵¹ Prace modernizacyjne nad banknotem 200-złotowym nie zostały jeszcze ukończone. Jego zamiana planowana jest w dalszym terminie.

przeciwdziałanie fałszerstwom banknotów powinno opierać się na skutecznych i innowacyjnych zabezpieczeniach oraz świadomości społeczeństwa jak banknoty autentyczne odróżnić od falsyfikatów.

W literaturze przedmiotu uznaje się, że banknoty polskie wprowadzone do obiegu w 1995 r. są dobrze zabezpieczone przed zamachami fałszerskimi dzięki zastosowaniu większości używanych współcześnie na świecie środków protekcyjnych. Nie można zapominać, że w celu ochrony waluty przed zamachami fałszerskimi, stosowany system zabezpieczeń powinien być przez emitenta rewidowany i wzbogacany adekwatnie do zagrożenia. Można zatem przypuszczać, iż przeprowadzona modernizacja, stanowiąca reakcję emitenta na postęp techniczny również w obszarze przestępczości fałszerskiej, zapewni bezpieczeństwo obrotu gotówkowego w perspektywie kilkunastu lat.

Title

Security system of Polish banknotes as a method of counteraction to counterfeit crime

Streszczenie

Autorzy poruszają problematykę przestępstwa fałszerstwa pieniędzy jak zagrożenia dla systemu bankowego. W wystąpieniu analizują zagadnienie kryminologiczne, kryminalistyczne oraz prawno karne. Definiują rolę Narodowego Banku Polskiego w obrocie gotówkowym oraz polityce pieniężnej państwa. Charakteryzują zagrożenie przestępczością fałszerską w tym przestępczością zorganizowaną. Omawiają inicjatywy i instytucje powołane do przeciwdziałania przestępczości fałszerskiej. Opisane zostały również zasady odpowiedzialności karnej za przestępstwo fałszerstwa pieniędzy. Przytoczono także wyniki badań ankietowych dotyczących społecznej świadomości zagrożenia przestępczością fałszerską. Scharakteryzowana została system zabezpieczeń banknotów polskich a w szczególności zasady modernizacji, która przeprowadzona zostanie w 2014 r.

Słowa kluczowe

fałszerstwo, przestępczość zorganizowana, banknoty, zabezpieczenia, modernizacja

Summary

The authors discuss issue of counterfeit crime as a threat to banking system and analyse criminological, criminalistic and criminal law aspects of it. The particular parts of paper concentrate on defining role of National Bank of Poland in the cash payments and monetary policy of state, describing the threats of counterfeit crimes including organized crime, discussing initiatives and institutions appointed to counteracting counterfeit crimes. The attention is also paid to criminal liability for counterfeit of money. All theoretical considerations are completed by results of questionnaire survey concerning public awareness of counterfeit crimes. The ending issues present new security system of Polish banknotes with particular emphasis on principles of modernization which will be taken in 2014.

Keywords

counterfeit, organized crime, banknotes, security, modernization

ROZDZIAŁ XIV

Z problematyki legislacyjnej w prawie karnym gospodarczym. Uwagi na marginesie przepisów karnych wybranych ustaw bankowych

Uwagi ogólne

Proces kryminalizacji¹ obrotu gospodarczego jest zagadnieniem wielopłaszczyznowym i skomplikowanym². Jego wszczęcie wymaga uprzedniego ustalenia celowości, konieczności i racjonalności decyzji legislacyjnej o uznaniu danego czynu za przestępstwo gospodarcze³. Konsekwencją pozytywnej weryfikacji wskazanych wyżej czynników jest konieczność takiego słownego ujęcia tego zamierzenia, aby było ono adekwatne do przeciwdziałania patologiom w danej dziedzinie. Technicznoprawnym przejawem procesu kryminalizacji jest stworzenie nowej lub zmodyfikowanie dotychczas istniejącej jednostki redakcyjnej tekstu prawnego. Niezależnie bowiem od przekonań żywionych w doktrynie prawa karnego co do struktury normy prawnej⁴, to właśnie przepis prawny jest nośnikiem określonych zakazów i nakazów stanowiących ich przedmiot⁵.

Pierwotne w stosunku do technicznoprawnych zasad tworzenia prawa są oczywiście uwarunkowania merytoryczne (aksjologiczne) w zakresie samego procesu kryminalizacji⁶, natomiast proces redagowania tekstu prawnego stanowi tutaj niejako element wtórny⁷. Nie oznacza to jednak, że wyrażanie określonych nakazów i zakazów w postaci przepisów prawa stanowi czynność mniej istotną. Nawet najbardziej uzasadniona merytorycznie decyzja prokryminalizacyjna, może nie wywoływać zamierzonego rezultatu w praktyce, w sytuacji, gdy od strony technicznoprawnej wysłownienie danego zakazu lub nakazu okaże się wadliwe⁸. Jednym z czynników

¹ W niniejszym opracowaniu termin kryminalizacja używany jest w znaczeniu nadanym mu przez L. Gardockiego, tj. jako uznanie jakiegoś czynu za przestępstwo, jak i utrzymywanie przestępności jakiegoś czynu (L. Gardocki, *Zagadnienia teorii kryminalizacji*, Warszawa 1990, s. 7).

² Zob. S. Żółtek, *Prawo karne gospodarcze w aspekcie zasady subsydiarności*, Warszawa 2009, s. 248-290, a także R. Zawłocki, *Istota prawa karnego gospodarczego*, [w:] R. Zawłocki (red.), *Prawo karne gospodarcze*, Warszawa 2012, s. 31-32.

³ Zob. *ibidem*, s. 288-289.

⁴ Prezentacja występujących w piśmiennictwie karnistycznym poglądów w tym zakresie zawarta jest przykładowo w: J. Majewski, [w:] T. Bojarski (red.), *System Prawa Karnego. Źródła prawa karnego*, t. 2, Warszawa 2011, s. 458-465.

⁵ Zob. uwagi J. Majewskiego w przedmiocie definicji „przepisów prawa karnego” i ich rodzajów (J. Majewski, *op. cit.*, s. 422-426).

⁶ Na temat przesłanek kryminalizacji absolutnych i względnych zob. L. Gardocki, *op. cit.*, s. 204-205. Zob. także uwagi A. Zolla na temat uzasadnienia, podstawy i ograniczenia kryminalizacji w: T. Bojarski (red.), *op. cit.*, s. 230-241.

⁷ Zob. S. Wronkowska, M. Zieliński, *O korespondencji dyrektyw redagowania i interpretowania tekstu prawnego*, „*Studia Prawnicze*” 1985, z. 3-4, s. 303.

⁸ Zob. I. Andrejew, *Rozpoznanie znamion przestępstwa*, Warszawa 1968, s. 60-66.

wpływających na skuteczność określonej regulacji prawnej jest bowiem także stopień realizacji przez ustawodawcę tzw. postulatów starannego redagowania tekstu prawnego⁹.

Zasygnalizowane powyżej zagadnienia należą do dziedziny techniki ustawodawstwa karnego, która rzadko stanowi przedmiot bezpośrednich dociekań karnistów¹⁰. Nie oznacza to jednak, że problematyka legislacji karnoprawnej nie jest w ogóle przez nich podejmowana¹¹. O konieczności używania „pojęć jasnych i ścisłych”, a w konsekwencji unikania „pojęć mglistych i dwuznacznych” pisał już na początku ubiegłego wieku J. Makarewicz¹². Wspomniany autor wśród błędów w zakresie techniki legislacyjnej wyróżniał w szczególności:

- używanie pleonazmów i odmiennych wyrazów na określenie tego samego pojęcia,
- stosowanie „kazuistyki wyczerpującej”,
- „brak logiki, który po większej części jest wynikiem niedokładności w konstruowaniu stanów faktycznych”,
- „brak należytej systematyki”.

Technika ustawodawstwa karnego, stanowiąca swoistą dziedzinę techniki legislacyjnej, określa zasady tworzenia przepisów karnych. Niektóre z tych zasad są wspólne dla wszystkich przepisów prawnych (np. zasady określania adresata norm wyrażanych w przepisie), niektóre jednak znajdują zastosowanie wyłącznie w odniesieniu do tworzenia przepisów karnych. Na istotne znaczenie tej problematyki w ramach prawa karnego gospodarczego wpływa fakt, że kryminalizacja w tym obszarze powiązana jest najczęściej z istnieniem gęstej sieci zakazów i nakazów przewidzianych przez przepisy różnych gałęzi prawa (tzw. przepisów bazowych)¹³, związaną z tym znaczną kazuistyką przepisów karnych¹⁴ oraz brakiem precyzji języka prawnego¹⁵.

Wskazówki odnośnie do technicznych sposobów realizacji postulatów starannego redagowania tekstu prawnego zawiera Załącznik do Rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów w sprawie „Zasad techniki prawodawczej”¹⁶. Specjalne regulacje Zasad

⁹ Postulat formułowany jest w oparciu o założenie korespondencji pomiędzy dyrektywami redagowania i interpretowania tekstu prawnego (S. Wronkowska, M. Zieliński, *op. cit.*, s. 303-304).

¹⁰ Znacznie częściej stanowi ona przedmiot rozważań na marginesie analizy dogmatycznej konkretnych przepisów karnych.

¹¹ Zob. przykładowo M. Szerer, *Jak należy pisać kodeks karny*, „Nowe Prawo” 1955, nr 11, s. 23-38; M. Cieślak, *Przyczynki do zagadnienia alternatywy i koniunkcji w ustawowym tekście (w związku z redakcją art. 7 k.k. WP)*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1964, nr 3, s. 271-277; W. Wolter, *Z problematyki języka prawnego tekstu prawnego*, „Krakowskie Studia Prawnicze” 1972, r. V, s. 3-29; I. Andrejew, *Zagadnienia typizacji przestępstw*, „Studia Iuridica” 1982, nr X, s. 7-33; R. Sakowicz, *Językowe sposoby wyrażania przyczynowości w tekście prawnym (Na przykładzie kodeksu karnego z 1969 r.)*, „Studia Prawnicze” 1985, z. 1-2, s. 143-179; L. Gardocki, *Technika legislacyjna nowego kodeksu karnego*, [w:] A.J. Szwarz (red.), *Rozważania o prawie karnym. Księga pamiątkowa z okazji siedemdziesięciolecia urodzin profesora Aleksandra Ratajczaka*, Poznań 1999, s. 99-108, a także T. Gizbert-Studnicki, *Znamiona porównawcze w kodeksie karnym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1981, r. XLIII, z. 1, s. 157-165; T. Gizbert-Studnicki, *Znamiona czasownikowe w kodeksie karnym. Zagadnienie czasu gramatycznego i aspektu*, „Studia Prawnicze” 1982, z. 1-2, s. 101-116.

¹² J. Makarewicz, *Technika ustawodawstwa karnego. Zagajenie prac seminaryum kryminalistycznego r. 1913/1914*, „Prawnik” 1913, s. 1.

¹³ Zob. S. Żółtek, *op. cit.*, s. 182; A. Mucha, *Struktura przestępstwa gospodarczego oraz okoliczności wyłączające bezprawność czynu w prawie karnym gospodarczym. Analiza teoretyczna i dogmatyczna*, Warszawa 2013, s. 45-49.

¹⁴ Zob. S. Żółtek, *op. cit.*, s. 184-185; R. Zawłocki, *Prawo karne gospodarcze*, Warszawa 2007, s. 34-38.

¹⁵ Zob. R. Zawłocki, *Istota prawa karnego gospodarczego...*, s. 46-47.

¹⁶ Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (Dz. U. 2002, Nr 100, poz. 908), zwany dalej „ZTP” lub „Zasady techniki prawodawczej”.

techniki prawodawczej dotyczą także swoistych zagadnień dotyczących tworzenia przepisów karnych. Zawarte zostały one w Rozdziale 9 ZTP zatytułowanym „Przepisy karne” i dotyczą w szczególności:

- zasady wyczerpującego określania znamion czynu zabronionego (§ 75 ust. 1 ZTP),
- zasad stosowania odesłań (§ 75 ust. 2 i 3 ZTP),
- zakazu używania w przepisie karnym określeń „bezprawnie”, „świadomie” i im podobnych (§ 76 ZTP),
- zasad wyrażania umyślności i nieumyślności w przepisie typizującym znamiona przestępstwa (§ 77 ust. 1 ZTP) oraz wykroczenia (§ 77 ust. 2 ZTP),
- sposobu formułowania sankcji karnej za popełnienie czynu zabronionego (§ 78 ust. 1 ZTP),
- granic stosowania odesłań do innych przepisów karnych w zakresie sankcji karnej (§ 78 ust. 2 ZTP),
- sposobu formułowania sankcji karnej alternatywnej (§ 79 ust. 1 ZTP),
- sposobu formułowania sankcji karnej kumulatywnej (§ 79 ust. 2 ZTP),
- sposobu formułowania sankcji karnej środków karnych, które mają być orzeczone w razie popełnienia czynu zabronionego (§ 79 ust. 3 ZTP),
- zasad określania okoliczności wyłączających, łagodzących albo zaostrzających odpowiedzialność karłą (§ 80 ust. 1 i 2 ZTP),
- zasad określania rodzaju czynu zabronionego (przestępstwo, wykroczenie), w przypadku gdy na podstawie sankcji karnej nie da się jego ustalić (§ 81 ZTP).

Obowiązujące Zasady techniki prawodawczej mają charakter techniczny¹⁷, co oznacza że ich naruszenie przez ustawodawcę nie powoduje *eo ipso*, że dana regulacja prawna jest nieważna¹⁸. Należy jednak podkreślić, że drastyczne naruszenia zasad techniki ustawodawczej nie pozostają w ogóle bez sankcji¹⁹. W tym kontekście warto przybliżyć *in extenso* wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12 grudnia 2006 r., w którym stwierdzono wprost, że „zasady techniki prawodawczej są regułami konstruowania poprawnych aktów normatywnych i rzetelnego dokonywania zmian w systemie, wiążącymi rządowego prawodawcę. Także ustawodawca nie powinien od tych zasad odstępować. Nierzadko, w następstwie błędów w technice prawodawczej, rozwiązania aktu normatywnego stają się tak dalece wadliwe, że naruszają standardy prawodawstwa w państwie prawa. Z wyrażonej w art. 2 Konstytucji klauzuli demokratycznego państwa prawnego doktryna i orzecznictwo wyprowadzają (m.in.) wymagania co do techniki legislacyjnej, określane jako zasady przyzwoitej (poprawnej) legislacji. Stąd w wielu orzeczeniach Trybunał Konstytucyjny odwołuje się subsydiarnie do zasad techniki prawodawczej, a niejednokrotnie niepoprawne sformułowanie aktu prawnego (przepisu) skutkuje stwierdzeniem jego niekonstytucyjności, zwłaszcza gdy prowadzi do naruszenia praw i wolności konstytucyjnych bądź jest źródłem poważnych problemów ze stosowaniem prawa”²⁰. Zatem, naruszenie Zasad techniki prawodawczej prowadzić może do uznania danego rozwiązania legislacyjnego jako niezgodnego

¹⁷ G. Wierczyński, *Redagowanie i ogłaszanie aktów normatywnych. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 25-26.

¹⁸ Zob. S. Wronkowska, *Postulat jasności prawa i niektóre metody jego realizacji*, „Państwo i Prawo” 1976, z. 10, s. 25.

¹⁹ Zob. G. Wierczyński, *op. cit.*, s. 26-31.

²⁰ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12 grudnia 2006 r. (sygn. akt P 15/05), opubl. Dz. U. 2006, Nr 231, poz. 1688.

z Konstytucją, w sytuacji gdy niezastosowanie się do nich prowadzi w konsekwencji do naruszenia zasad konstytucyjnych²¹.

W niniejszym opracowaniu zaprezentowane zostaną przykłady naruszeń zasad techniki ustawodawstwa karnego na przykładzie ustawy Prawo bankowe²², a także ustawy z dnia 5 listopada 2009 r. o spółdzielczych kasach oszczędnościowo – kredytowych²³. Wadliwe ustawodawstwo może bowiem stanowić jeden z czynników stwarzających konkretne zagrożenia w sektorze bankowym.

Przeprowadzona analiza odnosić się będzie do szczegółowych zagadnień dotyczących:

- posługiwania się przez ustawodawcę w przepisach karnych zwrotami niedookreślonymi,
- błędów interpunkcyjnych ustawodawcy,
- regulacji prawnych zawierających luki,
- braku spójności w zakresie ustawowego zagrożenia,
- braku ścisłości pojęć używanych przez ustawodawcę.

W końcowej części opracowania zaproponowane zostaną propozycje zmian aktualnego stanu prawnego.

Analiza dogmatyczna wybranych regulacji sektora bankowego

Jedną z wad ustawodawstwa karnego polskiego sektora bankowego może być posługiwanie się przez ustawodawcę zwrotami niedookreślonymi. Co prawda, wprowadzanie zwrotów tego rodzaju do tekstu prawnego ma na celu zwiększenie jego elastyczności²⁴, to jednak w obszarze prawa karnego gospodarczego, w szczególności w świetle zasady dostatecznej ustawowej określoności czynu zabronionego, może ono spowodować trudności w ustaleniu „na czym polega dane przestępstwo”²⁵.

Przykładem występowania zwrotu niedookreślonego w zespole ustawowych znamion przestępstwa jest przepis art. 171 ust. 1 Prawa bankowego typizujący przestępstwo nielegalnego prowadzenia działalności bankowej²⁶. Zawiera on nieostre znamię szczególnego celu działania sprawcy przedmiotowego przestępstwa, jakim jest „obciążanie ryzykiem środków w inny sposób”, aniżeli poprzez udzielanie kredytów lub pożyczek pieniężnych z środków powierzonych przez osoby fizyczne, osoby prawne lub

²¹ G. Wierczyński, *op. cit.*, s. 29.

²² Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe (Dz. U. 2012, Nr 0, poz. 1376, tekst jednolity ze zm.), zwana dalej „Prawo bankowe”. Szersze omówienie wskazanej problematyki w: P. Ochman, *Ochrona działalności bankowej w polskim prawie karnym gospodarczym. Przepisy karne ustaw bankowych*, Warszawa 2011.

²³ Ustawa z dnia 5 listopada 2009 r. o spółdzielczych kasach oszczędnościowo – kredytowych (Dz. U. 2012, Nr 0, poz. 855, tekst jednolity ze zm.), zwana dalej „ustawa o spółdzielczych kasach oszczędnościowo – kredytowych”.

²⁴ Zob. S. Wronkowska, M. Zieliński, *Problemy i zasady redagowania tekstów prawnych*, Warszawa 1993, s. 103, a także A. Malinowski, *Polski język prawny. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2006, s. 145-146. W kontekście naruszania przez zwroty niedookreślone zasady *nullum crimen sine lege certa* zob. L. Gardocki, *Typowe zakłócenia funkcji zasady nullum crimen sine lege*, „*Studia Iuridica*” 1982, t. 10, s. 47.

²⁵ Posługiwanie się zwrotami niedookreślonymi może naruszać zasadę jasnej typizacji (I. Andrejew, *Podstawowe pojęcia nauki o przestępstwie*, Warszawa 1988, s. 225).

²⁶ Treść przepisu art. 171 ust. 1 Prawa bankowego jest następująca: „Kto bez zezwolenia prowadzi działalność polegającą na gromadzeniu środków pieniężnych innych osób fizycznych, prawnych lub jednostek organizacyjnych niemających osobowości prawnej, w celu udzielania kredytów, pożyczek pieniężnych lub obciążania ryzykiem tych środków w inny sposób, podlega grzywnie do 5 000 000 złotych i karze pozbawienia wolności do lat 3”.

jednostki organizacyjne niemającej osobowości prawnej. Wskazany przepis karny nie informuje jednak jego adresata wprost o zakresie czynności, których nieuprawnione wykonywanie zagrożone jest sankcją karną. Zawarte w nim wyliczenie tych czynności jest bowiem przykładowe i otwarte²⁷, a także częściowo tylko odpowiada ono reglamentowanym czynnościom bankowym²⁸. O ile, w odniesieniu do wykładni terminów „kredyt”, czy też „pożyczka pieniężna” w literaturze zasadniczo brak jest wątpliwości²⁹, to już udzielenie odpowiedzi na pytanie, jaki jest zakres terminu „obciążać ryzykiem w inny sposób” jawi się jako bardziej skomplikowana. Od strony legislacyjnej zastosowanie przywołanej konstrukcji miało niewątpliwie na celu uelastycznienie tekstu prawnego. W praktyce stosowania prawa może ona jednak wywoływać liczne trudności interpretacyjne³⁰ rzutując tym samym na sytuację prawną konkretnego sprawcy. W tym kontekście wskazać można na naruszenie co najmniej dwóch zasad techniki prawodawczej przez przepis art. 171 ust. 1 Prawa bankowego, tj. zasady wyczerpującego określenia znamion czynu zabronionego (§ 75 ZTP) oraz zasady precyzji tekstu prawnego (§ 6 ZTP). Skoro bowiem przepis art. 171 ust. 1 Prawa bankowego penalizować ma naruszenie ustawowej wyłączności banków³¹, to czy nie byłoby właściwszym zmienić jego treść tak, aby poprzez odesłanie do katalogu czynności bankowych wyraźnie określał granice i zakres kryminalizowanego zachowania³²?

Problemy dotyczące stosowania określonego przepisu prawa mogą wynikać nie tylko z wątpliwości interpretacyjnych, powstawać one mogą także w rezultacie błędnego wysłownienia treści przepisu karnego. Przykładem oczywistego błędu ustawodawcy jest przepis art. 171 ust. 2 Prawa bankowego³³. Z uwagi na wadliwe umiejscowienie przecinka, treść tego przepisu nie odpowiada założeniom kryminalnopolitycznym, które legły u podstaw jego wprowadzenia³⁴. Karalność bezprawnego, zgodnie z przepisem art. 3 Prawa bankowego, używania zastrzeżonych wyrazów „bank” lub „kasa”, de lege lata zawężona została poprzez wprowadzenie przez ustawodawcę dodatkowego wymogu, aby działalność, w toku której przedmiotowe określenia są używane, była „działalnością zarobkową prowadzoną wbrew warunkom określonym w ustawie”. Podejmowanie prób

²⁷ Poprzez zastosowanie formuły „lub obciążania ryzykiem tych środków w inny sposób”.

²⁸ Do czynności bankowych *sensu stricto* (tj. takich, które mogą być wykonywane wyłącznie przez banki) zalicza się udzielanie kredytów, natomiast udzielanie pożyczek pieniężnych stanowi już czynność bankową *sensu largo*, a więc taką, która zyskuje przymiot czynności bankowej, jeżeli wykonywana jest przez bank. Zob. P. Ochman, *Przestępstwo nielegalnego prowadzenia działalności bankowej (art. 171 ust. 1 prawa bankowego z 1997 r.) - cz. I*, „Monitor Prawa Bankowego” 2013, nr 6, s. 95-97.

²⁹ Por. interesującą uwagę R. Zawłockiego, który wskazuje, że wprowadzone w przepisie art. 171 ust. 1 Prawa bankowego rozróżnienie pomiędzy pożyczką pieniężną a kredytem zasadniczo nie ma znaczenia, jako że ustawodawca posłużył się tymi formami wsparcia finansowego wyłącznie przykładowo (R. Zawłocki, *Przestępstwa przeciwko obrotowi finansowemu. Przepisy karne z ustaw finansowych. Komentarz*, Warszawa 2002, s. 126).

³⁰ Wskazują na to nawet przedstawiciele doktryny prawa bankowego. Zob. przykładowo E. Fojcik-Mastalska (red.), *Prawo bankowe. Komentarz*, Warszawa 2002, s. 685-686.

³¹ K. Płończyk, P. Podlasko, [w:] F. Zoll (red.), *Prawo bankowe. Komentarz do art. 92a – 194*, t. 2, Kraków 2005, s. 784.

³² Zob. P. Ochman, *Ochrona działalności bankowej...*, s. 430; P. Ochman, *Przestępstwo nielegalnego prowadzenia działalności bankowej (art. 171 ust. 1 prawa bankowego z 1997 r.) - cz. II*, „Monitor Prawa Bankowego” 2013, nr 7, s. 109.

³³ Treść przepisu art. 171 ust. 2 Prawa bankowego jest następująca: „Tej samej karze podlega, kto, prowadząc działalność zarobkową wbrew warunkom określonym w ustawie, używa w nazwie jednostki organizacyjnej niebędącej bankiem lub do określenia jej działalności lub reklamy wyrazów ‘bank’ lub ‘kasa’”.

³⁴ Zob. J. Majewski, *Przestępne użycie określeń „bank” lub „kasa”, „Prawo Bankowe” 2000*, nr 5, s. 64; J. Majewski, *Przestępstwa związane z działalnością banków oraz obrotem pieniężnym i papierami wartościowymi*, [w:] O. Górniok (red.), *Prawo karne gospodarcze*, Warszawa 2003, s. 283.

ratowania tej sytuacji w drodze wykładni, skazane jest na niepowodzenie, jako że narazić się może ono na zarzut dokonywania niedopuszczalnej w obszarze prawa karnego wykładni rozszerzającej na niekorzyść sprawy³⁵.

Problematyką interpretacji znamion czynu zabronionego z art. 171 ust. 2 Prawa bankowego zajmował się Sąd Najwyższy, który wskazał, że: „Klauzula »wbrew warunkom określonym w ustawie«, zawarta w art. 171 ust. 2 Prawa bankowego, odsyła do przepisów określających warunki prowadzenia działalności zarobkowej danego rodzaju, np. ustanawiających wymóg zgłoszenia działalności we właściwej ewidencji albo uzyskania na jej prowadzenie zezwolenia, koncesji czy zgody odpowiedniego organu, przewidujących pewne ograniczenia w prowadzeniu działalności, nakładających na prowadzącego dany typ działalności określone wymogi, itp., nie zaś do znamienia czynnościowego »używa«³⁶. Żałować należy, że mimo stanowczego stanowiska orzecznictwa sądowego w tym zakresie, zaakceptowanego zresztą w doktrynie, przepis art. 171 ust. 2 Prawa bankowego nie doczekał się stosownej nowelizacji do dnia dzisiejszego.

Pole do obchodzenia prawa otwierać może aktualny kształt legislacyjny tzw. klauzul odpowiedzialności zastępczej³⁷. Jakkolwiek celem ich wprowadzenia była chęć poszerzenia kręgu podmiotów odpowiedzialności karnej³⁸, to jednak stosowane aktualnie w pozakodeksowym prawie karnym gospodarczym formuły faktycznie prowadzą raczej, w sposób nieuzasadniony, do ograniczenia zakresu kryminalizacji³⁹.

Przykładem wadliwych rozwiązań legislacyjnych we wskazanym wyżej zakresie jest przepis art. 171 ust. 3 Prawa bankowego⁴⁰. Zawiera on klauzulę odpowiedzialności zastępczej za przestępstwa określone w art. 171 ust. 1 oraz 171 ust. 2 Prawa bankowego. Wątpliwości co do celowości wprowadzenia tej klauzuli budzić może już fakt, że przepisy art. 171 ust. 1 oraz 171 ust. 2 Prawa bankowego statuuja przestępstwa powszechne. Jak wiadomo, sprawcą przestępstw tego rodzaju może być każda osoba zdolna do ponoszenia odpowiedzialności karnej. Z uwagi jednak na wprowadzenie przepisu art. 171 ust. 3 Prawa bankowego zawierającego klauzulę odpowiedzialności zastępczej, interpretacja ustawowych znamion podmiotu przestępstw z art. 171 ust. 1 i 2 Prawa bankowego odbywać się musi z uwzględnieniem wskazanej klauzuli. Interpretując zatem wskazane wyżej przepisy Prawa bankowego okazuje się, że *de lege lata* sprawcą przestępstw w nich określonych mogą być:

- osoba fizyczna działająca we własnym imieniu lub interesie,
- osoba fizyczna działająca w imieniu lub w interesie osoby prawnej,

³⁵ Zob. R. Zawłocki, *Przestępstwa przeciwko obrotowi finansowemu...*, s. 130.

³⁶ Postanowienie Sądu Najwyższego z 30 czerwca 2008 r. (sygn. akt I KZP 9/08), OSNKW 2008, nr 8, poz. 59, s. 17.

³⁷ Ostatnio pojawiła się w literaturze propozycja określania tej klauzuli mianem „klauzuli odpowiedzialności karnej reprezentanta” (R. Zawłocki, *Odpowiedzialność karna reprezentanta podmiotu zbiorowego*, Warszawa 2013, s. 4).

³⁸ Argumenty przemawiające przeciwko zasadności takich klauzul przedstawione zostały w innym miejscu: P. Ochman, *Uwagi o klauzuli odpowiedzialności zastępczej za przestępstwa w pozakodeksowym prawie karnym gospodarczym*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2011, t. XXVII, s. 289-305; P. Ochman, *Ochrona działalności bankowej...*, s. 175-186.

³⁹ Zob. P. Ochman, *Uwagi o klauzuli odpowiedzialności zastępczej...*, s. 295-304; R. Zawłocki, *Odpowiedzialność...*, s. 117-143.

⁴⁰ Treść przepisu art. 171 ust. 3 Prawa bankowego jest następująca: „Tej samej karze podlega także ten, kto dopuszcza się czynu określonego w ust. 1 lub 2 działając w imieniu lub w interesie osoby prawnej lub jednostki organizacyjnej niemającej osobowości prawnej”.

— osoba fizyczna działająca w imieniu lub w interesie jednostki organizacyjnej niemającej osobowości prawnej.

W kręgu potencjalnych sprawców brak jest osoby fizycznej działającej w imieniu lub w interesie innej osoby fizycznej⁴¹! Czy luka ta jest zamierzona przez ustawodawcę? Trudno to jednoznacznie ustalić, jako że uzasadnienie rządowego projektu ustawy – Prawo bankowe⁴² jest w tym zakresie nazbyt lakoniczne⁴³. Naruszenie zasady określania adresata normy wyrażanej przez przepis karny (§ 144 ZTP) – z jakim mamy do czynienia w tym przypadku – prowadzić może do daleko idących konsekwencji. Wystarczy bowiem, że nielegalna działalność bankowa lub też używanie nazw „bank” lub „kasa” dokonane zostaną w imieniu innej osoby fizycznej a sprawca takiego zachowania pozostanie bezkarny.

W obowiązującym ustawodawstwie bankowym można zaobserwować także przejawy niespójności regulacji prawnych penalizujących zachowania o zbliżonym ciężarze gatunkowym. Przykładem może być podejście ustawodawcy w zakresie karnoprawnych konsekwencji sprzeniewierzenia się tajemnicy zawodowej w działalności banków (tajemnicy bankowej) i spółdzielczych kas oszczędnościowo – kredytowych⁴⁴.

Kryminalizacja sprzeniewierzenia się tajemnicy bankowej przewidziana jest w przepisie art. 171 ust. 5 Prawa bankowego⁴⁵. W odniesieniu do spółdzielczych kas oszczędnościowo – kredytowych kwestia ta została autonomicznie uregulowana w przepisie art. 74w ustawy o spółdzielczych kasach oszczędnościowo – kredytowych⁴⁶. Mimo zasadniczego podobieństwa chronionych przez przedmiotowe przepisy karne instytucji, zakres kryminalizacji oraz stopień represyjności rozwiązań w nich zawartych kształtowany jest odmiennie.

Przepis art. 171 ust. 5 Prawa bankowego penalizuje zarówno ujawnienie, jak i wykorzystanie informacji stanowiących przedmiot tajemnicy bankowej niezgodnie z upoważnieniem określonym w ustawie. Natomiast, przepis art. 74w ust. 1 ustawy o spółdzielczych kasach oszczędnościowo – kredytowych penalizuje wyłącznie

⁴¹ Jeszcze inną klauzulę zawierają przepisy karne ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. o listach zastawnych i bankach hipotecznych (Dz. U. 2003, Nr 99, poz. 919 ze zm.). Zgodnie z jej przepisem art. 37 ust. 2: „Tej samej karze podlega, kto dopuszcza się czynu, o którym mowa w ust. 1, działając w imieniu osoby prawnej”.

⁴² Druk Sejmu II Kadencji Nr 2350.

⁴³ W zakresie przepisów karnych ograniczono się w nim do stwierdzenia, że „wprowadzono dodatkowe przepisy karne, przewidując kary pozbawienia wolności do lat 3 oraz grzywny w stosunku do osób podających nieprawdziwe informacje organom dotyczące banku i klientów banku oraz w stosunku do osób ujawniających lub wykorzystujących tajemnicę bankową”.

⁴⁴ Chodzi tu bowiem o szczególną postać tajemnicy służbowej, której naruszenie penalizowane jest chociażby przez przepis art. 266 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. 1997, Nr 88, poz. 553 ze zm.). Na temat ochrony tajemnicy zawodowej zob. B. Kunicka-Michalska, *Ochrona tajemnicy zawodowej w prawie karnym*, Warszawa 1972; M. Rusinek, *Tajemnica zawodowa i jej ochrona w polskim procesie karnym*, Warszawa 2007.

⁴⁵ Treść przepisu art. 171 ust. 5 Prawa bankowego jest następująca: „Kto, będąc obowiązany do zachowania tajemnicy bankowej, ujawnia lub wykorzystuje informacje stanowiące tajemnicę bankową, niezgodnie z upoważnieniem określonym w ustawie, podlega grzywnie do 1 000 000 złotych i karze pozbawienia wolności do lat 3”.

⁴⁶ Treść przepisu art. 74 w ustawy o spółdzielczych kasach oszczędnościowo – kredytowych jest następująca: „1. Kto, będąc obowiązany do zachowania w tajemnicy informacji, o których mowa w art. 9e ust. 1 lub art. 9g, ujawnia je niezgodnie z upoważnieniem określonym w ustawie, podlega grzywnie do 500 000 zł albo karze pozbawienia wolności do lat 2, albo obu tym karom łącznie.

2. Jeżeli sprawca dopuszcza się czynu, o którym mowa w ust. 1, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej lub osobistej, podlega grzywnie do 1 000 000 zł albo karze pozbawienia wolności do lat 3, albo obu tym karom łącznie”.

ujawnienie informacji stanowiących przedmiot tajemnicy zawodowej. Inny jest także stopień represyjności przedmiotowych regulacji prawnych. Przepięstwo z art. 171 ust. 5 Prawa bankowego zagrożone jest sankcją kumulatywną kary grzywny do 1.000.000 złotych i karą pozbawienia wolności do lat 3⁴⁷. Natomiast przepięstwo z art. 74w ustawy o spółdzielczych kasach oszczędnościowo – kredytowych sankcją taką (w prawidłowej wersji alternatywno – kumulatywnej) zagrożone jest dopiero w typie kwalifikowanym („działanie w celu osiągnięcia korzyści majątkowej lub osobistej”). Typ podstawowy przepięstwa z art. 74w ust. 1 ustawy o spółdzielczych kasach oszczędnościowo – kredytowych zagrożony jest łagodniejszą sankcją alternatywno – kumulatywną kary grzywny do 500.000 złotych oraz kary pozbawienia wolności do lat dwóch. Dodatkowo, wskazać należy, że przepis art. 74w ustawy o spółdzielczych kasach oszczędnościowo – kredytowych (a także inne występujące w niej przepisy karne) nie występuje w katalogu przepięstw lub przepięstw skarbowych, których stwierdzenie faktu popełnienia przez reprezentanta podmiotu zbiorowego pozwalałoby na pociągnięcie tego podmiotu do odpowiedzialności przewidzianej ustawą o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary⁴⁸. W tym kontekście należy postawić zasadnicze pytanie (także w świetle zbliżania regulacji prawnych dotyczących banków i spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych). Czy informacje pozyskiwane od klientów spółdzielczych kas oszczędnościowo – zasługują na ochronę w mniejszym stopniu, aniżeli tożsame informacje uzyskiwane od klientów przez banki?

Na koniec powyższego skróconego przeglądu „usterek” legislacyjnych występujących w polskim ustawodawstwie bankowym zaprezentowany zostanie przykład dotyczący regulacji karnoprosesowej. Chodzi o przepis art. 106a Prawa bankowego. Nakłada on na banki obowiązek informowania właściwych organów ścigania w przypadku stwierdzenia przez bank, że jego działalność wykorzystywana jest w celu ukrycia działań przestępczych lub dla celów mających związek z przepięstwem skarbowym lub innym przepięstwem niż przepięstwo, o którym mowa w art. 165a lub art. 299 Kodeksu karnego⁴⁹. Lektura przepisu art. 106a Prawa bankowego prowadzi do

⁴⁷ Na temat wadliwości sankcji kumulatywnej w polskim ustawodawstwie bankowym zob. P. Ochman, *Ochrona działalności bankowej...*, s. 386-389.

⁴⁸ Ustawa z dnia 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (Dz. U. 2002, Nr 197, poz. 1661 ze zm.), zwana dalej „ustawą o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary”.

⁴⁹ Dla uproszczenia dalszych wywodów przedstawiona zostanie treść wybranych ustępów przepisu art. 106a Prawa bankowego:

„1. W razie zaistnienia uzasadnionego podejrzenia, że działalność banku jest wykorzystywana w celu ukrycia działań przestępczych lub dla celów mających związek z przepięstwem skarbowym lub innym przepięstwem niż przepięstwo, o którym mowa w art. 165a lub art. 299 Kodeksu karnego - bank zawiadamia o tym prokuratora, Policję albo inny właściwy organ uprawniony do prowadzenia postępowania przygotowawczego.

(...)

3. W przypadku powzięcia uzasadnionego podejrzenia, że zgromadzone na rachunku bankowym środki, w całości lub w części pochodzą lub mają związek z przepięstwem innym niż przepięstwo, o którym mowa w art. 165a lub art. 299 Kodeksu karnego, bank jest uprawniony do dokonania blokady środków na tym rachunku. Blokada może nastąpić wyłącznie do wysokości zgromadzonych na rachunku środków, co do których zachodzi takie podejrzenie.

(...)

10. Bank nie ponosi odpowiedzialności za szkodę, która może wyniknąć z wykonania w dobrej wierze obowiązków określonych w ust. 3-5. W takim przypadku, jeżeli okoliczności, o których mowa w ust. 3-5, nie miały związku z przepięstwem lub ukrywaniem działań przestępczych, o których mowa w ust. 1, odpowiedzialność za szkodę wynikłą z dokonania blokady środków na rachunku ponosi Skarb Państwa.

(...)”.

wniosku, że inne obowiązki i konsekwencje odnoszą się do sytuacji, w której chodzi o środki związane z przestępstwem skarbowym, a inne gdy związane są one z innymi przestępstwami niż przestępstwo z art. 165a lub art. 299 Kodeksu karnego. Tylko bowiem powzięcie przez bank uzasadnionego podejrzenia, że zgromadzone na rachunku bankowym środki, w całości lub w części pochodzą lub mają związek z przestępstwem innym niż przestępstwo, o którym mowa w art. 165a lub art. 299 Kodeksu karnego może stanowić podstawę do dokonania przez bank blokady rachunku. W przypadku gdy chodzić będzie o przestępstwo skarbowe, bank blokady takiej nie będzie mógł dokonać. Wszak niespornym jest, że „przestępstwo” i „przestępstwo skarbowe” to dwie odmienne kategorie⁵⁰.

Podobne wątpliwości pojawiają się w odniesieniu do przepisu zwalniającego bank z odpowiedzialności za dokonaną blokadę rachunku (art. 106a ust. 10 Prawa bankowego), w sytuacji gdy informacje o przestępczym pochodzeniu środków zgromadzonych na rachunku bankowym nie potwierdzą się. Rzecz w tym, że odpowiedzialność za szkodę wynikłą z dokonania blokady środków na rachunku ponosi Skarb Państwa wyłącznie w sytuacji, gdy chodzić będzie o okoliczności mające związek z „przestępstwem” lub „ukrywaniem działań przestępczych, o których mowa w ust. 1”. Również i w tym miejscu pominięto „przestępstwo skarbowe”. Powstaje zatem pytanie, kto poniesie odpowiedzialność za szkodę w sytuacji, gdy okaże się, że okoliczności, o których mowa w art. 106a ust. 3 – 5 Prawa bankowego, nie miały związku z przestępstwem skarbowym?

Uwagi końcowe

Z dokonanego w niniejszym opracowaniu przeglądu wynika, że nawet właściwe merytorycznie uzasadnienie decyzji o kryminalizacji danego czynu samo przez się może nie być wystarczające dla przeciwdziałania zagrożeniom w danym obszarze. Równie istotna jest kwestia technicznoprawnego ujęcia tego zamierzonego zagadnienia legislacyjnego. Jakkolwiek sama niezgodność regulacji prawnych z Zasadami techniki prawodawczej nie pociąga za sobą automatycznie konsekwencji w postaci nieważności tych regulacji, to jednak regulacje te są wadliwa i mogą okazać się nieskuteczne.

Wyeleminowanie wskazanych wyżej wadliwości regulacji prawnych nie jest możliwe w drodze interpretacji. Z uwagi na powyższe proponuje się następujące postulaty *de lege ferenda* mające na celu zmianę brzmienia treści analizowanych przepisów:

- w zakresie przepisu art. 171 ust. 1 Prawa bankowego proponuje się następujące, nowe brzmienie:

⁵⁰ Zob. A. Mogilnicki, *Dwutorowość represji karnej przy przestępstwach zwykłych i skarbowych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1937, z. 3; Z. Gostyński, *W sprawie rzekomych zmian w prawie karnym skarbowym*, „Palestra” 1996, nr 5-6; J. Raglewski, *Relacja pojęć „przestępstwo” – „przestępstwo skarbowe” oraz „wykroczenie” – „wykroczenie skarbowe” w polskim systemie prawa karnego materialnego*, Prokuratura i Prawo 1998, z. 5, a także uzasadnienie zdania odrębnego do uchwały pełnego składu Izby Karnej Sądu Najwyższego z dnia 4 kwietnia 2005 r. (sygn. akt I KZP 7/05), opubl. OSNKW 2005, nr 5, poz. 44, s. 1. Zdaje się chyba o tym wiedzieć ustawodawca, skoro w przepisie art. 106a ust. 1 posługuje się zarówno terminem „przestępstwo skarbowe”, jak i „inne przestępstwo niż przestępstwo, o którym mowa w art. 165a lub art. 299 Kodeksu karnego”. Podobne niespójności występują także w art. 106b, gdzie wśród wymogów formalnych wniosku prokuratora o wydanie przez właściwy miejscowo sąd okręgowy postanowienia w przedmiocie zwolnienia z obowiązku dochowania tajemnicy bankowej w ramach postępowania o przestępstwo lub przestępstwo skarbowe wskazuje się konieczność zawarcia w nim m.in. „opisu przestępstwa wraz z kwalifikacją prawną, którego dotyczy postępowanie przygotowawcze” (art. 106b ust. 2 pkt 2)!

- „Kto, bez wymaganego zezwolenia albo wbrew jego warunkom, wykonuje czynności, o których mowa w art. 5 ust. 1, podlega karze grzywny do 3.000 stawek dziennych albo karze pozbawienia wolności do lat 3, albo obu karom łącznie”;
- w zakresie przepisu art. 171 ust. 2 Prawa bankowego proponuje się następujące, nowe brzmienie:
„Tej samej karze podlega, kto, prowadząc działalność zarobkową, wbrew warunkom określonym w ustawie używa w nazwie jednostki organizacyjnej niebędącej bankiem lub do określenia jej działalności lub reklamy wyrazów »bank« lub »kasa«”;
- w zakresie przepisu art. 171 ust. 3 Prawa bankowego proponuje się następujące, nowe brzmienie:
„Tej samej karze podlega także ten, kto dopuszcza się czynu określonego w ust. 1 lub 2 działając w imieniu lub w interesie osoby fizycznej, osoby prawnej lub jednostki organizacyjnej niemającej osobowości prawnej”;
- w zakresie przepisu art. 171 ust. 5 Prawa bankowego proponuje się następujące, nowe brzmienie:
„Kto, będąc obowiązany do zachowania tajemnicy bankowej, ujawnia lub wykorzystuje informacje stanowiące tajemnicę bankową, niezgodnie z upoważnieniem określonym w ustawie, podlega karze grzywny do 1.000.000 złotych albo karze pozbawienia wolności do lat 3 albo obu karom łącznie”;
- w zakresie przepisu art. 74w ustawy o spółdzielczych kasach oszczędnościowo – kredytowych proponuje się następujące, nowe brzmienie:
„Kto, będąc obowiązany do zachowania w tajemnicy informacji, o których mowa w art. 9e ust. 1 lub art. 9g, ujawnia lub wykorzystuje je niezgodnie z upoważnieniem określonym w ustawie, podlega karze grzywny do 1 000 000 zł albo karze pozbawienia wolności do lat 3, albo obu tym karom łącznie”;
- w zakresie przepisu art. 16 ust. 1 pkt 1 ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary proponuje się dodanie lit. i o treści następującej:
„art. 74v i 74w ustawy z dnia 5 listopada 2009 r. o spółdzielczych kasach oszczędnościowo kredytowych (Dz. U. 2012, Nr 0. poz. 855, tekst jednolity ze zm.)”
- w zakresie przepisu art. 106a ust. 3 i 10 Prawa bankowego proponuje się następujące, nowe brzmienie:
„ (...)”
3. W przypadku powzięcia uzasadnionego podejrzenia, że zgromadzone na rachunku bankowym środki, w całości lub w części pochodzą lub mają związek z przestępstwem skarbowym lub przestępstwem innym niż przestępstwo, o którym mowa w art. 165a lub art. 299 Kodeksu karnego, bank jest uprawniony do dokonania blokady środków na tym rachunku. Blokada może nastąpić wyłącznie do wysokości zgromadzonych na rachunku środków, co do których zachodzi takie podejrzenie.
- (...)
10. Bank nie ponosi odpowiedzialności za szkodę, która może wyniknąć z wykonania w dobrej wierze obowiązków określonych w ust. 3-5. W takim przypadku, jeżeli okoliczności, o których mowa w ust. 3-5, nie miały związku z przestępstwem skarbowym, przestępstwem lub ukrywaniem działań

przestępczych, o których mowa w ust. 1, odpowiedzialność za szkodę wynikłą z dokonania blokady środków na rachunku ponosi Skarb Państwa.
(...);

- w zakresie przepisu art. 106b ust. 2 pkt 2 Prawa bankowego proponuje się następujące, nowe brzmienie:
„opisu przestępstwa lub przestępstwa skarbowego wraz z kwalifikacją prawną, którego dotyczy postępowanie przygotowawcze”.

Title

From the legislative perspective in the economic criminal law.
Remarks on criminal provisions of chosen banking acts

Streszczenie

W niniejszym opracowaniu omówiono wpływ błędów legislacyjnych na stosowanie przepisów karnych zaliczanych do prawa karnego gospodarczego. Jako przykład w powyższym zakresie posłużyły wybrane przepisy polskiego ustawodawstwa bankowego. Wśród poruszanych w opracowaniu zagadnień zaprezentowano skutki posługiwania się przez ustawodawcę w przepisach karnych zwrotami niedookreślonymi, wpływ błędu interpunkcyjnego ustawodawcy oraz braku ścisłości pojęć używanych przez ustawodawcę na zakres kryminalizacji regulacji karnogospodarczych.

Słowa kluczowe

prawo karne gospodarcze, prawo karne bankowe,
stosowanie prawa karnego gospodarczego, przestępstwo gospodarcze,
przestępstwo bankowe, technika ustawodawstwa karnego gospodarczego

Summary

The paper discusses the impact of errors on the application of legislative matters of the penal economic law. As an example, the author uses certain criminal provisions of Polish banking legislation. The article describes in particular the effect of the use in criminal legislation imprecise terms, the impact of punctuation errors and lack of accuracy in the terms used by the legislature to the scope of criminalization in the penal economic law.

Keywords

economic criminal law, banking criminal law,
use of the economic criminal law, economic crime,
banking crime, technique of economic criminal law legislation

Dr Michał Mariański
Asystent
Katedra Prawa Finansowego
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ROZDZIAŁ XV

Ryzyka związane z zawarciem umowy opcji walutowej z bankiem oraz możliwości jego ograniczenia

Wprowadzenie do problematyki instrumentów finansowych

Problematyka instrumentów finansowych, w tym i umów opcyjnych, jest zagadnieniem bardzo istotnym z punktu widzenia zagrożeń w funkcjonowaniu dzisiejszych rynków kapitałowych. Wraz z rozwojem tych rynków, konieczne było znalezienie prawnych form gwarantujących szybkie ale również i bezpieczne dokonywanie transakcji finansowych. Światowy kryzys finansowy z 2008 r. uświadomił konieczność ponownej, dogłębnej analizy wielu rodzajów instrumentów finansowych, która to uwzględniałaby ich dynamiczny, zdematerializowany charakter oraz znaczny poziom ryzyka ekonomicznego i prawnego jaki im towarzyszy. Celem niniejszego artykułu jest wskazanie możliwych sposobów ograniczenia zagrożeń związanych z utworzeniem szarej strefy obrotu nowocześniejszymi formami instrumentów finansowych.

Polska ustawa o obrocie instrumentami finansowymi¹ ugruntowała podział instrumentów finansowych na papiery wartościowe oraz inne instrumenty finansowe nie będące papierami wartościowymi². Enumeratywne i przykładowe wyliczenie instrumentów finansowych zawarte w art. 2 ust. 1 pkt. 2 ustawy, przy jednoczesnym braku jednolitej i spójnej definicji świadczyć może, zdaniem autora, o niepełnym zrozumieniu tej charakteryzującej się ponadprzeciętnym poziomem ryzyka ekonomicznego instytucji.

Jako, że instrumenty finansowe bardzo długo definiowane były (i niekiedy nadal są), jako swego rodzaju dokumenty, powstaje pytanie, czy polskie regulacje prawne – w zakresie przeciwdziałania zagrożeniom jakie instrumenty te ze sobą niosą- nadążają za ich dynamicznym rozwojem.

Analizując przepisy polskiego Kodeksu karnego, należy stwierdzić, iż ustawodawca pomimo braku spójnej definicji zarówno dokumentu, jaki papieru wartościowego czy instrumentu finansowego wprowadził do tej ustawy Rozdział XXXVII „Przestępstwa przeciwko obrotowi pieniędzmi i papierami wartościowymi”. Ustawodawca słusznie przyjął, że we współczesnym obrocie gospodarczym ważną rolę odgrywa pieniądź i papiery wartościowe oraz, że bez zaufania publicznego w tej sferze nie jest możliwy prawidłowy obrót gospodarczy. Falszywe pieniądze, papiery wartościowe, znaki wartościowe stanowią zagrożenie dla prawidłowego funkcjonowania

¹ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi (Dz. U. 2005, Nr 183, poz. 1538 ze zm.).

² Szerzej na temat pojęcia papieru wartościowego M. Lemonnier, M. Mariański, J.J. Zięty, *Ewolucja koncepcji papieru wartościowego w prawie polskim i francuskim*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2011, nr 8, s. 43 i n.

systemów gospodarczych³. Niemniej jednak, ustawodawca zapomniał, iż od 2005 r. w Polsce istnieje szeroka kategoria ryzykownych i zdematerializowanych przedmiotów obrotu – jaką stanowią instrumenty finansowe z kontraktami opcyjnymi na czele. Stypizowane w Rozdziale XXXVII Kodeksu karnego przestępstwa narażają na straty nie tylko jednostkowe ofiary, lecz „zagrożają stabilizacji gospodarczej państwa i dotkliwie uderzają w szerokie masy społeczeństwa⁴. Z uwagi na fakt, iż przepisy te nie obejmują swoim zakresem instrumentów finansowych, autor stawia tezę o ich niekompatybilności ze specyfiką współczesnego rynku finansowego⁵.

Przedmiot ochrony w przepisach Rozdziału XXXVII obowiązującego Kodeksu karnego określa się współcześnie jako system gospodarczy w zakresie jego podstawowych elementów, do których należą środki płatnicze występujące w nim w przewidzianych prawem postaciach i papiery wartościowe, a także znaki urzędowe, narzędzia miernicze i probiercze⁶.

Jest on więc nakierowany na prawidłowe funkcjonowanie obrotu pieniędzmi i papierami wartościowymi, rozumianymi jako szczególne dokumenty, stwierdzające istnienie określonego prawa majątkowego w taki sposób, że posiadanie dokumentu staje się niezbędną przesłanką realizacji prawa⁷. Z uwagi na powyższe, podkreślenia wymaga, iż regulacje prawno karne zawierają co prawda szczerpkowe definicje dokumentu, lecz są one nieprzystosowane do specyfiki współczesnych instrumentów finansowych, a co za tym idzie nie gwarantują pełnej ochrony przed ryzykiem z transakcjami na tych instrumentach finansowych związanych.

Ustawa Kodeks karny skarbowy za dokument uznaje każdy przedmiot lub inny zapisany nośnik informacji, z którym jest związane określone prawo, albo, który ze względu na zawartą w nim treść stanowi dowód prawa, stosunku prawnego lub okoliczności mającej znaczenie prawne⁸. Natomiast w ustawie Kodeks postępowania karnego legalna definicja dokumentu nie występuje. Porównując artykuły 391, 392 i 393 obowiązującego k.p.k., jak również treści art. 339 z 340 k.p.k. z 1969 r. można stwierdzić, że w ustawach proceduralnych dokumentami są wyłącznie te przedmioty, które za pomocą pisma utrwalają pewną treść⁹.

Generalnie można stwierdzić, iż Kodeks ten posługuje się definicją zaczerpniętą z kodeksu karnego. Ponieważ jest to definicja szeroka, jak wskazuje Sąd Najwyższy, status dokumentu zależy niejednokrotnie od indywidualnej oceny¹⁰. Potwierdza to, iż definicje wydają się nie przystawać do obecnej zdematerializowanej formy obrotu dokumentami takimi jak instrumenty finansowe. Kodeks karny z 1932 r. w art. 91§3 określał dokument, jako każdy przedmiot stanowiący dowód prawa, stosunku prawnego

³ R. Stefański, *Prawo karne materialne – część szczególna*, Warszawa 2009, s. 635.

⁴ Uchwała SN z 29.6.1972 r. (sygn. akt III KR 105/72), OSNKW 1972, nr 12, poz. 194.

⁵ Co zdają się potwierdzać statystyki policyjne mówiące o malejącej liczbie tych przestępstw, przy wzroście ogólnej liczby transakcji na tych dokumentach zawieranych.

⁶ O. Górniok, *Prawo karne gospodarcze*, Warszawa 2003, s. 424.

⁷ J. Piórkowska-Flieger, *Przestępstwa przeciwko obrotowi pieniędzmi i papierami wartościowymi*, [w:] T. Bojarski (red.), *Kodeks Karny. Komentarz*, Warszawa 2011, s. 781.

⁸ Art. 53 § 20 ustawy z dnia 10 września 1999 r. Kodeks karny skarbowy (Dz. U. 2013, Nr 0, poz. 186, tekst jednolity ze zm.).

⁹ Z. Kegel, J. Satko, *Przestępstwa przeciwko wiarygodności dokumentów, obrotowi pieniędzmi i papierami wartościowymi. Orzecznictwo Sądu Najwyższego i Sądów Apelacyjnych 1918 – 2000. Piśmiennictwo*, Kraków 2002, s. 17.

¹⁰ Z punktu widzenia kodeksu postępowania karnego istotnymi cechami dokumentu są: postać pisemna, wykonanie ręcznie lub wydruk, wyrażona myśl ludzka w postaci oświadczenia woli lub wiedzy, materiał, na którym dokument został wykonany, autor dokumentu.

lub okoliczności mogącej mieć znaczenie prawne¹¹. Natomiast w Kodeks z 1969 r. w art. 120§13 dokument traktował, jako „każdy przedmiot, z którym jest związane określone prawo, albo, który ze względu na zawartą w nim treść stanowi dowód prawa, stosunku prawnego lub okoliczności mogącej mieć znaczenie prawne”¹².

W Kodeksie karnym z 1997 r. pojęcie dokumentu zdefiniowane zostało w art. 115 § 14 k.k., według którego „dokumentem jest każdy przedmiot lub zapis na komputerowym nośniku informacji, z którym jest związane określone prawo, albo, który ze względu na zawartą w nim treść stanowi dowód prawa, stosunku prawnego, lub okoliczności mogącej mieć znaczenie prawne”¹³. Zasadniczo art. 115§14 powtarza treść przepisów art. 91 k.k. z 1932 r., a także art. 120§13 k.k. z 1969 r. Nowym elementem, jaki znalazł się w obowiązującej aktualnie definicji jest enigmatyczne i problemowe stwierdzenie „zapis na komputerowym nośniku informacji”. Istotą dokumentu, tak jak istotą instrumentu finansowego nie jest żaden zapis, lecz określone „prawo”, którego źródłem może być ustawa, ratyfikowana ustawa międzynarodowa, rozporządzenie i akt prawa miejscowego, jak również czynność jednostronna, umowa bądź decyzja właściwych organów¹⁴.

Dokumentami z punktu widzenia definicji legalnych są tylko rzeczy utrwalające i wyrażające treść, lecz nie tylko wyłącznie za pomocą pisma. Jak twierdzi Z. Kegel – definicja dokumentu w aktualnie obowiązującym kodeksie karnym nie jest całkowicie logiczna, co zauważyć można po dodaniu przed wyrazami: „ (...) lub komputerowy zapis informacji (...) ” wyrazów: „ (...) każdy przedmiot (...) ”. Definicja dokumentu w Kodeksie karnym jest bardzo szeroka, a tym samym trudna w interpretacji i ukazująca pewne bariery, na jakie napotykają dzisiejsze instrumenty finansowe – wywodzące się przecież od pojęcia dokumentu. Ciągłe poprawianie związku prawa z dokumentem, jakże charakterystyczne dla nauk penalnych, wydaje się „ciążyć” na cywilistycznym rozumieniu instytucji instrumentu finansowego

Analiza zbioru instrumentów nie będących papierami wartościowymi wskazuje, iż ma on charakter nie jednorodny. Przeważającą część tych instrumentów można jednak określić mianem „instrumentów pochodnych”¹⁵, wymykających się karno-prawnym regulacjom, które dookreśla art. 3 pkt. 28a ustawy o obrocie instrumentami finansowymi. Do powyższego zbioru zalicza się dodatkowo te papiery wartościowe, którym ustawodawca nadał przymiot praw pochodnych¹⁶. Powyższe twierdzenie zdaje się popierać A. Chłopecki, który twierdzi, że „ustawodawca chciał uznać za papiery wartościowe (prawa pochodne) tylko takie instrumenty finansowe, które mają charakter standaryzowany i w których przypadku istnieje jeden emitent – jeden podmiot

¹¹ Kodeks Karny i Prawo o wykroczeniach, Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. Kodeks Karny z 1932 r. (Dz. U. 1932, Nr 60 poz. 571 i 572) z komentarzem i orzecznictwem Sądu Najwyższego do dnia 1 października 1945 r.

¹² Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny (Dz. U. 1969, Nr 13, poz. 94).

¹³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. 1997, Nr 88, poz. 553 ze zm.).

¹⁴ Z. Kegel, J. Satko, *op. cit.*, s. 15.

¹⁵ W świetle zapisów art. 3 pkt. 28a przez instrumenty pochodne rozumie się opcje, kontrakty terminowe, swapy, umowy forward oraz inne prawa majątkowe, których cena zależy bezpośrednio lub pośrednio od ceny lub wartości instrumentów finansowych, walut, stóp procentowych, rentowności, indeksów finansowych, wskaźników finansowych, towarów, zmian klimatycznych, stawek frachtowych, poziomów emisji, stawek inflacji lub innych oficjalnych danych statystycznych, a także innych aktywów, praw, zobowiązań, indeksów lub wskaźników (instrumentów bazowych) oraz instrumenty pochodne dotyczące przenoszenia ryzyka kredytowego.

¹⁶ Art. 3 ust. 1 pkt 1 lit. b) stanowi bowiem, iż papierami wartościowymi są inne zbywalne prawa majątkowe, które powstają w wyniku emisji, inkorporujące uprawnienie do nabycia lub objęcia papierów wartościowych określonych w lit. a, lub wykonywane poprzez dokonanie rozliczenia pieniężnego (prawa pochodne).

zobowiązany¹⁷. Przyjmuje się, iż to właśnie instrumenty pochodne, odpowiadają derywatom (ang. *derivates*), z uwagi na zależność ceny tych instrumentów od ceny lub poziomu instrumentu bazowego, od wartości którego są uzależnione¹⁸. Instrumenty pochodne stanowią, zatem źródło praw i obowiązków służących przeniesieniu ryzyka charakterystycznego dla instrumentu bazowego¹⁹. Podkreślenia wymaga, iż często tym instrumentem bazowym są właśnie papiery wartościowe, co zadaniem autora może uzasadnić oparcie podziału instrumentów finansowych właśnie na instytucji papieru wartościowego.

Wyodrębnienie oddzielnej kategorii instrumentów finansowych niebędących papierami wartościowymi, motywowane było właśnie rozwojem praw pochodnych, jak opcje czy kontrakty terminowe, których ekonomiczna wartość zależy bezpośrednio od innego instrumentu bazowego. Instrumenty te, będące konstrukcją zaczerpniętą z anglosaskich rynków finansowych, są klasycznym przykładem instytucji obrazującej różnicę między koncepcją *causa* (prawnie istotnej podstawy prawnej) w systemie kontynentalnym a pojęciem *consideration* (celu umowy) w systemie *common law*, co uzasadnia problemy ustawodawcy europejskiego z ich prawną kwalifikacją²⁰.

Jak już wspomniano głównym elementem zbioru instrumentów finansowych niebędących papierami wartościowymi są prawa pochodne, uzależnione od wartości konkretnego instrumentu bazowego. Zalicza się do nich m.in. opcje walutowe, będące przedmiotem analizy w ramach niniejszego artykułu, które to w opinii autora nie są objęte zakresem regulacji prawno-karnych odnoszących się jedynie do tradycyjnych form papierów wartościowych.

Charakterystyka opcji jako prawa pochodnego

Pochodne instrumenty finansowe charakteryzuje to, iż zobowiązanie dostarczenia, bądź przyjęcia przedmiotu transakcji lub zapłaty różnicy cen z tej transakcji wynikających, powstaje w terminie przyszłym i niejednokrotnie w trybie warunkowym²¹. Bardzo duże znaczenie dla rozwoju tego typu aktywów miały rekomendacje Międzynarodowej Rady Standardów Rachunkowości (IASB)²², określające prawa pochodne, jako instrumenty służące przenoszeniu ryzyka lub ryzyk finansowych wynikających ze zmian cen lub wartości instrumentów pierwotnych (bazowych)²³. W literaturze przedmiotu niejednokrotnie podkreśla się, iż instrumenty pochodne cechuje:

¹⁷ A. Chłopecki, [w:] A. Szumański (red.), *System Prawa Prywatnego. Prawo Papierów Wartościowych*, t. XIX, Warszawa 2006, s. 832.

¹⁸ W doktrynie często podkreśla się, iż synonimem praw pochodnych jest pojęcie „terminowych operacji finansowych, gdyż między zawarciem danej umowy kreującej prawo, a chwilą jej realizacji upływa pewien oznaczony termin (tak Z. Ofiarski, *Prawo bankowe*, Warszawa 2011, s. 279).

¹⁹ K. Jajuga, *Instrumenty pochodne*, [w:] K. Jajuga, E. Kania, P. Rosiński, E. Gospodarowicz, W. Ronka-Chmielowiec, T. Jajuga (red.), *Zarządzanie ryzykiem*, Warszawa 2007, s. 71 i n.

²⁰ Szerzej na ten temat Ch. Chappuis, *Le renoncement à la cause et à la consideration dans l'avant-projet d'Acte uniforme OHADA sur le droit des contrats*, Actes du Colloque sur l'harmonisation du droit OHADA des contrats, Ouagadougou 2007, s. 253 i n. oraz M.E. Storme, *The binding character of contracts - causa and consideration.*, [w:], A.S. Hartkamp, M.W. Hesselink, E.H. Hondius (red.), *Towards a European Civil Code*, Second revised and expanded edition, Kluwer/Ars aequi 1998, s. 239 i n.

²¹ M. Iwanicz-Drozdowska, Z. Zawadzka, *Operacje instrumentami pochodnymi*, [w:] M. Iwanicz-Drozdowska, W. Jaworski, Z. Zawadzka (red.), *Bankowość. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 2008, s. 166 i n.

²² *International Accounting Standards Board – IASB*.

²³ Szerzej M. Lemonnier, *Instrumenty zarządzania ryzykiem przez przedsiębiorców*, „Studia Prawnoustrojowe” 2011, nr 14, s. 70-71.

zależność od wartości instrumentu bazowego, brak bądź też niska wartość wydatków początkowych, oraz rozliczenie transakcji w przyszłości²⁴.

Wyodrębnienie przez autora publikacji umowy opcji, wynika z faktu, iż jest to jeden z najważniejszych instrumentów pochodnych którego konstrukcja bardzo dobrze obrazuje szereg problemów związanych z adaptacją wywodzącej się z systemu *common law* grupy instrumentów do systemu prawa kontynentalnego państw europejskich. Opcja charakteryzuje się tym, iż wystawca (sprzedający) przyznaje nabywcy (kupującemu) pewne prawo²⁵, w zamian, za co nabywca zobowiązuje się do zapłaty na rzecz wystawcy tzw. premii opcyjnej. W wyniku zawarcia ww. umowy wystawca jest zobowiązany do wykonania przyszłej umowy, która może zostać zawiązana w wyniku oświadczenia woli strony uprawnionej.

Transakcja opcyjna najczęściej traktowana jest jako swego rodzaju umowa nienazwana, co do której nie znajdujemy szczegółowych uregulowań ani w kodeksie karnym, ani w kodeksie cywilnym²⁶. W ramach rozważań nad kwalifikacją opcji można spotkać się z odwołaniami do umowy sprzedaży²⁷, umowa przedwstępnej²⁸, czy umowy warunkowej. Celem tej kwalifikacji jest ograniczenie ryzyka z tą transakcją związanym poprzez nadanie ochrony prawnej przewidzianej dla innych znanych nam już umów czy konstrukcji prawnych. Najbardziej ugruntowaną i budzącą najmniej kontrowersji koncepcją umowy opcji, jest definicja opisana przez M. Gutowskiego. Autor ten przez powyższą umowę rozumiał czynność prawną, w drodze której jedna ze stron przyznaje drugiej stronie, prawo do powołania w drodze przyszłego, jednostronnego oświadczenia woli, stosunku prawnego wiążącego obie strony²⁹. Prawo, które z umowy opcji wynika ma, zatem charakter prawa podmiotowego, kształtującego i gwarantującego nabywcy możliwość zawarcia przyszłego, stosunku prawnego dwustronnie zobowiązującego za pomocą jednostronnego oświadczenia woli. Wielu autorów zwraca również uwagę na charakter losowy umowy opcji, bazujący na fakcie, iż powstanie przyszłego stosunku prawnego pomiędzy stronami umowy, zależy jedynie od jego woli, której w momencie zawarcia umowy przewidzieć się nie da³⁰. Zdaniem autora, zakwalifikowanie opcji jako gry lub zakładu w rozumieniu art. 413 k.c. spowodowało by jednak, iż roszczenia z nich wynikające nie mogły by być dochodzone na drodze sądowej. Z uwagi na powyższe wydaje się, iż opcja i zakład są to dwie różne konstrukcje prawne, jedynie w pewnym fragmencie, do siebie podobne. Dodatkowo, w myśl art. 10 ustawy o giełdach towarowych³¹, transakcja giełdowa nie stanowi gry lub zakładu³², natomiast w świetle art.,

²⁴ M. Lemonnier, *Operacje instrumentami pochodnymi*, [w:] A. Nowak, B. Kosiński (red.), *Bank depozytowo-kredytowy*, Warszawa 2004, s. 123.

²⁵ Które jest *de facto* prawem do jednostronnego decydowania w przyszłości o zawarciu umowy (np. prawo do wymiany waluty w określonym terminie, jeżeli kurs będzie dla kupującego korzystny).

²⁶ M. Gutowski, *Umowa opcji*, Kraków 2003, s. 223 i n.

²⁷ L. Sobolewski, *Umowa opcji zbycia lub nabycia instrumentów finansowych*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 1998, nr 6, s. 7.

²⁸ A. Chłopecki, *Opcje i transakcje terminowe w prawie polskim*, „Głosa” 1996 nr 6, s. 1.

²⁹ M. Gutowski, *op. cit.*, s. 110 i n.

³⁰ L. Koziorowski, *Umowa opcji kupna lub sprzedaży, jako gra i zakład*, „Przegląd Prawa Handlowego” 1996, nr 5; A. Jakubiec, *Problem losowego charakteru umowy opcji*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2010 nr 7, s. 12 i n.

³¹ Ustawa z dnia 26 października 2000 r. o giełdach towarowych (Dz. U. 2000, Nr 103, poz. 1099).

³² Nawet jeżeli według wyraźnej lub dorozumianej woli stron spełnienie wzajemnych świadczeń jest wyłączone, a zobowiązana do zapłaty jest tylko jedna strona umowy.

7a prawa bankowego wyłącza się stosowanie do transakcji na pochodnych instrumentach finansowych przepisy ustawy o grach hazardowych³³ oraz art. 413 k.c.³⁴.

W opinii autora, umowę opcji należy uznać za instrument finansowy będący empiryczną nienazwaną umową wzajemną, dwustronnie zobowiązującą i opartą na zasadzie ekwiwalentności świadczeń. Umowa taka zawierana jest w oparciu o wiedzę i stan faktyczny z chwili jej podpisania, a prawo będące jej przedmiotem realizowane jest w oparciu o wiedzę i stan faktyczny z daty wygaśnięcia transakcji³⁵. Podkreślenia wymaga, iż opcja jest typową konstrukcją wywodzącą się z systemu *common law*³⁶, bazującego w przeciwieństwie do systemu kontynentalnego nie na *causie* lecz na *consideration*, tzn. nie na podstawie prawnej lecz na celu zawarcia danej umowy. Za cel zawarcia umowy opcji uznać należy obowiązek zapłaty premii opcyjnej. W prawie anglosaskim umowa ta, ma bez wątpienia charakter nieodwołalny oraz odpłatny, co z uwagi na jej uzależnienie od istnienia podstawy prawnej w systemie kontynentalnym nie jest jednak już tak kategoryczne. W ramach umowy opcji tylko jedna strona (wystawca) nabywa typową korzyść majątkową w postaci premii opcyjnej. Druga strona (nabywca) otrzymuje natomiast swego rodzaju potencjalne przysporzenie majątkowe, uzależnione od tego czy skorzysta z prawa opcyjnego czy też nie.

Reasumując, o odpłatności czynności prawnej mówimy w sytuacji, gdy strona, która dokonała na rzecz drugiej przysporzenia otrzymuje lub ma otrzymać w zamian za nie korzyść majątkową, stanowiącą ekwiwalent tego przysporzenia³⁷. Innymi słowy, odpłatność zachodzi, jeżeli korzyści stron umowy są ekwiwalentne pod względem ekonomicznym. Zdaniem autora, ta ekwiwalentność nie musi mieć charakteru obiektywnego³⁸ lecz przede wszystkim subiektywny³⁹. Zasadnym wydaje się twierdzenie, iż istnieje ekwiwalentność świadczeń między premią wypłacaną wystawcy, a prawem do realizacji oznaczonej w umowie transakcji⁴⁰.

W doktrynie podkreśla się nawet, iż transakcje opcyjnie a zwłaszcza te związane z opcjami walutowymi związane są z bardzo wysokim ryzykiem⁴¹ oraz, że opcja to instrument immanentnie obciążony ryzykiem inwestycyjnym⁴². Skoro, jedna ze stron godzi się na, zapłatę premii opcyjnej w zamian za przyznanie pewnego prawa o charakterze majątkowym, możliwego do realizacji tylko w ściśle określonych warunkach, to oznacza, że strona ta świadoma jest ryzyka związanego z tą transakcją i płaci tym samym spekulacyjny charakter takiej umowy. Z uwagi na powyższe w niektórych systemach prawnych doprowadzono do normatywnego ograniczenia możliwości zawierania umów zawierających tego typu produkty finansowe. Celem

³³ Ustawa z dnia 19 listopada 2009 r. o grach hazardowych (Dz. U. 2009, Nr 201, poz. 1540).

³⁴ Z. Ofiarski, *Prawo bankowe*, Warszawa 2011, s. 278.

³⁵ W oparciu o kryterium realizacji prawa opcyjnego wyróżniamy opcje europejskie które mogą być zrealizowane tylko w konkretnym dniu (zwanym dniem wykonania) oraz opcje amerykańskie które mogą być zrealizowane w okresie od zawarcia do wygaśnięcia umowy opcji.

³⁶ A. Jakubiec, *O zasadności kodyfikacji niektórych umów zawieranych na rynku kapitałowym*, [w:] T. Mróz, M. Stec (red.), *Instytucje prawa handlowego w przyszłym kodeksie cywilnym*, Warszawa 2012, s. 479.

³⁷ A. Doliwa, *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 2004, s. 521.

³⁸ Wówczas jedno i drugie świadczenie musiałyby być ekwiwalentne pod względem wartości rynkowej świadczenia.

³⁹ Wówczas decyzje wyłączne znaczenie ma wola stron, które w ramach konkretnego stosunku prawnego wyceniają wartość danego świadczenia.

⁴⁰ W ramach opisywanej konstrukcji umowy opcji strony zachodzi, bowiem subiektywna ekwiwalentność między premią opcyjną a przyszłą możliwością zawarcia umowy.

⁴¹ A. Chłopecki, *op. cit.*, s. 26-27.

⁴² L. Sobolewski, *op. cit.*, s. 7 i n.

ograniczeń stała się ochrona interesów podmiotów niezajmujących się zawodowo tego typu transakcjami, przed skutkami zawarcia umowy o bardzo wysokim poziomie ryzyka inwestycyjnego⁴³.

Ryzyko transakcji na opcjach walutowych i jego konsekwencje

Nawiązując do opisanej w poprzednim punkcie niniejszego artykułu ogólnej definicji umowy opcji, doprecyzować należy, wobec braku bezpośrednich karno prawnych bądź też cywilistycznych narzędzi ochrony, czym jest opcja walutowa. Przez określenie to rozumie się transakcję, w której nabywca zobowiązuje się zapłacić z góry premię, a wystawca zobowiązuje się w określonym terminie na żądanie nabywcy opcji nabyć albo sprzedać określoną walutę po z góry określonej cenie. Nabywca opcji ma prawo kupna albo sprzedaży waluty, a wystawca opcji ma obowiązek sprzedać albo kupić tą walutę. Podkreślenia wymaga, iż kurs, po którym w przyszłości nastąpi wymiana waluty (tzw. kurs wykonania) może zostać wskazany bądź to zostać bezpośrednio w umowie, bądź to pośrednio poprzez określenie sposobu jego wyliczenia.

Warto zwrócić uwagę, że o ile odpowiedzialność i ryzyko nabywcy opcji jest ograniczone do wysokości wpłacanej premii opcyjnej, to odpowiedzialność i ryzyko wystawcy opcji jest nieograniczone. Powyższe wynika z faktu, iż nie można wykluczyć sytuacji, w której w zamian za uzyskaną premię wystawca będzie musiał zapłacić nabywcy jej wielokrotność. Ta szczególna cecha transakcji opcyjnych sprawiła, że zwłaszcza w drugiej połowie 2008 r. w związku z kryzysem na rynkach finansowych, wiele spółek, które wystawiły opcje walutowe, znalazło się w bardzo trudnej sytuacji. Wysokość zobowiązań tych spółek, z uwagi na wahania kursów walutowych (jak np. franka szwajcarskiego) – wobec nabywców opcji walutowych, - którymi bardzo często były właśnie banki, zaczęła przewyższać ich możliwości finansowe. W obliczu znaczącego zadłużenia spółek powstałego w związku z zawieraniem z bankami transakcji walutowych bazujących na konstrukcji umowy opcji, zaczęto dokonywać analizy prawnej w celem znalezienia prawnych form służących podważeniu tego typu umów.

Mając na względzie fakt, iż transakcje zawierane na instrumentach finansowych w ramach tzw. kultury społeczeństwa ryzyka⁴⁴ związane są z wysokim ryzykiem⁴⁵, wobec braku regulacji karno-prawnych w tym zakresie najczęściej zastanawiano się nad możliwością podważania zaciągniętego zobowiązania powołując się na konstrukcje prawa cywilnego jak: klauzulę *rebus sic stantibus*, czy niemożliwość świadczenia w szczególności. Powyższa analiza podbudowana jest ponadto linią orzecniczą Sądu Najwyższego⁴⁶, z której wynika, iż roszczenia wynikające z terminowych operacji finansowych (praw pochodnych), wykonywanych np. przez banki, zgodnie z przepisami prawa bankowego, mogą być dochodzone na drodze sądowej⁴⁷.

⁴³ A. Chłopecki, *op. cit.*, s. 116-117; por również: dyrektywę 2004/39/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 21 kwietnia 2004 r. w sprawie rynków instrumentów finansowych oraz dyrektywę 2006/73/WE Komisji z dnia 10 sierpnia 2006 r. wprowadzająca środki wykonawcze do dyrektywy 2004/39/WE Parlamentu Europejskiego i Rady w odniesieniu do wymogów organizacyjnych i warunków prowadzenia działalności przez przedsiębiorstwa inwestycyjne oraz pojęć zdefiniowanych na potrzeby tejże dyrektywy (Dz. Urz. L. 241/26 z 2.9.2006 r.).

⁴⁴ Tak R. Kokoszcyński, *O potrzebie dynamicznego podejścia do regulacji finansowych*, [w:] A. Alińska (red.), *Eseje o stabilności finansowej*, Warszawa 2012, s. 171 i n.

⁴⁵ A. Chłopecki, *op. cit.*, s. 26-27.

⁴⁶ Wyrok SN z dnia 9 lipca 2004 r. (sygn. akt II CK460/03).

⁴⁷ Z. Ofiarski, *op. cit.*, s. 278-279.

Odnośnie klauzuli *rebus sic stantibus* art. 357¹ k.c. stanowi, że jeżeli z powodu nadzwyczajnej zmiany stosunków, spełnienie świadczenia byłoby połączone z nadmiernymi trudnościami albo groziłoby jednej ze stron rażąca stratą, czego strony nie przewidywały przy zawarciu umowy, sąd może po rozważeniu interesów stron, zgodnie z zasadami współzycia społecznego, oznaczyć sposób wykonania zobowiązania, wysokość świadczenia lub nawet orzec o rozwiązaniu umowy. Rozwiązując umowę sąd może w miarę potrzeby orzec o rozliczeniach stron, kierując się zasadami określonymi w zdaniu poprzedzającym. Z uwagi na dominujący w doktrynie pogląd, iż regulacja ta może mieć zastosowanie do wszystkich rodzajów umów⁴⁸, nie jest wykluczone stosowanie go do specyficznych konstrukcji umownych związanych z instrumentami finansowymi. Pierwsza przesłanka ww. przepisu odwołująca się do nadzwyczajnej zmiany stosunków powinna zdarzać się rzadko, być niebываły, czy wręcz niezwykła⁴⁹. Warto podkreślić, iż zmiana ta musi być związana z obiektywnymi i niezależnymi od stron okolicznościami⁵⁰. Dodatkowo, powinna odnosić się do stosunków gospodarczych i wynikać z głębokiego kryzysu gospodarczego⁵¹, przekształceń na krajowym lub międzynarodowym rynku, załamania eksportu lub zmiany koniunktury⁵². Stosowanie klauzuli *rebus sic stantibus* do umów opcji walutowych, z uwagi na znaczny poziom ryzyka wpisanego w samą konstrukcję tej umowy, wymagałoby, odwoływania do znacznie wyższego niż normalnie poziomu ryzyka⁵³. Możliwe są, bowiem nadzwyczajne zmiany gospodarcze takiego rodzaju, które wykraczają nawet poza wkalkulowane w konstrukcję instrument finansowego ryzyko umowne. W opinii autora do takich zmian zaliczyć należy m.in. kryzys rynków finansowych jaki rozpoczął się w 2008 r.

Drugą przesłanką z art. 357¹ k.c. jest przewidywalność nadzwyczajnej zmiany stosunków. Część doktryny podnosi obiektywny charakter owej nieprzewidywalności⁵⁴, co nakłada dodatkowy wymóg powodujący, iż przy korzystaniu z tej regulacji niezbędnym byłoby wykazanie nie tylko braku wiedzy odnośnie wpływu zmian na daną umowę, ale i niemożności pozyskania takiej wiedzy przy zachowaniu należytej staranności (art. 355 § 1 i 2 k.c.). Ponadto, w myśl aktualnie obowiązującej linii orzeczniczej⁵⁵ należyta staranność dłużnika bierze pod uwagę zawodowy lub nie charakter prowadzonej przez niego działalności gospodarczej, co jej dostosowanie do charakteru podmiotu dokonującego danej transakcji. Dodatkowo, strata uzasadniająca zastosowanie art. 357¹ k.c. musi być „rażąca”, czyli przewyższać przeciętną stratę występującą w stosunkach danego rodzaju⁵⁶ oraz wykazywać związek przyczynowo skutkowy z nadzwyczajną zmianą okoliczności. W ramach opisywanej wyżej konstrukcji warto nadmienić, iż sąd po rozważeniu interesów stron, może (lecz nie musi) zgodnie

⁴⁸ Tak: A. Brzozowski, *Wpływ zmiany okoliczności na zobowiązania (klauzula rebus sic stantibus; waloryzacja świadczeń pieniężnych)*, „Studium Prawa Prywatnego” 2008, nr 1, s. 29; T. Wiśniewski, *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania*, t. 1, Warszawa 2007, s. 37-38; por. także post. SN z dnia 30 stycznia 2008 r. (sygn. akt III CZP 140/07), Lex 359439.

⁴⁹ T. Wiśniewski, *op. cit.*, s. 38.

⁵⁰ *Ibidem*, s.39.

⁵¹ Uchwała z dnia 31 maja 1994 r. (sygn. akt III CZP 74/94), OSN 1994/12/237.

⁵² A. Brzozowski, *op. cit.*, s. 33-34; Z. Radwański, *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 1998, s. 234-235.

⁵³ Postulat taki zgłasza A. Brzozowski, *op. cit.*, s. 33-34; oraz Z. Radwański, *op. cit.*, s. 33.

⁵⁴ Opowiada się za nim m.in. A. Brzozowski, *op. cit.*, s. 38-39; Z. Radwański, *op. cit.*, s. 235.

⁵⁵ Wyrok z dnia 8 marca 2006 r. (sygn. akt I ACa 1018/05), Lex 186161. Wyrok z dnia 25 września 2002 r. (sygn. akt I CKN 971/00), Lex 56902.

⁵⁶ Rozważania zostały ograniczone jedynie do wystąpienia rażącej straty, gdyż z tą przesłanką łączą się skutki majątkowe nadzwyczajnej zmiany okoliczności, a o takie skutki chodzi w niniejszym sprawie. Co do pojęcia „rażącej straty” por. T. Wiśniewski, *op. cit.*, s. 39; A. Brzozowski, *op. cit.*, s. 36.

z zasadami współżycia społecznego, oznaczyć sposób wykonania, wysokość świadczenia lub nawet orzec o rozwiązaniu każdej umowy, a zdaniem autora także tej nietypowej związanej z opcjami walutowymi.

Odnosnie możliwości zastosowania innych konstrukcji cywilno-prawnych a dokładnie przepisów o wyzysku (art. 388 k.c.), do umów opcji walutowych, odnotowania wymaga, iż wielu autorów zawęża stosowanie powyższego przepisu tylko do umów wzajemnych. Nie brakuje jednak głosów, co do tego, że również umowy odpłatne oraz dwustronnie zobowiązujące, prowadzące do wymiany dóbr mogą być objęte działaniem tego przepisu⁵⁷. Zakwalifikowanie umowy opcji walutowej do kategorii umów wzajemnych, co autor uczynił w punkcie drugim przedmiotowego artykułu, umożliwia powoływanie się w ramach tych umów na instytucję wyzysku. Aby jednak skutecznie powołać się na art. 388 k.c. niezbędne jest wykazanie trzech przesłanek, z których dwie mają charakter obiektywne. Pierwsza przesłanka odnosi się do zachwiania ekwiwalentności świadczeń, która jak wykazano wcześniej występuje również i w ramach konstrukcji umów opcyjnych. Obiektywizm tej przesłanki dotyczy możliwości jej stwierdzenia najczęściej w oparciu o ceny rynkowe⁵⁸, przy czym oceny tej powinno się dokonywać biorąc pod uwagę stan z chwili zawarcia umowy⁵⁹. Warto zaznaczyć, iż w przypadku opcji walutowych w momencie ich zawarcia znane są jedynie wartości referencyjne (tzn. sposób obliczenia kursu kupna lub sprzedaży), a nie ostateczne wartości, jakie będą obowiązywały w chwili realizacji umowy. Z uwagi na powyższe, zastosowanie art. 388 k.c. może być, zdaniem autora, utrudnione gdyż stosując wykładnię językową należałoby przyjąć, iż dysproporcja świadczeń musiałaby występować już w chwili zawierania umowy. W doktrynie można jednak spotkać poglądy dopuszczające stosowanie art. 388 k.c. do sytuacji, gdy dysproporcja świadczeń ujawnia się dopiero po zawarciu umowy, którą strona wyzyskująca przewidziała i wykorzystała⁶⁰.

Kolejną obiektywną przesłanką wyzysku jest żądanie, aby strona pokrzywdzona znajdowała się w stanie, przymusowego położenie, niedołęstwa lub niedoświadczenia⁶¹. Przy czym zaznaczyć należy, iż pod pojęciem strona umowy kryją się nie tylko osoby fizyczne strona, ale również i osoby prawne działające przez swoje organy. W ramach kontraktów opcyjnych, duży znaczenie może mieć powoływanie się na przesłankę niedoświadczenia z art. 388 k.c., rozumianego nie jako brak doświadczenia w ogóle, ale jako brak doświadczenia w stosunkach danego rodzaju. Za takim właśnie rozumieniem tego pojęcia przemawia orzecznictwo Sądu Najwyższego⁶², gdzie stan niedoświadczenia rozumiano, jako brak doświadczenia w określonego rodzaju przedsięwzięciach.

Ostatnią przesłanką wyzysku jest istnienie dysproporcji świadczeń i słabości pokrzywdzonego⁶³, co w przypadku opcji walutowych musiałoby zostać dodatków udowodnione przez powoda w ramach ewentualnego procesu sądowego.

Z uwagi na bardzo skomplikowany charakter umów opcyjnych autor zauważa, iż kolejną instytucją, z której mogła by skorzystać pokrzywdzona strona ww. transakcji jest koncepcja świadczenia niemożliwego wynikająca z art. 475 k.c. Powyższe twierdzenie

⁵⁷ B. Lewaszkiwicz-Petrykowska, *Wyzysk, jako wada oświadczenia woli*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 1973, t. X, s. 56; P. Machnikowski, *System Prawa Prywatnego*, t. 5, Warszawa 2006, s. 522-523.

⁵⁸ P. Machnikowski, *op. cit.*, s. 525.

⁵⁹ Cz. Żuławska, *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania*, t. 1, Warszawa 2007, s. 169.

⁶⁰ W. Popiołek, *Kodeks cywilny, Komentarz*, t. 1, Warszawa 1997, s. 715. Pogląd ten został jednak poddany krytyce przez P. Machnikowski, *op. cit.*, s. 525.

⁶¹ Co określa w literaturze mianem przesłanki mieszanej (W. Popiołek, *op. cit.*, s. 1009).

⁶² Orzeczenie z dnia 27 września 2005 r. (sygn. akt V CK 191/05), OSP 2007, nr 7-8, poz. 87.

⁶³ P. Machnikowski, *op. cit.*, s. 527.

opiera się na założeniu, iż pojęcie „świadczenia niemożliwego” dotyczy również i tzw. gospodarczej (praktycznej) niemożliwość świadczenia⁶⁴. Dodatkowo, rozważania te motywowane są wielokrotnie wyrażanym przez autora postulatem, objęcia transakcji na instrumentach finansowych, zakresem stosowania znanych i ugruntowanych konstrukcji cywilistycznych prawa zobowiązań i zastopowanie tym samym dalszego powiększania się różnic między praktyką a teorią obrotu tymi instrumentami⁶⁵. Powoływany wyżej rodzaj niemożliwości świadczenia z art. 475 k.c. odnosi się do sytuacji, w której dłużnik może świadczyć, ale tylko teoretycznie, gdyż spełnienie przez niego świadczenia jest połączone z niewspółmiernymi kosztami, nakładami i staraniami w stosunku do wartości tegoż świadczenia⁶⁶. Podkreślenia, zwłaszcza w odniesieniu do opcji walutowych, wymaga, iż przepis ten odnosi się nie tylko do sytuacji, w których dane świadczenie jest niemożliwe ze względów faktycznych i prawnych, lecz również do sytuacji, w których świadczenie jest niemożliwe ze względów czysto ekonomicznych⁶⁷. Za dyskusyjny uznać należy pogląd nakazujący oceniać niemożliwość spełnienia świadczenia z punktu widzenia nieskonkretyzowanego dłużnika „obiektywnego”⁶⁸, a za właściwy pogląd odwołujący się subiektywnej i indywidualnej oceny tej niemożliwości. W literaturze często spotyka się opinie, iż w realiach kapitalistycznej gospodarki wolnorynkowej oraz zasady swobody umów, zastosowanie w praktyce powyższej konstrukcji musi być bardzo ostrożne⁶⁹, zwłaszcza w kontekście dużego stopnia skomplikowania umów związanych z obrotem instrumentami finansowymi – w tym umów związanych z opcjami walutowymi.

Kolejną instytucją prawa cywilnego które potencjalnie mogła by służyć uniknięciu konsekwencji znacznego ryzyka związanego z umowami opcji walutowych mogłyby być, koncepcje wad oświadczenia woli z art. 84-86 k.c. Możliwa jest bowiem sytuacja, w której jedna ze stron zawierających umowę opcji walutowej nie posiadała dostatecznej wiedzy o stopniu ryzyka, a tym samym o skali możliwej straty jaką może ponieść zawierając tą transakcję. Nie można również wykluczyć sytuacji, w której jedna ze stron umowy, która taką umowę przygotowała (jak np. bank) informacji o ponadprzeciętnym ryzyku nie przedstawiła, albo zawarła je w nad wyraz rozbudowanym i niezrozumiałym dla przeciętnego inwestora regulaminie. Błąd w świetle przepisów k.c. stanowi niezgodne z rzeczywistością wyobrażenie o czynności, dotyczącą zarówno faktów, jak i prawa⁷⁰. Aby w polskim prawie mógł być skuteczna przesłanką uchylenia oświadczenia woli złożonego przez działającego pod jego wpływem, musi mieć charakter istotny i dotyczyć treści czynności prawnej. W literaturze podkreśla się, że błąd co do treści nie jest tożsamy i zawiera się w błędzie dotyczącym pobudek dokonania danej czynności, który to związany jest ze sferą motywacyjną danego oświadczenia woli⁷¹. W kontekście możliwości ograniczenia ryzyka związanego z zawarciem umowy opcji walutowej z bankiem, warto odpowiedzieć na pytanie o to czy nieświadomość skali ryzyka związana tym typem transakcji może być zakwalifikowana, jako błąd istotny. W opinii autora, jako że istotą tego typu umów jest ich losowy

⁶⁴ *Ibidem*, s. 516.

⁶⁵ Szerzej M. Mariański, *Wpływ zasady swobody umów na koncepcję i teorię papierów wartościowych*, „Studia Prawnoustrojowe” 2011, nr 14, s. 193 i n.

⁶⁶ Cz. Żuławska, *op. cit.*, s. 164; W. Popiołek, *op. cit.*, s. 1004.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ P. Machnikowski, *op. cit.*, s. 517; W. Popiołek, *op. cit.*, s. 1005.

⁶⁹ Cz. Żuławska, *op. cit.*, s. 164; P. Machnikowski, *op. cit.*, s. 516.

⁷⁰ S. Rudnicki, *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga pierwsza. Część ogólna*, Warszawa 2007, s. 382.

⁷¹ *Ibidem*, s. 383.

charakter, taki błąd charakteru istotnego mieć nie będzie, a zatem powołanie się na opisywaną wyżej cywilną regulację zdaje się być co najmniej dyskusyjne.

Podsumowanie

Rosnące zagrożenia związane z obrotem instrumentami finansowymi w sektorze bankowym związane są z dużym poziomem ryzyka w konstrukcję tych instrumentów wpisanym oraz z nienadążającymi za ich rozwojem regulacjami karno-prawnymi, które odnoszą się jedynie to papierów wartościowych będących dzisiaj tylko jednym z komponentów szerszej kategorii instrumentów finansowych.

Z uwagi na powyższe autor stoi na stanowisku, iż celem ochrony uczestników tego typu transakcji, w skutek braku możliwości stosowania przepisów Rozdziału XXXVII Kodeksu karnego, rozwiązania należy szukać w odpowiednim stosowaniu znanych już konstrukcji cywilistycznych prawa zobowiązań. Podkreślenia wymaga, iż nie możemy w tym przypadku mówić o błędzie w rozumieniu przepisów kodeksu cywilnego, gdyż sam fakt działania w oparciu o fałszywy (zbyt optymistyczny) stan faktyczny nie usprawiedliwia strony danej umowy⁷². Stanowisko to, podzielane jest przez wielu przedstawicieli doktryny wobec braku doniosłości prawnej mylnej oceny okoliczności przyszłych i nieobjętych treścią czynności prawnej. Innymi słowy, ten, kto opiera się tylko na nadziei ukształtowania się takich kursów giełdowych (walutowych), które będą dla niego korzystne nie powinien ignorować negatywnych potencjalnych skutków z takimi kursami powiązanych⁷³.

Reasumując, przyjęcie umownej koncepcji instrumentu finansowego, wobec niedostosowania przepisów kodeksu karnego do zmian wprowadzonych ustawą o obrocie instrumentami finansowymi, celem zmniejszenia ryzyka i zagrożeń, niejako wymusza zastosowanie znanych już instytucji prawa zobowiązań w odniesieniu do transakcji, których przedmiotem są te instrumenty⁷⁴. Z uwagi na skomplikowanie stosunków zobowiązaniowych powstających w związku z instrumentami finansowymi, autor opowiada się za stosowaniem *mutatis mutandis* niektórych instytucji prawa cywilnego (jak klauzula *rebus sic stantibus*). Powyższy postulat, przyczyniłby się do zwiększenia pewności prawnej w obrocie instrumentami finansowymi, poprzez zwiększenie zaufania inwestorów do danego systemu prawnego a w przyszłości mógłby też przyczynić się do zmiany zakresu działa XXXVII Kodeksu karnego „Przestępstwa przeciwko obrotowi pieniędzmi i papierami wartościowymi”, tak aby obejmował on swoim zakresem również i nowoczesne instrumenty finansowe takie jak opcje walutowe.

⁷² Tak też A. Chłopecki, *op. cit.*, s. 120.

⁷³ Z. Radwański, *System Prawa Prywatnego*, t. 2, Warszawa 2008, s. 400-401.

⁷⁴ M. Mariański, *op. cit.*, s. 205-206.

Title

Risks connected with concluding the currency option contract with bank and its possible limitations

Streszczenie

Problematyka instrumentów finansowych, jako przedmiotu obrotu na rynku finansowym jest zagadnieniem bardzo istotnym z punktu widzenia funkcjonowania dzisiejszych rynków kapitałowych. Wraz z rozwojem tego rynku, konieczne było znalezienie prawnych form gwarantujących bezpieczne i szybkie dokonywanie transakcji finansowych. Aby zapewnić to bezpieczeństwo, wobec braku karno-prawnych regulacji w tym zakresie, konieczne wydaje się korzystanie z niektórych instytucji prawa zobowiązań, jak np. . klauzuli *rebus sic stantibus*, do minimalizacji ryzyka związanego z transakcjami na niektórych instrumentach finansowych do których zalicza się m.in. opcje walutowe.

Słowa kluczowe

instrument finansowy, ryzyko finansowe, opcja walutowa, transakcja opcyjna, rynek finansowy, spekulacja

Summary

The financial instruments traded on a financial market represent a very important issue for the functioning of today's capital markets. With the development of this market, it was necessary to find legal forms to ensure safe and quick concluding financial transactions. To ensure this security, in the absence of criminal-legal regulation in this field, it seems necessary to use some institutions of contract law such as *clause rebus sic stantibus*, to minimize the risks associated with transactions on some financial instruments, including among others, the currency options.

Keywords

financial instrument, financial risk, currency option, option transaction, financial market, speculation

Mgr Szymon Michał Buczyński
Doktorant
Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Mgr Anna Banaszekiewicz
Doktorantka
Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ROZDZIAŁ XVI

Zjawisko *bank insider trading* jako jeden z mechanizmów kształtujących oblicze rynku finansowego

Wprowadzenie

Informacja w obszarze nauk ekonomicznych¹ rozpatrywana jest zarówno, jako istotny zasób organizacyjny (*organizational resource*) jak i dobro niematerialne (*intangible assets*)². Tą dwoistą istotę aktywu znakomicie obrazuje model funkcjonowania sektora bankowego. Zasób jest zbiorem elementów gromadzonych, przechowywanych i chronionych w celu późniejszego wykorzystania³. Może być on źródłem osiągnięcia i utrzymania przewagi konkurencyjnej (*strategic resources*). Zgodnie z paradygmatem zasobowym (*competence-based competitive advantage*) na pozycję rynkową aktora poza zasobami trwałymi (*firm resources*) wpływają aktywa niematerialne (*invisible assets*), możliwości (*capabilities*), kompetencje (*competences*), główne umiejętności (*metaskills*). Kluczowe kompetencje (*core competences*) stanowią zbiór specyficznych zdolności charakterystyczny dla aktora. Utrzymanie zasobu generuje także koszty konieczne, uwzględniane w strategii gospodarczej aktora⁴.

¹ Informacja stanowi jedną z podstawowych kategorii ekonomicznych. Charakteryzuje się substytucyjnością w stosunku do innych czynników wytwórczych. Pozyskanie tego dobra stanowi mierzalny koszt (produkcja, reprodukcja). Do kontrolowania kosztów informacji mogą być stosowane techniki liczenia kosztów. Istotną grupę nakładów związanych z produkcją informacji stanowią koszty typu *sunk*. Możemy postrzegać ją, jako wkład (skończona wartość) i ujmować ilościowo i jakościowo. Informacja pozostaje w silnej relacji z technologią oraz jest ważnym czynnikiem wzrostu.

² Część badaczy w ramach zasobu informacyjnego wyróżnia dobra widzialne i niewidzialne. Pierwszą kategorię tworzą należące do aktora licencje, patenty czy bazy danych. W ramach drugiej mieszczą się aktywa stanowiące kapitał intelektualny przedsiębiorstwa. Informacyjny zasób ekonomiczny tworzą wszelkie, choćby jedynie potencjalnie użyteczne zbiory informacji i metainformacji, zgromadzone i przechowywane w czasie, w miejscu oraz przy wykorzystaniu technologii i organizacji umożliwiających ich wykorzystanie przez użytkowników finalnych informacji, działających, jako podmioty ekonomiczne w gospodarce (J. Oleński, *Elementy ekonomiki informacji. Podstawy ekonomiczne informatyki gospodarczej*, Warszawa 2000, s. 161).

³ B. Stefanowicz, *Informacja*, Warszawa 2004, s. 78.

⁴ D.W. Diamond, R.E. Verrecchia, *Disclosure, liquidity, and the cost of capital*, „The Journal of Fainance” 1991, nr 4, s. 1325.

Zarządzanie informacją⁵ i odkrywanie wiedzy (indywidualnej, zbiorowej, organizacyjnej) jest umiejętnością kluczową dla współczesnych mechanizmów wymiany (IRM)⁶. Teoria zarządzania wiedzą (*knowledge management*) wskazuje, że w nieprzewidywalnym otoczeniu rynkowym optymalizacja wykorzystania wewnętrznych składników podmiotu gospodarczego wspiera proces dostosowania środowiska do własnych wymagań. Poza potencjałem do generowania zasobów wiedzy wartość informacji (użyteczność, jakość)⁷ urzeczywistnia się również w sterowaniu (dostarczenie informacji wywołuje określone zachowanie się odbiorcy), funkcji decyzyjnej (koncepcja normatywna, realistyczna i subiektywna)⁸ oraz towarowej. Sytuacje decyzyjne mogą przebiegać w warunkach niepewności, ryzyka (prawdopodobieństwo następstw)⁹ oraz pewności. Głównym kryterium wyróżniającym jest ocena stanu natury podjęta przez aktora wskazującego jedną z alternatyw¹⁰. Podstawą procesu uczenia się są decyzje podejmowane wielokrotnie w zbliżonych stanach faktycznych zwiększające zarówno oczekiwaną wartość dokładnej informacji jak i prawdopodobieństwo wystąpienia oczekiwanych zmian w przyszłości (wartość sondażowa)¹¹. Realistyczna koncepcja wartości opiera się na literalnym rozumieniu założenia, że wartość informacji wynika z różnicy pomiędzy efektami decyzji podjętych z wykorzystaniem i bez wykorzystania informacji. Zakłada ona również, że aktor dążąc do rozwiązania satysfakcjonującego nie popełnia błędów w odczytaniu lub analizie kryteriów podstawowych¹² przy wyborze¹³

⁵ Informacja w przestrzeni Boole'a, zapisywana jako funkcja $H(X)$, spełnia aksjomat monotoniczności, addytywności oraz nierozróżnialności. Por. K. Urbaniak, *O definicji pojęcia informacji*, Warszawa 1975.

⁶ Zarządzanie jest rezultatem procesu decyzyjnego i prowadzi do realizacji założonych celów przy pomocy posiadanych zasobów. Zarządzania zasobem informacji czy wiedzy aktora można powiązać z zarządzaniem zyskiem, definiowanym jako pośrednie lub bezpośrednie wpływanie na osiągany wynik finansowy (S.E. Kaplan, *Ethically Related Judgments by Observers of Earnings Management*, „Journal of Business Ethics” 2001, nr 32, s. 285).

⁷ Wartość badanego dobra określa aspekt użytkowy i poza użytkowy (*non use value*), wiążący satysfakcję z samym faktem istnienia. Wartość użytkowa obejmuje kategorie wartości istnienia, opcjonalnej, związanej ze spuścizną oraz altruistycznej (D.S. Brookshire, L.S. Eubanks, R.A. Randall, *Estimating Option Prices and Existence Values in Wildlife Resources*, „Land Economics” 1983, nr 69, s. 1).

⁸ N. Ahituv, S. Neumann, *Principles of Information Systems for Management*, Wm. C. Brown Publishers, Dubuque Iowa 1986, s. 46.

⁹ Prekursorem współczesnego spojrzenia na zjawisko ryzyka i niepewności w ekonomii jest Frank Knight. Autor w swojej pracy *Risk, Uncertainty and Profit* z 1921 zdefiniował ryzyko, jako stan niemożliwości określenia prawdopodobieństwa wystąpienia oczekiwanych, przyszłych zdarzeń. Niepewność utożsamiał on z niemożnością podjęcia racjonalnej decyzji wobec braku informacji o przyszłych wydarzeniach. Kenneth Arrow kontynuując rozważania nad mierzalną niepewnością uznał ryzyko za jeden z jej wymiarów. Franco Modigliani i Merton Miller analizując dyspersję rezultatów rzeczywistych i oczekiwanych posługiwali się pojęciem ryzyka probabilistycznego (F. Modigliani, M.H. Miller, *The Cost of Capital, Corporate Finance and the Theory of Investment*, „American Economic Review” 1958, nr 48, s. 261).

¹⁰ Uzyskanie najwyższego dochodu przy najniższym ryzyku zgodnie z teorią najwyższej oczekiwanej użyteczności wiąże się z wyborem oferty leżącej na styku wyznaczonej krzywej obojętności i granicy efektywności. Krzywa obojętności to zbiór punktów ilustrujących różne, alternatywne kombinacje konsumpcji dóbr, które są tak samo użyteczne (taka sama użyteczność całkowita) (H.R. Varian, *Mikroekonomia, kurs średni – ujęcie nowoczesne*, Warszawa 2002, s. 65).

¹¹ Koncepcja informacji semantycznej zakłada, że istnieje skończona liczba zdań, możliwych do zbudowania, powiązanych logicznie. Informację zdania definiuje się, jako odpowiednio wybrana funkcję liczby zdań uwarunkowanych przez to zdanie. Por. L. Brilluin, *Nauka a teoria informacji*, Warszawa 1969.

¹² Ryzyko w procesie decyzyjnym może być utożsamiane z niebezpieczeństwem, hazardem, niepewnością czy prawdopodobieństwem (A. Śliwiński, *Ryzyko ubezpieczeniowe: taryfy - budowa i optymalizacja*, Warszawa 2002, s. 10).

¹³ Informacja zimniejsza nieokreśloność wyboru ze zbioru dopuszczalnych wartości lub możliwych stanów. Por. J.L. Kulikowski, *Banki informacyjne jako narzędzie zarządzania gospodarką narodową*, Warszawa 1969.

jednego z możliwych wariantów działania (przełamanie subiektywnej niepewności)¹⁴. Przewaga informacyjna jest, więc składową przewagi konkurencyjnej. Aktyw ten może być również postrzegany w ramach zasobu strategicznego aktora. Perspektywa ekonomiczna wiąże składowe zasobu niematerialnego aktora z prawami i korzyściami kontrolowanymi przez taką jednostkę. Każde dobro, z którym można powiązać określoną wartość ekonomiczną narażone jest czyny przestępne i zachowania nieetyczne¹⁵.

Celem manipulacji, również zakazanej manipulacji instrumentami finansowymi, która może być oparta na różnorodnych technikach, środkach werbalnych i pozawerbalnych, jest wykorzystanie jakiegoś zjawiska, procesu, społecznie zdefiniowanych sytuacji czy zbioru formalnych procedur w sposób nieprzewidywany i niezgodny z ich pierwotnymi intencjami oraz zamierzeniami. O wartości przekazu decyduje czynnik czasu, kontekst¹⁶ oraz grono odbiorców (wartość ta zmienia się w zależności od tego kto, kiedy, w jakiej formie i sytuacji wykorzystuje dane dobro). To dobro podzielne zyskuje, gdy możemy przypisać mu tryb rzadkości. Zasięg przekazu wraz z konsumpcją informacji wpływa na użyteczność podstawowych zasobów gospodarki niematerialnej.

Poza kategorią użyteczności danego dobra¹⁷ można wskazać jego wartość wymienną (zdolność wymiany na inne dobro materialne lub niematerialne). W kategorii księgowej zależność tą reguluje cena¹⁸. Dynamika zasobu określa jego zdolność do kształtowania określonych fragmentów rzeczywistości również gospodarczej. Dostęp do przekazu może mieć jednocześnie niemal nieograniczona liczba użytkowników. Odbiorcy mogą niezależnie od siebie wykorzystać uzyskaną w ten sposób wiedzę (symultaniczność wiedzy). Atrybut nieliniowości decyduje o wpływie odkrywanej wiedzy. Współcześnie informacji nie ogranicza przestrzeń co potęguje jej konstytutywną zdolność do rozpowszechniania się. Naturalną cechą tego aktywu jest jego zdolność do przełamywania barier organizacyjnych, systemów kontroli i bezpieczeństwa¹⁹ (*information is diffusive*)²⁰.

¹⁴ A.H. Willett, *The economic theory of risk and insurance*, Columbia University Press, New York 1901, s. 14.

¹⁵ W.U. Parfet, *Accounting Subjectivity and Earnings Management: A Preparer Perspective*, „Accounting Horizons” 2000, nr 14, s. 481.

¹⁶ Kontekst prezentacji sytuacji na rynkach finansowych, przełamując zasadę racjonalności, wpływa na ocenę faktów sprzyjając wyborowi błędnej strategii inwestycyjnej (D. Hirshleifer, *Investor psychology and asset pricing*, „Journal of Finance” 2001, nr 4, s. 1533).

¹⁷ Przydatność (U) informacji (J) w procesie decyzyjnym można określić za pomocą zależności $U(J) = \log_2[P1/P0]$ gdzie p1 oznacza prawdopodobieństwo osiągnięcia celu po otrzymaniu informacji a P0 prawdopodobieństwo osiągnięcia celu działania przed otrzymaniem ocenianej informacji. Zgodnie z regułą wartości oczekiwanej (*expected value* – EV) wybór w warunkach niepewności określa suma wszystkich możliwych do uzyskania zdarzeń pomnożonych przez prawdopodobieństwo ich uzyskania.

¹⁸ Politykę księgową na równi z czynnikami finansowymi, ekonomicznymi, wiedzą z zakresu zarządzania czy prawem bilansowym kształtują psychologiczne aspekty procesu decyzyjnego (R. Roslender, J.F. Dillard, *Reflections on the Interdisciplinary Perspectives on Accounting*, „Critical Perspectives on Accounting” 2003, nr 14, s. 325).

¹⁹ Szereg analiz wskazuje, że kraje o efektywniejszym systemie ochrony akcjonariuszy rozwijają się szybciej uzyskując przewagę konkurencyjną dzięki zewnętrznym źródłom finansowania (K. Pistor, M. Raiser S. Gelfer, *Law and Finance in Transition Economies*, „Economics of Transition”, nr 2, s. 325).

²⁰ Konserwatyzm, w kontekście szacowania ryzyka rozumiany, jako błąd poznawczy, wiązać należy z brakiem lub niedostateczną reakcją na zmianę prawdopodobieństwa wynikającą z dostępu do nowych, wcześniej nieuwzględnianych w prognozie zdarzenia informacji (N. Barberis, R. Thaler, *A survey of behavioral finance*, [w:] G. Constantinides, M. Harris, R. Stultz (red.), *Handbook of the Economics of Finance*, Elsevier Science B.H., North-Holland 2004, s. 1065).

Jednym z najistotniejszych kryteriów oceny wiarygodności informacji jest źródło jej pochodzenia (*signalling*)²¹. Funkcją sygnałów jest wytworzenie lub poszerzenie zasobu wiedzy konsumenta poprzez przekazanie informacji o własnościach oferowanego produktu lub aktora²². Zasób cenny, sprzyjający osiągnięciu przewagi konkurencyjnej musi być chroniony przed zagrożeniami zewnętrznymi i wewnętrznymi (pasywnymi i aktywnymi). Zjawisko asymetrii informacyjnej utrudnia czy wręcz uniemożliwia oszacowanie wartości użytkowej informacji *ex ante*. Teorie efektywności gospodarowania wskazują na konieczność podejmowania działań pozwalających na maksymalizację wyniku finansowego²³ przy jednoczesnym obniżaniu kosztów. Teoria agencji w miejsce niepewności wprowadza termin niepełnej informacji, jej ograniczenie wiążąc jednocześnie z kosztami monitorowania i kontroli²⁴. Zmniejszenie niepewności poprzez pozyskanie dodatkowych informacji (źródeł informacji) ma znaczenie również w przypadku teorii kontraktów. Racjonalność jednostek²⁵ w gospodarce ogranicza nierówny dostęp do informacji oraz niepewność wydarzeń przyszłych. Koszt transakcji zwiększa poszukiwanie danych odnoszących się do wycenionych aktywów (NEI)²⁶. Przyjmując koncepcję subiektywną należy zauważyć, że skutkiem różnicy w kompetencjach czy na poziomie motywacyjnym jest odmienna ocena wartości informacji (wiarygodność oceny). Ten sam przekaz dla różnych osób może mieć inne znaczenie w dążeniu do podjęcia optymalnej decyzji (zasada maksymalizacji oczekiwanej użyteczności)²⁷. Za kryterium podważające wiarygodność uznaje się oceny skrajne, odzwierciedlające nadmierny optymizm lub pesymizm oceniającego. Na proces wyboru alternatywy znaczący wpływ mają więc również emocje²⁸. Interpretacja informacji związanych z funkcjonowaniem rynków często wiąże się z osłabieniem emocji negatywnych przy jednoczesnym wzmocnieniu pozytywnych stanów poruszenia umysłu²⁹.

W decyzyjnym paradygmacie psychologicznym³⁰ wszelka informacja, niezależnie od jej źródła pochodzenia, która redukuje niewiedzę decydenta w sposób częściowy lub całkowity jest dobrem pożądanym i użytecznym³¹. Jej znaczenie zależy od

²¹ Aktorzy mogą wysyłać sygnały do konsumentów posługując się ceną, reklamą, reputacją marki czy gwarancją (G.J. Stigler, *The Economics of Information*, „Journal of Political Economy” 1961, nr 69, s. 213; R.H. Frank, *Microeconomics and Behavior*, McGraw-Hill, New York 1991, s. 521).

²² R.H. Frank, *Microeconomics and Behavior*, McGraw-Hill, New York 1991, s. 521.

²³ K.J. Arrow, *Economic theory and the hypothesis of rationality*, London 1998, s. 70.

²⁴ M.C. Jensen, W.H. Meckling, *Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure*, „Journal of Financial Economics” 1976, nr 4, s. 305.

²⁵ W intuicyjnym procesie decyzyjnym wyróżniamy fazę rozpoznania, deliberacji i analizy, dojrzewania, oświecenia, racjonalizacji oraz wdrożenia.

²⁶ O.E. Williamson, *The Theory of the Firm as Governance Structure: From Choice to Contract*, „Journal of Economic Perspectives” 2002, nr 3, s. 171.

²⁷ Większość ludzi nierealistycznie postrzega swoje umiejętności i doświadczenie. Stosunek do gospodarczych zachowań obarczonych ryzykiem psychologia ekonomiczna rozpatruje, jako indywidualną cechę, odzwierciedlającą konsekwentną preferencję wyboru. Por. T. Tyska (red.), *Psychologia ekonomiczna*, Gdańsk 2004.

²⁸ J. Elsner, *Emotions and Economic Theory*, „Journal of Economic Literature” 1998, nr 1, s. 47.

²⁹ R.H. Thaler, E.J. Johnson, *Gambling with the House Money and Trying to Break Even: The Effects of Prior Outcomes on Risky Choice*, „Management Science” 1990, nr 6, s. 643.

³⁰ B.G. Malkiel, *The efficient market hypothesis and its critics*, „The Journal of Economic Perspectives” 2003, nr 1, s. 59.

³¹ Zakłada się, że decydent może wybierać między alternatywami w dwóch skrajnych sytuacjach. Pierwsza wskazuje na posiadanie określonego zasobu informacji. Druga określa konsekwencje podejmowania decyzji w sytuacji braku takich informacji. Por. P. Sienkiewicz (red.), *Wartość informacji w dowodzeniu i zarządzaniu*, Warszawa 2003.

konkretnego problemu decyzyjnego. Kluczowa jest więc umiejętność oceny wariantów pod kątem prawdopodobieństwa osiągnięcia najwyższej korzyści. Psychologiczna teoria³² perspektywy opracowana przez Daniela Kahnemana i Amosa Tversky'ego (przecząca teorii użyteczności oczekiwanej), koncentrująca się na podejmowaniu decyzji w warunkach ryzyka (wariant rozkładu zysków i strat)³³, wskazuje, że aktorów charakteryzuje różny stosunek do tego wskaźnika zdarzenia³⁴ lub stanu³⁵ w sferze zysków i strat³⁶. Dyskomfort psychiczny odczuwany przy poniesieniu straty jest ponad dwukrotnie większy niż zadowolenie z analogicznego zysku kapitałowego. Przeprowadzone eksperymenty, oparte na wyborze jednej z predefiniowanych prognoz³⁷, wskazały na istnienie efektu pewności, myślenia wstecznego, zakotwiczenia, dostępności, odbicia i izolacji. Badani cechowali się nadmierną pewnością, nie doszacowując prawdopodobieństw dużych i przeszacowując małe, w ocenach szans inwestycyjnych oraz zawężali przedziały prawdopodobieństwa formułowane dla docelowych cen³⁸ instrumentów finansowych³⁹.

Proces decyzyjny

Za podstawę procesu związanego z podejmowaniem decyzji inwestycyjnych uznaje się zebranie i analizę dostępnych informacji. Przekaz jest więc podstawą formułowania zdań o zmiennej sytuacji rynkowej. W rzeczywistości aktorzy wielokrotnie wybierając dany portfel inwestycyjny zmuszeni są do podejmowania działań w sytuacji niedookreślonej rzeczywistości czy braku informacji. Obserwujemy więc proces

³² Biologiczne podstawy modelowania decyzyjnego w zmiennych warunkach ekonomicznych bada neuroekonomia. Prognozowanie zachowań łączy osiągnięcia neurobiologii, psychologii i ekonomii. Wśród głównych kierunków badawczych wyróżnia się podejmowanie decyzji moralnych, dokonywanie wyborów w warunkach ryzyka i niepewności, problem determinizmu i wolnej woli (A.G. Sanfey, J.K. Rilling, J.A. Aronson, L.E. Nystrom, J.D. Cohen, *The Neural Basis of Economic Decision-Making in the Ultimatum Game*, „Science” 2003, nr 13, s. 1755).

³³ K. Schipper, *Commentary on Earnings Management*, „Accounting Horizons” 1989, nr 1, s. 91.

³⁴ Przykładem może być błąd poznawczy, wpływający na efektywność rynku finansowego, nazwany efektem zwycięzcy i przegranego (*winner-loser effect*). Najczęściej jest on związany z nadmierną reakcją na powtarzające się, utrwalone w perspektywie średniookresowej, jednostronne informacje (przesadnie optymistyczne czy nadmiernie optymistyczne nastawienie do spółki oparte na jej wynikach). Fakt ten wykorzystują inwestorzy stosujący strategię kontrariańską (*contrarian strategy*) (W.F.M. De Bondt, *Betting on trends: Intuitive forecasts of financial risk and return*, „International Journal of Forecasting” 1993, nr 3, s. 355).

³⁵ Strategii kontrariańskiej przeciwstawiany jest zakup walorów, których notowania w określonej perspektywie czasowej rosły oraz krótka sprzedaż akcji zniżkujących (strategia *momentum*). Założenie to, niezgodne z hipotezą efektywności rynków, opiera się przewidywaniu ruchów cenowych w oparciu o dane historyczne (W.N. Goetzmann, M. Massa, *Daily momentum and contrarian behavior of index fund investors*, „The Journal of Financial and Quantitative Analysis” 2002, nr 3, 375).

³⁶ D. Kahneman, A. Tversky, *Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk*, „Econometrica” 1979, nr 2, s. 263.

³⁷ W finansowym procesie decyzyjnym równie istotna jak bieżące wyniki jest prognoza kolejnego interwału (P.T. Elgers, R.J. Pfeiffer, S.L. Porter, *Anticipatory Income Smoothing: a Re-examination*, „Journal of Accounting and Economics” 2003, nr 35, s. 405).

³⁸ Na rynku efektywnym, również w wymiarze informacyjnym, wszystkie dostępne informacje odzwierciedlane są w cenie rynkowej. Zaburzeniem tego stanu jest zjawisko nadmiernej (*overreaction*) lub niedostatecznej (*underreaction*) reakcji na przekaz. Obrazować je może tzw. dryf kursu (*announcement drift*) związany z niespodziewanym, pozytywnym wynikiem finansowym spółki (PEAD, SUE effect) (V.L. Bernard, J.K. Thomas, *Evidence that stock prices do not fully reflect the implications of current earnings for future earnings*, „Journal of Accounting and Economics” 1990, nr 4, s. 305).

³⁹ B. Fischhoff, P. Slovic, S. Lichtenstein, *Knowing with certainty: the appropriateness of extreme confidence*, „Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance” 1977, nr 3, s. 552.

wnioskowania⁴⁰ o nieznanym, w którym zbieranie, eksploracja, interpretacja i analiza informacji dostarcza jedynie przesłanek. Racjonalizm przypisuje jednostkom umiejętność nieomal automatycznej zmiany sądów wraz z odmiennym rozkładem prawdopodobieństwa związanym z aktualizacją wiedzy (*economic man*)⁴¹. Decyzja maksymalizująca oczekiwaną użyteczność jest wynikiem przekonania ukształtowanego na podstawie wszelkich możliwych informacji. Racjonalność zgodnie z teorią Herberta Simona podlega ograniczeniom ze względu na czas oraz barierę technologiczną (*bounded rationality*)⁴². Według tej koncepcji jednostki zachowują się zawsze racjonalnie odpowiednio do posiadanej informacji i swoich kognitywnych zdolności⁴³. Aktorzy są więc ograniczeni w swojej racjonalności⁴⁴. Zgodnie z rozważaniami Kahnemana i Tversky'ego poza czasem racjonalność determinuje złożoność informacji⁴⁵. Można wskazać trzy podstawowe rodzaje wiedzy niedoskonałej. To wiedza niepełna, niepewna oraz niedoskonała. Do przetwarzania wiedzy, w której dopuszczalne są nowe twierdzenia anulujące poprawność wcześniejszych formuł, wykorzystuje się wnioskowanie probabilistyczne, stopniowanie pewności, teorię Dempstera-Schafera (teoria funkcji przekonywania/matematyczna teoria ewidencji/DST), logikę rozmytą oraz logiki niemonotoniczne. Rachunek prawdopodobieństwa jest narzędziem przetwarzania wiedzy pozwalającym na prowadzenie wnioskowań probabilistycznych wykorzystujących wiedzę niepewną. Funkcja przekonywania umożliwia wyprowadzenie stopnia przekonania dla zdania w oparciu o prawdopodobieństwo zdania pokrewnego⁴⁶. Wykorzystujemy ją w przypadku niepełnej wiedzy, aktualizacji przekonań i składania ewidencji⁴⁷.

Logika rozmyta jest metodą reprezentacji i przetwarzania wiedzy o charakterze jakościowym (wysokie dochody, niska cena).

Logiki niemonotoniczne opierają się tzw. naturalnych systemach wnioskowania jak wnioskowanie przez domniemanie (*reasoning by default*), rozumowanie abdukcyjne (*reasoning by default*), rozumowanie o wiedzy (*reasoning about knowledge*) oraz weryfikacji przekonań (*belief revision*). Gerd Gigerenzer i Peter Todd proponują odejście od modeli wartościujących i wykorzystywanie heurystyk szybkich i oszczędnych (*fast and frugal heuristics*)⁴⁸. Zgodnie z probalistycznym modelem rozumowania (*probabilistic*

⁴⁰ Metody wnioskowania w logice predykatów, pod warunkiem korzystania z poprawnego systemu wnioskowania, są niezawodne (prawdziwość wyciąganych wniosków). Podstawą jest jednak konieczne założenie, że stwierdzenia zawarte w początkowej bazie wiedzy i uznawane są prawdziwe są rzeczywiście prawdziwe.

⁴¹ Jeśli skutek A nastąpił w wyniku zajścia jednej z przyczyn B1, B2, ..., Bk, to prawdopodobieństwo tego, że Bm była przyczyną zajścia A wyraża się wzorem Bayesa $P(B_m|A) = \frac{P(A|B_m)P(B_m)}{P(A)}$. Prawdopodobieństwo $P(B_i)$ nazywamy czasem prawdopodobieństwem a priori, natomiast prawdopodobieństwo $P(B_i|A)$ nazywamy prawdopodobieństwem a posteriori, gdyż podaje ono szansę zajścia B_i po zaobserwowaniu zajścia zdarzenia (A.S.M. Stigler, *Who Discovers Bayes' Theorem?*, „The American Statistician” 1983, nr 4, s. 290).

⁴² H.A. Simon, *A Behavioral Model of Rational Choice*, „The Quarterly Journal of Economics” 1955, nr 1, s. 99.

⁴³ Strategia zadowolenia polega na wyborze wystarczająco satysfakcjonującej opcji (*satisficing*).

⁴⁴ *Homo economicus* pozostaje jednostką racjonalną jedynie w zakresie posiadanej informacji (H.A. Simon, *Invariants of human behavior*, „Annual Review of Psychology” 1990, nr 41, s. 1).

⁴⁵ D. Kahneman, A. Tversky, *Choices, values, and frames*, „American Psychologist” 1984, nr 4, s. 341.

⁴⁶ G. Shafer, *Perspectives on the theory and practice of belief functions*, „International Journal of Approximate Reasoning” 1990, nr 3, s. 1.

⁴⁷ Integracja informacji pochodzących z różnych źródeł przy identyfikacji obiektu, modelowanie wyszukiwania informacji w bazie danych, rozpoznawanie planu działania, zagadnienie diagnostyki technicznej w warunkach zawodności elementów pomiarowych, medycyna (G. Klir, *Is There More to Uncertainty Than Some Probability Theorists Might Have Us Believe?*, „International Journal General Systems” 1989, nr 15, s. 347).

⁴⁸ G. Gigerenzer, P.M. Todd, *Fast and Frugal Heuristics: The Adaptive Toolbox*, [w:] G. Gigerenzer, P.M. Todd, ABD Research Group, *Simple Heuristics that Make Us Smart*, Oxford University Press, Oxford 1999, s. 3.

mental models) w procesie decyzyjnym wyróżniamy fazę rozpoznawania, poszukiwania wskazówek, rozróżniania, zastępowania wskazówek i maksymalizacji. Wykorzystanie danych niedostępnych dla innych graczy zmniejsza lukę informacyjną i ogranicza systematyczne błędy wnioskowania wynikających z wykorzystania heurystyki dostępności (doświadczenie, wyobraźnia, iluzoryczne korelacje)⁴⁹, reprezentatywności (percepcja losowości, regresja do średniej, błąd koniunkcji)⁵⁰, zakotwiczenia i dostosowania⁵¹, rozszerzenia, nadmiernej pewności siebie⁵², selektywnej percepcji, przeszacowania wiedzy przeszłej (*post factum/hindsight bias*). Efekt wiedzy po fakcie stanowi swoistą antytezę wykorzystywania wiedzy ze źródeł o ograniczonej grupie odbiorców. Ten pełzający determinizm (*creeping determinism*)⁵³ urzeczywistnia przekonanie, że zdarzenia przeszłe wydają się bardziej prawdopodobne niż rzeczywiście były⁵⁴. Można wskazać korelację pomiędzy przekonaniem aktora o pewności sądów a poziomem złożoności faktograficznej wyobrażenia⁵⁵. Ten błąd poznawczy był podstawą badania utrwalonego w historii psychologii pod terminem *lost In a shopping mall*⁵⁶. Doświadczenia związane z efektem pewności wstecznej⁵⁷ i fałszowaniem wspomnień⁵⁸ znalazły także zastosowanie w przypadku analizy wartości śladu pamięciowego, jako dowodu w postępowaniu karnym⁵⁹. Istnieje swoista konkurencja na poziomie odczucia realizmu pomiędzy wyobrażeniami wyniku a wyobrażeniami celu⁶⁰. Przekonanie o prawdopodobieństwie zdarzeń przeszłych niejednokrotnie nie jest zgodne z ówczesną wiedzę ekspertów czy insiderów. Nieunikniony czy wręcz oczywisty obraz zmian rynków finansowych kształtowany jest w znacznie mierze na podstawie pojawiających się po zajściu fluktuacji komentarzy i analiz. Poleganie na zależności pomiędzy cenami przeszłymi i przyszłymi potwierdza skłonności do poszukiwania wzorców⁶¹.

⁴⁹ M. Bazerman, *Judgment in Managerial Decision Making*, John Wiley & Sons, New York 1998, s. 7.

⁵⁰ K.E. Wärneryd, *Stock-Market Psychology. How People Value and Trade Stocks*, Edward Elgar, Northampton 2001, s. 128.

⁵¹ B. Fischhoff, P. Slovic, S. Lichtenstein, *Knowing with Certainty. The Appropriateness of Extreme Confidence*, „Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance” 1977, nr 3, s. 552.

⁵² E. Stephan, G. Kiell, *Decision Processes In Professional Investors: does expertise moderate judgemental biases*, IAREP/SABE Proceeding, Wiedeń 2000, s. 416.

⁵³ W warstwie symbolicznej zjawisku temu odpowiada tzw. inflacja wyobraźni, zmieniająca przeświadczenie o prawdopodobieństwie stanów i rzeczy przetworzonych w wyobraźni (M. Garry, C.G. Manning, E.F. Loftus, S.J. Sherman, *Imagination inflation: Imagining a childhood event inflates confidence that it occurred*, „Psychonomic Bulletin & Review” 1996, nr 3, s. 208).

⁵⁴ N.J. Roese, K.D. Vohs, *Hindsight Bias*, „Perspectives on Psychological Science” 2012, nr 7, s. 411.

⁵⁵ E.F. Loftus, J.E. Pickrel, *The formation of false memories*, „Psychiatric Annals” 1995, nr 25, s. 720.

⁵⁶ I.E. Hyman T.H. Husband, F.J. Billings, *False memories of childhood experiences*, „Applied Cognitive Psychology” 1995, nr 9, s. 181.

⁵⁷ W żargonie naukowy efekt ten nazywany jest często przeświadczeniem wiedziałem, że tak będzie (*I knew it would happen*) (B. Fischhoff, R. Beyth, *I knew it would happen: Remembered probabilities of once-future things*, „Organizational Behavior and Human Performance” 1975, nr 13, s. 1).

⁵⁸ Fałszywy wspomnienia stanowią połączenie autentycznych śladów pamięciowych z sugestiami pochodzącymi od innych osób lub są spójnym, uporządkowanym logicznie, nieautentycznym przekazem wprowadzanym przez indukującego (S.J. Ceci, M.L.C. Huffman, E. Smith, E.F. Loftus, *Repeatedly thinking about non-events*, „Consciousness and Cognition” 1994, nr 3, s. 388).

⁵⁹ M. McCloskey, M. Zaragoza, *Misleading postevent information and memory for events: Arguments and evidence against memory impairment hypotheses*, „Journal of Experimental Psychology: General” 1985, nr 114, s. 1.

⁶⁰ G. Oettingen, H. Pak, K. Schnetter, *Self-regulation of goal setting: Turning free fantasies about the future into binding goals*, „Journal of Personality and Social Psychology” 2001, nr 80, s. 736.

⁶¹ T. Gilovich, R. Vallone, A. Tversky, *The hot hand In basketball: On the misperception of random sequences*, „Cognitive Psychology” 1985, nr 3, s. 295.

Poufność informacji

Poza porządkiem zbioru preferencji poszczególnych odbiorców, wartość informacji o podmiotach rynku finansowego charakteryzuje aktualność, jednoznaczność czy zrozumiałość. Istotną zmienną bezpośrednio związaną z użytecznością jest również czas uzyskania informacji i możliwość jej wykorzystania. Sposób jej wartościowania jest cechą związaną ze specyfiką obszaru pochodzenia i dziedziną zastosowania⁶². W przypadku zachowań nieetycznych i czynów karalnych zawsze pojawia się problem motywu przekazania danych. Wewnętrzny charakter⁶³ zawartej w nich wiedzy utrudnia lub uniemożliwia potwierdzanie za pomocą niezależnych źródeł. Informacje finansowe, zwłaszcza w perspektywie działalności giełdowej, mogą mieć charakter dobra o wartości obiektywnej albo subiektywnej. Subiektywne postrzeganie wartości informacji, jako dobra cennego i rzadkiego można przedstawić za pomocą metodologii WTA (*Willingness to Pay*) i WTP (*Willingness to Accept*). W przypadku informacji o ograniczonej grupie odbiorców (wycena warunkowa) różnica między tymi wartościami wzrasta w porównaniu do otwartego rynku (wycena rynkowa)⁶⁴. Użytkowość pośrednią informacji, pochodną funkcji użyteczności⁶⁵ powiązaną ściśle z jej wartością, można określić dzięki dostępowi do opracowań i baz o charakterze metainformacyjnym. Wraz z rosnącym zapotrzebowaniem na wiedzę pochodzącą z zdywersyfikowanych źródeł pojawił się zawód⁶⁶ brokera informacji (infobroker)⁶⁷, specjalisty weryfikującego i pośredniczącego w udzielaniu wszelkiego rodzaju informacji (kupno i sprzedaż sprecyzowanego rodzaju dóbr). Istotny obszar regulacji problematyki ochrony zasobów informacyjnych na poziomie międzynarodowym, tworzą kodeksy etyki i dobrych praktyk (BPR np.: *Association of Independent Information Professionals*)⁶⁸ przyjmowane przez poszczególne środowiska, branże, korporacje (*self-regulatory organizations* – SROs). Samoregulacja to proces wprowadzania zinstytucjonalizowanych zasad etycznych w działalności gospodarczej⁶⁹. Ograniczenia tego typu odgrywają coraz istotniejszą rolę w globalnej ekonomii⁷⁰. Mogą być interpretowane, jako wyraz wewnętrznej dojrzałości środowiska tworzącego nieformalne mechanizmy kontroli społecznej. Wyartykułowanie wyraźnego sprzeciwu przeciwko praktykom nagannym jest istotnym czynnikiem integracyjnym, mającym pozytywne oddziaływanie na koncepcje zasad funkcjonowania wśród niezrzeszonych przedstawicieli branży. Przyjęcie zasad odpowiedzialnego

⁶² H.W.J. Meyer, *The nature of information and the effective use of information in rural Development*, „*Information Research*” 2005, nr 2, s. 214.

⁶³ Wykorzystywanie informacji wewnętrznych, niewłaściwe ujawnianie informacji wewnętrznych, zlecenia na podstawie informacji wewnętrznych.

⁶⁴ R. Boyce, T. Brown, G. McClelland, G. Peterson, W. Schulze, *An experimental examination of intrinsic values as a source of the WTP-WTA disparity*, „*The American Economic Review*” 1992, nr 5, s. 1366.

⁶⁵ Zależność między czynnikami kształtującymi proces decyzyjny a skutkiem decyzji liczoną w wymiarze przydatności dla decydenta (miara sukcesu decyzyjnego).

⁶⁶ Information professional, independent researcher, knowledge broker, data dealer, cybrarian, information broker.

⁶⁷ N. Godbold, *Beyond information seeking: towards a general model of information behavior*, „*Information Research*” 2006, nr 4, s. 269.

⁶⁸ Skonkretyzowane w dokumentach cele realizowane są w przyjętym horyzoncie czasowym za pomocą wyznaczenia mierzalnych wskaźników ewoluujących na podstawie cyklicznych, często jawnych raportów (raporty społeczne) przez organizację zarządzającą.

⁶⁹ A.K. Gupta, L.J. Lad, *Industry Self-Regulation: An Economic, Organizational, and Political Analysis*, „*AMR*” 1983, nr 3, s. 417.

⁷⁰ Por. M.E. Porter, C. Linde, *Toward a New Conception of the Environment-Competitiveness Relationship*, „*JEP*” 1995, nr 9, s. 97.

biznesu⁷¹ może być interpretowano również, jako próba poprawy wizerunku segmentów gospodarki wiązanych z negatywnym odbiorem społecznym (Czarny PR). Rzetelność komunikatu jest podstawą kształtowania stosunków podmiotów budujących pozytywny wizerunek⁷². Przykładami takich działań jest tworzenie lub uczestnictwo w platformach wymiany wiedzy. Wizerunkowy aspekt samoregulacji branżowych nie musi osłabiać efektywności zasad. Przepisy implementujące nowe rozwiązania⁷³ mogą być istotne ze względu na ochronę konsumentów⁷⁴ i środowiska (ograniczenie asymetrii informacyjnej) oraz wpływać na konkurencyjność poprzez poprawę jakości usług i produktów⁷⁵. Ich specyfika sprawia, że standardy i ograniczenia branżowe podobnie jak zalecenia typu *soft law* posiadają potencjał szybszego i elastyczniejszego niż rozwiązania ustawowe uwzględniania zmian związanych z rozwojem technologicznym czy ewolucją kontekstu społecznego⁷⁶. Kodeksy branżowe mogą stanowić swoisty rodzaj testu dla przepisów bezwzględnie obowiązujących oraz wskazywać kierunek niezbędnych zmian (uzupełnianie się regulacji typu *state or non-state*)⁷⁷.

Podstawową kategorią w przypadku nieuprawnionego wykorzystania lub ujawnienia informacji jest informacja poufna. Jej legalna definicję zawarł ustawodawca w art. 154 ustawy o obrocie instrumentami finansowymi. Zgodnie z nią informacją takiego rodzaju jest określona w sposób precyzyjny informacja dotycząca, bezpośrednio lub pośrednio, jednego lub kilku emitentów instrumentów finansowych, jednego lub kilku takich instrumentów finansowych albo nabywania lub zbywania takich instrumentów, która nie została przekazana do publicznej wiadomości, a która po takim przekazaniu mogłaby w istotny sposób wpłynąć na cenę tych instrumentów finansowych lub na cenę powiązanych z nimi pochodnych instrumentów finansowych⁷⁸. Ustalenie wpływu wykorzystania, ujawnienia lub przekazania informacji na cenę instrumentu finansowego w przypadku użycia informacji przez racjonalnie działającego inwestora wymaga każdorazowego ustalenia, czy przy uwzględnieniu całokształtu czynników występujących

⁷¹ Przeciwdziałać pośrednictwu w handlu informacjami poufnymi na poziomie *Code of Ethical Business Practice*. In *Association of Independent Information Professionals* ma szereg zasad, wśród których da najistotniejszych należy obowiązek: utrzymywania dobrego imienia zawodu poprzez uczciwość, kompetencji i zachowania poufności, przekazywania klientom najaktualniejszej i najbardziej relewantnej w stosunku do zapytania odpowiedzi w ramach czasowych przez nich wyznaczonych, pomoc klientom w zrozumieniu wykorzystanych źródeł informacji, przyjmowania zleceń wyłącznie zgodnych z prawem i nie działających ze szkodą dla środowiska zawodowego infobrokerów, dotrzymywania klauzuli poufności, poszanowania praw autorskich oraz dotrzymywanie zasad umów licencyjnych i umów z klientami, a także informowanie klientów o zobowiązaniach i ograniczeniach wynikających z tych umów, utrzymywania zawodowych kontaktów z bibliotekami i przestrzeganie zasad dostępu do ich zbiorów oraz ponoszenia odpowiedzialności za stosowanie się do tego kodeksu przez pracowników.

⁷² Ł. Piasta, *Public Relations. Istota, techniki, Centrum Informacji Menadżera*, Warszawa 1996, s. 117.

⁷³ L.A. Stewart, *The Impact of Regulation on Innovation in the United States: A Cross-Industry Literature Review*, [w:] Institute of Medicine, *Health IT and Patient Safety: Building Safer System for Better Care*, Washington 2012, s. 189.

⁷⁴ Por. L.L. Sharma, S.P. Teret, K.D. Brownell, *The Food Industry and Self-Regulation: Standards to Promote Success and to Avoid Public Health Failures*, „Am J Public Health” 2010, nr 2, s. 242.

⁷⁵ Por. R.D. Atkinson, L. Garner, *Regulation as Industrial Policy: A Case Study of the U.S. Auto Industry*, „EDQ” 1987, nr 4, s. 358.

⁷⁶ C. Marsden, *Internet Co-Regulation: European Law, Regulatory Governance and Legitimacy in Cyberspace*, Cambridge 2011, s. 46.

⁷⁷ J.J. Boddewyn, *Advertising Self-Regulation and Outside Participation. A Multinational Comparison*, New York-Westport-Connecticut-London 1988, s. 131; J.J. Boddewyn, *Advertising Self-Regulation: Private Government and Agent of Public Policy*, „J Publ Pol Market” 1985, nr 4, s. 129.

⁷⁸ Przekaz rzetelny, kompletny, nie wprowadzający w błąd, aktualny niedokonywany wyłącznie w celu marketingowym.

w tym czasie na rynku i wpływających na decyzje inwestorów oraz z perspektywy racjonalnie działającego inwestora, dysponującego przeciętną wiedzą na temat rynku kapitałowego i mechanizmów jego funkcjonowania, zainteresowanego wyłącznie uzyskaniem jak najwyższej stopy zwrotu z zainwestowanego kapitału oraz przy uwzględnieniu okoliczności konkretnego przypadku dana informacja podlegałaby uwzględnieniu przez inwestora przy podejmowaniu decyzji inwestycyjnej⁷⁹. Informacja taka wskazuje na okoliczności, które wystąpiły lub których zajścia można zasadnie oczekiwać (zdarzenia przyszłe)⁸⁰ o charakterze umożliwiających dokonanie oceny potencjalnego wpływu wskazanych okoliczności lub zdarzeń na cenę lub wartość instrumentów finansowych. Nie można wyróżnić zamkniętego katalogu kategorii informacji poufnych, dlatego emitent musi każdorazowo, w oparciu o znajomość specyfiki branży oraz istotne uwarunkowania o naturze makro i mikroekonomicznej, dokonywać oceny zdarzeń i okoliczności pod kątem spełniania kryteriów ustawowych (kryterium pewności, precyzyjności i istotności)⁸¹.

Badania istotności wpływu na cenę instrumentu finansowego należy dokonywać według stanu wiedzy i okoliczności na chwilę ujawnienia lub wykorzystania informacji poufnej. Bez znaczenia jest fakt, że dana informacja po ujawnieniu nie wpłynęła istotnie na cenę danego instrumentu finansowego⁸². Przepis art. 158 jest źródłem obowiązku sporządzenia i prowadzenia list insiderów⁸³, ułatwiających kontrolę i nadzór nad środowiskiem informacyjnym. Lista dostępu do informacji poufnych powinna prowadzona być osobno dla każdej takiej informacji. Zgodnie z art. 56 ust. 1 pkt 1 ustawy o ofercie publicznej i warunkach wprowadzania instrumentów finansowych⁸⁴ do zorganizowanego systemu obrotu oraz o spółkach publicznych emitent jest obowiązany, do równoczesnego przekazywania Komisji Nadzoru Finansowego, spółce prowadzącej rynek regulowany oraz do publicznej wiadomości informacji poufnych, niezwłocznie po zajściu zdarzeń lub okoliczności, które uzasadniają ich przekazanie, lub po powzięciu o nich wiadomości. Przekazanie taki musi nastąpić nie później niż w terminie 24 godzin. Wskazane przepisy nakazują przekazanie informacji bez zbędnej zwłoki, nie dając

⁷⁹ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 11 lipca 2006 r. (sygn. akt II GSK 102/2006).

⁸⁰ Informacji dotyczącej prognoz czy planów rozwoju aktora można przyznać przymiot precyzyjnej informacji poufnej wówczas, gdy bazują one na nieujawnionych publicznie faktach i danych, a źródło, z którego pochodzą jest obiektywnie wiarygodne (K. Oplustil, P. Wiórek, *Europejskie i polskie regulacje dotyczące informacji poufnych na rynku kapitałowym (cz. I)*, „Prawo Spółek” 2005, nr 2, s. 3).

⁸¹ Zdarzenia/okoliczności powinny być potwierdzone pewnymi i obiektywnymi dowodami, zasadność wystąpienia zdarzenia/okoliczności powinna być zasadna w czasie oceny informacji. Precyzyjność umożliwia dokonanie oceny wpływu tych okoliczności lub zdarzeń na cenę lub wartość instrumentów finansowych lub na cenę powiązanych z nimi pochodnych instrumentów finansowych.

⁸² Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 11 lipca 2006 r. (sygn. akt II GSK 102/2006).

⁸³ Lista obejmuje osoby fizyczne m.in. pracowników, członków rady nadzorczej, inne osoby związane stosunkiem pracy, zlecenia lub innym o podobnym charakterze z emitentem lub podmiotem działającym w jego imieniu lub na jego rzecz.

⁸⁴ Ustawa spełnia obowiązek implementacyjny m.in. Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2001/34/WE z dnia 28 maja 2001 r. w sprawie do-puszczenia papierów wartościowych do publicznego obrotu giełdowego oraz informacji dotyczących tych papierów wartościowych, które podlegają publikacji (Dz. Urz. L 390 z 31.12.2004 r.), Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2003/6/WE z dnia 28 stycznia 2003 r. w sprawie wykorzystywania poufnych informacji i manipulacji na rynku (nadużyć na rynku) (Dz. Urz. L 96 z 12.04.2003 r.) oraz dyrektywy Komisji 2003/124/WE z dnia 22 grudnia 2003 r. wykonującej dyrektywę 2003/6/WE Parlamentu Europejskiego i Rady w zakresie definicji i publicznego ujawniania informacji wewnętrznych oraz definicji manipulacji na rynku (Dz. Urz. L 339 z 24.12.2003 r.). Regulacje te włączają w proces tworzenia jednolitego rynku europejskiego (harmonizacja prawa rynku kapitałowego) instytucje takie jak *Committee of European Securities Regulators* (CESR), łączące instytucje nadzoru na rynkiem kapitałowym państw członkowskich.

możliwości przekroczenia 24 godzin. Emitent, zobowiązany do opracowania wewnętrznego sytemu przepływu informacji finansowych i gospodarczych, musi formułować treść przekazu w taki sposób by umożliwić inwestorom rzetelną ocenę potencjalnego wpływu opisywanych okoliczności lub zdarzeń na cenę lub wartość instrumentów finansowych (kupno, utrzymanie, sprzedaż instrumentów)⁸⁵.

Wśród podmiotów zdolnych do naruszenia równowagi rynkowej poprzez ujawnienie lub wykorzystanie informacji niejawniej można wskazać aktorów dysponujących nią w sposób pierwotny⁸⁶ i wtórny⁸⁷. W przypadku insiderów pierwotnych⁸⁸ istotnym mechanizmem ochrony efektywności rynku stanowią okresy zamknięte⁸⁹. Poza podstawowym podziałem na insiderów pierwotnych i wtórnych w typologii podmiotów zaangażowanych bądź uwikłanych w zjawisko można wyróżnić pod względem kryterium behawioralnego insiderów naiwnych, nieostrożnych, sabotażystów, nielojalnych pracowników, kretów oraz moonlighterów (typowanie behawioralne).

Wśród kategorii informacji poufnych mogących stanowić źródło przewagi konkurencyjnej (informacja cenotwórcza)⁹⁰ można wyróżnić te odnoszące się do utraty

⁸⁵ W 2013/2014 r. przygotowywana jest zmiana Standardów CESR (Komitet Europejskich Regulatorów Rynku Papierów Wartościowych) nr 1 i 2. CESR (ESMA) wskazuje, że informacja poufna dotyczy m.in. osiągnięć w prowadzonej działalności gospodarczej, lokowania wolnego kapitału lub pozyskiwanie kapitału w celu nabywania papierów wartościowych czy zmiany: kontroli, składu zarządu i rady nadzorczej, audytora, kapitału zakładowego, oczekiwanych zysków lub strat, polityki inwestycyjnej, profilu działalności, wartości aktywów, portfela inwestycyjnego. Kryteria związane z informacją poufną może posiadać również informacja dotycząca przejęcia, patentów, licencji, polityka w zakresie dywidendy, wielkość dywidendy, toczących się spraw sądowych, upadłości dłużników, zniszczenia w majątku nieubezpieczonego czy anulowania zleceń przez klientów.

⁸⁶ Grupę tę tworzą m.in. członkowie zarządu, rady nadzorczej, prokurenci lub pełnomocnicy emitenta lub wystawcy, pracownicy, biegli rewidenci albo inne osoby pozostające z tym emitentem lub wystawcą w stosunku zlecenia lub innym stosunku prawnym o podobnym charakterze, akcjonariusze spółki publicznej. W przypadku tajemnicy zawodowej związanej z ochroną poufnych informacji klienta doktryna wyróżnia teorię: kontraktu, porządku publicznego oraz interesu prywatnego, społecznego i zawodowego (B. Kuchnicka-Michalska, *Ochrona tajemnicy zawodowej w polskim prawie karnym*, Warszawa 1972, s. 22).

⁸⁷ Insiderem wtórnym będą wszystkie inne podmioty, które posiadają informację, jeżeli wiedziały lub przy dołożeniu należytej staranności mogły się dowiedzieć, że ma ona charakter poufny.

⁸⁸ Interesującym przykładem wzmocnienia ochrony przez wykorzystaniem i ujawnianiem informacji poufnych jest *The Stop Trading on Congressional Knowledge Act* (STOCK Act) podpisany przez prezydenta Baracka Obamę 4 kwietnia 2012 (Pub. L. 112–105, Stat. 291). Regulacja rozszerza katalog czynów, za które grozi przepadek uposażenia o niedozwolony handel poufnymi informacjami przez kongresmenów, pracowników kongresu oraz osoby piastujące inne, pochodzące z wyboru stanowiska. Proceder korupcyjny ograniczyć ma obowiązek ujawniania wskazanych kategorii transakcji finansowych (zgłoszone w ciągu 45 dni od zawarcia), obowiązek sprawozdawczy, obowiązek publikacyjny (*Government Accountability Office* – GAO, *Congressional Report Service* – CRS), wykluczenie z udziału w pierwszej publicznej ofercie sprzedaży akcji (*Initial Public Offerings* – IPO) czy przedstawienia pisemnej informacji na temat rozpoczętych rozmów w sprawie pracy, którą chcą podjąć po opuszczeniu rządowej posady. Szczególną formę limitacji związaną bezpośrednio z funkcjonowaniem systemu bankowego stanowi obowiązek ujawniania warunków przyznania kredytu (E. Jolly, *The Poli-intel Industry: Considering the Common Law's Application in Insider Trading under the Stock Act*, „American University Business Law Review” 2013, nr 2, s. 421).

⁸⁹ W przypadku raportu rocznego dwa miesiące przed przekazaniem raportu, raportu półrocznego miesiąc przed przekazaniem raportu, raportu kwartalnego dwa tygodnie przed przekazaniem raportu lub okres pomiędzy dniem zakończenia danego okresu a przekazaniem tego raportu do publicznej wiadomości, gdyby okres ten był krótszy wskazanego. Wyjątek może stanowić inwestowanie wykorzystujące zasadę ślepego portfela czy wprowadzenie w organizacji barier poufności tworzących tzw. chiński mur (zasady korzystania ze znaczących informacji poufnych i kontrola nad nimi).

⁹⁰ Choć nie można wskazać bezwzględnych kryteriów kwantyfikujących (zmienność ceny, płynność, wolumen obrotu, popyt i podaż) ocenę istotnego wpływu na cenę oraz prawdopodobieństwa użycia tej informacji przez

wartości aktywów, umów długoterminowych (negocjacje, zawarcie aktualizacja, przeszacowanie), niedopełnienia warunków finansowych (wypowiedzenie umowy, istotna zmiana warunków), reorganizacji aktora (negocjacje, restrukturyzacja, dezinvestycja, zawarcie porozumień), tworzenia rezerw, zaistnienia podstaw do ogłoszenia upadłości (podjęcie decyzji o złożeniu wniosku o ogłoszenie upadłości, złożenie oświadczenia o wszczęciu postępowania naprawczego, złożenie wniosku o podjęciu decyzji o złożeniu wniosku o zmianę sposobu prowadzenia postępowania upadłościowego) czy nabycia znaczącego pakietu akcji lub udziałów w innym podmiocie (cel nabycia, warunki nabycia, źródła finansowania, charakter wewnętrznych powiązań, dane ekonomiczno - finansowe). Za informację poufną można uznać również decyzję o wypowiedzeniu linii kredytowej.

Bank insider trading

O nieuczciwych transakcjach na warunkach pozarynkowych z wykorzystaniem poufnych informacji (*self-dealing*)⁹¹ mówimy, kiedy osoby wykorzystują bliskie związki ze spółką na szkodę dla interesów spółki i inwestorów. Praktyki wykorzystywania poufnych informacji w obrocie, równoważne z manipulowaniem rynkami kapitałowymi, są zakazane przez komisje regulacyjne papierów wartościowych, prawo spółek albo prawo karne w większości państw członkowskich OECD⁹². Niewłaściwe praktyki biznesowe takie jak pranie pieniędzy, działanie bez zezwolenia, manipulacja rynkiem finansowym czy wykorzystanie lub ujawnienie informacji poufnych na niekorzyść banku należą do kategorii ryzyka operacyjnego⁹³ związanej z niewłaściwą realizacją obowiązków wobec klientów, oraz z wadami produktów bankowych. Problem nadużyć w tym obszarze został ujęty w Nowej Umowie Kapitałowej, unijnej dyrektywie *Capital Requirements Directive* oraz Rekomendacji M Komisji Nadzoru Finansowego. Celem działań jest ograniczenie straty wynikającej z niewłaściwych lub błędnych procesów, działania ludzi i systemów oraz zdarzeń zewnętrznych⁹⁴. Ryzyko operacyjne wpływa na reputację banku, przyjęte założenia strategiczne oraz pozostaje w pośrednim związku z ryzykiem kredytowym i rynkowym. Znaczenie niewłaściwej realizacji obowiązków wobec klientów rośnie wraz z upowszechnieniem usług outsourcingowych, poziomem wykorzystania technologii informatycznych, rozwojem instrumentów finansowych i kredytów pochodnych, sekurytyzacją aktywów, przemianami globalizacyjnymi (fuzje, przejęcia, zacieśnienie więzów finansowych) oraz wykorzystaniem opcji egzotycznych, uwzględniających stopień uwarunkowania ceny opcji do przebiegu ceny instrumentu

inwestora można dokonać w oparciu o historyczne zachowania rynku, opinie i opracowania analityczne oraz własne doświadczenie aktora.

⁹¹ Zjawisko to funkcjonuje również pod nazwą dyskretnego handlu. (R.A. Jaeger, *All about hedge funds. The easy way to get started*, The McGraw Hill Company, New York 2003, s. 28).

⁹² *Beneficial ownership* to obowiązek uzupełnienia informacji na temat zarejestrowanych praw własności o dane dotyczące praw użytkowania akcji albo udziałów. Podstawą jego wprowadzenia jest skuteczniejsze egzekwowanie prawa oraz rozpoznania możliwych konfliktów interesów, transakcji z powiązаныmi kontrahentami i działań polegających na wykorzystywaniu poufnych informacji w obrocie.

⁹³ Termin wiązany jest z raportem *Internal Control: Integrated Framework* z 1992.

⁹⁴ Wyróżniamy siedem podstawowych kategorii ryzyka operacyjnego: oszustwo wewnętrzne (*internal fraud*), oszustwo zewnętrzne (*external fraud*), praktyka kadrowa i bezpieczeństwo pracy (*employment practices and workplace safety*), klienci, produkty i praktyka biznesowa (*clients, products and business practices*), uszkodzenia aktywów (*damage to physical assets*), zakłócenia działalności i błędy systemów (*business disruptions and system failures*), dokonywanie transakcji, dostawa oraz zarządzanie procesami (*execution, delivery and process management*).

bazowego⁹⁵. Badania wskazują, że w okresie poprzedzającym powszechną, prawną kontrolę nad zjawiskiem wykorzystania lub ujawnienia informacji poufnych insiderzy bankowi osiągnęli ponad normalne zwroty na wolnym rynku⁹⁶. Dostęp do istotnych, wewnętrznych i poufnych informacji korporacyjnych daje istotną przewagę w wyznaczaniu trendów rynkowych⁹⁷. Związek przyczynowy najlepiej oddają analizy krótkoterminowe⁹⁸. Ekonomiczna analiza zjawiska ujawnienia i wykorzystania informacji poufnych stała się podstawą szeregu opracowań naukowych⁹⁹. Badano wpływ podmiotów gospodarczych posiadających dodatkową wiedzę na funkcjonowanie rynków finansowych¹⁰⁰ jak i efektywność inwestycyjną insiderów¹⁰¹ na tle innych graczy w określonych interwałach handlowych¹⁰². Wskazywano strategie rynkowe, które pozwalają insiderom optymalizować wykorzystanie dodatkowych informacji będących w ich dyspozycji (kapitalizacja przewagi informacyjnej)¹⁰³. Interdyscyplinarne analizy z zakresu teorii użyteczności przenoszącej na grunt ekonomiczny doświadczenia z zakresu psychologii i filozofii wskazały, że insiderzy kierują się nie tylko subiektywnie postrzeganym interesem, lecz również celami wiązanim z zajmowanym stanowiskiem lub sprawowaną funkcją, zakresem odpowiedzialności czy potrzebami organizacji¹⁰⁴. Zjawisko to podobnie jak manipulacja informacją obciąża zarówno tradycyjne fundusze inwestycyjne jak i alternatywne (*alternative investments*) do nich fundusze *hedge*¹⁰⁵. W przypadku tych ostatnich istotnym czynnikiem sprzyjającym patologiom związanym z przekazem informacji jest zarówno problem przejrzystości transakcji jak i skład wewnętrzny kosztów (struktura kosztów)¹⁰⁶. Część badaczy wskazuje, że nieuprawnione wykorzystanie informacji niejawnych jest fenomenem obciążającym w większym stopniu tradycyjne rynki finansowe niż lewarowane fundusze inwestycyjne (*leveraged investment funds*) oparte na ograniczeniu ryzyka wahań cen na rynku kapitałowym¹⁰⁷. Globalne

⁹⁵ M. Ong, *Exotic options: The market and their taxonomy*, [w:] I. Nelken (red.), *The handbook of exotic options: instruments, analysis, and applications*, McGraw-Hill Book Company, New York 1996, s. 10.

⁹⁶ M. Slovin, M. Sushka, J. Polonchek, *Restructuring Transactions by Bank Holding Companies: The Valuation Effects of Sale-and-Leasebacks and Divestitures*, „Journal of Banking and Finance” 1991, nr 15, s. 237; J. Madura, K. Wiant, *Information Content of Bank Insider Trading*, „Applied Financial Economics” 1995, nr 5, s. 219; J. Jordan, *Bank Managers Opportunistic Trading of the Firms Shares*, „Financial Management” 1999, nr 28, s. 36.

⁹⁷ Z. Iqbal, S. Shetty, *An Investigation of Causality Between Insider Trading Transactions and Stock Returns*, „The Quarterly Review of Economics and Finance” 2002, nr 42, s. 41.

⁹⁸ M. Chowdhury, J. Howe, J. Lin, *The Relation Between Aggregate Insider Transactions and Stock Market Returns*, „Journal of Financial and Quantitative Analysis” 1993, nr 28, s. 431.

⁹⁹ D. Duffie and C.F. Huang, *Multiperiod security markets with differential information*, „J. Math. Econom.” 1986, nr 15, s. 283.

¹⁰⁰ H. Föllmer and P. Leukert, *Efficient hedging: cost versus shortfall risk*, „Finance Stock” 2000, nr 2, s. 117.

¹⁰¹ Wykorzystanie przewagi konkurencyjnej w oparciu o posiadaną informację poufną polega na nabywaniu lub zbywaniu, na rachunek własny lub osoby trzeciej, instrumentów finansowych, w oparciu o informację poufną będącą w posiadaniu tej osoby albo dokonywaniu, na rachunek własny lub osoby trzeciej, innej czynności prawnej powodującej lub mogącej powodować rozporządzenie takimi instrumentami finansowymi.

¹⁰² I. Karatzas, I. Pikovsky, *Anticipative portfolio optimization*, „Adv. in Appl. Probab.” 1996, nr 28, s. 1095.

¹⁰³ P. Klusik, Z. Palmowski, J. Zwiierz, *Quantile Hedging for an Insider*, „Probability and Mathematical Statistics” 2010, nr 2, s. 247.

¹⁰⁴ R.W. McGee, *Analyzing Insider Trading from the Perspectives of Utilitarian Ethics and Rights Theory*, „Journal of Business Ethics” 2010, nr 1, s. 65.

¹⁰⁵ C. Comerton-Forde, J. Rydger, *Market Integrity and Surveillance Effort*, „Journal of Financial Services Research” 2006, nr 2, s. 150.

¹⁰⁶ T.W. Mungovan, J. Sablone, *The Inevitability of Hedge Fund Regulation in the US*, „Butterworths Journal of International Banking and Financial Law” 2007, nr 2, s. 88.

¹⁰⁷ E.J. Greupner, *Hedge Funds are Headed Down-Market*, „San Diego Law Review” 2003, nr 40, s. 1555.

i regionalne załamania stabilności systemu finansowego i gospodarczego poprzez wydarzenia o zasięgu systemowym wyraźnie wskazały na znaczenie dla gospodarki realnej obciążenia ryzykiem niestabilności istotnych podmiotów jak i całego sektora bankowego¹⁰⁸. Jedną z wyróżnionych w badaniach płaszczyzn nadużyć związanych z transparentnym funkcjonowaniem aktorów tworzą, coraz częściej stosowane również w polskim systemie bankowym, opcje menadżerskie. Tego rodzaju programy motywacyjne muszą opierać się na limitacji i prawidłowej wycenie (np.: drzewa dwumianowe i trójmianowe)¹⁰⁹. Wśród warunków ograniczających można wyróżnić ekstrema osiągnięte przez wskazania instrumentu bazowy czy okresy zamknięte (czasowe wyłączenie możliwości wykonania opcji). Aktor często wprowadza także warunki związane ze wcześniejszym wykonaniem opcji. Nabycie uprawnień następuje z chwilą spełnienia przez pracownika warunków świadczenia (*grant date*)¹¹⁰. Dostęp do informacji wewnętrznych, niekoniecznie spełniających ustawowe kryteria poufności, jest źródłem przewagi informacyjnej¹¹¹, zmniejszającej ryzyko związane z warunkami rynkowymi znajdującymi się poza bezpośrednią kontrolą uprawnionego z opcji¹¹². Możliwość wpływu na kształtowanie się cen akcji¹¹³ przez uprawnionego związana z zyskiem z realizacji programu motywującego może prowadzić do nierynkowej wyceny instrumentów (interwały nadnaturalnie niskich i nadnaturalnie wysokich cen akcji)¹¹⁴. Takie zakłócenie rynku można uzyskać m.in. przy wykorzystaniu patologicznych praktyk księgowych (naruszenia sprawozdawczości finansowej, afery księgowo-audytorskie)¹¹⁵.

Polityka kształtowania sprawozdań finansowych z wykorzystaniem metod kreatywnej rachunkowości (zarządzanie zyskiem) nie wpływa na zmniejszenie asymetrii informacyjnej, ale upowszechnia nieprawdziwy, pożądany przez zarządzających i uprawnionych, obraz sytuacji finansowej danej jednostki. Zafalszowane wyniki finansowe w konsekwencji stanowią podstawę decyzji podejmowanych przez interesariuszy. Każde zakłócenie efektywności informacyjnej (wydajność informacyjna) wpływa na możliwość racjonalnego i wydajnego dysponowania kapitałem poprzez zarządzanie ryzykiem finansowym. Zakłócenia ujawnione kształtują stopę zwrotu i zwiększają koszt kapitału. Skala oszust może utrudnić, a w skrajnych przypadkach uniemożliwić, prowadzenie działalności arbitrażowej. Upowszechnienie nieprawdziwej informacji o kierunku ceny i wartości instrumentu przy użyciu strategii manipulacyjnych (np.: SAD, PAD) wpływa na postawę innych uczestników rynku¹¹⁶. Za czynnik

¹⁰⁸ P. Hartmann, S. Straetmans, C. de Vries, *Banking Stability: A Cross-Atlantic Perspective*, [w:] M. Carey, R.M. Stulz (red.), *The Risks of Financial Institutions*, University of Chicago Press, Chicago 2006, s. 133.

¹⁰⁹ M. Kuźmierzewicz, *Ewolucja rynku opcji ku pozagieldowym opcjom egzotycznym i ich klasyfikacja*, „Bank i Kredyt” 1999, nr 3, s. 18.

¹¹⁰ M.P. Narayanan, H.N. Seyhun, *Dating Games: Do Managers Designate Grant Dates to Increase their Compensation*, *Review of Financial Studies* 2008, nr 5, s. 1907.

¹¹¹ H.N. Seyhun, *Why Does Aggregate Insider Trading Predict Future Stock Returns*, „Quarterly Journal of Economics” 1992, nr 4, s. 1303.

¹¹² J. Lakonishok, I. Lee, *Are Insider Trades Informative?*, „Review of Financial Studies” 2001, nr 14, s. 79.

¹¹³ W przypadku zakłócenia efektywności informacyjnej cena i wartość instrumentu nie jest dobrym przybliżeniem jego wewnętrznej wartości (P. Samuelson, *Proof That Properly Anticipated Prices Fluctuate Randomly*, „Industrial Management Review” 1965, nr 6, s. 41).

¹¹⁴ R.A. Heron, E. Lie, *Does backdating explain the stock price pattern around executive stock option grants?*, „Journal of Financial Economics” 2007, nr 83, s. 271.

¹¹⁵ Por. P. Gut, *Kreatywna księgowość a fałszowanie sprawozdań finansowych*, Warszawa 2006; M. Hulicka, *Oszukańcza sprawozdawczość finansowa*, Kraków 2008.

¹¹⁶ E. Boehmer, E. Kelley, *Institutional investors and the informational efficiency of prices*, „Review of Financial Studies” 2009, nr 22, s. 356.

stabilizujący uznaje się poziom rozwinięcia rynków jak i wielkość obrotu aktywnem¹¹⁷. Wskazanych zakłóceń nie można wiązać z określoną strukturą właścicielską. Manipulacji podlegają też dane o wynikach finansowych firm publicznych¹¹⁸. Praktyki te łączone są ze zjawiskiem dewaluacji reputacji aktora na płaszczyźnie relacji z audytorium społecznym. Tak zwaną bankokrację uderzającą w zaufanie, lojalność i szacunek klientów¹¹⁹ kształtują, na równi z krytyką działań pochodzą z otoczenia rynkowego, błędy urzędników, nierzetelność w informowaniu na temat produktów i usług, odmowy przyznania kredytu, bezwzględność w ściąganiu należności i metody ich pozyskiwania, niedyskrecja oraz łamanie poufności, chybione porady finansowe¹²⁰.

Zakończenie

Efektywność rynku kapitałowego warunkuje transparentność informacyjna. Zasady uczciwego obrotu giełdowego łączą regulacje prawne z normami typu *soft law* (normy etyczne, naruszenia interesów uczestników rynku kapitałowego). Wykorzystywanie poufnych informacji w obrocie oraz nieuczciwe transakcje na warunkach pozarynkowych z wykorzystaniem poufnych informacji powinny podlegać regulacjom prawnym i rygorystycznym zasadom korporacyjnym. Dążenie do maksymalizacji zysków poprzez nieuprawnione wykorzystanie lub ujawnienie informacji poufnych prowadzi do naruszenia rynkowej równowagi wymiany. Naruszenia dokonywane są przez emitentów instrumentów finansowych oraz inwestorów i firmy inwestycyjne. Formą manipulacji kursami akcji wpływającą na cenę lub wartość instrumentów finansowych jest rozpowszechnianie informacji fałszywych, wprowadzających w błąd czy wykorzystanie informacji poufnej. Atrakcyjny rynek musi być transparentny i zapewniać ochronę interesów wszystkich jego uczestników. Zagadnienie bezpieczeństwa w wymiarze makroekonomicznym i mikroekonomicznym jest problemem szczególnie istotnym w określ postępującej integracji rynków finansowych (jednolity rynek europejski). Stabilność systemu finansowego jest ściśle powiązana z poziomem ryzyka niestabilności w sektorze bankowym. Informacja równoważna z tą spełniającą ustawowe kryteria poufności, również te spełniająca kryterium pewności, może zostać pozyskana bez naruszenia reżimu ochrony informacji (powszechnego czy wewnętrznego) m.in. w oparciu o techniki data mining.

¹¹⁷ J.M. Karpoff, *A Relation between Price Changes and Trading Volume: A Survey*, „Journal of Financial and Quantitative Analysis” 1987, nr 22, s. 109.

¹¹⁸ R. Sloan, *Financial accounting and corporate governance: a discussion*, „Journal of Accounting and Economics” 2001, nr 1, s. 335.

¹¹⁹ Reputacja aktora uznawana jest za walor hamujący zjawisko bankowego insider trading (G. Ramirez, K. Yung, *Firm Reputation and Insider Trading: The Investment Banking Industry*, „Quarterly Journal of Business and Economics” 2000, nr 39, s. 49).

¹²⁰ R. Patterson, *Kompendium terminów bankowych po polsku i angielsku*, Warszawa 2002, s. 392.

Title

Phenomenon of bank insider trading as one of the mechanisms creating financial market

Streszczenie

Od roku 2008 w globalnej ekonomii obserwujemy poważne zakłócenia. W większości przypadków kryzysów finansowych sektor bankowy odgrywał istotną rolę. Badacze i eksperci są świadomi zagrożeń związanych z przestępstwami bankowymi oraz znaczenia problemu systemowej stabilności. Artykuł przedstawia analizę skuteczności przyjętych rozwiązań oraz wskazuje obszary patologii związane ze zjawiskiem bank insider trading. Obserwujemy wzrost znaczenia identyfikacji ryzyka operacyjnego. Kategorie ryzyka związanego z funkcjonowaniem sektora bankowego wyznacza Nowa Umowa Kapitałowa, unijna dyrektywa Capital Requirements Directive oraz Rekomendacja M Komisji Nadzoru Finansowego. Celem artykułu jest wskazanie związku pomiędzy wykorzystaniem lub ujawnieniem informacji poufnych a funkcjonowaniem rynku finansowego.

Słowa kluczowe

bank insider trading, insiderzy, efektywność rynku, teoria agencji, konflikt interesów, wewnętrzny system kontroli, informacja poufna, proces decyzyjny

Summary

From 2008 the global economy has survived extreme turbulence. In most cases of financial crisis the banking sector has always played a prominent role. Scholars and bankers are acutely aware of the problem with banking sector fragility. Banking crimes may pose a significant threat to financial sector stability. This paper analyzes the effectiveness of banking supervision to uncover potential risks of bank insider trading. The role of identification of operational risk management processes in banks has increased significantly within the last few years. Categorization of risk inherent in the banking sector can be found in the New Basel Capital Accord, the UE Capital Requirements Directive and Recommendation M of the KNF. The object of article is to show the relationship between insider trading and financial market.

Keywords

agency costs and theory, internal control systems, conflicts of interest, capital structure, internal equity, outside equity, demand for security analysis, completeness of markets, supply of claims, limited liability, insider trading, banking, causality, charter value

Dr Mariusz Róg
Adiunkt
Wydział Administracji
Akademia Humanistyczna
im. Aleksandra Gieysztor w Pułtusk

ROZDZIAŁ XVII

Nadzór bankowy jako element bezpieczeństwa ekonomicznego

Uwagi wstępne

W ramach bezpieczeństwa publicznego jako jeden z elementów należy uwzględnić bezpieczeństwo ekonomiczne. W ostatnich latach ten element bezpieczeństwa stał się jednym z podstawowych celów polityki wewnętrznej i zagranicznej państwa. Definiowanie pojęcia bezpieczeństwa ekonomicznego jest mocno utrudnione albowiem współcześnie może być ono różnie rozumiane. W polskiej literaturze przedmiotu można się spotkać z podejściem, które eksponuje zdolność systemu gospodarczego państwa do niezagrażonego rozwoju, brak wewnętrznych oraz zewnętrznych zagrożeń i przeciwdziałanie zakłóceniom w funkcjonowaniu gospodarki¹. Inne poglądy eksponują jako bezpieczeństwo ekonomiczne zdolność państwa, czy też grupy państw do właściwego wykorzystania czynników rozwoju, które gwarantują niezagrażony rozwój². Krzysztof Książkowski określa bezpieczeństwo ekonomiczne jako niezakłócone funkcjonowanie gospodarek, to znaczy utrzymanie podstawowych wskaźników rozwojowych oraz zapewnienie komparatywnej równowagi z gospodarkami innych państw³.

Współcześnie zagrożenia wynikające z funkcjonowania systemu bankowego są jednym z najważniejszych dla bezpieczeństwa ekonomicznego państwa i w szerokim ujęciu nawet dla gospodarki światowej czego przykładem są wydarzenia z roku 2008 kiedy to amerykański bank Lehmann Brothers, oferujący głównie usługi finansowe dla firm, jeden z największych w Stanach Zjednoczonych ogłosił upadłość dnia 15 września 2008 r., co spowodowało panikę na giełdzie w USA i zapoczątkowało tzw. kryzys finansowy, który rozprzestrzenił się na cały świat. Przeciwdziałanie zagrożeniom dla bezpieczeństwa sektora bankowego stanowi cel istnienia nadzoru bankowego, ponieważ jedną z wartości konstytuujących bezpieczeństwo ekonomiczne jest zapewnienie przez państwo bezpieczeństwa tego sektora w aspekcie bezpieczeństwa lokat osób fizycznych i prawnych. System bankowy, należy do najbardziej regulowanych rynków w gospodarce. Jest to spowodowane kilku przyczynami. Banki są instytucjami wymagającymi specjalnego zaufania: obracają pieniędzmi podmiotów, głównie osób fizycznych, którzy złożyli tam swoje oszczędności a jednocześnie mamy do czynienia z sytuacją nierównorzędnej pozycji jaką mają kredytobiorca i kredytodawca (bank) zawierający umowę. Bank nie ma pewności czy kredytobiorca zamierza spłacić kredyt, czy będzie miał na to wystarczające dochody i czy będzie czynił to punktualnie. Z kolei osoba, która

¹ Szerzej na ten temat: Z. Kołodziejak (red.), *Bezpieczeństwo ekonomiczne. Teoria i praktyka*, Łódź 1986.

² Por. E. Frejtag-Mika, Z. Kołodziejak, W. Putkiewicz, *Bezpieczeństwo ekonomiczne we współczesnym świecie*, Radom 1996, s. 10.

³ K.M. Książkowski, *Ekonomiczne zagrożenia bezpieczeństwa państwa. Metody i środki przeciwdziałania*, Warszawa 2004, s. 21.

składa w banku depozyt też nie ma całkowitej pewności, czy bank jej nie oszuka i nie sprzeniewierzy jej pieniędzy lub nie zainwestuje ich w sposób lekkomyślny a w następstwie ogłosi upadłość. Umowy zawierane przez banki dotyczą przyszłości – depozyt i kredyt są zwracane po pewnym czasie, a wynagrodzenie – odsetki za użyczenie środków wypłaça się w przyszłości. Zaufanie jest podstawą prawidłowego funkcjonowania sektora bankowego: bez takiego zaufania ludzie nie byłiby skłonni powierzać bankom swoich oszczędności, a w ślad za tym banki nie byłyby w stanie udzielać kredytów. Gdyby banki przestały udzielać kredytów, przedsiębiorstwa musiałyby znacznie ograniczyć swoje inwestycje, a to z kolei powodowałoby wyhamowanie wzrostu gospodarczego.

Pojęcie i specyfika nadzoru bankowego

Nadzór w prawie publicznym a szczególnie w prawie administracyjnym jest samodzielną instytucją prawną ustanowioną przez ustawodawcę nad działalnością podmiotów, które mają pozycję niezależnych podmiotów bądź to prawa publicznego czy prywatnego. Jest to nadzór obligatoryjny wynikający z norm prawnych, a jego realizacja podporządkowana jest zasadzie legalizmu w myśl, której organ nadzoru może wkraczać w działalność podmiotu nadzorowanego tylko w przypadkach określonych przepisami ustaw i aktów wykonawczych do ustaw. W doktrynie polskiego prawa administracyjnego w odniesieniu do nadzoru i kontroli za wiodący uznawany jest pogląd J. Starościała, który pierwszy podjął próbę szerszego spojrzenia na instytucję nadzoru i kontroli i którego pogląd w tym przedmiocie stanowił punkt wyjścia dla późniejszych opracowań innych autorów⁴. Na temat istoty pojęcia nadzór J. Starościał stwierdza: „...tam gdzie w grę wchodzi prawo wydania polecenia, wiążącej dyrektywy o zmianie kierunku działania, gdzie w grę wchodzi kierowanie organami podległymi – mówić będziemy o nadzorze, a nie o kontroli. Nadzór nie ogranicza się zatem do obserwacji, a łączy z czynnikiem kierowania za pośrednictwem sformułowanych dyrektyw. [...] Organ nadzorujący nie tylko spostrzega i ocenia. On również w pewnym sensie współadministruje – odpowiada za wynik działalności organizatorskiej organów podległych nadzorowi”⁵.

Problematyka nadzoru bankowego została dostrzeżona przez społeczność międzynarodową. Powstały w 1974 r. Bazylejski Komitet Nadzoru Bankowego (*Basel Committee on Banking Supervision*) został założony przez prezesów banków centralnych grupy G10 końcem 1974 r.⁶ a jego głównym celem wzmacnianie międzynarodowej współpracy w zakresie doskonalenia światowego nadzoru bankowego. Należy przy tym zauważyć, że Komitet Bazylejski nie posiada formalnych władz, a jego postanowienia nie

⁴ Por. np.: A. Filipowicz, *Pojęcie i funkcje nadzoru w administracji państwowej*, Wrocław 1984; J. Łętowski, *System prawa administracyjnego*, t. III, Warszawa 1978; S. Jędrzejewski, *W kwestii ustawowej definicji pojęcia „Nadzór”*, „Organizacja-Metody-Technika” 1989, nr 89; B. Dolnicki, *Nadzór nad samorządem*, Katowice 1993; M. Szewczyk, *Nadzór w materialnym prawie administracyjnym. Administracja wobec wolności i innych praw podmiotowych jednostki*, Poznań 1995; E. Ochendowski, *Prawo administracyjne – część ogólna*, Toruń 2009; J. Boć, *Stosunki ustrojowo prawne między podmiotami administrującymi*, [w:] J. Boć (red.), *Prawo administracyjne*, Wrocław 2005.

⁵ J. Starościał, *Zarys nauki administracji*, Warszawa 1971, s. 212; a także: *Prawo Administracyjne*, Warszawa 1969, s. 357.

⁶ Powodem jego powstania były poważne kryzysy na międzynarodowym rynku walutowym i bankowym. Biuro Komitetu prowadzone jest przez Bank Rozrachunków Międzynarodowych (*Bank for International Settlements – BIS*) w Bazylei - w roku 2012 członkami Komitetu byli prezesi banków centralnych z 27 krajów.

mają obowiązującej mocy prawnej, niemniej jednak zalecenia są stosowane przez kraje członkowskie.

Komitet Bazylejski ds. Nadzoru Bankowego we wrześniu 1997 r. wydał „Podstawowe zasady efektywnego nadzoru bankowego”. Zasady obejmują swą treścią następujące problemy:

- warunki wstępne efektywnego nadzoru bankowego - zasada I;
- licencjonowanie i strukturę własnościową banku - zasady od II do V;
- regulacje dotyczące adekwatności kapitałowej banku i wymogów ostrożnościowych - zasady od VI do XV;
- metody ciągłego nadzoru bankowego - zasady od XVI do XX;
- konieczność udzielania przez bank informacji związanych z jego funkcjonowaniem i finansami - zasada XXI;
- formalne uprawnienia nadzorców do przeprowadzania czynności nadzorczych - zasada XXII;
- bankowość transgraniczną - zasady od XXIII do XXV⁷.

Jak istotne znaczenie ma nadzór bankowy świadczą wydarzenia z 12 września 2013 r. Parlament Europejski powołał wspólny nadzór bankowy strefy euro jako odpowiedź na kryzys finansowy i pierwszy krok w kierunku utworzenia unii bankowej. Instytucją odpowiedzialną za nadzór banków w strefie euro będzie Europejski Bank Centralny. Nowy nadzór ma być centralnym elementem unii bankowej, a pełną zdolność do działania ma osiągnąć w rok po wejściu w życie przepisów. EBC jako nowy podmiot nadzoru bankowy w strefie euro otrzyma nowe uprawnienia, m.in. do nakładania kar finansowych na banki, które nie będą respektować jego decyzji. Ponadto w porozumieniu z krajowymi organami nadzoru EBC będzie decydować o przyznawaniu i odbieraniu licencji bankom. Bank centralny będzie też oceniał przejęcia w sektorze oraz będzie mógł w określonych okolicznościach nakazać bankom zwiększenie ich kapitałów. EBC ma mieć też uprawnienia do przeprowadzania inspekcji w nadzorowanych instytucjach finansowych. Wspólny nadzór ma umożliwić bezpośrednie dofinansowywanie banków strefy euro z funduszu ratunkowego strefy euro (EMS). Nadzór będzie także otwarty dla państw, które jeszcze nie przyjęły wspólnej waluty, jak Polska. Kraje spoza strefy euro będą zasiadać w radzie wspólnego nadzoru, ale nie w radzie prezesów EBC, która będzie zatwierdzać decyzje rady nadzoru.

Nadzór bankowy to instytucja, której obowiązkiem jest czuwanie nad przestrzeganiem norm prawa przez podmioty nadzorowane, czyli *de facto* sprowadza się do realizowania ściśle określonych norm prawa materialnego. Naruszenie norm staje się podstawą interwencji organu nadzoru w celu doprowadzenia stanu faktycznego do zgodności z prawem i jednocześnie zapobiega skutkom naruszenia prawa. Nadzór może być też rozumiany jako funkcja wypełniana wobec banków komercyjnych przez państwo.

W teorii podkreśla się 4 główne funkcje nadzoru bankowego:

- funkcję licencyjną, która polega na dopuszczaniu do prowadzenia działalności bankowej odpowiednich ludzi i kapitału, tak, aby bank mógł być traktowany jako instytucja zaufania publicznego⁸,

⁷ Szerzej na ten temat: M. Koterwas, *Bazylejski Komitet ds. Nadzoru Bankowego i jego wpływ na kształt nadzoru bankowego na świecie*, „Bank i Kredyt” 2003, nr 10, s. 56-66.

⁸ R. Kaszubski, A. Tupaj-Cholewa, *Prawo bankowe*, Warszawa 2010, s. 172.

- funkcję regulacyjną, polegającą na określaniu zasad funkcjonowania banków poprzez ustalenie minimalnych standardów bezpieczeństwa czyli tzw. nadzorcze regulacje ostrożnościowe⁹,
- funkcję kontrolną polegającą na analizie sytuacji finansowej banków, a zwłaszcza na identyfikowaniu podstawowych zagrożeń w ich funkcjonowaniu. Funkcja ta jest realizowana poprzez analizę sprawozdawczości finansowej oraz kontrole bezpośrednie w bankach¹⁰.
- funkcję dyscyplinującą, określaną również jako funkcja prewencyjna¹¹, jej treścią jest podejmowanie działań zapobiegawczych, a w warunkach szczególnego zagrożenia również naprawczych, przy wykorzystaniu prawnie określonych sankcji wobec banków¹².

Głównymi celami nadzoru bankowego określonymi przez art. 133 ust 1 ustawy Prawo bankowe¹³ jest zapewnienie:

- bezpieczeństwa środków pieniężnych gromadzonych na rachunkach bankowych,
- zgodności działalności banków z przepisami niniejszej ustawy, ustawy o Narodowym Banku Polskim, statutem oraz decyzją o wydaniu zezwolenia na utworzenie banku;
- zgodności działalności prowadzonej przez banki zgodnie z art. 70 ust. 2 ustawy o obrocie instrumentami finansowymi¹⁴ z przepisami tej ustawy, niniejszej ustawy oraz statutem.

Zgodnie z przepisami ustawy o nadzorze nad rynkiem finansowym¹⁵ z dniem 1 stycznia 2008 r., kompetencje Komisji Nadzoru Bankowego¹⁶ przejęła Komisja Nadzoru Finansowego (KNF). Artykuł 5 ustawy o nadzorze nad rynkiem finansowym określa, że w skład Komisji Nadzoru Finansowego wchodzi 7 osób: Przewodniczący, 2 zastępców Przewodniczącego oraz 4 członków. Członkami Komisji są:

- minister właściwy do spraw instytucji finansowych albo jego przedstawiciel,
- minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego albo jego przedstawiciel,
- Prezes Narodowego Banku Polskiego albo delegowany przez niego Wice-prezes Narodowego Banku Polskiego,
- przedstawiciel Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej.

Przewodniczący KNF zostaje powołany na pięcioletnią kadencję przez Prezesa Rady Ministrów. Przewodniczący podejmuje uchwały, wydaje decyzje administracyjne

⁹ *Ibidem*, s. 172.

¹⁰ R. Kaszubski, A. Tupaj-Cholewa, *op. cit.*, s. 172.

¹¹ Por. D. Daniluk, *Regulacje i nadzór bankowy w Polsce*, Warszawa 1996, s. 13.

¹² R. Kaszubski, A. Tupaj-Cholewa, *op. cit.*, s. 172 i n.

¹³ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe (Dz. U. 2012, Nr 0, poz. 1376, tekst jednolity ze zm.).

¹⁴ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi (Dz. U. 2010, Nr 211, poz. 1384, tekst jednolity ze zm.).

¹⁵ Ustawa z dnia 21 lipca 2006 roku o nadzorze nad rynkiem finansowym (Dz. U. 2012, Nr 0, poz. 1149, tekst jednolity ze zm.).

¹⁶ Organ sprawujący nadzór nad działalnością banków od 1 stycznia 1998 r. do 31 grudnia 2007 r. Komisja została powołana 29 sierpnia 1997 r. kiedy Sejm uchwalił ustawy: Prawo bankowe i ustawę o Narodowym Banku Polskim. Przejęła ona wcześniejsze kompetencje Narodowego Banku Polskiego i prezesa NBP. Celem zastąpienia Komisji Nadzoru Bankowego Komisją Nadzoru Finansowego było usprawnienie działań instytucji nadzorczej poprzez zapewnienie integralności, lepszego przepływu informacji o rynku finansowym oraz podmiotach podlegającym kontroli.

oraz postanowienia. Komisja przedstawia Prezesowi Rady Ministrów coroczne sprawozdanie ze swojej działalności w terminie do dnia 31 lipca następnego roku, a także wydaje dziennik urzędowy. Aparatem wykonawczym KNF jest Urząd Komisji Nadzoru Finansowego.

Z uwagi na procesy przenikania się sektorów rynku finansowego, nadzór KNF obejmuje sektory:

- bankowy
- kapitałowy,
- ubezpieczeniowy,
- emerytalny a także nadzór uzupełniający nad konglomeratami finansowym.

W tym celu powstała instytucja nadzoru skonsolidowanego powołana do życia od 1 stycznia 2002 r. nowelizacją ustawy Prawo bankowe. Nadzór skonsolidowany oparty jest na założeniu kompleksowej oceny funkcjonowania określonej grupy kapitałowej. Zgodnie z art. 141f nadzorowi skonsolidowanemu podlega bank krajowy, który działa w holdingu :

- bankowym krajowym,
- bankowym zagranicznym,
- finansowym;
- mieszanym,
- hybrydowym.

Ustawodawca zastrzegł jednocześnie, że sprawowanie nad bankiem nadzoru skonsolidowanego nie wyłącza stosowania odpowiednich przepisów ustawy regulujących działalność banku jako podmiotu podlegającego nadzorowi indywidualnemu.

Nadzorowi bankowemu wykonywanemu przez KNF podlegają banki, które w rozumieniu prawa europejskiego są instytucjami kredytowymi oraz oddziałami instytucji kredytowych oraz oddziałami i przedstawicielstwami banków zagranicznych. Uprawnienia nadzorcze zostały określone w art. 138 Prawa bankowego. Ustawodawca przyjął rozwiązanie katalogu otwartego i zgodnie z tym katalogiem należą do nich w szczególności:

- podjęcie środków koniecznych do przywrócenia płynności płatniczej lub osiągnięcia i przestrzegania norm, które są wskazane w art. 137 Prawa bankowego,
- zwiększenie funduszy własnych,
- zaniechanie określonych form reklamy,
- opracowanie i stosowanie procedur, które zapewnią utrzymywanie, bieżące szacowanie i przegląd kapitału wewnętrznego oraz funkcjonowanie systemu zarządzania bankiem,
- zastosowanie szczególnych zasad tworzenia rezerw na wypadek ryzyka związanego z działalnością banków lub odpisów z tytułu utraty wartości aktywów, lub szczególnego traktowania aktywów przy obliczaniu wymogów kapitałowych;
- ograniczenie ryzyka występującego w działalności banku.

Ponadto Komisja Nadzoru Finansowego może nakazać bankowi wstrzymanie wypłat z zysku lub wstrzymanie tworzenia nowych jednostek organizacyjnych do czasu przywrócenia płynności płatniczej lub osiągnięcia norm, o których mowa w art. 137 Prawa bankowego. W razie stwierdzenia, że bank nie realizuje zaleceń określonych w art. 138 ust. 1 lub nakazów określonych w art. 138 ust. 2, a także gdy działalność banku jest

wykonywana z naruszeniem prawa lub statutu albo stwarza zagrożenie dla interesów posiadaczy rachunków bankowych lub uczestników obrotu instrumentami finansowymi, Komisja Nadzoru Finansowego, po uprzednim upomnieniu na piśmie, może:

- wystąpić do właściwego organu banku z wnioskiem o odwołanie prezesa, wiceprezesa lub innego członka zarządu banku bezpośrednio odpowiedzialnego za stwierdzone nieprawidłowości,
 - zawiesić w czynnościach członków zarządu, do czasu podjęcia uchwały w sprawie wniosku o ich odwołanie przez radę nadzorczą na najbliższym posiedzeniu; zawieszenie w czynnościach polega na wyłączeniu z podejmowania decyzji za bank w zakresie jego praw i obowiązków majątkowych,
 - ograniczyć zakres działalności banku lub jego jednostek organizacyjnych
 - nałożyć na bank karę finansową w wysokości do 10% przychodu wykazanego w ostatnim zbadanym sprawozdaniu finansowym, a w przypadku braku takiego sprawozdania – karę finansową w wysokości do 10% prognozowanego przychodu określonego na podstawie sytuacji ekonomiczno-finansowej banku, nie większą jednak niż 10.000.000 zł,
 - uchylić zezwolenie na utworzenie banku i podjąć decyzję o likwidacji banku.
- Komisja Nadzoru Finansowego może także zawiesić w czynnościach członka zarządu w przypadku:
- przedstawienia mu zarzutów w postępowaniu karnym lub w postępowaniu w sprawie o przestępstwo skarbowe,
 - spowodowania znacznych strat majątkowych banku.

W porozumieniu z zagranicznym organem nadzoru bankowego, jeśli jest to przewidziane przez umowę międzynarodową lub na zasadzie wzajemności, Komisja może wykonywać również nadzór wobec oddziałów i przedstawicielstw banków krajowych za granicą.

Decyzja Komisji Nadzoru Finansowego o ograniczeniu zakresu działalności banku może zawierać warunki i terminy.

Zakres podmiotowy nadzoru bankowego

Zakres podmiotowy nadzoru bankowego został precyzyjnie określony przez przepisy art. 131 Prawa bankowego, który to przepis wskazuje krąg podmiotów nim objętych. Zgodnie z tym przepisem obejmuje: działalność banków, oddziałów i przedstawicielstw banków zagranicznych, oddziałów i przedstawicielstw instytucji kredytowych. Z kolei nadzór nad działalnością oddziału lub przedstawicielstwa banku zagranicznego w kraju oraz oddziału lub przedstawicielstwa banku krajowego za granicą, w tym zakres i tryb dokonywania czynności kontrolnych, może być wykonywany w zakresie uzgodnionym w porozumieniu Komisji Nadzoru Finansowego z właściwymi władzami nadzorczymi.

Prawo bankowe w art. 141c ust. 1 i 3 wprowadza zasadę nadzoru państwa macierzystego nad działalnością instytucji kredytowych świadczących usługi przez oddział lub transgranicznie. Rozwiązanie takie ma na celu ułatwienie sprawowania nadzoru i zapobiegania potencjalnemu wykorzystaniu przez instytucje kredytowe różnic systemowych. Ponadto art. 131 ust. 3 daje możliwość fakultatywnego, stosownie do postanowień porozumienia, udzielania przez KNF informacji dotyczących banku organowi nadzoru bankowego innego kraju, pod warunkami że:

- wskutek tego nie zostanie naruszony interes gospodarczy Rzeczypospolitej Polskiej,
- zapewnione jest wykorzystanie udzielonych informacji tylko na potrzeby nadzoru bankowego,
- zagwarantowane jest, że przekazywanie udzielonych informacji poza organ nadzoru bankowego możliwe jest wyłącznie po uprzednim uzyskaniu zgody Komisji Nadzoru Finansowego. Ustawa zabezpiecza współpracę międzynarodową w zakresie nadzoru bankowego przez postanowienie art. 131 ust. 3a, które brzmi: „Jeżeli właściwa władza nadzorcza odmawia zawarcia porozumienia, o którym mowa w ust. 2, albo pomimo jego zawarcia nie stosuje się do jego postanowień, w tym nie udziela w wyznaczonym terminie informacji, o których udzielenie wnioskowała Komisja Nadzoru Finansowego, lub odmawia udzielenia takich informacji, Komisja Nadzoru Finansowego może powiadomić o tym Europejski Urząd Nadzoru Bankowego”.

Środki nadzoru bankowego

Środki nadzoru bankowego należy traktować jako instrumenty pozwalające organowi nadzoru na władczą ingerencje w działalność podmiotów nadzorowanych. Są to indywidualne środki nadzorcze kierowane do oznaczonego banku. Przepisy Prawa bankowego wskazują szereg kategorii prawnych środków nadzoru. W doktrynie wskazuje się np: zalecenia, upomnienia, nakazy oraz decyzje¹⁷.

Art. 11 ust. 2 Prawa bankowego wskazuje *expressis verbis*, które ze środków nadzorczych są podejmowane przez KNF w formie decyzji administracyjnej. Ustawodawca postanowił jednocześnie, że są to decyzje ostateczne¹⁸ z rygiem natychmiastowej wykonalności¹⁹. Należą do nich:

- wyrażenie oceny,
- zezwolenia,
- zgody,
- nakazania bankowi zmiany lub rozwiązania umowy,
- zakazanie wykonywania prawa głosu z akcji banku krajowego lub wykonywania uprawnień podmiotu dominującego,
- nakazanie sprzedaży akcji w oznaczonym terminie,
- odmowa przesłania właściwym władzom nadzorczym państwa goszczącego zawiadomienia,
- odmowa powiadomienia właściwych władz nadzorczych państwa goszczącego,
- zakazanie instytucji finansowej prowadzenia działalności na terenie państwa goszczącego,
- nakazanie bankowi wstrzymania wypłat z zysku,

¹⁷ L. Góral, M. Karlikowska, K. Koperkiewicz-Mordel, *Polskie prawo bankowe*, Warszawa 2003, s. 284.

¹⁸ Zgodnie z przepisem art. 16 ust. 1 ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (Dz. U. 2013, Nr 0, poz. 267, tekst jednolity) ostatecznymi są decyzje administracyjne, od których nie przysługuje odwołanie w administracyjnym toku instancji (art. 127 § 1-2 w zw. z art. 129 KPA) lub wnioszek o ponowne rozpatrzenie sprawy (art. 127 § 3).

¹⁹ Rygor natychmiastowej wykonalności – atrybut decyzji administracyjnej nadawany, gdy za natychmiastowym wykonaniem takiej decyzji przemawia szczególnie ważny interes społeczny.

- nakazanie wstrzymania tworzenia nowych jednostek organizacyjnych banku, oddziału banku zagranicznego lub oddziału instytucji kredytowej,
- zawieszenie w czynnościach członków zarządu banku lub instytucji finansowej,
- ograniczenie zakresu działalności banku, oddziału banku zagranicznego lub oddziału instytucji kredytowej,
- nałożenie kary finansowej na bank, oddział banku zagranicznego, oddział instytucji kredytowej lub instytucję finansową,
- likwidacja banku lub oddziału banku zagranicznego,
- określenie zakresu uprawnień likwidatora lub innej osoby wyznaczonej przez właściwe władze nadzorcze państwa członkowskiego do przeprowadzenia likwidacji instytucji kredytowej,
- odwołanie członka zarządu banku,
- nałożenie na członków zarządu banku lub instytucji finansowej oraz na władze oddziału instytucji kredytowej kary pieniężnej,
- zakazanie udzielania lub ograniczenia udzielania kredytów i pożyczek pieniężnych akcjonariuszom (członkom) oraz członkom zarządu, rady nadzorczej i pracownikom banku,
- żądanie zwołania nadzwyczajnego walnego zgromadzenia,
- zobowiązanie banku do zwiększenia funduszy własnych, o którym mowa w art. 138a i 138b ust. 1,
- nałożenie na bank dodatkowego wymogu kapitałowego,
- ustanowienie i odwołania kuratora,
- ustanowienie zarządu komisarycznego,
- przejęcie banku przez inny bank za zgodą banku przejmującego,
- wystąpienie do Rady Ministrów o likwidację banku państwowego,
- odwołanie likwidatora banku wyznaczonego przez bank,
- zawieszenie działalności banku,
- uznanie oddziału instytucji kredytowej za istotny.

Otwarty katalog spraw objętych zaleceniami został określony w art. 138 ust. 1

Prawa bankowego i należą do nich:

- podjęcie środków koniecznych do przywrócenia płynności płatniczej lub osiągnięcia i przestrzegania norm, o których mowa w art. 137 prawa bankowego.
- zwiększenie funduszy własnych,
- zaniechanie określonych form reklamy,
- opracowanie i stosowanie procedur, które zapewnią utrzymywanie, bieżące szacowanie i przegląd kapitału wewnętrznego oraz funkcjonowanie systemu zarządzania bankiem,
- zastosowanie szczególnych zasad tworzenia rezerw na ryzyko związane z działalnością banków lub odpisów z tytułu utraty wartości aktywów, lub szczególnego traktowania aktywów przy obliczaniu wymogów kapitałowych,
- ograniczenie ryzyka występującego w działalności banku.

Zalecenia kierowane są do konkretnego banku w związku z tym należy traktować je jako środek o charakterze indywidualnym.

Podsumowanie

Nadzór bankowy należy uznać za samodzielną instytucję prawną o charakterze administracyjnym, służącą ochronie szeroko rozumianego bezpieczeństwa ekonomicznego i mechanizmów rynkowych. Ustawowo zagwarantowana samodzielność banków z jednej strony a szczególna rola nadzoru bankowego w zakresie bezpieczeństwa i prawidłowego funkcjonowania banków realizowana przez Komisję Nadzoru Finansowego przyczynia się do poprawy funkcjonowania całego systemu finansowego.

Komisja Nadzoru Finansowego jest organem administracji rządowej. Wynika to m.in. z podporządkowania tego organu Prezesowi Rady Ministrów, który zgodnie z postanowieniami art. 3 ustawy o nadzorze nad rynkiem finansowym jest organem nadzoru, co powoduje pewne ograniczenie niezależności Komisji, co nie zmienia faktu, że pomimo zmian nadzór pozostaje w gestii administracji państwowej. Organ administracji rządowej wyposażony w uprawnienia nadzorcze, tak jak każdy organ musi spełniać określone prawem warunki. Eugeniusz Ochendowski wskazuje na następujące warunki:

- stanowi wyodrębnioną część aparatu administracji rządowej,
- działa w imieniu i na rachunek państwa,
- uprawniony jest do korzystania ze środków władczych,
- działa w zakresie przyznanych przez prawo kompetencji (zakres działania, zadania, uprawnienia i obowiązki)²⁰.

Ustawodawca nadał Komisji Nadzoru Finansowego charakter organu kolegialnego. Ma to wpływ na działanie tego organu ponieważ organy kolegialne tego typu (o określonym ustawowo składzie), co do zasady charakteryzują się tym, że powoływani są do nich przedstawiciele instytucji, gdzie wymaga się odpowiedniego poziomu fachowości.

Funkcja regulacyjna realizowana przez organ administracji rządowej, polegająca na formułowaniu przez KNF minimalnych standardów bezpieczeństwa w działalności banków a więc formułowaniu regulacji ostrożnościowych i nadzorowaniu ich wdrażania przez banki wpływa w sposób istotny na poprawę bezpieczeństwa ekonomicznego. Funkcja licencyjna, jako typowa funkcja reglamentacyjna wpływa na bezpieczeństwo poprzez reglamentację osób i kapitału do działalności bankowej, w taki sposób, aby bank spełniał warunki traktowania go jako instytucji zaufania publicznego. Funkcja dyscyplinująca czyli funkcja o charakterze „policyjnym”, realizowana poprzez wykonywanie czynności nadzorczych i stosowanie środków nadzoru wpływa bezpośrednio na poprawę bezpieczeństwa w systemie bankowym a tym samym bezpieczeństwa ekonomicznego.

Nadzór bankowy jako przejaw kontrolno-reglamentacyjnej działalności państwa w sferze ekonomicznej podmiotów prawa publicznego i prywatnego, wynika głównie z potrzeby ochrony bezpieczeństwa ekonomicznego i reguł zachowania określonych norm prawa. Należy traktować ten rodzaj nadzoru jako specyficzny nadzór administracyjny o specyfice, którą determinuje zakres podmiotowy i przedmiotowy a także styk prawa publicznego i prywatnego.

²⁰ E. Ochendowski, *Prawo administracyjne. Część ogólna*, Toruń 2009, s. 234.

Title

Financial supervision as a component of economic security

Streszczenie

Opracowanie ma na celu przedstawienie nadzoru bankowego w Polsce w aspekcie bezpieczeństwa ekonomicznego. Zasygnalizowano problem określenia bezpieczeństwa ekonomicznego oraz podjęto próbę syntetycznego przedstawienia podstawowych zagadnień związanych z nadzorem bankowym. O ogólnym zakresie omówiono istotne elementy związane z funkcjonowaniem Komisji Nadzoru Finansowego, jej uprawnieniami i stosowanymi środkami nadzoru. Dokonano krótkiego przedstawienia uwarunkowań międzynarodowych nadzoru bankowego i jego zmian w ostatnim czasie. Zaprezentowano funkcje i cele nadzoru bankowego, określono jego zakres podmiotowy, a także zaprezentowano istotne zagadnienia związane ze środkami nadzoru. Opracowanie zakończono ogólnymi uwagami odnoszącymi się do nadzoru bankowego, jego funkcji i znaczenia dla bezpieczeństwa ekonomicznego.

Słowa kluczowe

administracja, bank, bezpieczeństwo, instytucje finansowe, organ administracji, nadzór

Summary

The study is aimed at presenting the banking supervision in Poland from the perspective of economic security. The problem with determining the economic security is indicated and an attempt to show synthetically the basic tasks connected with the banking supervision is made. The study discusses in general the essential elements connected with functioning of the Polish Financial Supervision Authority, its powers as well as applied means of supervision. A short description of the conditions of international banking supervision and its recent changes are made. Functions and aims of the financial supervision, its subjective scope and essential issues connected to it are presented. The study ends with general comments on financial supervision, its functions and meaning for economic security.

Keywords

administration, bank, security, financial institutions, administration authority, supervision

Wybrana literatura opracowanych zagadnień

1. Abdullah P., *Banking crime analysis and the effectiveness of banking supervision: combining game theory and the analytical network process approach*, „Economic Journal” 2010, nr 2.
2. Aburrous M., Hossain M.A., Dahal K., Thabtah F., *Intelligent phishing detection system for e-banking using fuzzy data mining*, „Expert Systems with Applications” 2010, nr 37.
3. Adamkiewicz-Drwiłło H.G., *Mikroekonomia. Zachowania producenta w gospodarce rynkowej*, Gdańsk 2002.
4. Adamski A., *Prawne aspekty nadużyć popełnianych z wykorzystaniem nowoczesnych technologii przetwarzania informacji*, Toruń 2000.
5. Adamski A., *Prawo karne komputerowe*, Warszawa 2000.
6. Adomavicius G., Tuzhilin A., *Using data mining methods to build customer profiles*, „Computer” 2001, nr 2.
7. Ahituv N., Neumann S., *Principles of Information Systems for Management*, Wm. C. Brown Publishers, Dubuque Iowa 1986.
8. Akdeniz Y., *Internet Child Pornography and The Law*, Leeds 2008.
9. Aldridge J., *High - Frequency Trading: A Practical Guide to Algorithmic Strategies and Trading Systems*, John Wiley & Sons Inc., Hoboken 2010.
10. Aleksandrowicz T.R., *Analiza informacji w administracji i biznesie*, Warszawa 1999.
11. Almuallim H., *An Efficient Algorithm for Optimal Pruning of Decision Trees*, „Artif Intel” 1996, nr 2.
12. Ancona D., Chong C., *Entrainment: pace, cycle and rhythm in organizational behavior*, „Res Organ Behav” 1996, nr 18.
13. Anderson T., Schum D., Twining W., *Analysis of Evidence*, Cambridge University Press, Cambridge 2005.
14. Andrejew I., *Podstawowe pojęcia nauki o przestępstwie*, Warszawa 1988.
15. Andrejew I., *Rozpoznanie znamion przestępstwa*, Warszawa 1968.
16. Andrejew I., *Zagadnienia typizacji przestępstw*, „Studia Iuridica” 1982, nr X.
17. Apte C., Liu B., Pednault E., Smyth P., *Business applications of data mining*, „CACM” 2002, nr 8.
18. Arnau F., *Kunst der Fälscher – Fälscher der Kunst. Dreitausend Jahre Betrug mit Antiquitäten*, Düsseldorf 1960.
19. Arrow K.J., *Economic theory and the hypothesis of rationality*, London 1998.
20. Avi G., Tucker C.E., *Privacy Regulation and Online Advertising*, „Manage Sci” 2011, nr 1.
21. Bachrach A., *Przestępczość gospodarcza. Pojęcie i próba systematyki*, „Państwo i Prawo” 1967, nr 6.
22. Bafia J., Mioduski K., Siewierski M., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 1977.
23. Banaszekiewicz A., Duda M., *Evaluation of the social reaction to crime of money forgery*, [w:] W. Pływaczewski (red.), *Organized Crime and Terrorism. Reasons – Manifestations – Counteractions*, University of Warmia and Mazury, Olsztyn 2011.

24. Bazerman M., *Judgment in Managerial Decision Making*, John Wiley & Sons, New York 1998.
25. Becker G.S., *Crime and Punishment: an Economic Approach*, „Journal of Political Economy” 1968, nr 70.
26. Bednarzak J., *Przestępstwo oszustwa w polskim prawie karnym*, Warszawa 1971.
27. Bernard V.L., Thomas J.K., *Evidence that stock prices do not fully reflect the implications of current earnings for future earnings*, „Journal of Accounting and Economics” 1990, nr 4.
28. Bienstock C.C., Stafford M.R., *Measuring involvement with the service: A further investigation of scale validity and dimensionality*, „The Journal of Marketing Theory and Practice” 2006, nr 3.
29. Błachut J., Gaberle A., Krajewski K., *Kryminologia*, Gdańsk 2001.
30. Blattberg R.C., Deighton J., *Manage Marketing by the Customer Equity Test*, „Harvard Bus Rev” 1996, nr 4.
31. Boć J., *Stosunki ustrojowoprawne między podmiotami administrującymi*, [w:] J. Boć (red.), *Prawo administracyjne*, Wrocław 2005.
32. Boddewyn J.J., *Advertising Self-Regulation and Outside Participation. A Multinational Comparison*, New York-Westport-Connecticut-London 1988.
33. Boddewyn J.J., *Advertising Self-Regulation: Private Government and Agent of Public Policy*, „J Publ Pol Market” 1985, nr 4.
34. Boehmer, E., Kelley E., *Institutional investors and the informational efficiency of prices*, „Review of Financial Studies” 2009, nr 22.
35. Boguszewski P., *Wybrane problemy działalności kredytowej banków w okresie transformacji gospodarki. Studium empiryczne*, „Bank i Kredyt” 1992, nr 10-12.
36. Bojarski J., Oczkowski T., [w:] R. Zawłocki (red.), *System prawa karnego. Przestępstwa przeciwko mieniu i gospodarce*, t. 9, Warszawa 2011.
37. Bojarski J., Oczkowski T., *Penalizacja korupcji gospodarczej w polskim prawie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 4.
38. Bojarski J., *Przestępstwa gospodarcze związane z działalnością banków*, Toruń 2001.
39. Bojarski M., [w:] M. Bojarski, W. Radecki, *Pozakodeksowe prawo karne. Przestępstwa gospodarcze oraz przeciwko środowisku. Komentarz*, t. II, Warszawa 2003.
40. Booth K., Wheeler N.J., *Uncertainty*, [w:] P.D. Williams (red.), *Security Studies. An Introduction*, Routledge, London-New York 2008.
41. Borowiecki R., Kwieciński M. (red.), *Informacja w zarządzaniu procesem zmian*, Kraków 2003.
42. Boyce R., Brown T., McClelland G., Peterson G., Schulze W., *An experimental examination of intrinsic values as a source of the WTP-WTA disparity*, „The American Economic Review” 1992, nr 5.
43. Boyd D., Crawford K., *Critical Questions for Big Data*, „iCS” 2012, nr 5.
44. Brachman R.J., Khabaza T., Kloesgen W., Shapiro G.S., Simoudis E., *Mining Business Databases*, „CACM” 1996, nr 11.
45. Brookshire D.S., Eubanks L.S., Randall R.A., *Estimating Option Prices and Existence Values in Wildlife Resources*, „Land Economics” 1983, nr 69.

46. Bruce J.B., *Making Analysis More Reliable: Why Epistemology Matters to Intelligence; The Missing Link: The Analyst-Collector Relationship*, [w:] R.Z. George, J.B. Bruce (red.), *Analyzing Intelligence. Origins, Obstacles and Innovations*, Georgetown University Press, Washington 2008.
47. Brzozowski A., *Wpływ zmiany okoliczności na zobowiązania (klauzula rebus sic stantibus; waloryzacja świadczeń pieniężnych)*, „Studium Prawa Prywatnego” 2008, nr 1.
48. Bucking W., Verstraeten G., Van den P.D., *Predicting customer loyalty using the internal transactional database*, „Expert Systems with Applications” 2007, nr 1.
49. Buczkowski K., *Przestępstwa gospodarcze*, Warszawa 2000.
50. Buczkowski K., Wojtaszek M., *Pranie pieniędzy*, Warszawa 2001.
51. Buczkowski K., Wojtaszek M., *Przestępstwa gospodarcze w praktyce prokuratorskiej i sądowej*, Warszawa 1998.
52. Buduj E., *Jak rozpoznawać fałszywe banknoty*, Warszawa 1994.
53. Bult J.R., Wansbeek T., *Optimal Selection for Direct Mail*, „Marketing Science” 1995, nr 4.
54. Carey M., Stulz R.M. (red.), *The Risks of Financial Institutions*, University of Chicago Press, Chicago 2006.
55. Carman J.M., *Consumer perceptions of service quality: An assessment of the SERVQUAL dimensions*, „Journal of Retailing” 1990, nr 1.
56. Ceci S.J., Huffman M.L.C., Smith E., Loftus E.F., *Repeatedly thinking about non-events*, „Consciousness and Cognition” 1994, nr 3.
57. Chappuis Ch., *Le renoncement à la cause et à la consideration dans l'avant-projet d'Acte uniforme OHADA sur le droit des contrats*, Actes du Colloque sur l'harmonisation du droit OHADA des contrats, Ouagadougou 2007.
58. Chlebowicz P., Filipkowski W., *Analiza kryminalna. Aspekty kryminalistyczne i prawnowodowe*, Warszawa 2011.
59. Chłopecki A., *Opcje i transakcje terminowe w prawie polskim*, „Glosa” 1996, nr 6.
60. Chłopecki A., *Opcje i transakcje terminowe. Zagadnienia prawne*, Warszawa 2001.
61. Chłopecki A., *Prawo Papierów Wartościowych*, [w:] A. Szumański (red.), *System Prawa Prywatnego*, t. XIX, Warszawa 2006.
62. Chorbot P., *Nielegalny handel odpadami z perspektywy przestępczości zorganizowanej na przykładzie działalności neapolitańskiej Kamorry*, [w:] W. Pływaczewski, Sz. Buczyński (red.), *Nielegalny handel odpadami. Problematyka prawna i ekokryminologiczna*, Olsztyn 2013.
63. Chu-Mei L., *An Assessment of Banking Operation Strategies of Private Banking Institutions in the Philippines*, „Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics” 2001, nr 1.
64. Chye K., Gerry C., *Data mining and customer relationship marketing in the banking industry*, „Management Review” 2002, nr 2.
65. Cieślak M., *Przyczynek do zagadnienia alternatywy i koniunkcji w ustawowym tekście (w związku z redakcją art. 7 k.k. WP)*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1964, nr 3.
66. Ciżkowicz P., *Inflacja, inwestycje, polityka pieniężna*, Warszawa 2010.
67. Clark R.M., *Intelligence Analysis. A Target-Centric Approach*, SAGE, Los Angeles 2013.

68. Comerton-Forde C., Rydge J., *Market Integrity and Surveillance Effort*, „Journal of Financial Services Research” 2006, nr 2.
69. Constantinides G., Harris M., Stultz R. (red.), *Handbook of the Economics of Finance*, Elsevier Science B.H., North-Holland 2004.
70. Csipak J.J., Chebat J.C., Venkatesan V., *Channel structure, consumer involvement and perceived service quality: An empirical study of the distribution of a service*, „Journal of Marketing Management” 1995, nr 11.
71. Czarnecki S., *Analiza kryminalna – narzędzie pracy Policji*, „Prokurator” 2007, nr 1(29).
72. Daase Ch., Friesendorf C. (red.), *Rethinking Security Governance. The problem of unintended consequences*, Routledge, London-New York 2010.
73. Daniluk D., *Regulacje i nadzór bankowy w Polsce*, Warszawa 1996.
74. Davidson B., *The Barbados Oceanographic and Meteorological Experiment*, BAMS 1969, nr 49.
75. De Bondt W.F.M., *Betting on trends: Intuitive forecasts of financial risk and return*, „International Journal of Forecasting” 1993, nr 3.
76. De Felice A., Britt P., *Banking on Big Green*, „Customer Relationship Management” 2005, nr 9.
77. Diamond D.W., Verrecchia R.E., *Disclosure, liquidity, and the cost of capital*, „The Journal of Finance” 1991, nr 4.
78. Dobrodziej E., *Ochrona obrotu gospodarczego*, Bydgoszcz 1998.
79. Doliwa A., *Prawo cywilne. Cześć ogólna*, Warszawa 2004.
80. Dolnicki B., *Nadzór nad samorządem*, Katowice 1993.
81. Donato J.C., Schryver G.C., Hinkel R.L., Schmoyer J., Leuze M.R., Grandy W., *Mining Multi-Dimensional Data for Decision Support*, „Future Generation Computer Systems” 1999, nr 15.
82. Dreżewski R., Filipkowski W., Sepielak J., *Analiza przepływów finansowych*, [w:] E. Nawarecki, G. Dobrowolski, M. Kisiel-Dorohnicki (red.), *Metody sztucznej inteligencji na rzecz bezpieczeństwa publicznego*, Kraków 2009.
83. Duffie D., Huang C.F., *Multiperiod security markets with differential information*, „J. Math. Econom.” 1986, nr 15.
84. Dunaj B. (red.), *Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawa 1996.
85. Dyoniziak R., Słaboń A., *Patologia życia gospodarczego*, Kraków 2001.
86. Dziawgo L., *Private banking – bankowość dla zamożnych klientów*, Warszawa 2006.
87. Dzienis P., Filipkowski W., *Cywilnoprawne aspekty korupcji gospodarczej*, „Palestra” 2001, nr 11-12.
88. Elgers P.T., Pfeiffer R.J., Porter S.L., *Anticipatory Income Smoothing: a Re-examination*, „Journal of Accounting and Economics” 2003, nr 35.
89. Elsner J., *Emotions and Economic Theory*, „Journal of Economic Literature” 1998, nr 1.
90. Farajian M.A., Mohammadi S., *Mining the Banking Customer Behavior Using Clustering and Association Rules Methods*, „International Journal of Industrial Engineering & Production Research” 2010, nr 4.
91. Filar M. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010.
92. Filar M., *Zakres pojęciowy znamienia pełnienia funkcji publicznej na gruncie art. 228 k.k.*, „Palestra” 2003, z. 7-8.

93. Filipkowski W., *Fenomen zjawiska*, [w:] E.W. Pływaczewski (red.), *Przestępczość zorganizowana*, Warszawa 2011.
94. Filipkowski W., *Zwalczanie przestępczości zorganizowanej w aspekcie finansowym*, Kraków 2004.
95. Filipowicz A., *Pojęcie i funkcje nadzoru w administracji państwowej*, Wrocław 1984.
96. Fingar T., *Reducing Uncertainty. Intelligence Analysis and National Security*, Stanford University Press, Stanford 2011.
97. Fischhoff B., Beyth R., *I knew it would happen: Remembered probabilities of once-future things*, „Organizational Behavior and Human Performance” 1975, nr 13.
98. Fischhoff B., Slovic P., Lichtenstein S., *Knowing with Certainty. The Appropriateness of Extreme Confidence*, „Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance” 1977, nr 3.
99. Flakiewicz W., *Systemy informacyjne w zarządzaniu*, Warszawa 2002.
100. Fojcik-Mastalska R. (red.), *Prawo bankowe. Komentarz*, Warszawa 2002.
101. Föllmer H., Leukert P., *Efficient hedging: cost versus shortfall risk*, „Finance Stock” 2000, nr 2.
102. Frank H., *Microeconomics and Behavior*, McGraw-Hill, New York 1991.
103. Freixas X., Rochet J.C., *Mikroekonomia bankowa*, Warszawa 2007.
104. Frejtag-Mika E., Kołodziejak Z., Putkiewicz W., *Bezpieczeństwo ekonomiczne we współczesnym świecie*, Radom 1996.
105. Gabaix X., Laibson D., *Shrouded attributes, consumer myopia, and information suppression in competitive markets*, „The Quarterly Journal of Economics” 2006, nr 121.
106. Gabryszewski S., Oczkowski T., *Zapobieganie i zwalczanie przestępczości gospodarczej*, „Prokuratura i Prawo” 1996, nr 12.
107. Gadecki B., *Nielegalny rynek dzieł sztuki*, [w:] W. Pływaczewski, P. Chlebowicz (red.), *Nielegalne rynki. Geneza, skala zjawiska oraz możliwości przeciwdziałania*, Olsztyn 2012.
108. Gardocki L., *O podmiocie łapownictwa (w związku z głosem prof. W. Woltera)*, „Państwo i Prawo” 1971, z. 5.
109. Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa 2013.
110. Gardocki L., *Technika legislacyjna nowego kodeksu karnego*, [w:] A.J. Szwarc (red.), *Rozważania o prawie karnym. Księga pamiątkowa z okazji siedemdziesięciolecia urodzin profesora Aleksandra Ratajczaka*, Poznań 1999.
111. Gardocki L., *Typowe zakłócenia funkcji zasady nullum crimen sine lege*, „Studia Iuridica” 1982, t. 10.
112. Gardocki L., *Zagadnienia teorii kryminalizacji*, Warszawa 1990.
113. Garoupa N., Klerman D., *Corruption and the Optimal Use of Nonmonetary Sanctions*, „International Review of Law and Economics” 2004, nr 24.
114. Garry M., Manning C.G., Loftus E.F., Sherman S.J., *Imagination inflation: Imagining a childhood event inflates confidence that it occurred*, „Psychonomic Bulletin & Review” 1996, nr 3.
115. Gawlak J., *Falszerstwo znaków pieniężnych*, [w:] W. Pływaczewski, J. Świerczewski (red.), *Policja polska wobec przestępczości zorganizowanej*, Szczytno 1997.

116. Geis G., *White-Collar and Corporate Crime*, Master Series in Criminology, Pearson-Prentice Hall, New Jersey 2007.
117. Gigerenzer G., Todd P.M., ABD Research Group, *Simple Heuristics that Make Us Smart*, Oxford University Press, Oxford 1999.
118. Gilovich T., Vallone R., Tversky A., *The hot hand In basketball: On the misperception of random sequences*, „Cognitive Psychology” 1985, nr 3.
119. Gisler J.R., *Der illegale Handel mit Kulturgutern*, „Kryminalistik” 2012, nr 6.
120. Gizbert-Studnicki T., *Znamiona czasowników w kodeksie karnym. Zagadnienie czasu gramatycznego i aspektu*, „Studia Prawnicze” 1982, z. 1-2.
121. Gizbert-Studnicki T., *Znamiona porównawcze w kodeksie karnym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1981, r. XLIII, z. 1.
122. Godbold N., *Beyond information seeking: towards a general model of information behavior*, „Information Research” 2006, nr 4.
123. Goetzmann W.N., Massa M., *Daily momentum and contrarian behavior of index fund investors*, „The Journal of Financial and Quantitative Analysis” 2002, nr 3.
124. Gołębiowski T., *Zarządzanie strategiczne. Planowanie i kontrola*, Warszawa 2001.
125. Gołuchowski J., *Technologie informatyczne w zarządzaniu wiedzą organizacji*, Katowice 2005.
126. Góral L., Karlikowska M., Koperkiewicz-Mordel K., *Polskie prawo bankowe*, Warszawa 2003.
127. Góral R., *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, Warszawa 2007.
128. Górniok O., *Ochrona obrotu gospodarczego w kodeksie karnym*, „Państwo i Prawo” 1998, nr 9-10.
129. Górniok O., Hoc S., Kalitowski M., Przyjemski S.M., Sienkiewicz Z., Szumski J., Tyszkiewicz L., Wąsek A., *Kodeks karny, Komentarz do art. 117-363*, t. 2, Gdańsk 2005.
130. Górniok O., *O przestępczości gospodarczej w okresie przechodzenia do gospodarki rynkowej*, „Przegląd Sądowy” 1992, nr 5-6.
131. Górniok O., *Pojęcie, formy i uwarunkowania korupcji gospodarczej*, [w:] *Korupcja gospodarcza. Materiały z sympozjum naukowego*, Piła 1998.
132. Górniok O., *Prawo karne gospodarcze*, Warszawa 2003.
133. Górniok O., *Przestępczość gospodarcza i jej zwalczanie*, Warszawa 1994.
134. Górniok O., *Przestępstwa gospodarcze. Rozdział XXXVI i XXXVII Kodeksu karnego. Komentarz*, Warszawa 2000.
135. Gostyński Z., *W sprawie rzekomych zmian w prawie karnym skarbowym*, „Palestra” 1996, nr 5-6.
136. Grabarczyk G., *Przestępczość gospodarcza na tle przemian ustrojowych w Polsce*, Toruń 2002.
137. Greupner E.J., *Hedge Funds are Headed Down-Market*, „San Diego Law Review” 2003, nr 40.
138. Gruszczyński M., *Kryzysy walutowe a liberalizacja obrotów kapitałowych*, Warszawa 2002.
139. Gruszecka D., *Ochrona dobra prawnego na przedpolu jego naruszenia. Analiza karnistyczna*, Warszawa 2012.
140. Grzywacz J. (red.), *Bezpieczeństwo systemów informatycznych w bankach w Polsce*, Warszawa 2003.
141. Grzywacz J., *Pranie pieniędzy*, Warszawa 2010.

142. Guozheng Z., *Customer segmentation in customer relationship management based on data mining*, „Commercial Research” 2006, nr 13.
143. Gupta A.K., Lad L.J., *Industry Self-Regulation: An Economic, Organizational, and Political Analysis*, „AMR” 1983, nr 3.
144. Gutowski M., *Umowa opcji*, Kraków 2003.
145. Gwiazda T.D., *Optima_AG. Optymalizator Problemów Zarządzania i Biznesu*, Warszawa 1999.
146. Hahn U., Romacker M., *Content management in the SYNDIKATE system. How technical documents are automatically transformed to text knowledge bases*, „Data & Knowledge Engineering” 2000, nr 2.
147. Haliżak A., *Pojęcie, istota i znaczenie międzynarodowego rynku dzieł sztuki*, „Stosunki Międzynarodowe” 2003, nr 1.
148. Hand D.J., *Data Mining, Statistics and More*, „Am Stat” 1998, nr 2.
149. Harenda Z., *Poradnik kasjera. Co kasjer wiedzieć powinien*, Poznań 2008.
150. Harvey F.P., *The Homeland Security Dilemma. Fear, failure, and the future of American insecurity*, Routledge, London-New York 2008.
151. Heron R.A., Lie E., *Does backdating explain the stock price pattern around executive stock option grants?*, „Journal of Financial Economics” 2007, nr 83.
152. Hirshleifer D., *Investor psychology and asset pricing*, „Journal of Finance” 2001, nr 4.
153. Hołyst B., *Przestępczość drugiej połowy XX w.*, Warszawa 1978.
154. Hołyst B., *Socjologia kryminalistyczna*, t. 1, Warszawa 2007.
155. Hormazi A.H., Giles S., *Data mining: a competitive weapon for banking and retail industries*, „Information Systems Management” 2004, nr 2.
156. Hu X., *A Data Mining Approach for Retailing Bank Customer Attrition Analysis*, „Applied Intelligence” 2005, nr 22.
157. Huber F., Herrmann A., Henneberg S.C., *Measuring customer value and satisfaction in services transactions, scale development, validation and cross-cultural comparison*, „International Journal of Consumer Studies” 2007, nr 6.
158. Hwang H., Jung T., Suh E., *An LTV model and customer segmentation based on customer value: A case study on the wireless telecommunication industry*, „Expert Systems with Applications” 2004, nr 26.
159. Hyman I.E., Husband T.H., Billings F.J., *False memories of childhood experiences*, „Applied Cognitive Psychology” 1995, nr 9.
160. Ibek A., *Teoretyczne podstawy analizy kryminalnej*, „Przegląd Policyjny” 2011, nr 3(103).
161. Innes B., *Fakes and Forgeries*, Amber Books 2006.
162. Institute of Medicine, *Health IT and Patient Safety: Building Safer System for Better Care*, Washington 2012.
163. Iqbal Z., Shetty S., *An Investigation of Causality Between Insider Trading Transactions and Stock Returns*, „The Quarterly Review of Economics and Finance” 2002, nr 42.
164. Iwanicz-Drozdowska M., Zawadzka Z., *Operacje instrumentami pochodnymi*, [w:] M. Iwanicz-Drozdowska, W. Jaworski, Z. Zawadzka (red.), *Bankowość. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 2008.
165. Jaeger R.A., *All about hedge funds. The easy way to get started*, The McGraw Hill Company, New York 2003.

166. Jajuga K., *Instrumenty pochodne*, [w:] K. Jajuga, E. Kania, P. Rosiński, E. Gospodarowicz, W. Ronka-Chmielowiec, T. Jajuga (red.), *Zarządzanie ryzykiem*, Warszawa 2007.
167. Jakimiuk E., Zając J., *Systematyka oszustw w prawie karnym i taktyka ich zwalczania*, Legionowo 2008.
168. Jakubiec A., *Charakter prawny i zmiany podmiotowe w umowie opcji*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2009, nr 4.
169. Jakubiec A., *O zasadności kodyfikacji niektórych umów zawieranych na rynku kapitałowym*, [w:] T. Mróz, M. Stec (red.), *Instytucje prawa handlowego w przyszłym kodeksie cywilnym*, Warszawa 2012.
170. Jakubiec A., *Problem losowego charakteru umowy opcji*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2010, nr 7.
171. Jakubski K.J., *Przestępczość komputerowa – podział i definicje*, „Przegląd Kryminalistyki” 1997, nr 2.
172. Janowicz R., *Ocena dotychczasowego rozwoju rynku kart płatniczych w Polsce*, „Materiały i Studia” 2004, nr 117.
173. Jaroch W., *Przestępczość gospodarcza i prawne instrumenty jej zwalczania*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 2003, nr 6.
174. Jasiński W., *Osoby na eksponowanych stanowiskach politycznych. Przeciwdziałanie korupcji i praniu pieniędzy*, Warszawa 2012.
175. Jasiński W., *Przeciw szarej strefie. Nowe zasady zapobiegania praniu pieniędzy*, Warszawa 2001.
176. Jayasree V., Balan R.V.S., *A Review on Data Mining in Banking Sector*, „American Journal of Applied Sciences” 2013, nr 10.
177. Jędrzejewski S., *W kwestii ustawowej definicji pojęcia „Nadzór”*, „Organizacja- Metody-Technika” 1989, nr 89.
178. Jensen M.C., Meckling W.H., *Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure*, „Journal of Financial Economics” 1976, nr 4.
179. Jolly E., *The Poli-intel Industry: Considering the Common Law’s Application in Insider Trading under the Stock Act*, „American University Business Law Review” 2013, nr 2.
180. Jordan J., *Bank Managers Opportunistic Trading of the Firms Shares*, „Financial Management” 1999, nr 28.
181. Juchno R., Kaszubski R., *Outsourcing wybranych czynności bankowych*, „Glosa” 2001, nr 8.
182. Jurkowska A.M., *Instytucje parabankowe w polskim systemie bankowym*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2000, t. VII.
183. Justyński T., *Relacja między art. 58 § 2 a art. 388 k.c. w kontekście nadmiernych odsetek umownych*, „Przegląd Sądowy” 2004, nr 1.
184. Kaddouri A., Pandya S.Y., *Why Human Expertise is Critical for Data Mining*, „International Journal of Computer and Information Technology” 2013, nr 1.
185. Kahneman D., Tversky A., *Choices, values, and frames*, „American Psychologist” 1984, nr 4.
186. Kahneman D., Tversky A., *Prospect theory: An Analysis of Decisions under Risk*, „Econometrica” 1979, nr 2.
187. Kaplan R.S., Norton D.P., *Strategiczna karta wyników. Jak przełożyć strategię na działanie*, Warszawa 2001.

188. Kaplan S.E., *Ethically Related Judgments by Observers of Earnings Management*, „Journal of Business Ethics” 2001, nr 32.
189. Kaplow L., Shavell S., *The Conflict between Nations of Fairness and the Pareto Principle*, „American Law and Economics Review” 1999, nr 2.
190. Karatzas I., Pikovsky I., *Anticipative portfolio optimization*, „Adv. in Appl. Probab.” 1996, nr 28.
191. Karaźniewicz J., *Bankowe oszustwo kredytowe. Aspekty normatywne, kryminologiczne i politycznokryminalne*, Toruń 2005.
192. Karaźniewicz J., *Karalność oszustw kredytowych w praktyce sądów polskich na podstawie badań akt sądowych*, [w:] P. Bogdański, W. Pływaczewski, I. Nowicka (red.), *Ius est ars boni et aequi. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Stefanowi Leleńtalowi*, Szczytno 2008.
193. Karaźniewicz J., *Klauzula niekaralności sprawcy jako materialna przesłanka procesu karnego*, [w:] Z. Ćwiąkalski, G. Artytmiak (red.), *Współzależność prawa karnego materialnego i procesowego*, Warszawa 2009.
194. Kardas P., [w:] K. Buchała, P. Kardas, J. Majewski, W. Wróbel, *Komentarz do ustawy o ochronie obrotu gospodarczego*, Warszawa 1995.
195. Kardas P., *Oszustwo kredytowe*, „Rzeczpospolita”, 8-9.07.1995 r.
196. Karpoff J.M., *A Relation between Price Changes and Trading Volume: A Survey*, „Journal of Financial and Quantitative Analysis” 1987, nr 22.
197. Karpowicz M., Ogrodzki P. (red.), *Międzynarodowa współpraca służb policyjnych, granicznych i celnych w zwalczaniu przestępczości przeciwko zabytkom*, Szczytno 2005.
198. Kaszubski R., Tupaj-Cholewa A., *Prawo bankowe*, Warszawa 2010.
199. Kaszubski R.W., *Funkcjonalne źródła prawa bankowego publicznego*, Kraków 2006.
200. Kegel Z., Satko J., *Przestępstwa przeciwko wiarygodności dokumentów, obrotowi pieniędzmi i papierami wartościowymi. Orzecznictwo Sądu Najwyższego i Sądów Apelacyjnych 1918 – 2000. Piśmiennictwo*, Kraków 2002.
201. Kessler O., *Risk*, [w:] J.P. Burgess (red.), *The Routledge Handbook of New Security Studies*, London-New York 2010.
202. Khaloof F., Razouk R., Shmeas A., *Using of Data Mining Techniques for Fraud Detection in Banking System*, „Damascus University Journal” 2009, nr 2.
203. Klir G., *Is There More to Uncertainty Than Some Probability Theorists Might Have Us Believe?*, „International Journal General Systems” 1989, nr 15.
204. Klusik P., Palmowski Z., Zwierz J., *Quantile Hedging for an Insider*, „Probability and Mathematical Statistics” 2010, nr 2.
205. Kobylas M., *Zastosowanie analizy kryminalnej w zwalczaniu cyberterroryzmu*, [w:] T. Jemiola, J. Kisielnicki, K. Rajchel, (red.), *Cyberterroryzm. Nowe wyzwania XXI wieku*, Warszawa 2009.
206. Kokoszczynski R., *O potrzebie dynamicznego podejścia do regulacji finansowych*, [w:] A. Alińska (red.), *Eseje o stabilności finansowej*, Warszawa 2012.
207. KołECKI H., *Niespójność kryminalistyki uniwersyteckiej z realiami i potrzebami praktyki zwalczania zorganizowanej przestępczości gospodarczej w Polsce*, [w:] B. Janiszewski (red.), *Nauka wobec współczesnych zagadnień prawa karnego w Polsce*, Poznań 2004.

208. Koleśnik J., *Bezpieczeństwo systemu bankowego. Teoria i praktyka*, Warszawa 2011.
209. Kołodziejak Z. (red.), *Bezpieczeństwo ekonomiczne. Teoria i praktyka*, Łódź 1986.
210. Konieczny J. (red.), *Analiza informacji w służbach policyjnych i specjalnych*, Warszawa 2012.
211. Konieczny J., *Kryzys czy zmiana paradygmatu kryminalistyki*, „Państwo i Prawo” 2012, nr 11.
212. Konieczny J., *Wprowadzenie do bezpieczeństwa biznesu*, Warszawa 2004.
213. *Korupcja w Polsce. Przegląd obszarów priorytetowych i propozycji przeciwdziałania zjawisku (fragment raportu Banku Światowego)*, „Prokurator” 2000, nr 3.
214. Korzeniowska-Marciniak M., *Międzynarodowy rynek dzieł sztuki*, Kraków 2001.
215. Koterwas M., *Bazyłejski Komitet ds. Nadzoru Bankowego i jego wpływ na kształt nadzoru bankowego na świecie*, „Bank i Kredyt” 2003, nr 10.
216. Kowalski W., *Nabycie własności dzieła sztuki od nieuprawnionego*, Kraków 2004.
217. Kozirowski L., *Umowa opcji kupna lub sprzedaży jako gra i zakład*, „Przegląd Prawa Handlowego” 1996, nr 5.
218. Kruszyński P., *Ochrona obrotu gospodarczego*, „Przegląd Sądowy” 1995, nr 7-8.
219. Książkowski K.M., *Ekonomiczne zagrożenia bezpieczeństwa państwa. Metody i środki przeciwdziałania*, Warszawa 2004.
220. Kuchnicka-Michalska B., *Ochrona tajemnicy zawodowej w polskim prawie karnym*, Warszawa 1972.
221. Kukula Z., *Orzecznictwo Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych dotyczące przestępstw gospodarczych*, Toruń 2011.
222. Kulesza C., *Obrona w sprawach o przestępstwa gospodarcze i skarbowe*, Warszawa 2012.
223. Kunicka-Michalska B., *Ochrona tajemnicy zawodowej w prawie karnym*, Warszawa 1972.
224. Kurzępa B., *Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Rzeszowie z dnia 30 sierpnia 1996 r., sygn. II Aka 65/96*, „Prokuratura i Prawo” 1998, nr 2.
225. Kurzępa B., *Kilka uwag o korupcji*, „Prokurator” 2000, nr 4.
226. Kurzępa B., *Przestępstwa gospodarcze w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, Kraków 1997.
227. Kuzior P., *Falszowanie euro jako przejaw aktywności zorganizowanych grup przestępczych*, „Prokurator” 2006, nr 4.
228. Kuźmierkiewicz M., *Ewolucja rynku opcji ku pozagięldowym opcjom egzotycznym i ich klasyfikacja*, „Bank i Kredyt” 1999, nr 3.
229. Łachwa A., *Rozmyty świat zbiorów, liczb, relacji, faktów, reguł i decyzji*, Warszawa 2004.
230. Lakonishok J., Lee I., *Are Insider Trades Informative?*, „Review of Financial Studies” 2001, nr 14.
231. Laskowska K., *Fenomen zjawiska*, [w:] E.W. Pływaczewski (red.), *Przestępczość zorganizowana*, Warszawa 2011.

232. Lelental S., *W sprawie kwalifikacji prawnej przestępnego wyłudzenia kredytów bankowych na działalność gospodarczą*, [w:] S. Lelental, M. Zajder (red.), *Kryminalistyczne i prawne problemy współczesnej przestępczości*, Szczytno 1995.
233. Lemonnier M., *Instrumenty zarządzania ryzykiem przez przedsiębiorców*, „Studia Prawnoustrojowe” 2011, nr 14.
234. Lemonnier M., Mariański M., Zięty J.J., *Ewolucja koncepcji papieru wartościowego w prawie polskim i francuskim*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2011, nr 8.
235. Lemonnier M., *Operacje instrumentami pochodnymi*, [w:] A. Nowak, B. Kosiński (red.), *Bank depozytowo-kredytowy*, Warszawa 2004.
236. Łętowski J., *System prawa administracyjnego*, t. III, Warszawa 1978.
237. Lewaszewicz-Petrykowska B., *Wyzysk jako wada oświadczenia woli*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 1973, t. X.
238. Lewicka-Strzałecka A., *Etyczne standardy firm i pracowników*, Warszawa 1999.
239. Liautaud B., Hammond M., *e-Business Intelligence: od informacji przez wiedzę do zysków*, Warszawa 2003.
240. Liébana-Cabanillas F., Nogueras R., Herreras L.J., Guillén A., *Analysing user trust in electronic banking using data mining methods*, „Expert Systems with Applications” 2013, nr 14.
241. Liebowitz J., *Building Organizational Intelligence. A Knowledge Management Primer*, CRC Press, Boca Raton 2000.
242. Liedel K., Piasecka P., Aleksandrowicz T.R., *Analiza informacji. Teoria i praktyka*, Warszawa 2012.
243. Ling K.C., Chai L.T., Piew T.H., *The Effects of Shopping Orientations, Online Trust and Prior Online Purchase Experience toward Customers' Online Purchase Intention*, „IBR” 2010, nr 3.
244. Lipka-Chudzik D., *Banki a problem prania brudnych pieniędzy*, Warszawa 1993.
245. Liszewski K., Najmoła D., Wiciak K., *Śledztwo finansowe*, Szczytno 2008.
246. Loftus E.F., Pickrel J.E., *The formation of false memories*, „Psychiatric Annals” 1995, nr 25.
247. Lowenthal M.M., *Intelligence. From Secrets to Policy*, SAGE, Los Angeles 2012.
248. Lynn Garcia M., *Risk Management*, [w:] M. Gill (red.), *Handbook of Security*, Palgrave Macmillan, Houndmills-New York 2006.
249. Machnikowski P., *System Prawa Prywatnego*, t. 5, Warszawa 2006.
250. MacVean A., Harfield C., *Science or Sophistry: Issues in Managing Analysts and Their Products*, [w:] C. Harfield, A. MacVean, J.G.D. Grieve, D. Philips (red.), *The Handbook of Intelligence Policing. Concurrence, Crime Control and Community Safety*, Oxford University Press, Oxford 2008.
251. Mądrzejowski W., *Przestępczość zorganizowana. System zwalczania*, Warszawa 2008.
252. Madura J., Wiant K., *Information Content of Bank Insider Trading*, „Applied Financial Economics” 1995, nr 5.
253. Majewski J., [w:] T. Bojarski (red.), *System Prawa Karnego. Źródła prawa karnego*, t. 2, Warszawa 2011.
254. Majewski J., *Cztery występki. Przepisy karne w nowym prawie bankowym*, „Rzeczpospolita” 1998, nr 37.

255. Majewski J., *Odpowiedzialność karna za przestępstwo określone w art. 171 ust. 1 prawa bankowego*, „Prawo Bankowe” 1998, nr 6.
256. Majewski J., *Przestępstwa związane z działalnością banków oraz obrotem pieniężnym i papierami wartościowymi*, [w:] O. Górniok (red.), *Prawo karne gospodarcze*, Warszawa 2003.
257. Majewski J., *Przestępstwo sprzeniewierzenia się tajemnicy bankowej*, „Palestra” 2000, nr 7-8.
258. Majewski K., *Prawnokarna ochrona kredytodawcy w Polsce (na przykładzie banku i kredytu bankowego)*, [w:] A. Adamski (red.), *Przestępczość gospodarcza z perspektywy Polski i Unii Europejskiej*, Toruń 2003.
259. Makarewicz J., *Technika ustawodawstwa karnego. Zagajenie prac seminaryum kryminalistycznego r. 1913/1914*, „Prawnik” 1913.
260. Makinson D., *Od logiki klasycznej do niemonotonicznej*, Toruń 2008.
261. Malinowski A., *Polski język prawny. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2006.
262. Malkiel B.G., *The efficient market hypothesis and its critics*, „The Journal of Economic Perspectives” 2003, nr 1.
263. Malkin L., *Falszerze. Jak naziści usiłowali zrujnować brytyjskie imperium*, Warszawa 2008.
264. Marek A., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010.
265. Marek A., *Redukcja warunków penalizacji jako metoda przewycięzania trudności w stosowaniu prawa karnego*, „Przegląd Prawa Karnego” 1995, nr 12.
266. Mariański M., *Wpływ zasady swobody umów na koncepcję i teorię papierów wartościowych*, „Studia Prawnoustrojowe” 2011, nr 14.
267. Marsden C., *Internet Co-Regulation: European Law, Regulatory Governance and Legitimacy in Cyberspace*, Cambridge 2011.
268. Matthews K., Thompson J., *Ekonomika bankowości*, Warszawa 2007.
269. McCloskey M., Zaragoza M., *Misleading postevent information and memory for events: Arguments and evidence against memory impairment hypotheses*, „Journal of Experimental Psychology: General” 1985, nr 114.
270. McGee R.W., *Analyzing Insider Trading from the Perspectives of Utilitarian Ethics and Rights Theory*, „Journal of Business Ethics” 2010, nr 1.
271. McShane T., Matera D., *Na tropie skradzionych arcydzieł. Wspomnienia tajnego agenta FBI ds. sztuki*, Wrocław 2006.
272. Meyer H.W.J., *The nature of information and the effective use of information in rural Development*, „Information Research” 2005, nr 2.
273. Michalski B., *Przestępstwa przeciwko mieniu. Rozdział XXXV Kodeksu Karnego. Komentarz*, Warszawa 1999.
274. Michna P., *Wykorzystanie analizy kryminalnej w ściganiu przestępstw. Aspekty ekonomiczno-finansowe*, [w:] S. Lelental, D. Potakowski (red.), *Pozbawianie sprawców korzyści uzyskanych w wyniku przestępstwa*, Szczytno 2004.
275. Modigliani F., Miller M.H., *The Cost of Capital, Corporate Finance and the Theory of Investment*, „American Economic Review” 1958, nr 48.
276. Mogilnicki A., *Dwutorowość represji karnej przy przestępstwach zwykłych i skarbowych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1937, z. 3.
277. Monkiewicz J. (red.), *Podstawy ubezpieczeń – mechanizmy i funkcje*, t. 1, Warszawa 2003.
278. Moss K., *Security and Liberty, Restriction by Stealth*, Palgrave Macmillan, Houndmills-New York 2009.

279. Mozgawa M. (red.), *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, Kraków 2006.
280. Mucha A., *Struktura przestępstwa gospodarczego oraz okoliczności wyłączające bezprawność czynu w prawie karnym gospodarczym. Analiza teoretyczna i dogmatyczna*, Warszawa 2013.
281. Mungovan T.W., Sablone J., *The Inevitability of Hedge Fund Regulation in the US*, „Butterworths Journal of International Banking and Financial Law” 2007, nr 2.
282. Nambisan S., Baron R.A., *Interactions in virtual customer environments: Implications for product support and customer relationship management*, „Journal of Interactive Marketing” 2007, nr 2.
283. Narayanan M.P., Seyhun H.N., *Dating Games: Do Managers Designate Grant Dates to Increase their Compensation*, „Review of Financial Studies” 2008, nr 5.
284. Nelken I. (red.), *The handbook of exotic options: instruments, analysis, and applications*, McGraw-Hill Book Company, New York 1996.
285. Nemeth Ch.P., *Homeland Security. An Introduction to Principles and Practice*, CRC Press, Boca Raton 2010.
286. Niemierka S., Smykla B., *Przeciwdziałanie praniu pieniędzy w bankach-aspekty prawne*, Warszawa 2001.
287. Niyagas W., Srivihok A., Kitisin S., *Clustering e-Banking Customer using Data Mining and Marketing Segmentation*, „Ecti transactions on computer and information technology” 2006, nr 1.
288. Ochendowski E., *Prawo administracyjne – część ogólna*, Toruń 2009.
289. Ochman P., *Ochrona działalności bankowej w prawie karnym gospodarczym. Przepisy karne ustaw bankowych*, Warszawa 2011.
290. Ochman P., *Przestępstwo nielegalnego prowadzenia działalności bankowej (art. 171 ust. 1 prawa bankowego z 1997 r.) - cz. I*, „Monitor Prawa Bankowego” 2013, nr 6.
291. Ochman P., *Uwagi o klauzuli odpowiedzialności zastępczej za przestępstwa w pozakodeksowym prawie karnym gospodarczym*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2011, t. XXVII.
292. Ochman, *Przestępstwo nielegalnego prowadzenia działalności bankowej (art. 171 ust. 1 prawa bankowego z 1997 r.) - cz. II*, „Monitor Prawa Bankowego” 2013, nr 7.
293. Oczkowski T., *Oszustwo jako przestępstwo majątkowe i gospodarcze*, Kraków 2004.
294. Oettingen G., Pak H., Schnetter K., *Self-regulation of goal setting: Turning free fantasies about the future into binding goals*, „Journal of Personality and Social Psychology” 2001, nr 80.
295. Ofiarski Z., *Komentarz do ustawy Prawo bankowe*, Warszawa 2013.
296. Ofiarski Z., *Prawo bankowe*, Warszawa 2011.
297. Ogwueleka F.N., *Potential Value of Data Mining for Customer Relationship Marketing in the Banking Industry*, „Advances in Natural and Applied Sciences” 2009, nr 1.
298. Oleński J., *Elementy ekonomiki informacji. Podstawy ekonomiczne informatyki gospodarczej*, Warszawa 2000.
299. Oplustil K., Wiórek P., *Europejskie i polskie regulacje dotyczące informacji poufnych na rynku kapitałowym (cz. I)*, „Prawo Spółek” 2005, nr 2.

300. Pachucki M., *Piramidy finansowe w kontekście prowadzenia działalności bez zezwolenia oraz przestępstw giełdowych. Materiały szkoleniowe przygotowane w ramach projektu Centrum Edukacji dla Uczestników Rynku*, Warszawa 2012.
301. Pachucki M., *Piramidy i inne oszustwa na rynku finansowym*, Warszawa 2012.
302. Parfet W.U., *Accounting Subjectivity and Earnings Management: A Preparer Perspective*, „Accounting Horizons” 2000, nr 14.
303. Park H.S., Baik D.K., *A study for control of client value using cluster analysis*, „Journal of Network and Computer Applications” 2006, nr 4.
304. Patterson R., *Kompendium terminów bankowych po polsku i angielsku*, Warszawa 2002.
305. Payne A., Frow P., *A strategic framework for customer relationship management*, „Journal of Marketing” 2005, nr 4.
306. Payne A., Frow P., *Customer relationship management: From strategy to implementation*, „Journal of Marketing Management” 2006, nr 1.
307. Peiper L., *Komentarz do kodeksu karnego*, Kraków 1936.
308. Piasta Ł., *Public Relations. Istota, techniki*, Centrum Informacji Menadżera, Warszawa 1996.
309. Pięrcionek Z., *Strategie konkurencji i rozwoju przedsiębiorstwa*, Warszawa 2003.
310. Piórkowska-Flieger J., *Przestępstwa przeciwko obrotowi pieniędzmi i papierami wartościowymi*, [w:] T. Bojarski (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2011.
311. Pistor K., Raiser M., Gelfer S., *Law and Finance in Transition Economies*, „Economics of Transition”, nr 2.
312. Płończyk K., Podlasko P., [w:] F. Zoll (red.), *Prawo bankowe. Komentarz do art. 92a – 194*, t. 2, Kraków 2005.
313. Płoskonka J., *Korupcja- zagrożenia i metody jej zwalczania*, „Służba Cywilna” 2003, nr 6.
314. Pływaczewski E.W. (red.), *Proceder prania pieniędzy i jego implikacje*, Warszawa 2013.
315. Pływaczewski E.W. (red.), *Przestępczość zorganizowana*, Warszawa 2011.
316. Pływaczewski E.W., *Pranie brudnych pieniędzy. Możliwość przeciwdziałania z uwzględnieniem roli systemu bankowego*, Toruń 1993.
317. Pływaczewski W., *Grabież światowych zasobów leśnych – perspektywa forest crime*, [w:] W. Pływaczewski, M. Duda (red.), *Nielegalna eksploatacja zasobów leśnych*, Olsztyn 2013.
318. Pływaczewski W., *Kontrowersje wokół ekspertyzy w sprawach dotyczących oceny wiarygodności dzieła sztuki*, „Prokuratura i Prawo” 2010, nr 3.
319. Pływaczewski W., *Kryminologiczno-kryminalistyczne aspekty fałszerstw dzieł sztuki*, [w:] K. Krajewski, J. Błachut (red.), *Nauki penalne wobec problemów współczesnej przestępczości. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Profesora Andrzeja Gaberle*, Warszawa 2007.
320. Pływaczewski W., *Międzynarodowa współpraca policyjna w zakresie przeciwdziałania przestępczości związanej z nielegalnym handlem chronionymi gatunkami fauny i flory*, „Przegląd Policyjny” 2010, nr 4(100).
321. Pływaczewski W., *Ochrona światowego dziedzictwa kulturalnego przed zamachami terrorystycznymi*, [w:] K. Indecki (red.), *Przestępczość terrorystyczna. Ujęcie praktyczno-dogmatyczne*, Poznań-Białystok-Łódź 2006.

322. Pływaczewski W., *Patologie w obrębie współczesnego rynku dzieł sztuki – perspektywa krajowa i międzynarodowa*, [w:] T. Gardocka, J. Sobczak (red.), *Prawna ochrona zabytków*, Toruń 2010.
323. Pływaczewski W., *Pranie pieniędzy na rynku dzieł sztuki – skala zjawiska oraz możliwości przeciwdziałania*, [w:] M. Jabłoński, M. Trzeciński (red.), „Przegląd Prawa i Administracji”, nr LXXXIX, Wrocław 2012.
324. Pływaczewski W., *Pranie pieniędzy oraz inne nielegalne transakcje finansowe z perspektywy międzynarodowego rynku dzieł sztuki*, [w:] E.W. Pływaczewski (red.), *Proceder prania pieniędzy i jego implikacje*, Warszawa 2013.
325. Pływaczewski W., *Rodowód prawnomiędzynarodowych gwarancji w dziedzinie światowego dziedzictwa kulturalnego – refleksje na tle grabieży Muzeum Archeologicznego w Bagdadzie*, [w:] B. Sitek, G. Dammacco, J.J. Szczerbowski, A. Kowalska (red.), *Człowiek a tożsamość w procesie integracji Europy*, Olsztyn 2004.
326. Pływaczewski W., *Sektor turystyki jako obszar zainteresowania zorganizowanych struktur przestępczych*, [w:] W. Pływaczewski, P. Chlebowicz (red.), *Nielegalne rynki. Geneza, skala zjawiska oraz możliwości przeciwdziałania*, Olsztyn 2012.
327. Pływaczewski W., *Symptomy zagrożeń korupcyjnych na rynku dzieł sztuki*, „Przegląd Policjny” 2007, nr 3(87).
328. Pływaczewski W., *Wprowadzenie do problematyki nielegalnych rynków – prespektywa kryminologiczna*, [w:] W. Pływaczewski, P. Chlebowicz (red.), *Nielegalne rynki. Geneza, skala zjawiska oraz możliwości przeciwdziałania*, Olsztyn 2012.
329. Pomykański A., *Zarządzanie innowacjami*, Warszawa-Lódź 2001.
330. Popiołek W., *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 1, Warszawa 1997.
331. Porter M.E., Linde C., *Toward a New Conception of the Environment-Competitiveness Relationship*, „JEP” 1995, nr 9.
332. Potocki T., *Art Banking. Sztuka inwestowania w sztukę*, „Art & Business” 2011, nr 3.
333. Pramataris K., Papakyriakopoulos D., Lekakos G., Mylonopoulos N., *Personalized Interactive TV Advertising: the iMEDIA Business Model*, „Electron Mark” 2001, nr 1.
334. Prengel M., *Środki zwalczania przestępczości prania pieniędzy w ujęciu prawnoporównawczym*, Toruń 2003.
335. Pruszek A., *Znaki pieniężne i ich fałszerstwa*, Warszawa 2001.
336. Radwański Z., Olejniczak A., *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2006.
337. Radwański Z., *System Prawa Prywatnego*, t. 2, Warszawa 2008.
338. Raglewski J., *Relacja pojęć „przestępstwo” – „przestępstwo skarbowe” oraz „wykroczenie” – „wykroczenie skarbowe” w polskim systemie prawa karnego materialnego*, „Prokuratura i Prawo” 1998, z. 5.
339. Ramirez G., Yung K., *Firm Reputation and Insider Trading: The Investment Banking Industry*, „Quarterly Journal of Business and Economics” 2000, nr 39.
340. Ratajczak A., *Ochrona obrotu gospodarczego. Praktyczny komentarz*, Warszawa 1994.
341. Ravi B., Goes P., Gupta A., Jin Y., *User heterogeneity and its impact on electronic auction market design: An empirical exploration*, „MIS Quarterly” 2004, nr 1.

342. Robertson I.A. (red.), *Understanding International Art Market and Management*, New York 2005.
343. Roeser N.J., Vohs K.D., *Hindsight Bias*, „Perspectives on Psychological Science” 2012, nr 7.
344. Rolington A., *Strategic Intelligence for 21st Century. The Mosaic Method*, Oxford University Press, Oxford 2013.
345. Ronczkowski M.R., *Terrorism and Organized Hate Crime. Intelligence Gathering, Analysis, and Investigations*, CRC Press, Boca Raton 2012.
346. Roslender R., Dillard J.F., *Reflections on the Interdisciplinary Perspectives on Accounting*. „Critical Perspectives on Accounting” 2003, nr 14.
347. Rudnicki S., *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga pierwsza. Część ogólna*, Warszawa 2007.
348. Rusinek M., *Tajemnica zawodowa i jej ochrona w polskim procesie karnym*, Warszawa 2007.
349. Rutkowska-Tomaszewska E., *Ochrona prawna klienta na rynku usług bankowych*, Warszawa 2013.
350. Ryals, L. *Creating Profitable Customers Through the Magic of Data Mining*, „Journal of Targeting, Measurement, & Analysis for Marketing” 2003, nr 4.
351. Rygielski C., Wang J-Ch., Yen D.C., *Data mining techniques for customer relationship management*, „Technology in Society” 2002, nr 24.
352. Sakowicz R., *Językowe sposoby wyrażania przyczynowości w tekście prawnym (Na przykładzie kodeksu karnego z 1969 r.)*, „Studia Prawnicze” 1985, z. 1-2.
353. Sałata B., *Przestępstwo oszustwa w nowym kodeksie karnym*, [w:] L. Bogunia (red.), *Nowa kodyfikacja prawa karnego*, Wrocław 1998.
354. Samuelson P., *Proof That Properly Anticipated Prices Fluctuate Randomly*, „Industrial Management Review” 1965, nr 6.
355. Sanfey A.G., Rilling J.K., Aronson J.A., Nystrom L.E., Cohen J.D., *The Neural Basis of Economic Decision-Making in the Ultimatum Game*, „Science” 2003, nr 13.
356. Satchell S., *Collectible Investments for the High Net Worth Investor*, Burlington 2009.
357. Sawicki K., *Przestępstwa finansowe na szkodę banków*, [w:] A. Adamski (red.), *Przestępczość gospodarcza z perspektywy Polski i Unii Europejskiej*, Toruń 2003.
358. Schipper K., *Commentary on Earnings Management*, „Accounting Horizons” 1989, nr 1.
359. Schulte M., *Integration der Betriebskosten in das Risikomanagement von Kreditinstituten*, Wiesbaden 1994.
360. Serafin S., Szmulik B. (red.), *Leksykon obywatela*, Warszawa 2008.
361. Seyhuna H.N., *Why Does Aggregate Insider Trading Predict Future Stock Returns*, „Quarterly Journal of Economics” 1992, nr 4.
362. Shafer G., *Perspectives on the theory and practice of belief functions*, „International Journal of Approximate Reasoning” 1990, nr 3.
363. Sharda R., Wilson R., *Neural Network Experiments in Business Failures Predication: a Review of Predictive Performance Issues*, „International Journal of Computational Intelligence and Organizations” 1996, nr 1.
364. Shortland R., Scarfe R., *Data mining applications in BT*, „BT Technology Journal” 2007, nr 25.

365. Sienkiewicz P., *Firma na rynku informacyjnym*, „Firma i Rynek” 1998, nr 7.
366. Simon H.A., *A Behavioral Model of Rational Choice*, „The Quarterly Journal of Economics” 1955, nr 1.
367. Simon H.A., *Invariants of human behavior*, „Annual Review of Psychology” 1990, nr 41.
368. Siwicki M., *Podział i definicja cyberprzestępstw*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 7-8.
369. Siwik Z., [w:] M. Filar (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2008.
370. Skorupka J., [w:] A. Wąsek (red.), *Prawo karne. Część szczególna. Komentarz*, Warszawa 2004.
371. Skorupka J., *Cywilna i karna ochrona kredytodawcy i pożyczkodawcy*, „Prokuratura i Prawo” 2000, nr 5.
372. Skorupka J., *Ochrona interesów majątkowych Skarbu Państwa w kodeksie karnym*, Wrocław 2004.
373. Skorupka J., *Pojęcie przestępstwa gospodarczego*, [w:] V. Konarska-Wrzosek, J. Lachowski, J. Wójcikiewicz (red.), *Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Markowi*, Warszawa 2010.
374. Skorupka J., *Prawo karne gospodarcze. Zarys wykładu*, Warszawa 2007.
375. Skorupka J., *Przestępstwa przeciwko obrotowi pieniędzmi i papierami wartościowymi. Rozdział XXXVII Kodeksu karnego. Komentarz*, Warszawa 2002.
376. Skorupka J., *Przestępstwo korupcji wyborczej*, „Palestra” 2006, nr 11-12.
377. Skorupka J., *Wybrane aspekty przestępstw przeciwko obrotowi gospodarczemu*, „Przegląd Sądowy” 1999, nr 2.
378. Skrzypek E., *Efektywność działań w TQM – koszty jakości*, „Problemy Jakości” 1999, nr 7.
379. Śliwiński A., *Ryzyko ubezpieczeniowe: taryfy - budowa i optymalizacja*, Warszawa 2002.
380. Sloan R., *Financial accounting and corporate governance: a discussion*, „Journal of Accounting and Economics” 2001, nr 1.
381. Slovin M., Sushka M., Polonchek J., *Restructuring Transactions by Bank Holding Companies: The Valuation Effects of Sale-and-Leasebacks and Divestitures*, „Journal of Banking and Finance” 1991, nr 15.
382. Smykla B., *Prawo bankowe. Komentarz*, Warszawa 2011.
383. Sobolewski L., *Umowa opcji zbycia lub nabycia instrumentów finansowych*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 1998, nr 6.
384. Solarz J.K., Wyczański P., *Cena sukcesu. System bankowy w Polsce w latach 1989-1995*, „Nowe Życie Gospodarcze”, 10.03.2006 r.
385. Solarz J.K., *Zarządzanie ryzykiem systemu finansowego*, Warszawa 2008.
386. Solska J., *Co zostało po Art.-B*, „Polityka” 2011, nr 29.
387. Sońta C., Szczuciński G., *Przeciwdziałanie finansowaniu terroryzmu poprzez system analityki finansowej na przykładzie unormowań polskich*, [w:] R. Jakubczak, R. Radziejewski (red.), *Terroryzm a bezpieczeństwo państwa w erze globalizmu*, Warszawa 2012.
388. Sońta C., Szczuciński G., *Wybrane zagadnienia przeciwdziałania finansowaniu terroryzmu w Polsce*, „Studia Bezpieczeństwa Narodowego” 2011, nr 2.
389. Srokosz W., *Instytucje parabankowe w Polsce*, Warszawa 2011.

390. Stachowiak S., *Źródła informacji o popełnionym przestępstwie w polskim postępowaniu karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 2.
391. Starościek J., *Prawo administracyjne*, Warszawa 1969.
392. Starościek J., *Zarys nauki administracji*, Warszawa 1971.
393. Stefanowicz B., *Informacja*, Warszawa 2004.
394. Stefański R., *Prawo karne materialne – część szczególna*, Warszawa 2009.
395. Steffensberg P., *Modern Client Profiling in Private Banking*, „Journal of Banking Excellence” 2003, nr 2.
396. Stelmach J., Brożek B., *Metody prawnicze. Logika, analiza, argumentacja, hermeneutyka*, Kraków 2004.
397. Stephan E., Kiell G., *Decision Processes In Professional Investors: does expertise moderate judgemental biases*, IAREP/SABE Proceeding, Wiedeń 2000.
398. Stępień T., *Przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu*, Toruń 2001.
399. Stępień T., Stępień K., *Przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu*, Toruń 2001.
400. Stigler A.S.M., *Who Discovered Bayes' Theorem?*, „The American Statistician” 1983, nr 4.
401. Stigler G.J., *The Economics of Information*, „Journal of Political Economy” 1961, nr 69.
402. Stiglitz J.E., *Freefall. Jazda bez trzymanki. Ameryka, wolne rynki i tonięcie gospodarki światowej*, Warszawa 2010.
403. Stiglitz J.E., Weiss A., *Asymmetric Information in Credit Markets and Its Implications for Macro-economics*, „Oxford Economic Papers” 1992, nr 44.
404. Stolarczyk I., *Oszustwo kredytowe – art. 297§1 k.k.*, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 9.
405. Storme M.A., *The binding character of contracts - causa and consideration*, [w:] A.S. Hartkamp, M.W. Hesselink, E.H. Hondius (red.), *Towards a european Civil Code*, Second revised and expanded edition, Kluwer/Ars aequi 1998.
406. Suchorzewska A., *Ochrona prawna systemów informatycznych wobec zagrożeń cyberterroryzmem*, Warszawa 2010.
407. Surma J., *Business Intelligence. Systemy wspomagania decyzji biznesowych*, Warszawa 2009.
408. Sutherland E.H., *White Collar Crime*, Rinehart and Winston, New York 1949.
409. Święch K., Zalcewicz A. (red.), *Sanacja finansów publicznych w Polsce. Aspekty prawne i ekonomiczne*, Szczecin 2005.
410. Szczuciński G., *Finansowanie terroryzmu i jego zwalczanie w Polsce – wybrane aspekty*, [w:] K. Liedel, P. Piasecka, T.R. Aleksandrowicz (red.), *Bezpieczeństwo w XXI wieku. Asymetryczny świat*, Warszawa 2011.
411. Szczuciński G., *Możliwości wykorzystania informacji z otwartych źródeł w pracy polskiej jednostki analityki finansowej*, [w:] W. Filipkowski, W. Mądrzejowski (red.), *Biały wywiad. Otwarte źródła informacji – wokół teorii i praktyki*, Warszawa 2011.
412. Szerer M., *Jak należy pisać kodeks karny*, „Nowe Prawo” 1955, nr 11.
413. Szewczyk M., *Nadzór w materialnym prawie administracyjnym. Administracja wobec wolności i innych praw podmiotowych jednostki*, Poznań 1995.
414. Szymański Sz.T., *Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 24 stycznia 1995 r., II Akc 128/94*, „Prokuratura i Prawo” 1996, nr 4.

415. Tapp A., Hughes T., *New technology and the changing role of marketing*, „Marketing Intelligence & Planning” 2004, nr 3.
416. Tarchalski K., *Hazard moralny jako problem w gospodarce. Protekcja gospodarki czy protekcja kultury*, Kraków 1999.
417. Thaler R.H., Johnson E.J., *Gambling with the House Money and Trying to Break Even: The Effects of Prior Outcomes on Risky Choice*, „Management Science” 1990, nr 6.
418. Toffler A., *Wojna i antywojna. Jak przetrwać na progu XXI wieku*, Warszawa 1997.
419. Torrent D.G., Caldas C.H., *Methodology for Automating the Identification and Localization of Construction Components on Industrial Projects*, „Journal of Computing in Civil Engineering” 2009, nr 23.
420. Trzciniński M., *Kilka uwag o znaczeniu ekspertyz dzieł sztuki i zabytków*, [w:] J. Włodarski, K. Zeidler (red.), *Prawo muzeów*, Warszawa 2008.
421. Tsebelis G., *The Abuse of Probability in Political Analysis: The Robinson Crusoe Fallacy*, „The American Political Science Review” 1989, nr 83.
422. Tusiński H., Bronicki M., *Wywiad kryminalny jako kierunek zwiększenia efektywności Policji w zdobywaniu, gromadzeniu i wykorzystywaniu informacji*, [w:] E.W. Pływaczewski (red.), *Przestępczość zorganizowana. Świadek koronny. Terroryzm w ujęciu praktycznym*, Kraków 2005.
423. Typa R., *Zwalczanie przestępczości gospodarczej*, [w:] A. Machińska (red.), *Przestępczość gospodarcza. Problemy współpracy międzynarodowej*, Warszawa 2008.
424. Unger B. (red.), *Scale and Impacts of Money Laundering*, Cheltenham 2007.
425. Ustjak K., *Autentyczne i fałszywe znaki pieniężne. Poradnik bankowca*, Lubin 2004.
426. Van de Ven A.H., Ferry D.L., *Measuring and Assessing Organizations*, John Wiley and Sons, New York 1980.
427. Varian H.R., *Mikroekonomia, kurs średni – ujęcie nowoczesne*, Warszawa 2002.
428. Verhoef P.C., Donkers B., *Predicting customer potential value an application in the insurance industry*, „Decision Support Systems” 2001, nr 2.
429. Vityaev E.E., Kovalerchuk B.Y., *Relational methodology for data mining and knowledge discovery*, „Intelligent Data Analysis” 2008, nr 12.
430. Wang J. (red.), *Data mining opportunities and challenges*, PA:IRM Press, Hershey 2003.
431. Wärneryd K.E., *Stock-Market Psychology. How People Value and Trade Stocks*, Edward Elgar, Northampton 2001.
432. Wąsek A. (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 222-316*, Warszawa 2005.
433. Wąsek, A. Zabłocki R. (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 222–316*, t. II, Warszawa 2010.
434. Watson P., *Sotheby's: Inside Story*, Bloomsbury Publishing, Londyn 1997.
435. Widacki J., Konieczny J., *Wersja śledcza, modus operandi i analiza kryminalna*, [w:] J. Widacki (red.), *Kryminalistyka*, Warszawa 2008.
436. *Wielka Encyklopedia PWN*, Warszawa 1965.
437. Wierczyński G., *Redagowanie i ogłaszanie aktów normatywnych. Komentarz*, Warszawa 2010.
438. Wierzbicki T. (red.), *Informatyka w zarządzaniu*, Warszawa 1986.

439. Wilk L., [w:] R. Zawłocki (red.), *System prawa handlowego. Prawo karne gospodarcze*, t. 10, Warszawa 2012.
440. Willett A.H., *The economic theory of risk and insurance*, Columbia University Press, New York 1901.
441. Williamson O.E., *The Theory of the Firm as Governance Structure: From Choice to Contract*, „Journal of Economic Perspectives” 2002, nr 3.
442. Wiśniewski T., *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania*, t. 1, Warszawa 2007.
443. Wójcik J.W., *Przeciwdziałanie praniu pieniędzy*, Kraków 2004.
444. Wójcik J.W., *Przestępstwa w biznesie. Zapobieganie*, t. 1, Warszawa 1998.
445. Woleński J., *W stronę logiki*, Kraków 1996.
446. Wolter W., *Z problematyki języka prawnego tekstu prawnego*, „Krakowskie Studia Prawnicze” 1972, r. V.
447. Wronkowska S., *Postulat jasności prawa i niektóre metody jego realizacji*, „Państwo i Prawo” 1976, z. 10.
448. Wronkowska S., Zieliński M., *O korespondencji dyrektyw redagowania i interpretowania tekstu prawnego*, „Studia Prawnicze” 1985, z. 3-4.
449. Wronkowska S., Zieliński M., *Problemy i zasady redagowania tekstów prawnych*, Warszawa 1993.
450. Wrzos A., *Czynniki kształtujące ryzyko kredytowe w bankach komercyjnych w Polsce w latach 1990-1998*, „Bank i Kredyt” 1999, nr 9.
451. Wujastyk A., *Przestępstwo tzw. oszustw kredytowych w ustawie oraz praktyce prokuratorskiej i sądowej*, Warszawa 2011.
452. Ye G., *High - Frequency Trading Models*, John Wiley & Sons, New York 2011.
453. Zawadzka Z., *Ryzyko bankowe*, Warszawa 1995.
454. Zawłocki R., [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Cześć szczególna. Komentarz do art. 222-316 k.k.*, t. 2, Warszawa 2013.
455. Zawłocki R., [w:] R. Zawłocki (red.), *System prawa handlowego. Prawo karne gospodarcze*, t. 10, Warszawa 2012.
456. Zawłocki R., *Istota prawa karnego gospodarczego*, [w:] R. Zawłocki (red.), *Prawo karne gospodarcze*, Warszawa 2012.
457. Zawłocki R., *Odpowiedzialność karna reprezentanta podmiotu zbiorowego*, Warszawa 2013.
458. Zawłocki R., *Prawo karne gospodarcze*, Warszawa 2007.
459. Zawłocki R., *Przestępstwa przeciwko obrotowi finansowemu. Przepisy karne z ustaw finansowych. Komentarz*, Warszawa 2002.
460. Zender L., *Security*, Routledge, London-New York 2009.
461. Zgólkowa H. (red.), *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 17, Poznań 1998.
462. Żółtek S., *Prawo karne gospodarcze w aspekcie zasady subsydiarności*, Warszawa 2009.
463. Żuławska C., *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania*, t. 1, Warszawa 2007.